

I - BİYOGRAFI

Nasrullah Hacımüftüoğlu

Arif Yıldırım

Zeynep Altuntaş

Ahmet Cemal Niyazoğlu

Hür Mahmut Yücer

Mustafa Tunçer

Hüseyin Albayrak

Muhammed Yılmaz-Ali Kumaş

Salih Sabri Yavuz

Adnan Cora

Rızvan Güven

Emin Aşikkutlu

Mustafa Uzun

Ahmet Yıldırım

Enver Osman Kaan

Hasan Cirit

Mustafa Zeki Terzi

Seyfettin Erşahin

Mahmut Dilbaz

Özkan Özkoç

“OF’LU HOCA EFENDİ” İSMİNİ MARKALAŞTIRAN ÂLİMLER

*Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU**

Giriş

Çalışmamızın Giriş kısmında; Medrese, Müderris, Müftü, Kadı ve bunlara bağlı bazı kavramların anlam ve kapsamları, bu üç zümrenin birlikte meydana getirdiği “İlmiye Sınıfı”nın toplumsal fonksiyonu özet olarak ele alınacak; ardından, araştırmamızın kapsamının sınırlı olması nedeniyle tümüne yer veremediğimiz, Oflu Hoca Efendilerin, tespit edilebilen belge ve tevatür derecesindeki bilimsel ve sosyal etkinlikleri anlatılmaya çalışılacaktır.

1) Medrese ve Müderris

a) Medrese: Darülfünun, üniversite yerinde kullanılan bir deyimdir. Arapça “ders okunacak yer”le beraber; talebinin, içinde oturup ders okuduğu bina anlamına da gelir.

İslam âleminde, Türk devlet adamı olarak, kendi lakabına nispetle “Nizamiye Medreseleri” şöhretiyle dünya bilim ve kültür tarihine damgasını vuran kurumları kâmil manada ilk inşa eden ve bu bilim yuvaları sayesinde Büyük Selçuklu Devleti’ne idari, adli, askeri, mali, sosyal ve kültürel alanda pek çok yenilikler ve değişiklikler getiren otuz yıllık vezir Nizamü’l-Mülk Ebu Ali Hasan b. Ali (485/1092)’dir. Bazı kaynaklarda İslam âleminde ilk defa medrese yaptıran Nisabur Hâkimi, Türk Emir Nasr b. Sebüktekin’dir. Bu zat 425/1033 Nisanı’nda Nisabur’da “Medrese-i Nasırı”yi yaptırmış ve yaşaması için de, pek çok emlak vakfetmiştir.¹

Anadolu’ya medrese, Selçuklularla girmiştir. Konya’da Sırçalı Medresesi 640/1242, Karatai Medresesi 650/1252, İnce Minareli Medrese 675/1276 yıllarında inşa edilmiştir. Şüphesiz ki Osmanlı’lar ilk medreselerini kurarlarken, hem Selçukluların ve hem de Mısır ile Türkistan/Horasan medreselerinin teşkilat ve programlarından istifade etmişlerdir.

Osmanlılarda ilk medrese 731/1330’da Orhan Bey tarafından, o tarihte küçük beyliğin merkezi olan İznik’te kurulmuş ve bu medreseye ilk müderris olarak da Horasan, Konya ve Mısır’da tahsilini ikmal eden Davud-i Kayseri (Kayserili Davud) tayin edilmiştir.

Orhan Gazi 726/1326 tarihinde Bursa’yı aldıktan sonra beylik merkezini İznik’ten buraya naklederek, burada da “Manastır Medresesi” diye meşhur olan medresesini inşa ettirmiştir. Başta İznik medresesi bu beyliğin birinci sınıf medresesi idiye de, Bursa’ya taşınmakla yapılan çok sayıdaki medreseler, özellikle “Sultan Medresesi” birinci dereceyi aldı. İkinci olarak yine Bursa’daki “Sultan Murad Medresesi” geliyordu. Edirne’nin alınmasından sonra (764/1363) fütuhatin Rumeli’de (Balkan yarımadasında) gelişmesi için devlet merkezi buraya nakledildi ve bir müddet sonra orada yapılan “Üç Şerefeli Medrese”, o zaman bütün Osmanlı memleketlerindeki medreselerin sınıf itibarıyla birincisi olarak kabul edildi. Bu medresenin

* Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, nhacimuftuoglu@bayburt.edu.tr

1 bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: 1993), II, 436.

müdürrisine o zamana kadar hiçbir müdürrise tahsis edilmeyen “yüz akçe” yevmiye verildi. Bu sırada İznik müdürrisliği “otuz”, Bursa’daki Sultan ve Muradiye müdürrislikleri ise “ellişer” akçe yevmiyeliydiler.²

Osmanlılarda ilk medreseyi yaptıran Orhan Gazi ise de, İlmîyenin kısmen mevcut teşkilatını, müdürris ve kadıların meratip silsilesini bir kat daha intizama sokan Fatih Sultan Mehmet’tir. Şekaik-i Numaniye’nin kaydına göre Fatih, İstanbul’u aldıktan sonra buradaki kiliselerden sekizini medreseye tahvil ederek; bunlardan birinin müdürrisliğini Bursa’da elli akçe ile Muradiye müdürrisi olan Alaaddin Tusi’ye, diğer ikisinin müdürrisliklerini de Bursa’lı Hocazade ile Mevlana Abdülkerim’e verip diğerlerine de münasiplerini tayin eylemişti. Adına (Fatih) nispet olunan camii inşa edilince, orada sekiz medrese yaptırmış ve bu medreseler caminin etrafında bulduklarından dolayı “sahn-ı seman” veya “medaris-i semaniye” (sekiz medrese) adını almıştır. Ayrıca bu yüksek medreselere, orta tahsil vermek suretiyle öğrenci yetiştiren “Tetimme” veya “Mûsıla-ı sahn” medreseleri inşa edilmiştir.

Eğitim ve öğretimin her seviyesinde okutulacak kitapların ismen yazıldığı (Haşiye-i tecrit, Miftah, Kırklı, Hariç, Dahil ve Sahn-ı seman gibi), ağırlığına ve yüksekliğine göre bu dersleri ne kadar akçeye, hangi müdürrislerin okutacağı dahi en ince detaylarına kadar vakfiyelerinde tescil olunan bu medreseler; artık Osmanlı sınırları içindeki tüm medreselere model teşkil edecek, zaman zaman bazı aksaklıklar görülmüşse de, dünyaca meşhur Türk bilim, hukuk ve siyaset adamlarının yetişmesine 20. asrın ilk çeyreğine kadar hizmet vermiş kurumlardır.

b) Müdürris: Medrese ve camide³ talebeye ders okutan hoca yerinde kullanılan bir deyimdir. Müdürris, yukarıda sözü edilen orta ve yüksek tahsilinden sonra; icazet, mülazamet ve berat’la medreselerde ders veren kişidir. Tek dersaneli medreselerde bir, “sahn-ı seman” ve “Süleymaniye” medreseleri gibi birden fazla dershanesi olan medreselerin her dershanesi için birer müdürris bulunurdu.⁴

İcâzetnâme; medresedeki programı tamamlayıp adayın o alanda bağımsız söz söyleme, temel kaynaklardan güvenle faydalanarak problemleri çözme ve yetki alınan dallarda ilim tedris edip yayma ehliyetini gösteren vesika. Bugünün deyimiyle üniversite diploması. Ancak burada eğitim ve öğretim Kur’an ve sünnet merkezli olduğu için büyük bir titizlikle, kimin kimden okuduğu müteselsilen gösterilir ve bu silsile, ilk halka olan Hz. Peygamber’e, hatta bazı icazetnamelerde Cebrail vasıtasıyla Cenab-ı Hakk’a götürülür. Bu özelliğiyle icazetname, diplomadan çok farklıdır.

Berat; yazılı kâğıt ve mektup demektir. Deyim olarak berat, Osmanlı devlet teşkilatında bazı vazife ve memuriyetlere tayin edilenlere, görevlerini icra selahiyetini tevdi etmek üzere padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet belgesi demektir. Tanzimattan önce hiçbir görev ve memuriyet, Divan-ı Humayun kaleminden “berat” verilmedikçe muteber tutulmazdı.⁵

Mülazemet; maaşsız acemilik hizmeti yerinde kullanılan bir deyimdir. Staj karşılığıdır. Eskiden stajyer yerine “mülazım” veya “şâkirt” sözcükleri kullanılırdı. Ayrıca makam ve mertebeleri düşük olanların belli günlerde üstleriyle görüşmelerine de mülâzemet denirdi. Mesela müdürrislerin her perşembe günü Şeyhü’l-İslam ile görüşmelerine “mülâzemet günü” denirdi.⁶

2 Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmî Teşkilatı*, (Ankara: 1965), s.2 vd.; Pakalın , age, II, 436.

3 Sahn ve Tetimme medreselerinden başka camiye dönüştürülen Ayasofya kilisesinin yanındaki mahalde tesis edilen medresenin müdürrisine altmış akçe ve Eyüp Camii’nin yanında yapılan medresenin müdürrisine elli akçe yevmiye ile birer müdürris tayin olundu. Daha sonra Ayasofya Medresesi Sahn-ı Seman’dan üstün tutulmuş, buranın müdürrisi beşyüz akçe yevmiyeli kadınlara tayin edildiği gibi, terfi eden Sahn müdürrisleri Ayasofya müdürrisleri olurlardı. (bkz. Uzunçarşılı, age, s.10).

4 Daha geniş bilgi için bk. Cahit Baltacı, *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti* (Anonim), Eğitim Sistemi, İstanbul ts., s. 257.

5 Daha geniş bilgi için bk. Pakalın, age I, 205; Uzunçarşılı, age, s. 77vd.

6 bkz. Pakalın, age., II, 611.

Özet olarak Osmanlı medrese teşkilatında “Hariç” ve “Dâhil” derslerini gören talebe “Sahn-ı Seman” veya “Süleymaniye” seviyelerinde yüksek tahsil aldıktan sonra mezun olur ve Anadolu’da vazife alacaksa Anadolu Kazaskerinin, Rumeli’de vazife alacaksa Rumeli Kazaskerinin muayyen günlerindeki meclislerine devam edip, “Matlab” denilen deftere mülâzim (stajyer) olarak kaydedilir. Sırası gelinceye kadar beklerdi ki buna “nöbet” denilirdi. Nöbet sırası geldiğinde en aşağı derecedeki “Haşiye-i tecrit” (yirmili) medreselerinden birine 20 akçe ile müderris tayin edilerek müderrisliğe geçerdi.⁷

1924’te medreselerin kapatılmasıyla müderrislik, 1933’te yapılan üniversite reformu ile de “müderris” ünvanı kaldırıldı.

2) Kadı Ve Müftü:

a) Kadı: Yargılama işlerine bakan memura verilen unvandır. Halk arasındaki ihtilaflara mer’i hukukla çözüm arayan, hukuku uygulayan insandır. Önceleri kadılara “Hâkimü’ş-Şer” denilirken, “şer” kaydı kaldırılarak sadece “hâkim” denilmiştir.

İslam’da “Kaza”(yargılama) işlerini ilk deruhte eden zat, şüphesiz ki Hz. Peygamberdir. Ardından bu vazifeyi Raşit Halifeler sürdürdü. İslam devleti büyüyüp işler çoğalınca halifeler, merkez ve taşra vilayetlere, kendilerine niyabetten (vekâleten) halkın davalarını hukuki esaslara göre çözen kadılar tayin ettiler. Hz. Ömer tarafından başlatılan bu uygulama ile Ebü’d-Derda, Kadı Şureyh ve Ebu Musa el-Eş’ari gibi ilim ve hukuk adamları bu unvanla tanınan ilk isimler oldu.

İlmiye Salnamesinde yer alan⁸ ve başka kaynaklarca da teyit olunan görüşe göre Osmanlı devletinin ilk Müftüsü Şeyh Ede-Bâli, ilk Kadı’sı da Dursun Fakih’tir. Ede-Bâli’nin talebesi ve ikinci damadı Dursun Fakih, devletin ilk kadısı olarak Karacahisar’da Osman Bey adına ilk hutbeyi okumuştur. Egemenliğin unsurlarından biri sayılan bu hutbe ile Osman Bey yönetimindeki topluluğun bağımsız bir devlet kurduğunu ilan edilmiştir.

Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında en büyük kadılıklar önce İznik ve sonra Bursa kadılıklarıydı. Devletin yaygınlık kazandığı yerlerde ikinci ve üçüncü derecede kadılıklar ihdas olunmuştu. Daha sonraki mülkiye teşkilatımızda kaymakamlarla idare edilen mahaller, önceleri kadılarla idare edildikleri için buralara “kaza” denilerek, bu isim zamanımıza kadar gelmiş ve sonra “ilçe” adını almıştır.⁹

Kadılar medrese tahsili görüp icazet alarak mülazemet (stajyerlik) edenlerden tayin edilirdi. Medreseden mezun olup kazasker divanına mülazemet edenler, doğrudan doğruya kaza kadılıklarına tayin edildikleri gibi; bir müddet müderrislik edip sonra kadı olmak isteyenler de müderrisliklerinin derecesine göre kaza, sancak veya eyaletlerden birinin kadısı olabiliyorlardı.

Bu kurumun Osmanlı devlet yapısında ihdas edildiği tarihten itibaren, kadılar kazaskerlere, kazaskerler de sadr-ı azam’a bağlı idiler. Bunların tamamı Tanzimat’tan sonra “Meşihat/Şeyhülislamlık” makamına bağlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde şer’i mahkemeler lağvedilince Kadılık unvanı da kaldırılmıştır.

b) Müftü ve Fetva: Müftü, fetva veren kişi demektir. Fetva ise, çözümü istenen dini ve hukuki problemlere müftünün verdiği cevap demektir.

İlmiye Salnamesi’nde verilen bilgiye göre (bk. s.314 vd.), Osman Gazi 699/1299’da bağımsızlığını ilan ettiği zaman; Hz. Peygamber zamanında, kayın pederi Ebu Bekir “Fetva”ya mezun oldukları gibi, Osman Gazi de teberrüken kayın pederi ve hocası Şeyh Ede-Bali’yi devletinin “ilk müftüsü” olarak tayin etmiştir. Yukarıda da işaret edildiği gibi Dursun Fakih

7 bkz. Baltacı, age., s. 257.

8 bkz. s. 314 vd. (İstanbul, 1334).

9 bkz. Uzunçarşılı, age. s.83.

da Devlet-i Osmaniye'nin ilk hutbesini okumak suretiyle "ilk kadılığı"na nasbedilmiştir.

701/1301 tarihinden itibaren oluşmaya başlayan yeni devlet yapılanmasında sancaklar teşkil olunduğu sırada her tarafa Müftü ve Kadı'lar tayin olunmuş, ehliyetli ve adil memurların göreve getirilmesinde Şeyh Ede-Bâli'nin çok büyük himmet ve gayreti olmuştur. Böylece ta devletin kuruluşundan yirminci asrın ikinci çeyreğine kadar gerek tebe'a, gerekse devlet adamları dini-hukuki, hatta zaman zaman siyasi konularda direkt "Müftüyyü'l-Enam"(Şeyhu'l İslam)'a ve diğer müftülere başvurarak fetva alabilmişlerdir. Fetva, mahkeme hükmü değildir; ancak kadılar, hükümlerini verirken genelde fetvalara dayanarak alırlardı.

Şeyhü'l-İslam ve müftülerin verdikleri fetvalar, "genel" ve "özel" nitelikli olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kişilerin dini ve hukuki sorunlarıyla ilgili olarak Şeyhü'l-İslam ve müftülere yöneltilen sorulara verdikleri cevaplara "özel fetva"; padişahların tahttan indirilmesi (hal'i), vezirlerin ve üst düzey bürokratların siyaseten katli, hukuki düzenlemelerin dine uygunluğunun onaylanması; padişahların savaş, barış, yasak ve ceza konulması gibi devlet hayatını ilgilendiren dini, hukuki ve siyasi konularda Şeyhü'l-İslamlara yöneltilen sorulara verdikleri cevaplara da "genel fetva" adı verilmiştir. Özel fetvalar ilmiye sınıfına (müftülere) halkın saygısını kazandırırken, genel fetvalar da Şeyhü'l-İslamı siyasi sistem içinde üstün bir konuma yükseltmiştir. İlmiye sınıfının (müderrislik, kadılık ve müftülük) başı olan şeyhü'l-islamık, siyasi iktidarın emrinde çalışan, devletin genel idaresine bağlı resmi bir organdır.

İslam Hukuku alanında hüküm verme ve denetleme yetkisinin olması Şeyhü'l-İslamı bürokrasinin en serbest hareket eden, siyasi hayatın işleyişini en fazla etkileyen devlet organı konumuna yükseltmiştir.

Devletimizin kuruluşundan günümüze kadar ilmiye sınıfının, özellikle 1960'lı yıllara kadar seçimle, yani demokratik yöntemle tayin edilen müftülerin saygınlıkları, sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel etkinlikleri yakinen müşahede edilmiş ve fiilen yaşanagelmiştir. Nitekim ileride, kendi bölümlerinde ele alınacak olan, 1916 Rus işgaline karşı Of halkını örgütleyip düşmana kan kusturan Of müftüsü Hüseyin Sabri Efendi ve etrafında kümeleşen tüm Of âlimleri ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye cemiyetinin temsilcisi olarak Erzurum Kongresine katılan Of merkez müderrisi, sonradan Of müftüsü Politoğlu Yunus Sıdkı Efendiyi; özellikle burada hatırlatmak isterim.

Of'lu Hoca Efendiler:

Türk Kültür Tarihinde Of'un ve Of ulemasının önemi büyüktür. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet döneminde özellikle din alanında ihtisas yapmış bilginlerin hem kendi çevrelerini ve hem de tüm toplumu aydınlattıkları herkesçe malumdur. Tedrisatıyla, bilime yaptıkları teşvik ve destekleriyle, va'z ve irşatlarıyla, zarif ve nükteli fıkralarıyla Of'lu Hocaefendi'nin ulaşmadığı yer nadirdir.

1- İszâde Hacı Salih Efendi: (Of-Ogene-i Ulya/Çaykara-Karaçam)

Doğumu, tahsil hayatı, ilmi ve aktif kişiliği, icazetnamesi, müftülüğe tayin ile ilgili resmi vesikaları, Of Müftüsü imzalı fetvaları, derkenar şerh ve haşiyeleri incelenerek sunulabilen en eski Of müftüsüdür. Salih Efendi kendi el yazısı ile Arapça olarak yazdığı "Terceme-i Hal"inde doğumunu ve tahsil hayatını şöyle anlatmaktadır:

Ben fakir; Trabzon vilayeti, Of kazası, Ogene (Çaykara-Karaçam) köyünden, Şatozlu kabilesinden, İszade Hacı İbrahim oğlu Salih'im. 1171(1757)'de doğdum. Aynı yıl babam hacca gitti ve dönüşte Medine ile Şam arasında vefat etti. Annem beni yetim büyüttü. Ancak köyümüzdeki sıbyan muallimlerinden ve medrese hocalarından 19 yaşıma kadar tâlim ve terbiye almamı sağladı. Bu esnada bende, Erzurum'un köklü medreselerinde okuma aşkı uyandı; gitmek üzere annemden izin istedim ancak muvafakat alamadım. Kuzeyden esen Saba rüzgarı beni önüne kattı, izinsiz, azıksız ve kafilesiz; Hayy ve Kayyum olan Allah'a tevekkül ederek, sözü edilen şehire ulaştım.

Salih Efendi Erzurum'a vardıktan sonra temelden başlayarak okuduğu hocaları ve aldığı dersleri şöyle anlatmaktadır:

Erzurum'da önce İsmail Efendi'den, sonra İspir'li Abdullah Efendi'den daha sonra da Ogeneli (kendi köylüsü) Mustafa Efendi'den Sarf-Nahiv ve o alandaki bazı temel ilimleri okudum. Mustafa Efendi aslı vatanına (Trabzon'a) dönünce, önceki hocam İspirli Abdullah Efendi'ye döndüm. Mantık ve adabla ilgili metin ve şerhleri; Ma'ani, Beyan ve Bedi' ilimlerini, kozmoğrafyayı, usturlab, Rub'ul-Müceyyeb, Rub'ul-Mukantarar ilimlerini bu zattan okudum. Kelam, İslam Fıkhı ve Hukuku ile ilgili nüshaları "Kadızzade Damadı" şöhretiyle maruf Feyzullah Efendi'den; Teşrihu'l-Eflakı/Astronomiyi Haddadi İbrahim Efendi'den; İsti'are (Retorik), Vaz'iyye (Semantik), Fars Dili ve Edebiyatı, Aruz, Manzum bazı Akaid risaleleri ve Tefsir metinlerini sözü edilen hocalardan ve diğer meşhurlardan okuyarak 1204(1789)'da icazet aldım.¹⁰

Salih Efendi, o günün bilim dünyasında en önemli bilim merkezlerinden biri sayılan Erzurum Yakutiye Medresesinden icazet alınca, memleketi olan Trabzon'a gelir gelmez, rivayetlere göre o zamanki Trabzon Valisi onu Of Müftülüğüne mülazım (stajyer) olarak görevlendirmiştir. Şeyhü'l-İslam Dürrizade Seyyid Mehmet Arif Efendi'nin, 1206 (1791) tarihli tayin yazısı ile Salih Efendi "Me'zun bi'l ifta-Fetva Yetkilisi" kılınmıştır.

İşte bu vesikada yer alan: "İzzet-meab Of kazasında Salih Efendi, ba'desselam inha olunur ki Kaza-i mezburde müftü olan Bilal Efendi'nin vefatı ve senin ahali-i kaza beynindeki hüsn-ü sulukün ..." tarzındaki beyandan, bir önceki müftünün Bilal Efendi isimli bir zat olduğu anlaşılmıştır.

1211/1796 tarihinde hac farızasını ifa ettiğini kendi el yazısı ile kayıt düşen¹¹ Salih Efendi; bu tarihten sonraki yazışmalarda ve temellük kayıtlarında, isminin başına "Hâc" kelimesini eklemiştir.

Şeyhu'l-İslam Samanizade Ömer Hulusi Efendi'nin 1216/1801 tarihli, Salih Efendi'yi asaleten müftülüğe tayin yazısında şöyle denmektedir:

İzzetmeâb Of kazasında sabıkan me'zun bi'l-ifta olan Mevlana el-Hac Salih Efendi; Ba'desselam inha olunur ki, Kaza-i mezbûr müftîsi Cevahir Efendi nam kimesne el-yevm Asitane-i aliyyede sakın olup hizmet-i fetva-yı şerifeyi terkeylediğine binaen hicr olunup, senin ehliyet ve istihkakın ba arz'ü mahzaranha olunmakla, kaza-ı mezbûrde iftaya sana izin verilmiştir. Gerekdur ki lede'l-istifta asahh-ı akval-i Hanefiyye ile ifta edüp kütüb-i mu'tebere den nakl-i sarıh ve imzalarında Of Müftüsü olduğunu tasrih eyliyesin. Fi'l-yevmi'l-hadi 'aşer min Şehr-i Rebi'i'l-aher, senete sitte aşerete ve mieteyn ve elf. el-Fakir Ömer Hulusi, afa anhu.

Bu tayin yazısında dikkat çeken husus, me'zun bi'l-ifta (fetvaya yetkili) bir eleman ile asıl müftünün ilçe gibi bir yerde, aynı birimde birlikte çalıştıklarıdır. Kana'atimize göre bu da, Of İfta Makamı'nın önemini ortaya koyar.

İlmi Kişiliği: Hacı Salih Efendi'nin temellük kaydını taşıyan yazma kitaplarında; özellikle Mantık, Retorik, İslam Hukuku, Kozmoğrafya, Astronomi ve Kelam alanındaki eserlerin bazı kapalı/muğlak meseleleri üzerinde; "Salih el-Ofi, el-Ogenevi"¹², bazan "Salih el-Ofi"¹³ bazan "Li-muharririhî Salih"¹⁴ ve bazan da "Salih el-Hamdi" imzalarıyla kenarlarda yaptığı açıklamalar kanaatimce müstakil bir çalışmayı gerekli kılan bir önemi haizdir.

İcâzetnâmesinin ikinci sayfasında, "Herhangi bir makam ve mertebe uğruna asla ilmi yaymaktan vazgeçme!" anlamına gelen hocalarının tavsiyelerini ihmal etmeyen müftünün, toplam yirmi iki yıllık Of müftülüğü esnasında çevrede tadrısat kurumlarının oluşmasında,

10 Kendi el yazısı ile yazdığı *Multeka* kitabının ilk sayfası, Arapça. Bu kitap, Çaykara-Karaçam'da, kendi evinde ve şahsi kitaplığında torunları tarafından korunmaktadır.

11 Aynı kaynak, s.4.

12 "Of'lu-Ogeneli Salih"

13 "Of'lu Salih"

14 "Yazarı Salih'e ait"

Of ve çevresinde yeni yeni gelişme gösteren İslami ilimlerin kökleşmesinde ve her tarafa nam veren Of lu Hoca Efendilerin yetişmesinde önemli rol oynadığı, tevatür derecesinde rivayet edilmektedir.

Müftünün kendi el yazısıyla yazdığı, tuğraî imzasını ve şahsi mührünü taşıyan iki fetva muhtevası şöyledir:

Fetva 1: Zeyd, tapu ile tasarrufunda olan tarlası üzerinde “şu kadar dîb mülk-i meyve eşcar (ağaç) ma” Amr malik iken; Zeyd ol tarlayı, izn-i sahib-i arz ile, “şu kadar akçe” mukabelesinde Bekr’e ferağ ve tefviz eylese; Amr: “üzerinde eşcar (ağaçlar)ım var” deyu, Bekr verdiğini verup ol tarlayı Bekr’den almağa kadir olur mu?

“el-cevap, Allah’u a’lem, olur” Ketebehu’l-fakir Salih, el-Müftî bi-Of, afa anh.

Fetva 2: Her gamz (gizli şikayet) ile tecrim (cerime yoluyla borçlandırmak) ve teğrim (haksız yere ağır borç altına sokmak) adet-i müstemirresi olan “Ehl-i Örf”¹⁵e (idare memurlarına) Zeyd, Amr’ı bigayı hakkın gamz edüp zulmen bir miktar akçesini aldırmağa sebep olsa; ba’dehu Amr, meblağ-ı mezburu Ehl-i Örf’ten alamayacak, Zeyd’e tazmine kâdir olur mu?

“el-cevâb, Allahu a’lem, olur.” Ketebehü’l-fakir Salih el-Müftî bi’Of ‘afa ‘anh

(mühür: Mazhar-ı Nuri ilâhî Abduhu Salih)

İlk fetvanın delalet ettiği gibi çevreciliği, ağaçlandırmacılığı ve Müslüman tebe’anın Rumca konuşmalarını hususundaki ısrarlı yasakçılığıyla ayrıca şöhret bulan müftünün bazı manzumelerine de rastlanmaktadır. Son iki beyti Arapça (suç ve suç kelimeleri hariç) olarak nazm edilen şu şiir ona aittir:

*Bu fenâda kendime her ân cefâ etmek de güç
Bî edep nâ-er ile devrân-safâ etmek de güç
Başım alıp bir yana terk-i diyâr etmek de güç
Can tahammül eyleyüp sabr-u karâr etmek de güç
Sevedehu Salih el-Ogenevi el-memlu’ bi’s-sûç
Ve fuâduhu eşeddü fis’salâbeti mine’t-tûç¹⁶*

Verdiği fetvalardan, mutala’a ve tedrisat esnasında düştüğü şerh ve haşiyelerden üstün bir ilmi kişiliğe sahip olduğu anlaşılan Müftü Hacı Salih Efendi’nin yetim büyümesi, uzun talebelik dönemi (33 yaşlarında icazet), o günün Osmanlı Devlet yapısının müftülere yüklediği ağır ifta ve tedrisat meşgaleleri, özellikle yaşadığı dönemlerde (I. Abdulhamit, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde) en çok ihtiyaç duyulan toplumun birlik ve düzeninin sağlanmasında müftülerden beklenen yoğun mesai ve sosyal aktiviteler; bütün bunlarla beraber erken denebilecek yaşta (55 yaşında) vefat etmiş olması sebeplerinden dolayı müstakil te’lifatta bulunamadığı kanaatini uyandırmaktadır.

Hacı Salih Efendi 1226/1811’de 55 yaşında vefat etmiş ve köyünde (Çaykara-Karaçam), evinin üstündeki mezarlığa defnedilmiştir. Nesli, oğlu müderris Hacı Lütfullah Efendi yoluyla sürmüş olup, aile lakabı İ sazade yerine, Hacımüftüzade olarak tescil edilmiştir. Bugün ahfadı, Hacımüftüoğlu soyadı ile tanınmaktadır. Kitaplarının bir kısmı, makam kavuğu ve bazı eşyaları dördüncü batın torunları tarafından muhafaza edilmektedir.

Vefatı esnasında etrafında bulunan ulemanın talebi üzerine tüm dinleyenlere yaptığı şu üç tavsiye, öyle inanıyoruz ki tazeliğini ve geçerliliğini her devirde muhafaza edecektir:

15 Ehl-i örf, idare memurları hakkında kullanılan bir tabirdir. Daha ziyade “İhtisab Ağası” gibi kanundan fazla idari tedbirlerle iş gören ve halkın levazım ve ihtiyaçlarıyla en çok alakadar olanlar hakkında kullanılırdı. (bkz.M.Zeki Pakalına.g.e., I, 510.)

16 Son iki beytin manası; “Bu şü’ri; kalbi tunç’tan daha sert, suç ve günahla dolu Ogene’li Salih karalamıştır”.

Aman Ha!....

- 1) Mal (hayvan) hakkından,
- 2) Komşu hakkından,
- 3) Gayr-i müslim (Zimmi) hakkından kendinizi koruyunuz.

2- Hacı Mehmet Efendi: (Of-Şerah, Köseli-Çaykara-Uzungöl, Köseli)

1196/1781'de doğdu. Tahsilini Erzincanlı Hacı Abdurrahman Efendiden tamamladı. Şerah/Uzungöl'den, kendi köyü olan Köseli'de müderrislik yaptı. Kendi çocukları Tahir Efendi ile daha sonra uzun zaman Of müftülüğü yapmış bulunan Salih Efendiyi kendisi okuttu. Of müftülüğünde çalışmaya başladı. Yukarıda sözü edilen Ogeneli/Karaçamlı Hacı Salih Efendinin Yardımcısı olarak çalıştı ve Salih Efendinin vefatıyla (1226/1811) müftü oldu. Oğlunun oğlu Hacı Şakir efendinin beyanına göre dedesi Hacı Mehmet Efendi, tüm talebeleriyle birlikte katıldığı 1244/1828 Osmanlı Rus savaşında gösterdiği üstün başarıdan dolayı kendisine “paşalık” rutbesi verildi. Müftülüğünden kadılığa geçti ve 1281/1864'te 85 yaşında vefat etti. Kendi köyü olan Köseli-Kasdel mahallesinde defnedildi.

Bir tevazu ve ilmî kemal örneği olması bakımından vekâlet ettiği müftü Hacı Salih Efendi ile arasında geçen bir yazışmayı kaydetmeyi kültürel bir katkı olarak düşünüyorum. Hikâye şöyle: Müftü Hacı Salih efendi, sahilin bunaltıcı sıcağından kaçır ve her yaz Soğanlı dağlarının eteklerinde bulunan köyüne, Ogene-i Ulya (Karaçam-Çaykara) ya ve en sevdiği yaylası “Turnalı” ya çıkarmış. Yerine de yardımcısı Şerah'lı-Uzungöl'lü Hacı Mehmet efendiyi vekil bırakmış. Birgün müftülüğe, maddi-manevi sorumluluğu çok ağır, karmaşık bir mesele intikal etmiş. Fetvanın manevi sorumluluğunu üstlenmekten kaçınan vekil Hacı Mehmet Efendi, müsteftiyi (fetvayı talep eden kişiyi) asıl müftü Hacı Salih efendiye havale ederek:

*Vardır alet yok kemâlet, abd-i aciz neylesin?
İktizâ eden kelâmı kendinden mi söylesin?*

sözleriyle “ehliyyetsizlik” mazereti beyan etmiş. Asıl müftü Hacı Salih Efendi, müsteftiyeye gerekli cevabı yazıp verdikten sonra vekiline şu cevapta bulunmuş:

*Vardır alet, var kemâlet. Allah'a hamd eylesin,
İktizâ eden kelâmı bizlere arz eylesin.*

Eskilikleri bu tarihlere uyan “Of Müftüsü Muhammed” imzalı iki fetva varakası arşivimizde bulunmaktadır.

3- Hacı Said Efendi: (Of-Ogene-Çaykara-Karaçam)

Müftü ve Müderris Hacı Said Efendi'nin hayatı hakkında henüz resmi bir belgeye rastlanamadı. Yegâne görülebilen belge; mezar taşına yazılan vefat tarihi, ismi ve ünvanı, kız tarafından torunlarının anlattıkları yürek yakıcı olayın “mersiyesi” tarzında mezar taşına işlenen yazıdan ibarettir. Neslinden olup yaşayanların anlattıkları şudur:

Said Efendi; malı-mülkü, servet-ü saman-ı bol, Cihan Müftüsü lakabıyla nam salmış, dört kız, dokuz icazetli erkek evlat babası bir zat idi. İlmiye kıyafetiyle gezen mücaz dokuz oğluna bakmaya kıyamaz, kem nazar değmesin diye ayrı ayrı gezmelerini arzu ederdi. Lakin kader oklarına maruz kalan bu genç âlimler kısa aralıklarla vefat edince Said Efendi'nin dünyası yıkıldı, ümitsizliğe, karamsarlığa düştü ve gönlünün ateşini, hayatta iken mezar taşına naksettiği şu dörtlükle dile getirdi:

*Hamdulillah ilm'ü-irfân ile bulmuşum şeref
Ah edüp gittum cihandan yerume yoktur halef
Cem' olup ahab-ı sâdik, her gün ağlasın beni
Dür idim çıktım sedeften yine boş kaldı sedef*

*Merhum Müfti ve Müderris
Said Efendi 1262/1845*

Said efendi feryadında haklı... Çünkü yüzlerce cilt yazma ve basma eserden meydana gelen kütüphanesinden bugün tek cilt, tek sayfa bile kalmamıştır.

4- Ganiömerzade Hacı Mahmud Efendi, (Of –Zisino/Bölümlü)

Doğum tarihi 1820'li yılların sonu veya 1830'lu yılların başı. Of'un Zisino köyü Mithatpaşa mahallesinde doğdu. Vefat ettiğinde yüz yaşı civarında olduğu dikkate alınırsa, 1820'li yılların sonlarında veya 1830'ların başında doğduğu tahmin edilebilir. Aile Ganiömeroğlu'dan bozma olarak yöre halkı arasında Kalamer, kalemeroğlu olarak anılır. Tahsilini nerede ve kimden tamamladığı bilinmemekle beraber Of bölgesinde yetişmiş ulemanın büyüklerinden olduğu konusunda genel bir kanaat hâkimdir. Önceleri kendi evi yanında bulunan Kalanas Medresesi'nde müderrislikte bulundu. Rivayetlere göre 1886 yılında Karadere Medresesi'nin kurucusu ve ilk müderrisi Güvelioğlu Hüseyin Efendi (öl. 2 Aralık 1888) tarafından Karadere Medresesi'ne davet edildi. İki yıl kadar Hüseyin Efendi ile beraber ders okuttu. Karadere Medresesi bu yıllarda Rize bölgesinin en büyük ve en çok talebeye sahip medresesi olarak şöhret buldu. Kayıtlara göre 1305 (1887) yılında burada 74 talebe eğitim görmekteydi. 1916 yılında Rusların bölgeyi işgaline kadar müderrisliğe devam edip çok sayıda talebe yetiştirdi, ayrıca bölgenin muteber kişisi olarak sosyal fonksiyonlar icra etti. Bu tarihten sonraki hayatını doğduğu köyde imamet, irşat hizmetleri ve ders vermekle geçmiştir.

Mahmut Efendi cömert ve hizmet ehli bir insandı. Karadere'nin uzak köylerinden Rize'de işi olanlar Karadere'ye gelir, Mahmut Efendi'ye misafir olur, medresede yer, içer, gece kalır, ertesi gün Rize'ye gider, işini görüp tekrar Karadere'ye gelince yine burada ikamet eder, ertesi gün köylerine dönerlerdi.

Mahmut Efendi, Karadere'de müderrislik yaptığı sırada, gördüğü bir rüya üzerine Varda'ya giderek Şeyh Osman Niyazi Efendi'ye intisap etti ve seyrüsülükünü tamamlayarak bilinen 4 halifesinden biri oldu. Ayrıca İstanbul'a giderek Gümüşhanevi merkez dergâhında 1920-1926 yılları arasında postnişin olan Tekirdağlı Mustafa Fevzi Efendi'den (1851-1926) de hilafet aldı. Mahmut Efendi müderrisliği ve irşat faaliyetleri yanında yeni açılan mektepleri de desteklemiş ve 1910 yılında Karadere nahiye merkezinde açılan Rüşdiyede 1916 yılına kadar ders okutmuştur.

6 Cemaziyelahir 1349/19 Ekim 1930 Çarşamba günü köyünde vefat eden Mahmut Efendi, Kalanas Camii arkasındaki mezarlığa defnedildi. Ailesi Okutan/Okudan soyadını almıştır.¹⁷

5- Yusuf Şevki Efendi

Yusuf Şevki Efendi 1256/1840 yılında Of-Kondu (Dernekpazarı) köyü Ekşiali Mahallesi'nde dünyaya geldi. İlk eğitimini Of'ta aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Gümüşhanevi Tekkesi'ne intisab etti. Tekkedeki eğitim hayatının ne kadar olduğu bilinmese de oldukça uzun bir dönemi kapsadığı düşünülebilir. Günümüzde yaşayan torunlarından alınan bilgiye göre; Abdulhamid'in takdirini kazanmış Mekke, Medine, Mısır ve Musul'a seyahatleri olmuş, mensup olduğu tarikatı yaymış, o bölgede bir hayli talebe yetiştirmiştir. 1321/1903 tarihinde doğduğu köyde vefat etmiştir.

¹⁷ İsmail Kara, *Gümüşhanevi Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Rize'deki Tekkesi*, s. 51 vd.

Yusuf Şevki Efendi, Nakşibendiye-i Halidiyye'den Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi (ö. 1311/1893)'nin halifesidir. Gümüşhanevi'nin halifelerinin kayıtlı olduğu kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte ismi zikredilmekte, Arapça olarak kaleme aldığı eserinde şeyhinden veya ders verdiği talebelerinden de bahsetmemekte, tevazuundan kendisini gizleyerek bunun önemli olmadığını ihsas ettirmektedir. *Hediyetü'z-Zakirin* adlı eserinde tarikat adap ve erkânını derin bir vukufiyet içerisinde incelediği görülmektedir. Tarikat adap ve erkânından bahsederken dualarda tarikat piri Mevlana Halid-i Bağdadi'nin ruhuna hediye eksik edilmemektedir. Nakşibendiyye silsilesi ise Gümüşhanevi kolu şeyhlerinden Ömer Ziyaeddin Dağıstani'nin kaleme aldığı manzume vasıtasıyla kayıt edilmekte, beyitler arasında "*Ziyaeddin mürsidüna fi's-sirri ve'l-alen*" denilerek Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'ye işaret edilmektedir.

Gümüşhanevi'den ne zaman hilafet aldığı müphem görünse de, yaygın olarak yöre halkı tarafından gerek kendi bölgesinde, gerekse seyahatleri esnasında bir hayli talebe yetiştirdiği, Gümüşhanevi'nin Karadeniz'de kurduğu müesseselerin oluşturduğu halenin genişleyip, yirminci asra taşınmasında büyük fonksiyon icra ettiği nakledilmektedir.

Yusuf Şevki Efendi'nin yolunu son devir müderris ve şeyhlerinden Feriştazade Hacı İbrahim Hakkı Efendi (1866/1929) devam ettirmiştir.

Yusuf Şevki Efendi'nin Ali ve Ahmed Halid adında iki çocuğu olmuş, "*Yücel*" soyadını taşıyan nesli bunlar vasıtasıyla devam etmiştir¹⁸.

6- Kadioğlu Muhammet Bahauddin Efendi: (Of-Paçan/Çaykara-Maraşlı)

Kadioğlu Ahmet Ağa ile Karaoğlu Hacı İsmail Efendi'nin kızı Fatıma'dan 1260/1844'te Of-Paçan (Çaykara-Maraşlı)'da dünyaya geldi. Bir müddet köyünde tahsilini ilerlettikten sonra komşu köy Mimos (Kumlu) köyünden meşhur âlim Kadı asker Mahmut Kamil Efendi'den tahsilini tamamlayarak icazet aldı. İcazet aldıktan sonra dört ayda hıfzını tamamladı ve ayrıca, kıraatıyla meşhur bir hafız oldu.

Gününün bütün Of âlimlerinin fevkinde ve "Kadioğlu Büyük Hoca" namıyla maruf Hacı Hafız Muhammet Bahauddin Efendi, önce Kadahor (Çaykara), Zisno (Bölümlü) ve Gorgoras (Eğridere) köylerinde müderrislik yaptıktan sonra 40 yaşında (1884'lü yıllarda) Of müftülüğüne seçilerek tayin edilmiştir.

Müftülük vazifesini ifa ederken:

-1302/1884'te "İbtida-i Hariç" derecesiyle "Medrese-i tasi'a-i hâlimiyye der Bursa" rütbesine;

-1305/1887 tarihinde "İbtida-i Dâhil" derecesiyle "Rabi'a-i Hoca Uveysi der Bursa" rütbesine yükseltilmiştir¹⁹

1306/1888 yılında Of Müftülüğünden ayrılarak Trabzon'da, Pazar Kapı Camiinde vaiz olarak göreve başladı. Halk ve resmi erkân nezdinde çok seçkin bir mevki kazandı. Bu esnada Trabzon Lisesi Dinî İlimler Muallimliğine yürüttü.

18 Bkz. İsmail Kara – Hür Mahmut Yücer, *Trabzon'lu (OF'lu) Nakşi - Halidi Yusuf Şevki Efendi ve Hediyetü'z-Zakirin Hüccetü's-Salikin Adlı Eseri*, Tasavvuf, 2004/13.

19 Rütbenin tevcih olduğu emrin orijinali şöyledir:

Medrese-i Rabi'a Hoca Uveysi der Bursa:

"Medrese-i Mezbure İbtida-i Hariç ile Tasi'a-i halimiye der Bursa Müderrisi Of Kazası Müftüsü kıdvetü'l ulemai'l-muhakkıkın Muhammet Bahauddin Efendi, zîde ilmuhu, mahal ve mustahak olmakla bilfil Şeyhu'l-İslam ve Müftiyyul-enam olup muressa' Osmanî ve Mecidî nişan-ı Humayunlarıyla imtiyaz nişan-ı zişanı haiz ve hamil olan üryanizade devletlu, semahatlı Ahmed Esad Efendi hazretlerinin tertipleri üzerine ba İbtida-i dahil tevcih kılındı" (bkz. Hasan Umut, *Of Tarihine Ek*, s. 96 vd.)

1314/1896 tarihinde Samsun-Çarşamba'da Arnavud Alibey Medresesi mütevelliliği ve müderrisliğine tayin edildi. Bu medresede bir hayli öğrenci yetiştirerek, icazet vermeye muvaffak oldu.

Hacı Muhammed Bahaüddin Efendinin, Meşihet-i İslamiye tarafından hemen hemen her yıl, maddi-manevi değeri yüksek payelerle taltif edildiği görülüyor. Bazıları şunlardır:

-1314/1896 tarihinde “İbtida-i Dâhil” ve “Rabi’-a-i Hoca Uveysi” derecesiyle “Medrese-i Şeyh Nusret Efendi der Bursa” rütbesine;

-1315/1897’de “Musile-i Sahn ile Aşire-i Şeyh Nusret Efendi ba Sahn” derecesiyle, Medrese-i Salise-i Muslihüddin-i Hamevi der Bursa” rütbesine;

-1316/1898 tarihinde Mecit-i Nişan-ı Zışanın Dördüncü rütbesiyle taltifine;

-1324/1906 tarihinde de İzmir Paye-i Mücerred²⁰, yani İzmir Kadılığı rütbesine yükselmiştir.

Aynı yıl hanımı ve büyük oğlu değerli âlim Said Efendi ile hacca gitti. Yolda Hoca Hacı Said Efendiyi Hakka yolcu eden baba Hacı Bahaüddin Efendi, eşyle birlikte, firâkın hüznü ile Çarşamba’ya döndü.²¹

Medine Muhafızı Ethem Paşa’nın oğlu ve Şehzade Abdulhamit’in Farsça hocası meşhur devlet adamı Kadri Bey Trabzon Valiliği’ne(1892-1902) atanınca, merkezde vaaz ve irşat vazifesini yürütmekte olan M. Bahaüddin Efendi ile çok sıkı dostlukları kurulmuş, böyle bir valiye “Mübarek ellerinizden öperiz” dedirtebilecek ilim ve irfan ağırlığını ortaya koymuştur. Günümüz yönetici-ilim adamı ilişkilerine ve bütün topluma örnek teşkil etmesi bakımından mektuplardan birisini yeni harflerle aynı üslupla, diğerini de Vali Bey’in kendi el yazısı ile yazdığı orijinalden fotokopi edilerek vesikalar kısmında takdim etmeyi uygun görüyoruz.

22 Ağustos 1312/1894 tarihli mektup şöyledir:

Fazilet-meab, fekâhet intisab, allame-i bî irtiyab, Azizim Hazretleri

Evvel ve ahır iki kıt’a lütuf-namelerini aldım. Mutala’alarıyla karîrü’l-’ayn oldum. Devam-ı afiyet ve husul’ü-muvaffakiyet-i fazilanelerini dergâh-ı Hak’tan temenni kıldım.

Bihamdillah, cümleten afiyette olup mubarek ellerinizden öperiz.

Baki, e’azzekümullahu fi’d-dareyn.22 Ağustos 1312.²²

M. Bahaüddin Efendi, zahire ters düşen haberleri, “uydurmadır”, “hurafedir”, “israiliyattır” gibi ucuz ve peşin fikirli yaftalamaları değil, ilim adamına yakışır bir ağırlık ve vakarla önce onları te’vil etmeyi ve İslami çizgiye sokmayı yeğleyen bir âlimdir. Mesela “Vâizlerin İncisi” anlamına gelen *Dürretü’l-Vâizin* isimli mev’izede gerçekten İslam’ın zahirine muhalif olabilecek bir hayli abartılı hikâye ve haberlere yer verilmiştir. Cumhuriyete geçiş sürecinin önemli âlimlerinden aynı köylü Hacı İdris Efendi’den rivayet olunur ki (oğlu Hacı Sabit Efendi naklediyor) M. Bahaüddin Efendi bu eser hakkında şöyle dermiş:

Bu kitabın hakkı verilmez, ilmi ölçülerle yaklaşıp yerine göre te’vil edilmezse, o zaman Dürret’ül-Vaizin değil, (kâfirlerin incisi anlamına gelen) Dürretü’l-Kâfirin olur.

M. Bahaüddin Efendi, 6 Teşrîn-i Sâni 1336/1920 tarihinde Samsun/Çarşamba’da 76 yaşında vefat etti. Mezarı Çarşamba’nın orta mahallesinde, Ketan Camii’nin avlusundadır.

20 Bu paye için isdâr olunan fermanın sureti için bkz. Hasan Umur, Of Tarihine Ek, s. 96.

21 6 kız, 8 erkek, toplam 14 çocuk babasıdır. İkisi icazetli alim olmak üzere 7 oğlu ve 4 kızını kendisinden önce vefat etmişlerdir. Erkek tarafından birinci dereceden nesli; oğlu Kemalettin Ulusoy(1901-1984) ile onun oğlu eski Samsun milletvekili Nusret Ulusoy(Vefatı:6 Mayıs 2000) ve çocukları kanalıyla sürmektedir.

22 bkz. Hasan Umur, Of Tarihine Ek, s. 93.

Aile ile olan hısımlığı sebebiyle olacak ki, M. Bahauddin Efendi'nin birinci ve ikinci dereceden yakınlarında dahi bulunmayan belgelere dayanarak hayatını genişçe anlatan Hasan Umur merhum, çok önemli bir görevi ifa etmiştir. Şöyle demektedir:

Of Tarihine Ek kitabımı yazarken, bir tesadüf, bu zatın hayatı hakkında oldukça tafsilatlı bilgi verebilecek vesâik (vesikalar) elime geçtiğinden, mûma ileyhın hal tercemesini yazıp kitabıma koymayı şeref telakki ettim. Ofular ve bilhassa Çaykaralılar merhum mûma ileyh ile ne kadar övünseler yeridir.²³

Arşivimizde bulunan “Of Müftüsü Muhammed Bahauddin” imzalı fetva varakasının bir sureti olarak takdim edilmiştir.

7- Kazasker Mahmut Kamil Efendi (Tringzade), Of-Paçan (Çaykara-Maraşlı)

Of ulemasından Muhammed Efendi'nin oğlu olup 1250/1834 senesinde Of'un (şimdiki Çaykara kazasının) Paçan köyünde doğmuştur. Bazı dinî ilimleri memleketinde okuduktan sonra Kayseri'ye gitmiş ve orada Hacı Torun Efendi'den okunması şart olan nüshaları bitirerek ve rivayetlere göre, 27 temel metni ezberleyerek, 127/1860 tarihinde icazet almıştır. Akabinde İstanbul'a gelmiş ve ruûs imtihanını birincilikle kazanmıştır. 1 Rebiulaher 1280/1862 tarihinde İstanbul Müderrisliği'ne nail olmuştur. İmtihanla Mekteb-i Nüvvab'a girmiş ve 1282/1864'te üçüncü derecede tezkere almıştır. 15 Teşrin Sani 1285/1869 tarihinde yine imtihanla Fetvahane Müsevvitliği'ne dâhil olmuştur. 28 Temmuz 1293/1877 tarihinde Reisü'l-Müsevvidin (Baş Müsevvit) olmuştur.

İlmi rütbesi Ramazan 1286'da Sahn'a, Şaban 1287'de İbtidai Altmışlı'ya, 1288'de Hareket-i Altmışlı'ya, 15 Şaban 1289'da Musile-i Süleymaniye'ye, 14 Şaban 1290'da Hamise-i Süleymaniye'ye terfi etmiştir.

1285 h. senesinde Huzur Dersleri muhatabı olmuş ve mukarrir olduğu 1292 h. tarihine kadar sürmüştür. Mukarrirliği üç yıl sürmüş ve 1294'de bu vazifeden ayrılmıştır.

Beyazıt dersiamlarından olan Mahmut Kamil Efendi bu arada icazet vermiştir.

10 Şubat 1294/1878'de Kudüs Mevleviyetine nail olmuş ve bir yıl sonra da Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye azalığına tayin olmuştur. 1 Muharrem 1301 (13 Kasım 1883) tarihinde Medine-i Münevvere kadılığına tayin olmuştur. 1 Mart 1301/1885'te Meclis-i Eytam Azalığına tayin olunmuşsa da, bir iki ay içinde eski vazifesi olan Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iyye azalığına nakledilmiştir.

29 Zilhicce 1309'da uhdesine İstanbul Payesi, 12 Şaban 1315'de Anadolu Kazaskerliği payesi tevcih edilmiş ve 17 Zilhicce 1318 (17 Nisan 1900) tarihinde de bi'l-fiil Rumeli Kazaskeri olmuştur.

20 Zilhicce 1326/1908 tarihinde Rumeli Kazaskerliğinden ayrılmıştır.

Kazaskerlikten ayrıldıktan sonra iki yıl kadar yaşamış ve 5 Eylül 1326 (1910) tarihinde vefat etmiştir. İstanbul Fatih Camii haziresinde, Gümüşhanevi civarında yatmaktadır.

Mahmut Kamil Efendi, meşhur âlim Paçanlı Hacı İdris Efendi'nin dayısıdır. Hacı İdris Efendi, çocukluğunda dayısından bir süre okumuştur. İdris Efendi'nin oğulları Hacı Muhammed Efendi ile Hacı Sabit Efendi, Mahmut Kamil Efendi, babaları İdris Efendi'den naklen söylediklerine göre, Mahmud Efendi'nin kişisel bazı özelliklerini şöyle anlattılar:

Gıdasına ve temizliğine çok önem verir, hanımı ineği sağarken, hayvanın önce memelerini birkaç kez yıkayıp, kuru ve temiz bir havlu ile kuruladıktan sonra sağdırır. Sütü yufka ile yer, ağır yemeklere iltifat etmezdi. Bu titizliğin sebebi sorulduğunda ise; “zekâyı muhafaza etmenin başka bir yolu yoktur” dermiş. Damadına çok fazla itibar ettiğini gören kendi seviyesindeki bir hocafendi;

23 bkz. Umur, s. 93.

“neden buna bu kadar itibar ediyorsun?” dediğinde; Mahmut Kamil Efendi cevaben; “o benim kızımın namusunun bekçisidir, elbette iltifat gerekir” demiştir.²⁴

8- Kadızade Hacı Salih Efendi:(Of-Şerah, Köseli/Çaykara-Uzungöl, Köseli)

Yukarıda Of Müftüsü olarak adı geçen Kadı Hacı Mehmet Efendinin oğludur. 1255/1840 tarihinde Çaykara/Köseli’de doğdu. Tahsiline babası Hacı Mehmet Efendiden başladı. Daha sonra ağabeyi Hacı Tahir Efendiden tahsilini sürdürdü. Ağabeyinin vefatından sonra Anoso/Çambaşı köyünden Gancazade Hacı Ali Efendide tahsiline devam etti. Son olarak Şerah’lı (Uzungöl) Kakoşımzade Meşhur âlim Hacı Muhammet Efendiden İcazet aldı.

Merhum oğlu Hacı Şakir Efendinin bana yaptığı beyana göre, babası Mâlî (Rumi)1296/1882 tarihinde Of müftülüğüne intisab etti. Stajyer olarak göreve başladığı anlaşılan Hacı Salih Efendi, bir önceki müftü Muhammet Bahaiddin Efendi ile 1888 yılına kadar birlikte çalışmış, yukarıda da anlatıldığı üzere Bahaiddin Efendinin ayrılması üzerine asaleten Of Müftüsü olmuştur.

Yüksek ilmi şahsiyeti, yardım ve barışseverliği, adaleti; zühd ve takvasıyla etrafta maruf ve günümüze kadar dillerde namı meşhur olan Hacı Salih Efendi, hicri1316/1898 tarihinde “*ibtida-i hariç*” tevcihiyle “Dersiyye-i Sadruddin İsfahani der Bursa” rütbesiyle taltif edilmiştir.

Bu makam ve mansıb beratı (Rüüs-ı Hümayün) meşhur Trabzon valisi Kadri Beyin üst yazısıyla Of Kaymakamlığı vasıtası ile Hacı Salih Efendiye tebliğ edilerek inha edilmiştir.

Stajyer, yardımcı ve asıl müftü olarak 30 (otuz) yıl Of Müftülüğünde çalıştıktan sonra, özellikle Sultan Hamid’in tahttan indirilmesiyle başlayan “dine karşı saygısız tavırlara” dayanamayıp 1327/1911 yılında görevinden istifa ederek köyüne çekildi. Üç sene Şerah (Uzungöl)’ta müderrislik yaptı. Birinci Dünya Savaşı’nda talebelerinin tümü askere alındı. Bu nedenle öğrencisi kalmadı. Rivayete göre yüzlerle ifade olunabilen talebelerinden 3-4 kişi sağ olarak dönebildi.

Son on senesini siyasi herc’u-merclerle, Birinci Dünya Savaşı, Rus işgali ve öğrencisiz kalmış olmanın elem ve ızdırabı içinde geçirerek 1337/1921 tarihinde hayata veda etti. Köseli/Kastel mahallesinde defnedildi.²⁵

9- Gargarzade Muhammed Müslim Efendi

Çaykara Merkez Kadahor/Işıklı mahallesinde, 1268/1851 yılında doğmuştur. Of’un önemli âlimlerindendir. Talebeleri arasında Hacı Ferhat Efendi ve Mustafa Sıtkı Cansızoğlu da vardı.

İlim tarzı yenilikçi, araştırmacı bir kişiliğe sahipti. Gargar Müslim Efendi, sosyal aktiviteleri çok olan biri idi. Çaykara Merkez Camii’ni inşa ettirmiş ve mezarının da hemen bitişiğinde/sağ tarafında olmasını vasiyet etmişti. 1938 yılında vefat etmesi üzerine, vasiyetine uyuldu ve caminin sağ tarafına defnedildi. Mezarı, vaiz/müderris Hacı Hasan Rami Efendi ile Müftü/müderris Hacı Yusuf Ziyaüddin Efendi’nin uygun görmeleri üzerine, yeni caminin alt (zemin) katında ibka edilmesine karar verildi.

Müslim Efendi’yi yakinen tanıyan merhum Hanecizade Hacı Salih Efendi’den dinledim:

Gargar Müslim Efendi, âlim, fasih, belîğ ve hatib bir zat idi. Çevrede düzenlen icazet merasimlerinde değişmez konuşmacı olarak bilinirdi. Fakat çağdaş olduğu meşhur âlim/müderris Zilikzade Muhammed Sabri Efendi, yetiştirdiği meşhur talebeleri ile karar alarak, kürsüde konuşurken Gargar Müslim Efendi’ye çeşitli sözlü müdahalelerde bulunup, konuşma ahengini bozarak, onu dinleyenlerin huzurunda küçük düşürmeyi planlamışlardı. Tam bu esnada, Şır (Çaykara-Şahinkaya) köyü Merkez Camiinde tertiplenmiş bulunan icazet merasimi davetiyeleri âlimlere ulaştı ve katılmak üzere herkes hazırlığını yaparken, sözü edilen Zilikzade; “tam zamanı geldi, Gargar’a bir ders verelim”

24 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, ilgili isim; Yakınlarıyla mülakatlarım.

25 Kaynaklar: İntikal eden bazı resmi belgeler, oğlu Hacı Şakir Efendi, torunlarının şifahi ve yazılı beyanları, zata mahsus “Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tezkiresi”, Trabzon Salnameleri ve şahsi arşivimizde bulunan fetva varakaları.

diye karar almış. O gece Müslim Efendi rüyasında sarığının yere düşüp çamurlandığını görmüş ve bu rüyayı, bir hakarete maruz kalabileceği şeklinde yorumlamıştı. İcazet merasimi başladı ve beklendiği üzere, Müslim Efendi'nin kürsüye çıkması talep edildi. Ancak Müslim Efendi bunu kabul etmedi. Her türlü ısrara rağmen, hayır dedi. Bu defa, Zilîkzade Muhammed Efendi; "Gargar Efendi çıksana!.. niçin çıkmıyorsun kürsüye?" deyince, Müslim efendi; "tuzağımıza düşmeyeceğim" şeklinde bir cevap verdi.

Cümlesinin ruhu şad olsun.

10- Bakkalzade İsmail Hakkı, Of/Şinek (Çaykara/Ataköy)

İsmail Hakkı Efendi, 1246/1830 Çaykara'da Ataköy'de (Şinek) doğdu. İlköğrenimine burada müderrislik yapan babası Mehmed Efendi'nin yanında başladı. Daha sonra yörenin meşhur müderrislerinden Abbas Efendizade Mehmed Efendi'den ders alarak İslami ilimler alanındaki tahsiline devam etti. 1878'de Erzurum'da Osmanlı-Rus Harbi'ne katıldı. Hocasının bu savaşta şehid düşmesi üzerine savaş sonrasında yarım kalan öğrenimini Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyü müderrisi Hafızzade İsmail Efendi'nin yanında 1273/1856 yılında tamamlayarak icazet aldı.

Önce Tonya'nın Kumyatak köyündeki İskenderli Medresesi'nde başladığı müderrislik görevine sırasıyla Vakfıkebir'de ve Of'un Uğurlu (Çifaruksa) köyünde devam etti. Yaklaşık otuz yıl boyunca oturduğu Uğurlu'da bir medrese kurdu ve buradan yüzlerce öğrenci mezun etti. Uğurlu'da bulunduğu sırada boşalan Of müftülüğüne yörenin müderrislerince ittifakla seçildiği halde öğretim faaliyetine engel olacağı düşüncesiyle bu görevi kabul etmedi. Yerine, kendi talebesi ve küçük kardeşi Hüseyin Sabri Efendi müftü oldu. Ruslar'ın Trabzon'u işgali sırasında yaptığı etkili vaazlarla halkı cihada çağırdı; topladığı milis kuvvetlerinin başına geçerek Rus ordusunun Baltacı deresinden geçmesine engel olmaya çalıştı. 1902'de kendi köyüne dönerek burada ve Maraşlı (Paçan) köyünde ders okutmaya devam etti.

Öğrencilerinden Kamazade Mustafa Efendi'nin verdiği bilgilere göre hayatını İslam ilimlerini öğrenmek ve öğretmekle geçiren İsmail Hakkı Efendi, onyedinci dönem icazet vererek 2000'e yakın öğrenci yetiştirmiştir. Hayatı, çoğu savaşlarla geçen Osmanlılar'ın son dönemine rastladığı için talebeleri ve ilmi faaliyetleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Bilinen en meşhur talebeleri küçük kardeşi Of müftüsü Hüseyin Sabri Efendi, kendi oğlu Abdussamed Efendi, Maraşlı köyü müderrislerinden İdris Efendi ile son dönem kıraat âlimlerinden Mehmet Rüştü Aşıkcutlu'dur. İsmail Hakkı Efendi tedris faaliyeti yanında eser telif etmekle de meşgul olmuştur. Tasavvuf, belagat ve mev'izaya dair bazı eserler yazmış, ayrıca mantık ve kelamla ilgili bir iki eser tercüme etmişse de özel kütüphanesinde bulunan kitaplarının hemen hemen tamamı bir yangında yok olmuştur. *Kurban Risalesi*, *Kırk Hadis*, *Manzum Of Kasidesi*, *Mecalis-i Cihadiyye*, *Fatiha Mev'izası* vb. adlar taşıyan eserlerinden geriye sadece *el-Kâfi fi Şerhi'l-Aruz* adında aruz ilmiyle ilgili bir kitabı kalmıştır. Orta boy otuz yedi varaktan ibaret olan kitap, Ebu'l-Ceyş el-Ensari'ye ait *el-Muhtasar fi İlmi'l-Aruz* adlı eser üzerine güzel bir üslupla yazılmış, tatminkâr açıklamalar ihtiva eden bir şerhtir. Müellif mukaddimede eserini müderrisliğinin ilk yıllarında Kumyatak köyünde telif ettiğini kaydetmektedir.

İsmail Hakkı Efendi'nin meşhur "*Of Kasidesi*"ni buraya kaydetmeden geçemeyeceğiz. Değerli araştırmacı, aziz dostum Sadık Albayrak Bey'in 22.12.2011 tarihli Yeni Şafak gazetesi gündem sayfasında neşrettiği şekliyle kaside aynen şöyledir:

1. *İsm-i Hüdüdür tezkâr-ı daim, her şâm-u seher merdâni Of'un*
Of yiğitleri sabah akşam Allah'ın adını zikrederler
2. *İlmi ziyâde, fehmi ziyâde, akli ziyâde insanı Of'un*
Of insanının ilmi de, anlayışı da, akli da çoktur
3. *Takvâsı gâyet, zühdü begâyet, bulunmaz nihâyet irfânı Of'un*
Of/lun/un dindarlığı da, zâhidliği de, irfânı da sınırsızdır.
4. *Ekser-i âzam dânesi ânın, ankâ misâli nâdâni Of'un*

Of'un büyük ekseriyeti âlimdir, câhilleri ise yok denecek kadar azdır.

5. *Aşkın şarâbın nüş eyleyince, ebed ayılmaz mestânı Of'un*

Of'un (Hak şarâbıyla) kendinden geçmiş olanları, ilâhî âşkın şarâbından tadınca bir daha ayılmak bilmezler.

6. *Şark ile garbda dâim okunur, izz-ü şerefle destânı Of'un*

Of'un destanı dünyanın dört bir tarafında her zaman onur ve şerefle okunur.

7. *Şeyh-u şebâbı ashâb-ı iffet, irfâna râğıp vildânı Of'un*

Of'un yaşlısı da genci de iffetlerine düşkün olup, çocukları da ilim-irfâna can atarlar.

8. *Ehl-i ibâdet, râkî'u-sâcid, ehl-i mesâcid erkâmı Of'un*

Of'un ileri gelenleri de ibâdet ehli, namazında niyâzında kişilerdir.

9. *Ehl-i hayâ-u hem ehl-i tevhîd, ehl-i hicâptır nisvânı Of'un*

Of'un hanımları hem hayâlî hem tesettürlü ve hem de tevhid ehli hatunlardır.

10. *Siretleri hep ehl-i salâhtır, İslâma geldi şeytânı Of'un*

Of'lular davranışları açısından doğru ve dürüst insanlardır. (Öyle ki) Of'un şeytanı bile müslüman olmuştur.

11. *Elde Şeriat, dilde tarikat, tevhidle meşgul şübbânı Of'un*

İslâm hem pratik yönüyle, hem de derûnî (kalbî/tasavvufî) boyutuyla gönüllerde yer etmiş olup, Of'un gençleri tevhidle meşgul olurlar.

12. *Nice telâmiz, nice esâtiz, tedris iledir devrânı Of'un*

Pek çok öğrenci ve pek çok üstadın bulunduğu Of'un hayat düzeni, eğitim-öğretim üzerine oturmuştur.

13. *Her köşesinde bir şeyh-i kâmil, halk eylemiştir Rahmânı Of'un*

Allah'ın izniyle Of'un her bir köşesinde bir hakîki mürşid/mânevî önder var olagelmıştır.

14. *Fazlında zâhir, her fen'de mâhir, hâvi'l-mefâhir büldânı Of'un*

Her bir beldesiyle Of; fazileti âşikâr, her alanda mahâretli ve çok sayıda meziyeti bünyesinde barındıran bir yapıyı arz etmektedir.

15. *Hakkı! Bu halkın âdâtı meşrû, hakka mutâbık irfânı Of'un*

Hakkı! Bu Of halkının, âdetleri İslâmî olup, onların kültürel yapıları da hakka uygundur.

16. *Müstef'ilâtün müstef'ilâtün, recez müremmel dîvânı Of'un*

Of'un bu dîvânı 'müstef'ilâtün' vezinli, recez ve remilli bir şiirdir.

Bakkalzade İsmail Hakkı; doğduğu köyde, 1921'de vefat etti. Mezarı Çaykara-Ataköy (Şinek) Camii'nin yanındaki kabristandadır.

11- Bakkalzade Hüseyin Sabri Efendi:(Of-Şinek/Çaykara-Ataköy)

Hüseyin Sabri Efendi; kendi eliyle yazdığı ve Of naibliği ile Of kaymakamlığı tarafından Şubat 1328/1912 tarihinde onaylanan "Tercüme-i Hal"inde özet olarak kendini şöyle tanımlıyor:

İsmim: Hüseyin ve Mahlasım Sabri. Pederimin ismi Mehmet Efendi. Her ikimiz de isim ve efendilik unvanı ile anılırız. Şöhretimize Bakkalzade derler. Babam memuriyette bulunmadı ve bugün de sağ değildir. Sülalemiz, islami ilimleri öğrenme ve öğretme konusunda oldukça meşhurdur. Mali (Rumi) 1270; Hicri/1271; Miladi/1854 senesi haziranın beşinci günü Of'un Şinek (Çaykara-Ataköy Beldesi) köyünde doğdum.

Önce doğum yerim olan Şinek köyünde, sıbyan mektebinde uygulanan programa göre tahsil ettim. Sonra müderris babam Mehmed Efendinin nezdine ve ders halkasına intisab ederek 11 yaşında sarf ve nahiv ilimlerinde üç sene tahsil eyledikten sonra; müderris biraderim Bakkalzade İsmail Hakkı Efendinin ders okutmakta olduğu Of'un Çufaruksa (Uğurlu Beldesi) Medresesi'nde 9 sene yüksek ilimler tahsil (tahsil-i ulum-ı âliye) ederek hicri 28 Rebiülevvel 1294'e tesadüf eden Mali 1292 (miladi 1877) Nisan ayında, 23(yirmi üç) yaşında iken sözü edilen İsmail Hakkı Efendinin ilmiye icazeti silsilesine girmekle, icazetname almağa muvaffak oldum. Bundan sonra aralıksız bazen Rize'nin, çoğunlukla Of'un meşhur ve saygın medreselerinde Hicri 1330 ve Mali 1327/1911 yıllarına kadar kesintisiz olarak yüksek ilimler okutmakla meşgul oldum ve dört defa icazet vermekle müşerref oldum. Türk ve Arap dillerine aşınayım. Diğer bazı dillere de vakıfım.

Hicri 1330 ve Mali 1327/1911 senesinde 400 kuruş maaşla Of Müftülüğü'ne tayin oldum.

Ömrümün bugününe kadar herhangi bir su-i zan ve şüphe üzerine mahkeme altına alınmadım. İş bu terceme-i hal-i daiyanem, kendi el yazımıyla tanzim edilerek, Tezkire-i Osmaniyem eklenerek ve İlmiye İcazetnamem haricen takdim olmakla, o konuda emr ve ferman, emir ve yetki sahibi olan yüce kişiye aittir. 27 Rebiulevvel 1331/1912.”

Hüseyin Sabri Efendi; ilmi dehası yanında, üstün idareciliği, teşkilatçılığı ve halkla olan sıcak münasebetleri ile meşhurdur. Meslek onuruna düşkün bir zattır.

Hasan Umur “*Of ve Of muharebeleri*” isimli eserinde (s.105 vd.) bizzat şahit olduğu, hatta taraf olduğu bir vakayı şöyle anlatıyor:

Birinci dünya savaşının ilk senesinde Kafkas kumandanını ziyaret eden Şinek/Ataköy'lü Tahir Hoca ile kumandan arasında şöyle bir konuşma geçer:

- Kumandan: “Meşhur Of hocalarını cepheye göremiyorum” der.

- Hacı Tahir Efendi: “Of'ta 400 (Dötyüz) hoca ayakları üzengide emir bekliyor, efendim” cevabında bulunur.

Bunun üzerine kumandan, Trabzon Valisine bir telgraf çekerek: “Askerlerimize nasihat etmek üzere cepheye gelmek arzusunda bulunan Of hocalarının-kendilerinin ve hayvanlarının masrafları orduya ait olmak üzere-hemen gönderilmeleri” tarzında bir talep olur. Bu talep valilik kanalıyla Of Müftüsü Hüseyin Sabri efendiye gelir. Müftü efendi gerek ordunun mali durumunu ve gerekse ulemanın prestijini göz önüne alarak, kendisine yakışan şöyle bir onurlu kararın alınmasını teklif eder:

“Şimdilik ilk kafilere on hoca gönderelim; halkın yardımıyla her hocaya on lira para ile birer binek hayvanı alıp verelim. Böylece hocaları, şerefleriyle mütenasip bir surette gönderelim.”

Rusların Rize'yi işgalinden sonra Of'a doğru yürümleri üzerine; Lazistan havalisi Kumandanı Mirliva (tuğgeneral) Ahmet Avni Paşa'nın²⁶ 28 Şubat 1331/1915-16 tarihlerinde Hüseyin Sabri efendiye yazdığı mektup, önemle üzerinde durulması ve ince düşünülmesi icabeden bir mektuptur. Bakkaloğlu vakfının arşivinden temin ettiğim yarı resmi mektup aynen şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim

Müfti-i Kaza-ı Of Hüseyin Sabri Efendiye mektup, velâ-i selahiyetimdir.

Bu kerre Kaza-ı Of'ta mukîm ve misafir harp ve darbe veya nakliyat veya inşaat-ı cerriyeye kudreti vâfir bilumun firarî, bekâya ve tebdil-i hevâ efrâdının nezd-i fâzilanelerine yollanan emir ve kararlarımıza terfîk olunan Hacı Haşım Ağa'nın sa'y ve gayreti ve sizin “din ve devlet uğrunda fedakarane faaliyetiniz” ile cem' ve tarafıma sevk olunmalıdır. Müfrezeden ve kapısı önünde çalışmaktan ve emrimize itaatten istinkâf edecek kimseler üzerine dünyanın eşedd-i ceza ve mesaibini yağdırmağa sana selahiyet-i tâmme verdim. Bu gibi kimselerin hanelerini ihrak (yakmak) ve tahrib ve evlad ve ahfat ve akraba ve taallukatının nefy (sürme) ve ta'zib (cezalandırma) hususundaki icraatınızı görmek isterim.

Ahmet Avni Paşa, Hüseyin Sabri Efendinin mektupta sözü edilen yetkilerle donanmış olduğunu tüm resmi makamlara şu yazı ile tamim ediyor:

Düşmana karşı mücadele etmek için, orduya asker celbi, vesaire tedbirlerin alınması için Müftü Hüseyin Sabri Efendiye her türlü selahiyet verilmiştir. Bütün alakadar makamatın suret-i katiyette müzaheret göstermesini beyan eylerim.

Tarihe, “Of Müdafaası” olarak geçen bu soylu direnişin öncülüğünü üstlenen Müftü Hüseyin Sabri efendi, Meşihat-ı İslamiye ye yazdığı bir yarı-resmi yazıda, bu savunmada icra ettiği görevi şu cümlelerle anlatmaktadır:

26 Ahmed Avni Paşa, 1878 senesinde Batum'da doğdu. Şahinbaşoğlu Süleyman Faik Paşa'nın oğludur. Harp Okulu'ndan mezun oldu. 1897 Osmanlı-Yunan, Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşlarına katıldı. 1915 senesinde oluşturulan Lazistan ve Havalisi Umum Kumandanlığı'na bağlı Gürcü Lejyonu'nun komutanlığını yaptı. Son padişah Vahdeddin'in başyaverliği görevini yürüttü. Ayrıca Bahriye Nazırlığı yaptı. Ahmed Avni Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Samsun yolculuğu öncesindeki hazırlıklarını organize edenlerdendir. Harbiye Nazırı Gürcü Şakir Paşa'nın damadı idi. 1930'lu yıllarda Lübnan'ın sahil kasabası Cünye'de vefat etti. Bkz. Osman Öndeş, *Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor*.

Of Müftüsü Daileri, anlatılacağı üzere maruzatım odur ki:

Düşman Of hududuna takarrub ettikte (yaklaşınca), Trabzon Fırka Kumandanı Avni Paşa'dan aldığım emir ile, Of kazasının mükellef ve gayri mükellef, umum ahalisini teçhizat-i askeriyeleriyle harbe sevk ettim. Düşmanı telefâtı külliye ile 28 (yirmisekiz) gün def ve tenkil ile icra edilen fedakârlık, derece-i tevatürdedir. Hususen Avni Paşa'dan istifsar olunsa, harfiyyen beyan etse gerektir.

Ömrünü, okumak, okutmak, fetva vermek, irşat etmek, halkı düşmana karşı örgütlemek gibi ilmi ve sosyal aktivitelere vakfeden Hüseyin Sabri Efendi; her devir ilim adamlarında görüldüğü gibi, aile efradına yeterli maddi refah sağlayamadığından bahisle, sözü edilen yarı resmi serzeniş mektubuna şöyle devam etmektedir:

Emsâlim harbe iştirak etmeyup dâhile çekildi. Ma'aş ve i'âşece zaruret çekmediler. Düşman etrafımı ihata edup mahsur kaldım. Düşman emlak ve arazilerimi karargâh edup iki sene müsafereten karyeme (köyüme) altı saat mesafede, Çufaruksa karyesinde sıfru'l yed (eli boş) olduğum halde kaldım. Kesirü'l-iyâlim, düyun-i kesireye müstağrak oldum. İstila zamanından beri Of, Rize, Sürmene halkını irşat ve icab eden fetvayı şeriften de hali kalmadım. Gerek cihad ve gerek hizmet-i mukaddeseye devam etmiş iken, emsâlim maaşlarını alup da dailerinin defe'atla vilayet-i celileye müracaat etmiş iken mahrum bırakılmaklığım, muvafık-ı adalet olamayacağından hukukumun meydana ihracı babında emr'ü-ferman Hazret-i men lehü'l-emr'indir. (10 Kanun-i Evvel-1334/1918 Of Müftisi Hüseyin Sabri)

Aynı yıl, yani mali 1334/1918 yılında kendisine İzmir paye-i mücerredî yani İzmir Kadılığı rütbesi tevcih olunmuştur.

Hüseyin Sabri Efendi 1336/1920'de yaş haddinden emekliye sevk edilmiş ise de, Of'a bağlı (Çaykara dâhil) köy idare heyetleri ve medrese müderrisleri tarafından tanzim olunarak Şeyhü'l İslamlığa sunulan ibka talepleri uygun görülmüş ve iki yıl daha Of Müftülüğü görevinde istihdamı, vekiller meclisince tansib kılınmıştır. Bu iki yılı doldurmak nasip olmamış, 1337/1921 yılında vefat etmiş ve doğum yeri olan Şinek/Ataköy (Çaykara) Camii'nin yanına defnedilmiştir.

12- Hacı Ahmedzade Muhammed Kamil Efendi Of-Holaysa (Çaykara-Yeşilalan)

Hacı Muhammed Kamil Efendi, Müderrislerden Mustafa Efendi'nin oğlu olup Hicri 1288/1871'de Of-Holaysa (Çaykara-Yeşilalan) köyünde doğdu. Tahsiline köyünde başladı ve Holaysa Müderrisi Ferşadzade Hacı İbrahim Hakkı (Hacı Ferşad) Efendi'den tahsilini ikmal ederek Zilkade 1318/1900'da icazet aldı. Kondu'lu Şeyh Yusuf Şevki Efendi'den, ayrıca hadis okudu.

Şevval 1323/1905 tarihinde Maçka'nın merkezi olan Cevizlik'te Feyziyye Medresesi Müderrisi olmuş, Hicri 1323 ve 1326/1905 -1908'de Varda'da Osman Niyazi Efendi'nin Halvetine katılmış ve bilahare 1331/1912'de Maçka Müftüsü olmuştur. Haziran 1926'lı yıllarda da Maçka müftüsü olarak görülmektedir İlk Çaykara Müftüsü (1948-1957 arası) Kumkumoğlu H. Hafız Ahmed Efendi'nin icazet aldığı hocasıdır²⁷.

13- Hudekzade Numan Vehbi Efendi:(Of-Zeleka/Çaykara-Taşören)

Numan Vehbi Efendi, 1276/1860 Rumi/Miladi senesinde Of kazasının Zeleka (Çaykara-Taşören) köyünde doğdu. Dersi'am'dan Hudekzade Mahmut Efendi'nin oğludur. İlmiye ailesine mensuptur. İlm-i inşa, hesap, kitabet, sarf ve nahiv derslerini babasından, kıraat ilmini dayısı Hacı Ali Efendi'den tahsil etti. Dini ilimlerin (Ulum-i Arabiyyenin) maruf ve meşhur olan nüshalarını, Zeleka Medresesi müderrisi Hacı Ahmet Efendi'den okuyup tamamlayarak hicri 1301/1883 tarihinde icazet aldı. Farsçayı Abdurrahim Efendi'den okudu. Hadis ilmini İstanbul'da, Şeyh Hacı Ahmet b. Mustafa Ziyauddin Gümüşhanevi'den okudu ve müstakil "Hadis ilmi icazeti" aldı. İcazet aldıktan sonra İspir kazasının Danzut Medresesine müderris oldu. Kendi beyanıyla²⁸ "Akaid-i Nesefi" den, yani yüksek derslerden başlayıp dört yıl içinde

²⁷ Bkz. Sicil Defteri, VII, 195 ve şahsi arşivimizdeki Halvet Listeleri.

²⁸ bkz.1337/1921 tarihli "Terceme-i Hal" varakası (kendi el yazıtı ile yazdığı aslının fotokopisi arşivimizdedir).

ikmal ederek 1304/1886 tarihinde altı öğrenciye icazet verdi. Daha sonra memleketi olan Of'un Hundez (Hayrat-Güneşli) Medresesine (en büyük medreselerden biri) müderris tayin edildi. İkiyüz talebeye ders okuttu ve iki defa otuzaltı talebeye icazet verdi.²⁹ Sonra Rize'nin Goloz (Kendirli) Müderrisliğine tayin edildi ve burada on beş talebeye icazet vermeye muvaffak oldu.³⁰

1324/1908 Rumi/Miladi yılında İstanbul'da açılan Geçici Naiblik imtihanına katıldı, yüzaltmış müracaatçı âlimle yarışarak imtihanı yedinci olarak kazandı ve İpek (Güney Macaristan'da Peç) sancağı kadılığı geçici kadro ile uhdesine verilmiş ise de, muvakkat kadro olduğundan bu vazifeye bilfiil başlamadı.

Meşrutiyetin başlarında (1909) Silivri Müderrisliği için açılan imtihanda başarılı oldu ve bu medresede altı ay müderrislik yaptı. Bu esnada meşihattan Merkez Müderrisliği vazifesi tevdi edildi. O sırada yine İstanbul'da açılan müftülük imtihanında elli altı müracaatçı âlim ile yarışarak imtihanda birinci oldu. Üçüncü sınıf vilayete tayini lazım gelirken, birinci sınıf Liva, Piriştine Sancağı (Kosova Eyaletinin Merkezi)³¹ Müftülüğüne tayin edildi. On üç gün sonra görevine başladı ve birkaç gün sonra da Piriştine Naibi (Şer'i Hâkimi) yaş sınırını aştığından, Şeyhü'l-İslam Musa Kazım Efendi tarafından önce altı ay, sonra da dört ay olmak üzere toplam on ay Naibliğe vekâletle görevlendirildi. Her iki vazifeyi, yani müftülük ve naibliği birlikte sürdürdü. Vekâletleri, müftülüğe ek görev olarak ifa etti.

İlmi ve sosyal aktivitesi mükemmel olan Numan Vehbi Efendi, konjunktürel mi değil mi bilemiyoruz ama İttihatçı-Meşrutiyetçi izlenimini vermektedir. Hatta Piriştine Sancak Mutasarrıfı ile Kosova Valisi'nin hakkındaki şehadeti, "*Âlim ve Fazıl ve Meşrutiyet-i Osmaniye'ye Hadim*" şeklindedir.

Sultan Mehmet Reşat Kosova'ya gittiğinde, Kosova Sahrası'nda kurulan mihrab ve minberini yerleştirme ve kibleyi tayin etme görevi ona verilmiş, iştirak eden 300 bin kişilik cemaatle Meşrutiyet Hükümeti'nin sıhhat ve selameti için coşturucu dualarda bulunmuştur. Barış için kaleme alınan 35 maddelik tâlimatnameyi hazırlama komisyonu başkanlığı, bizzat padişah tarafından kendisine tevdi edildi. Ayrıca Evkaf Komisyonu Reisliği, Mearif Encümeni Eytam Komisyonu ve İslam Medreselerini İnşaat Komisyonu reislikleri de uhdesine tevdi edildi.

Arnavutların ihtilafına karşı, birliği temin ve halkı irşat vazifesiyle iki defa görevlendirildi. Birinci defa fevkalade başarı gösterdiğinden padişah tarafından bir altın saat ve bir altın madalya ile taltif edildi. Arnavutların ikinci ihtilaflarında ise başarılı olmadı. Çünkü o sırada Balkan Savaşı çıktı ve Piriştine'nin istilasından birkaç gün önce İstanbul'a gelmek zorunda kaldı. İstanbul'a geldikten sonra iki ay Piriştine Müftüsü namıyla maaş aldı.

Aynı yıl yani 1328/1912-13 yılında Şeyhü'l İslam Cemalettin Efendi tarafından Sinop Müftülüğüne tayin edildi. Dr. Rıza Nur ile vaki siyasi sürtüşme nedeniyle azledilen eski müftü İbrahim Efendi'nin yeniden göreve iadesi nedeniyle Numan Vehbi Efendi, haziran 1329/1914 tarihinde açığa alındı. Birinci dünya savaşı sebebiyle seferberlik ilan edildi ve bunun üzerine N. Vehbi Efendi memleketine (Çaykara'ya) giderek inzivaya çekildi. Müftülüğe tayin talebinde bulunmadı. Of ve çevresinin Ruslar tarafından işgali üzerine Mesudiye'ye hicret etti. 1329/1914'ten beri almakta olduğu müstehikkîn maaşına 1334/1918 tarihinden itibaren "Tahsisat-ı Fevkalade" 600 kuruş maaşına eklendi ve maaşı 900 kuruşa baliğ oldu.

Rivayetlere göre köyünde muhtarlık da yapan N. Vehbi Efendi'nin bu görevi hangi dönemlerde yaptığı henüz tesbit edilememiştir. Ama öyle anlaşılıyor ki Ruslar'ın 1917-18 yıllarında Trabzon'dan çekilmesinden sonra Mesudiye'den geri dönmüş ve Of Müftülüğüne tayin tarihine kadar olan boşlukta bu vazifeyi yürütmüştür.

29 Adı geçen Terceme-i Hal varakası. Sadık Albayrak tarafından hazırlanan "Son Devir Osmanlı Uleması", IV, Dosya no: 6397'ye göre h.1308'de altı, h.1314'te dokuz, h.1318'de de beş talebeye icazet vermiştir.

30 bkz. 1337/1921 tarihli (Of Müftülüğüne atanmadan önceki) Terceme-i Hal varakası. "Son Devir Osmanlı Uleması" IV, 6397 Ahvali Şahsiye dosyasındaki kayda göre bu köyde, h.1325/1907'de sekiz talebeye icazet vermiştir.

31 Kosova; Piriştine, Üsküp ve Senice sancaklarından meydana geliyordu. Daha sonra 6 sancak, 28 kaza, 16 bucak ve 320 köyden müteşekkil bir idari yapıya sahip oldu. Osmanlı Kosova'yı bırakırken 35 medrese, 388 ilkökul ve 23 Rüşdiye bulunuyordu.

Numan Vehbi Efendi, Bakkalzade Hüseyin Sabri Efendi'nin vefatı üzerine 25 Kânun-i Sani 1337/1921 tarihinde Of Müftüsü oldu.

Numan Vehbi Efendi'nin güçlü hafızasını, ilmi dehasını, kaynaklara vukufiyetini ve mesleki ehliyetini beyan sadedinde; bir müddet Of Müftülüğü Şer'iyeye Kâtipliğinde bulunan ilk Çaykara Müftüsü Hacı Hafız Ahmet Kumkumoğlu'nun bir tesbitini, yine Çaykara'nın üçüncü müftüsü Hanecizade Hacı Hafız Yusuf (Bilgin) Efendi bize şöyle nakleder:

Kumkumoğlu Ahmet Efendi bir sohbetimiz esnasında Hudek Numan Efendiye şöyle tanıtmıştı: Numan Vehbi Efendiye sorulan bir mesele üzerine bana “cevabı yaz” dedi, ben de yazdım. Çok uzun olan o fetvanın sonuna da kaynak olarak Bahr-ı Raik'ten kaydını ezberden koydurdu. Tüm fetvalarını, kaynak vererek ezberden yazdırırdı. Bir gün kendisine: “Efendi Hazretleri, hiç kitap açmadan ve fakat kaynak göstererek fetva yazdırıyorsunuz. Bu çok merakımı mücib oldu, deyinice; Şüpheleniyor musun? Aç bakâlim kaynak verdiğim falan kitabı falan sayfayı..” dedi. Açtım ve gördüm ki sadece bazı kelimeler farklı, mana aynı... Hatta daha da özet...”

Numan Vehbi efendinin “Manzume-i Numaniye” isimli eski harflerle bir kez basılmış 180 sayfa civarında, aruz vezniyle yazılmış bir “divance” si vardır. Tefsirlerden, Hadis mecmualarından ve Tarih kitaplarından faydalanarak; Mekkenin faziletlerini, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in, ahsab-ı uhdu ve ahsab-ı fil'in kıssalarını bir ay içinde,³² 1303/1885 tarihinde nazmederek bu eserini telif etmiştir. Şiir kalıpları ve şiir üslubuyla bilgi sunmayı hedefleyen müellif özellikle:

*Mefharisin on sekiz bin âlemin ya Mustafa
Sağar-i işkınla handân kıl beni ya Mustafa
Evvelin'ü-ahirin seni Şefî' tuttu kamu
Halk-ı azam hem şefaât kânisin ya Mustafa*

beyitleri ile başlayıp,

*Sureta beşer gibi eklin ve şirbin vardırır
Sireta hurmaların harmanısın ya Mustafa
Vehbî'ye eyle şefa'at, şanına layıkdırır
Çün ezel sirri şefaât kânisin ya Mustafa*

beytleriyle biten “Na'tiyye”sinde (Na't-i Resul, s.3) ve yine:

*Sağar-ı Sahbanı gördüm, şimdi mestanım benim
Ta kıyamet haşrolunca, kala destanım benim
Nice kerre ta'mire ikdam edüb durdum ise,
Son ucunda gine harap kaldı bostanım benim*

beyitleriyle başlayıp,

*Nice bin fersân bu meydan içre yürürler ise,
Bana nisbet gine hâlî kaldı meydanım benim
Derki Vehbî ben bu yolda başımı nezreyledim,
Taki benden sonra boş kalmaya harmanım benim*

beytleriyle biten “Sebeb-i Telif-i Kitap” başlığı altındaki şiirleriyle Numan Efendi, kanaatime göre güçlü bir şair kimliği sergilemektedir.

³² “Huda fazleyledi kıldım tamamı
Yazup bir ayda kıldım ihtimamı”
beytinde görüldüğü gibi (bkz. *Manzume-i Numaniyye*, s.160).

Numan Vehbi Efendi'nin 1326/1908 tarihlerinde Rize/Varda (Güneyce)'da Gümüşhanevi Şeyh Ahmed Ziauddin Efendi'nin vekili Şeyh Hacı Osman Niyazi Efendi'nin halvet/riyazet'ine iştirak ettiği görülüyor.³³ Riyazet esnasında, Şeyh Hacı Osman Niyazi Efendi'nin huzurunda nazmettiğini söylediği ve "Manzume-i Numaniyye"nin sonuna ekleyerek neşrettiği onaltı beyitlik Arapça kasideyi; riyazet/halvet psikolojisi, mürid-mürşid ilişkisi ve Tasavvuftaki niha-i gayeyi tesbit gibi değişik açılardan tahlil edilerek önemle üzerinde durulması icab eden bir belge olduğu kanaatini veriyor.

25 Kanun-ı Sâni 1338/1922'de Müftü iken vefat etti. Köyü olan Zeleka (Taşören)'ya götürülerek defnedildi.

14- Muhammed Bahauddin Efendi, Of-Paçan-Mimilos (Çaykara-Kumlu)

Köyünde tedrisle meşgul olan Serdarzade Süleyman Efendi'nin oğludur. 1279-1863 senesinde Of'a bağlı Paçan-Mimilos köyünde, Serdarlı mahallesinde doğdu. Sarf ve Nahvi babasından okuduktan sonra, yine Of-Çoroş (Çaykara-Taşkiran) medresesinin meşhur müderrisi Hacı İsmailzade Hacı Muhammed Sabri (Zilîk) Efendiden tahsilini ikmal ederek mart 1306 /1890'da icazet aldı. Müderris olarak ders okutmaya başladı ve Tercan kazasının *Telus* köyünde icazet vermeye muvaffak oldu. Oradan Şerah-Uzungöl'e gelerek müderrislik yaptı. Temmuz 1323/1907'de İstanbul'a gitti.

İstanbul'da, Cağaloğlu'nda bulunan Rüstem Paşa Medresesi'nde ikamet etti ve aynı yerde bulunan Gümüşhanevi Ahmed Ziauddin Efendi'nin dergahına intisab etti. O tarihler Gümüşhanevi vefat ettiğinden, yerinde kaim halifesi Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den "*Tarikat-ı 'Aliyye-i Nakşibendiyye*" ve "*Delailü'l-Hayrat*" icazetnamelerini aldı.

Hacı Muhammed Bahauddin Efendi ölüm tarihi olan 1950 tarihine kadar müderrislikle meşgul olmuş, torunları Ahmet ve Mehmet Serdaroğlu gibi iki seçkin âlimi yetiştirmiştir. Bir yandan da "*Tarikat-ı 'Aliyye-i Nakşibendiyye*"nin yüklediği irşad vazifesini ifa etmiştir.

Çaykara-Mimilos (Serdarlı) mahallesindeki mezar taşında şu ifadeler yer almaktadır:

Fuhul-i ulemadan ve Nakşibendi hulefasından Serdarzade Hacı Muhammed Bahauddin Efendi.³⁴

15- Hacı İlyas Efendi (Eroğlu), 1282/1865–1950) Of-Paçan (Çaykara-Maraş)

İlmiye sınıfına mensup bir aileden gelen Hacı Ömer Efendi'nin oğludur. Paçan / Maraşlı müderrisi Karaahmedzade Hacı Salih Efendi ile Zilîkzade Muhammed Sabri Efendi'den okudu. İcazetini bu ikinci hocasından aldı. Of / Hundez (Güneşalan) köyünde 45 yıl aralıksız müderrislik yaptı, irşad faaliyetlerini sürdürdü ve birçok talebe yetiştirdi. Gümüşhanevi Şeyh Ahmed Ziauddin Efendi'nin dört halifelerinden birisidir. Halidi-Nakşi geleneğe uygun olarak uzun süre müderrislik, imamlik, vaizlik yapmış; Arapça, İslami ilimler ve hasseten Ramuzu'l-Ehadis okutmuş, çok talebe yetiştirmiş, hem bilgisi hem de manevi şahsiyeti ile yörede tanınmış bir âlimdir. Bir dönem Varda-Güneyce Büyük Cami Medresesi'nde de müderrislik yapmıştır. Tarikat hayatını büyük bir gizlilik içinde sürdürmüş, kendisine şeyh denilmesine müsaade etmemiştir. 1949 yılında hacca gitti. Kütüphanesi varisleri tarafından muhafaza edilmektedir.

1950 yılında 85 yaşında vefat etti. Mezarı Maraşlı'daki evinin yanındadır.³⁵

Mezar taşındaki yazı şöyledir:

33 Şahsi arşivimizde bulunan 1326/1908 Halvet listesinde "Zeleka Karyesinden Hudekzade Hafız Numan Efendi"şeklinde ismi serahaten yer alıyor.

34 Bkz. İcazetnameler (arşivimde); Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* III, 44.

35 Torunu ve talebesi Zeki Eroğlu ile mülakatım; İsmail kara, *Gümüşhanevi Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce – Rize'deki Tekkesi*, s. 49.

Huve'l-Baki
Benim İlyas fakirullah garik-ı bahr-i isyanım
O'na taat libasından bütün müflis ü üryanım
Veli bahr-i kereminden ümid-i afv u gufranım
Ziyaret eyleyen kabrim duasını rica varım.
Meşahir-i ulemadan el-Hac
İlyas Efendi Eroğlu
El-Fatiha. Hicri 1370/1950.

16- Hacı Ferşat Efendi (Ferşadzade İbrahim Hakkı) Of-Holaysa (Çaykara-Yeşilalan)

Hacı Ferşat Efendi, (1283/1866 ?) tarihinde Holaysa köyünde doğdu. Huşolu Numan Efendi'den Arapça ve medrese dersleri okurken bir taraftan da imamlık ve vaizlik yapmaya başladı. Tasavvufa intisabı Gümüşhanevi halifeleri Vardalı Osman Niyazi Efendi ve kayınpederi Kondulu Yusuf Şevki Efendi üzerinden oldu. İstanbul'a giderek Gümüşhanevi Tekkesi'nde Şeyh İsmail Necati Efendi'den de hilafet aldı. 3 dönem Varda / Güneyce Büyük Camii'nde ve Medresesi'nde imamlık ve müderrislik yaptı. Şeyh Osman Efendi vefat ettiğinde Güneyce'de idi, hem şeyhinin defin işleriyle ilgilendi hem de halifesi olarak tarikat faaliyetlerini ve Gümüşhanevi kütüphaneleri mütevellilik görevini devraldı. Aşağıda bahsedileceği üzere şeyhinin Güneyce'deki kütüphanesini de tasnif edip kendi elyazısıyla defterini tuttu.

Daha sonra köyüne giderek bir medrese kurdu ve burada uzun yıllar ders okuttu, birçok talebe yetiştirdi, icazet verdi ve irşat hizmetlerini sürdürdü. Birinci Cihan Harbi sırasında Rus ordularının, mütevelliliğini yaptığı Bayburt'taki Gümüşhanevi kütüphanesindeki kitapları Tiflis'e götürmeleri üzerine Kazım Karabekir Paşa'ya mektup yazarak yardım istedi. “*Şark Ordusu Kumandan-ı ‘Alişanı, Devletlü Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine. Devletlü Efendim Hazretleri. Nasın hayırlısı o kimsedir ki, Cenab-ı Hak onu ümmetin havaicinde istihdam buyurur” mealinde bulunan hadis-i şerifi hatır-ı samilerine getirmek suretiyle, arz-ı hal ve istirhamı ma fil bal'e başlarım*” diye başlayan ve bir müderris / mürşide yakışan üslupla kaleme alınan bu önemli mektubun muhtevası şöyledir:

Gümüşhanevi Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin (k.s.) Of, Rize, Bayburt memleketlerinde bulunan üç adet kütüphanenin mütevellisi olan duacımız, istilaya uğrayan kasabaların Bayburt cihetinde bulunan, Ruslar tarafından imha edilmiş ve kitapların da cemse ile Tiflis'e nakledildiği, son araştırmamla ortaya çıkmıştır. Kitapların, dini kitaplar olmaları hasebiyle, tüm ehl-i İslam'ın ortak malı olduklarından, söz konusu kitapların celbledilmesi ve yine halkın istifadesine sunulması; sözü edilen şeyh efendi hazretlerinin kitaplarının her halükarda büyük bir himmete ihtiyaç duymaktadır. Allah'ın tevfiği, Allah'ın dinine yardım edeceklerle beraber olduğu, zat-i alinizce de malumdur. Arzolunan bu meselenin çözüme kavuşturulması, ancak yüce bir himmetle kabil olduğu, biz duacınız tarafından kesin görüldüğünden, sözü edilen kitapların Tiflis'ten getirilmesi konusunda tüm sebeplerin tamamlanmasını rica ve niyaz ve zaten meşgul olduğumuz ehl-i İslam duasına, hasseten hanedan-ı ali kerimanelerini hususi surette duacı buyurmalarını istirham eylerim. Teşrin-i sani, 1337 (1918).

Duacımız, Of Kazası Müderrislerinden Hacı Ferşad İbrahim

Yaptığım araştırma neticesinde, bu kitapların geri getirilmediği tespit edilmiştir.

Hacı Ferşat Efendi, müntesibi bulunduğu kayınpederi Yusuf Şevki Efendi'nin yolunu sürdürmüştür. Bu kanalla, Gümüşhanevi'ye bağlanmış, İsmail Necati Efendi'nin yanında halvete girerek hilafeti almıştır. İsmail Necati'den sonra Gümüşhanevi Tekkesi postnişinliğine getirilmesine rağmen “*şöhret afettir*” diyerek, bu görevden kaçınmış, ömrünün sonuna kadar memleketinde tedris ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Köyünde kırk yıl müderrislik yapmış, toplumun kültür değişimine uğradığı hassas bir dönemde, yetiştirdiği talebeleriyle Karadeniz yöresinde halkın dini hayatı üzerinde unutulmaz tesirler bırakmıştır. Hatta vefatından sonra dahi zaman zaman; “*Hacı Ferşat Efendi derdi ki...*” tarzında başlayan rivayetler halk arasında hala dolaşmaktadır.

3 Eylül 1929 tarihinde vefat etti. Kabri köyündeki medresesi ile cami arasındadır³⁶.

17- Tayyip Zühtü Efendi (Velizâde): Of-Hopşara-i Ulya (Çaykara-Akdoğan)

Tayyip Zühtü Efendi, 1285/1868 tarihinde doğdu. Tahsilini kendi köyünde babası meşhur âlim Hacı Osman Efendi'den yaptı. 28 yaşlarında icazet aldı ve ilk müderrisliğe Of'un Çalek köyünde başladı. Burada dört yıl okuttuktan sonra Kondu Köyü'nde (şimdiki Dernek ilçesinin mahallesi), daha sonra da kendi köyü olan Hopşera (Çaykara-Akdoğan) köyünde müderrisliğini sürdürdü. Köyünde müderrisken, padişah tarafından verilen "*Müderrislik Beratı*" ile vazifesi teyit edildi. (bkz. Hasan Umur, Of ve Of Muharebeleri, s. 37) Hopşera-i Ulya müderrisi ve bölge medreselerinin müfettişi olarak şöhret yapan Tayyip Zühdü Efendi'nin en önemli talebeleri arasında Hancizade Hacı Salih Efendi, merhum hocam Hacı Hasan Rami Efendi, Çalek'li Hacı Dursun Efendi ve Of Tarihi yazarı Samsun eski belediye başkanı merhum Hasan Umur yer almaktadır. Hasan Umur, hocası Tayyip Zühtü Efendi'yi şöyle tanıtır:

Çalek köyünde müderris bulunduğu senelerde yalnız bu köyde değil, bütün Baltacı Deresi'nde sevimli bir şöhret kazanmıştı. Yüzü kadar, ahlakı da güzel olan merhum, talebelerine karşı gayet şefkatli idi. 314/1898 senesinde bazı gecelerde yatsı namazından sonra müteaddit defalar huzuruna girer, halledemediğim noktaları sorardım. Kendilerini rahatsız edecek derecede sürdürdüğüm bu hareketlerime karşı kırılmaz bilakis memnuniyet izhar ederlerdi. Oturuşlarında ve gezişlerinde, vecih, vakur görünürdüysen de haddi zatında son derece mütevazı idi.

Ders okuturken ince meseleler karşısında başını sağ omuzuna doğru çevirir, güya birisiyle konuşacak gibi sevimli bir duruşla biraz düşündükten sonra ifadesine devam ederdi. "Bölünmez cüzlerden/cüz'i lâ yetecezzâ"dan söz ederken, atom nazariyesiyle yakinen ilgilendiği izlenimini veriyordu.

Tayyip Zühtü Efendi, kendi köyünde uzun süre müderrislik yaptıktan sonra Of Merkez Müderrisliği, Of-Çaykara bölgesi medreseleri müfettişliği ve Of Vaizliği görevlerinde bulundu.

Tayyip Zühtü Efendi müderrislik yaptığı medreselerde talebelerini sıkı bir ders programı ve muhtevası çerçevesinde yetiştirmekle kalmamış; aynı zamanda onların ders esnasında ve ders dışındaki hal ve tavırlarının talebeye yakışır bir şekilde olmasını sağlayacak ve disiplin altına alacak ayrıntılı bir talimatname de hazırlamıştır. 8 maddeden oluşan bu talimatname şöyledir:

- Talebe, mazeret-i meşruaya müstenid olmadıkça dersini terk etmeyecektir.
- Akşamları yatsı namazından sonra medresenin kapısı kapanacağından, leyalı tatili müstesna olmak üzere, medresede beytütet eden talebe geceleri dışarı çıkmayacaktır. Fevkalade haller saikasıyla çıkmak icap ederse inzibatıyla alakadar olan zata malumat verecektir.
- Talebe, feraiz-i diniyeyi ifa edecek, her nerede olursa olsun adab-ı İslamiyeye muğayir harekâtta bulunmayacak ve mahall-i töhmet olan yere gitmeyecektir.
- Talebe, örf ve adat-i kadime-i medarise tamamiyle riayetkâr olacaktır.
- Talebenin, müderrisin ve memurine karşı hilaf-i edep harekât ve haysiyetkünane ve serkeşane muamelede bulunması ve evamir ve tâlimata riayetsizlik ve medrese dâhilinde gürültü ederek sükûnu ihlal etmesi ve kisve-i ilmienin gayri bir kisveyi labis bulunması memnudur.
- Talebe, yekdiğerine karşı kaide-i uhuvvete riayet edecek ve hürmet-i mütekafilede bulunacak, yekdiğerini rencide etmeyecektir.
- Talebe hakkında tertip olunacak mücazat üçtür: Tenbih, takdir, tard.
- Talebe mükellef olduğu vezaiften bir şey terk ederse, hareketin derecesine göre müderrisi tarafından tenbih veya takdir edilecektir. İcra edilen tekdirden tenbih olmayan talebe, encümen kararıyla muvakkaten tard edilir. Üç muvakkat tard, tard-i kat'i intaç eder.

Teşrin-i Sani 337–Hopşera-i Ulya Müderrisi Tayyip Zühdi

36 İsmail Kara, *Gümüshanevi Halifelerinden Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce–Rize'deki Tekkesi*, s. 47 vd.; Şahsi arşivimizdeki belgeler; Yusuf Şevki Yavuz, "*Ferşad Efendi*" mad. DİA, s. 413-414.

Tayyip Zühtü Efendi çok sevdiği talebesi Hasan Umur'a yazdığı 17.02.1940 tarihli mektubunda vuslatın yaklaştığını beyan ediyor, talebe ve tüm dostlarıyla helalleşiyor ve aynı yıl yani 1940 yılında 70 yaşlarında vefat ediyor. Mektup şöyledir³⁷:

Hasan Hilmi Efendi'ye:

Mektubumuza cevap olarak yazdığınız muhabbetname yedi âcizaneme vasıl oldu. Derecesiz memnun oldum. İstanbul'dan haneme sâlimen geldikten sonra, inkıbazlık defoldu. Ve bir derece çarpıntı ve gıdıklanmak azaldıysa da gün begün hazımsızlık çoğaldığı gibi, kudret ve takatim de azaldı. Bir müddet sonra yaylaya gittim, kezalik kudret ve takatsizliğim çoğaldı. Şol dereceye geldim ki, at üzerinde durmaya kudretim kalmadığından sal ile köye inmeye karar verdimse de çar nâ çar üç kişi tutarak yine at ile biinayetillâh köye geldim ve köye geldikten sonra yemek yemeğe arzu ve iştah kalmadığı gibi, kıyam ve kuude kâdir olamayacak derecede vücudumda zafiyet vardır. Binaenaleyh ehıbbaya selam, hukukumuzu helal ettik, siz de hukukunuzu helal ediniz. Elveda, elfirak günleri geldi. Bâki, mahdumunuz Celal Bey'e vesair mahdumlarınıza ve cümle tevabiinize selamı mahsus ve dualar eylerim.

Of, Hopşaralı Tayyip Zühtü Şahin

18-Politzade Yunus Sıdkı (Bulut) Efendi: (Of-Mavrand-ı Ulya/Fındıkoba II)

Yunus Sıdkı Efendi Haziran 1290/1874 tarihinde Of Kazasının Yukarı Mavrand (Fındıkoba II) köyünde doğdu. İlk mektebi kendi köyünde okuduktan sonra yine kendi köyünün medresesine girdi. Burada bir müddet okuduktan sonra Haziran 1307/1891 tarihinde Çorum, Kurtoğlu Dairesinde ve oradan da Kânun-i Sâni 1314/1891 tarihinde İstanbul'a giderek Fatih "Bahr-i Sefid Çiftebaş Kurşunlu" medresesinde tahsilini tamamlayarak Kânun-i Evvel 1317/1901 tarihinde İstanbullu Ataullah Efendi'den icazetnamesini aldı. Kur'an'ı Kerim hıfzını, Of kazası medresesinde tamamladı.

Padişahın emriyle açılan "Ruus" imtihanına girdi ve kazandı. "Taşra Ruusu" ile taltif edilerek 1 Eylül 1318/1902 tarihinde Of Kazası Merkez Müderrisliğine tayin edildi. Müderrislik Beratı yanında, Liyakat Madalyasına da sahipti. Kendi beyanına göre icazetnamesi, Ruus rütbesi, berat ve liyakat madalyası, Rus işgali (1916-1917) sıralarında vaki hicret esnasında diğer bazı resmi ve gayri-resmi evrakla birlikte zayı oldu.³⁸

Yunus Sıdkı Efendi'nin, Of gibi meşhur uleması bulunan bir kazanın uzun zaman merkez müderrisliğini ifa etmiş olması, onun üstün ilmi kişiliğine delalet eden önemli bir delildir. Of ve çevresinde saygın bir yere sahip olan Yunus Efendi, Rus işgaline karşı verilen meşhur "Of Müdafası"nda halkı örgütlemeye müftü Hüseyin Sabri Efendi ile birlikte çok başarılar gösterdi. O soylu "Halk Direnişi"nde Alano tepelerinde mücadele etti. Yunus Sıdkı Efendi 1330/1914 tarihinde Trabzon Meclis-i Umumi Azalığına seçildi ve bu vazifesine 1331/1915 senesi sonuna kadar devam etti. 1332/1916 senesinde Of kazasının Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine, hicret dolayısı ile sözü edilen vazifeye devam edemedi. Zaten bir müddet sonra da bu meclis ilga edildi. 1334/1918'de Trabzon'da akdedilen "Milli Kongre"ye tayinle vazife gördü.

"Of Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye" üyeleri tarafından 01.07.1919 tarihinde ittifakla Murahhas seçildi ve 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde Erzurum'da akdedilen "Büyük Millet Kongresi"nde yer aldı.³⁹ Yunus Sıdkı Efendi bu kongreye "Müftü" ünvanıyla değil, Of

37 bkz. Of ve Of Muharebeleri, s. 38.

38 bkz. Kendi eliyle 1337/1921'de yazdığı "Terceme-i Hal", Ahval-i Şahsiye Dosyasından fotokopi. (Şahsi arşivimizde mevcuttur.)

39 Of Kazası "Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye" azasından İsmail, ahali namına Belediye Reisi Ömer, eşraftan Çakırzade Rüstem, a'za Hasan, a'za Es'ad, a'za Mustafa, Tellizade Halim, Balekzade Recep, Eşraftan Güverzade Haşim imzalarıyla 10.07.1335(1919) tarihinde "Erzurum Müdafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kongresi" ne çekilen telgraf şöyledir: "Erzurum'da İcma' edecek (toplanaacak) olan Kongre'ye, kazamızın merkez Müderrisi Hafız Yunus Efendi, on gün akdem (önce) ittifak-ı ârâ (oy birliği) ile murahhas tayin edilerek, i'zâm kılınmış idi. Trabzondan bu defa buraya gelmiş olan (Avukat ve Gazeteci Eyyübzade Ömer Fevzi, Kazamız Müftisi (bu tarihlerde müftü Bakkalzade Hüseyin Sabri Efendi'dir.) ile suret-i hafiyede (gizlice) görüştük...(Eksik ibare), ikinci murahhas olmak üzere Vakfıkebir'li Bahriyye muteka'diminden (emeklilerinden) Şükrü Efendi namında birisi sırf Müftü'nin vermiş olduğu vesika ile ta'yin edildiği haber alınmış bulunduğundan; böyle ahvali meçhul bir adamın, kazamız namına Murahhas kabul edilmeyeceğinin,

Merkez “Müderris”i ünvanıyla katıldı. Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun; “1909'dan beri Of Müftüsü olan Yunus Sıdkı Hoca”⁴⁰ tarzındaki tesbiti, yukarıda anlatılan “Of Müftüleri” olgusu ile bağdaşmadığı gibi kendi eserine aldığı belgelerle de çelişmektedir.⁴¹ Ayrıca 25 Kânun-i Sâni 1337/1921 tarihli, kendi eliyle yazdığı “Terceme-i Hal Varakası”nda yer alan “Of Kazası Merkez Müderrisi Politzade Hafız Yunus Sıtkı” imzası, Erzurum Kongresinden sonra yine vazifesi olan merkez müderrisliğinde görevine devam ettiğini göstermektedir.

Yunus Sıdkı Efendi 14 Mart 1339/1923'te Of Müftülüğüne tayin edildi. 1935 tarihinde “Bulut” soyadını aldı. 01.04.1936 tarihinde emekli oldu ve aynı yıl Of'ta vefat etti.⁴²

19- Uzun Hüseyinoğlu Talip Rıza (Okur) Efendi: (Of-Küçükhol-Cumapazarı)

Hicri 1292, Mali 1291/1875 tarihinde Of-Küçükhol/Cumapazarı'nda baba Arif Efendi ve anne İlve Hanım'dan doğdu. Of Kazasının Kondu (Dernek) ve Sürmene Kazasının Aso medreselerinde maruf ve meşhur olan programları ikmal ederek, Kondulu Müderris Efendizade Ali Şakir Efendi'den 1317/1899 tarihinde icazetname aldı.⁴³ Dilaverzade Ahmet Efendi'den hususi olarak Fars Dili ve Edebiyatı okudu.

1318/1900 tarihinden itibaren 1324/1906 yılına kadar Bursa-Yenişehir-Koçi köyünde Sungur Paşa Camii İmamlığı ile birlikte aynı köyün muallimliğini yaptı. Daha sonra Hopa Medresesine nakil olarak altı yıl burada ders okuttu. Oradan Of-Kondu-Dernek medresesine tayin edildi ve beş yıl müderrislik yaptı. 1 Teşrin-i Sâni 1339/1923 tarihinde Of Müderrisliğine atandı. Bu kadroda bir yıl çalıştıktan sonra 5 Mart 1340/1923 tarihinde vaizlik kadrosuna tahvil edildi ve 30.03.1936 tarihine kadar bu kadroda hem vaiz hem de müderris olarak çalıştı. 31.03.1936'da Of Müftülüğüne atandı.

Talip Efendi, ilmi kişiliği, zühd ve takvası, re'fet ve zerafeti ile nam vermiş bir zattır. İlimle uğraşmış, okutmayı her şeyin üstünde tutmuştur. Of Vaizliği ve Müderrisliği sırasında, Müftü Yunus Sıtkı Efendi, 28 Eylül 1339/1923 tarihinde Trabzon Müftülüğüne hitaben yazdığı bir yazıda Talip Efendi'yi şöyle anlatmaktadır:

Öteden beri bütün vakitlerini ilim neşretmeye hasreden ve bu yüzden medar-i me 'işet namına az bir şey dahi edinmeye kadir olmadığından dolayı, muhtaç bir halde ömrünü geçirmekte olan Of'un meşhur âlimlerinden ve medrese-i ilmiyye müderrislerinden Hoca Talip efendi, ilim okutup yayma cihetinden hükümetin yardımına muhtaç olduğuna şehadet ederiz. Münasip maaşla ilmîye medreselerinde geçim derdi ve sıkıntısı kafasını meşgul etmeden, tedrisat göreviyle görevlendirilerek ilim neşrinin daha feyizdar olmasınının te'yid buyrulmasını arz ve istirham ederim.⁴⁴

Talip Efendi 30.01.1942'de vefat etti.

20- Hasan Umur

Ömerzade Hasan Efendi/Hasan Umur, 1298/1880 yılında Of'a bağlı Yığa (Hayrat-Yarlı) köyünde doğdu. Bodur oğullarından Hacı Ömer Bey'in oğludur. Hasan Umur, ilk eğitimini ve bilgisinin temelini babasından aldı. Daha sonra Of'a bağlı Çalek Köyü müderrisi Velizade Tayyib Zühdü Efendi'nin medresesinde eğitimini tamamladı. Ardından İstanbul'a giderek Beyazid hocalarından Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi'den de icazet aldı. Daha sonra tekrar Trabzon'a dönerek muhtelif köy ve kasabalarda (1328/1912'de Alano Sahot'ta) ve Erzurum'da müderrislik yaptı. Of'un Sırağaç köyündeki vazifesi esnasında matematik, tarih, coğrafya ve

icabedenlere sür'et-i iş'arı (ivedilikle bildirilmesi). Reis-vekili Sabri” b kz. Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, (Ankara: 1993), I, 180.

40 bkz.age. s.216.

41 bkz.age. I, 180; II, 47.

42 Kaynaklar:1337/1921 yılında kendi el yazısı ile yazdığı “Terceme-i Hal” Üç varak; 1923-1928 tarihleri Of Müftülüğü Evrak Kayıt Defteri; Prof. Dr. M.Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, (Ankara:, 1993)..

43 Millî Eğitim Bakanlığının 21 Kasım 1978 tarihli Diyanet İşleri Bakanlığına hitaben yazdığı cevabi yazıda “Of Müftüsü iken emekliye sevk edilen Talip Okur, Ali Şakir'den aldığı Mart 1317 tarihli icazetnamesine göre dört yıllık yükseköğrenim görmüş sayılır” denmektedir. Orijinal icazetnamesinin fotokopisi arşivimizde bulunmaktadır.

44 1923-1928 yılları Of Müftülüğü Evrak Kayıt Defteri.

Farsça derslerini okuttu. Müderrisliği ile birlikte, ilköğretim müfettişliği de yaptı.

Umur, I. Dünya Savaşında Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine ailesiyle beraber Samsun'un Bafra İlçesi'ne göç etti. Bu hazin hicretini şöyle anlatıyor:

8 Mart 1332 Rumî, Çarşamba günü ağlayarak köyümüzden, evimizden ayrılıyoruz. Artık elveda köyümüze, evimize elveda!.. Ecdadımızın asırlarca yaşadığı güzel köyümüz, babamızın da bizim de doğup büyüdüğümüz evimiz artık bizim değildir. Belki birkaç saat sonra düşman köyümüzü, evimizi işgal etmiş olacaktır. Ne acı akıbet, ne büyük felaket!.. Vatan ne demektir, vatan sevgisi nedir, bunu bir muhacire sorunuz. Düşmanın zalim istilasına uğrayan vatandan ayrılırken hâsıl olan teessür ve ıstırapın derecesini yine bir muhacire sorunuz. Dünyada en büyük felaketin ne olduğunu anlamak isterseniz-bizim gibi-bir muhacire sorunuz. Ağlamanın en hazinini, vatandaşın vatanından ayrılırken kalbinden fişkirip gözlerinden dökülen yaşlardan anlarsınız.⁴⁵

1918 yılında Rusların Trabzon'dan çekilmesi üzerine köyüne döndü. İstiklal Harbi nedeniyle tekrar Samsun'a dönen Umur, Oradan "*Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*"nin kuruluşunda yer aldı ve camilerde yaptığı ateşli konuşmalarla halkı, işgal güçlerine karşı mücadeleye çağırdı. Savaştan sonra ticaretle meşgul oldu, sosyal kuruluşlarda aktif görevler aldı.

10 Ocak 1934'te Samsun Belediye Başkanı oldu. 10 ay sürdürdüğü Başkanlığı döneminde önemli kalıcı hizmetler sundu ve 25 Ekim 1934'te vazifeyi devretti. Umur Kardeşler Şirketini kurdu.

Ticari hayatını İstanbul'da sürdürdü. Bu dönemde önemli eserler kaleme aldı:

1. *Samsun'da Müdafaa-i Hukuk* (1944-İst.)
2. *Samsun'da 15 yıl* (1947- İst.)
3. *Of ve Of muharebeleri* (1949, İst.)
4. *Of Tarihi* (Vesikalar ve Fermanlar), 1951, İst.
5. *Of Tarihine Ek* (1956, İst.)
6. *Kuyucu Murat Paşa* (1973, İst.)

Tam bir liyakat ve üstün bir vukufu, 70 yaşın kazandırdığı tecrübeyle, arşivlere dayalı çalışmalarıyla çok önemli mahalli tarih yazarlığı sergileyen Umur, 10 Ağustos 1977'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığı'nda defnedilmiştir.

21-Çalek'li Hacı Dursun Efendi

Dursun Efendi 1299/1881 tarihinde; Trabzon İli, Of İlçesi, Çalek (Sıraağaç) köyünde doğdu. Asıl ismi, Dursun Nuri Fevzi Güven'dir. Doğum yerine nisbetle, Çalek'li Dursun Efendi olarak şöhret bulmuştur. Babası, "*Güveli*" lakabıyla anılan Yakub Efendi'dir. Hafızlık yapmaya başladığı 7 yaşında babası vefat etti. 9 yaşında iken, Hemşin'li Ahmet Efendi'nin yanında hafızlığını tamamladı. Of'un Hayrat-Hanlut (Dağönü) köyünden olan Karakaş Ahmet Efendi'den Arapça öğrenmeye başladı. Bu Hoca Efendi'nin 1903 yılında ölümü üzerine, Of'un en meşhur müderrislerinden Hopşera'lı (şimdiki Çaykara-Akdoğan köyünden) Tayyib Zühdü Efendi'den tahsilini ikmal ederek icazet aldı. Ayrıca Tayyip Efendi'nin kardeşi Velizade Hasan Hilme Efendi'den Feraiz icazeti aldı. Dursun Efendi İstanbul'a giderek, "*Daru'l-Hilafeti'l-Âliye*" medresesine girdi, "*Medrese-i Sahn*"ı bitirdi ve ikinci kez Hacı Ömer Efendi'den de icazet aldı, ayrıca burada, Of'lu iki âlimden, Muhammed Emin Efendi ile Kazasker Mahmud Kamil Efendi'den de okudu. Ardından "*Ruûs*" imtihanına girip muvaffak oldu. "*Medresetü'l-Mütehassısîn*" olarak bilinen Süleymaniyye Medresesinin "*Kelam Şu'besi*"nden dördüncü devre olarak, Hicri 1340/1921'de mezun oldu.

45 Bkz. Of ve Of Muharebeleri, s. 54 vd.

İhtisasta; Arabkir'li Hüseyin Efendi'den İlm-i Kelam, Elmalı'lı M. Hamdi'den İlm-i Mantık, İzmir'li İsmail Hakkı'dan Hikmet-i İlahiyye, Ferit (Kam) Bey'den İslam Felsefesi ve Hikmet, Abdulhakim (Arvasi) Efendiden İlm-i Tasavvuf okudu. İhtisas döneminde, Erzurum'lu Ömer Nasuhi Bilmen ile arkadaş oldu. 1341'de "*Ders-i 'âm*" rütbesine nail oldu. Medrese-i Umumiyye müfettişliği yaptı. Medreselerin kapatılması üzerine 1925'te Of'ta açılan İmam – Hatip Mektebi Müdürlüğünü yürüttü. Onun da lağvi üzerine bazı resmi zevatla ters düştü ve aleyhine verilen ağır bir hüküm üzerine, 1927'den 1937'ye kadar meçhullere karıştı. Merzifon'un yüksek köylerinde, adres değiştirerek bu 10 yılını geçirdi. Çıkan af üzerine 1937'de Of'a döndü. Öğrenci aradı ve 1941'den itibaren Of'un Hundez/Güneşli köyünde ders okutmaya başladı. 1944'te kendi köyü olan *Çalek*'e geldi. 23 Şubat 1977 olan vefat tarihine kadar köyünde ders okuttu ve sayıları yüzlerle ifade olunan talebeye icazet verdi.

Âşıkutlu Mehmet Rüştü Efendi, Usta Osmanoğlu, Hacı Mahmud Efendi'nin de aralarında bulunduğu yüzlerce talebeye feyiz veren Dursun Feyzi Efendi'yi, icazet merasimlerinde buluşmamız sayesinde yakinen tanıdım ve sohbetlerinden, derin ilminden tefeyyüz etmeye çalıştım. Âlim, zahid, müteşerri', mütesennin, vakur ve heybetli olan bu model insana Cenab-ı Hakk'tan rahmet niyaz ederiz.

22-Kumkumzade Hacı Hafız Ahmed (Kumkumoğlu) Efendi:

Hacı Yusuf Efendi ile Zeynep Hanım'dan 1300/1885 yılında Of-Holaysa/Çaykara-Yeşilalan köyünde doğdu. Hafızlığını Çaykara-Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyünde Hatipzade Hacı Hafız İsmail Efendi'den henüz dokuz yaşlarında iken tamamladı. Tâlim ve kıraatını da aynı zattan yaptı. Sarf ve Nahiv gibi Arap Dili'nin temel bilgilerini, yine İsmail Efendi'den tahsil ettikten sonra, Ferşadzade Hacı İbrahim Hakkı (Hacı Ferşat) Efendi'den okudu ve Hacı Ferşad Efendinin önde gelen talebelerinden Holaysa/Yeşilalanlı Hacı Ahmedzade Muhammed Kamil Efendi'den medrese tahsilini tamamlayarak icazet aldı. İcazetnamesi kendi hocası tarafından, Maçka Müftüsü iken 1332/1913 tarihinde onaylandı. Bu tarih, icazet tarihi midir, yoksa Muhammed Kamil Efendi'nin önceden icazet verdiği talebesi Hafız Ahmet Efendinin icazetnamesini bilahere "Müftülük" mührü ile daha da resmîyet kazandırmak için onayladığı tarih midir? Bu konuda net bilgiye henüz ulaşılamadı. Milli Eğitim Bakanlığı Tâlim ve Terbiye dairesinin 13.02.1948 tarihli Diyanet İşleri Başkanlığına hitaben yazdığı "*Yüksek Öğrenim Denkliği*" yazısında⁴⁶ Recep 1332 tarihi, icazet tarihi olarak gösteriliyorsa da kanaatimize göre icazet tarihi daha eski tarihlere dayanır. Şayet bu tarih doğru ise Ahmed Efendi 28 yaşında icazet almıştır. Oğlu İbrahim Hakkı Kumkumoğlu'nun beyanına göre; babası 18 yaşında iken icazet aldı. Arada 10 sene gibi bir zaman farkı söz konusudur. Medresede her bilim disiplininin 2-3 yıl okutulduğu göz önünde tutulursa hafızlıkla ve kıraatla birlikte Ulum-u Arabiye icazeti için 18 yaş, erken yaş sayılabilir. Bu iki tarihin ortasını almak, yani Ahmed Efendi'nin 22-23 yaşlarında icazet aldığını söylemek teamullere daha uygundur.

İstanbul'da fahri vaazlık, Ankara-Bala'da İmam-Hatiplik görevlerinde bulundu. Kurtuluş mücadelesinden sonra Of'a gelerek bir müddet müstantık (sorgu hâkimliği) kâtipliğinde bulundu. Maliyede tahsildar olarak çalıştı. Meslekî sayılmayan bu görevler Ahmed Efendi'yi tatmin etmedi ve 1939'da Güneyce (Varda)'de imamlığa başladı. Bir yandan da tedris ve kıraatla meşgul oldu. Burada görev yaparken yaptığı müracaat üzerine Giresun ili vaizliğine atandı. Müteakiben Van-Başkale Müftülüğüne, oradan da 10 Şubat 1948 tarihinde ilçe olması üzerine Çaykara'ya naklen tayin edildi ve böylece Ahmet Efendi bu ilçenin ilk müftüsü oldu.

46 Yazı şöyledir; "Çaykara Müftüsü Seyid Hacı Ahmed Kumkum'un 1332 Recebin de müderris Mehmed Kamil'den aldığı icazetnameye göre, eski ilmiye mesleğine hazırlayıcı mertebelerden geçerek bu yolda yüksek öğrenimini tamamlamış sayıldığını arzeder, saygılarımı sunarım." Bu yazı, devrin Diyanet İşleri Reisi Prof. Ahmet Hamdi Akseki tarafından 20 Şubat 1948 tarihinde "Çaykara Müftülüğüne" hitaben kendisine bildirilmiştir.

05.04.1958 tarihinde emekli oldu ve 05.05.1959 tarihinde vefat etti. Kendi köyünde, aile kabristanında defnedildi.

23- Lazzade Abdulcelil (Şişman) Efendi: (Of-Kolenli/Kıyıboyu)

Abdulhâlim Efendi ile Fatma Hanım'dan Hicri 1315 Rumi 1313/1897 yılında Of'un Kolenli (Kıyıboyu) köyünde doğdu. Hicri 1344, Mali (Rumi) 1342/1925 tarihinde Kura-i seb'a (Yediköy) yani Rize'ye bağlı bugünkü İkizdere'nin İksent köyünden Osmanzade Ömer Raci Efendi'den icazet aldı.

27.06.1941 yılında Trabzon-Akçaabat vaaz namzetliğine, 30.07.1942 yılında da Of Müftülüğüne atandı. 07.09.1971 yılına kadar yirmi dokuz yıl aralıksız müftülük yaptı.

24- Haneczade Hacı Salih (Bilgin) Efendi Of-Hopşera-i 'Ulya (Çaykara-Akdoğan)

İlmiye sınıfına mensup bir aileden, meşhur âlim, kadı ve müderris Hacı Şerif Efendi'nin oğludur. 1316/1898 yılında doğdu. İlk dini bilgilerini dedesi Hacı İbrahim Efendi'den aldı. Köyünün (Akdoğan) müderrisi Tayyip Zühtü Efendi'den Arapça ve dini ilimleri tahsil ederek, 1915 yılında icazet aldı. Dönemin tasavvuf büyüklerinden Hacı Ferişt Efendi'ye, henüz 15 yaşlarında iken intisab etti. Dedesi Hacı İbrahim Efendi, imamlık ve müderrislik vazifesiyle geldiği Erzurum-Pasinler kazası (Hasankale) Çögender köyüne Hacı Salih Efendi'yi de götürmüştü. O dönemler henüz yedi yaşlarında idi. Ancak Hacı Salih Efendi, doğduğu yerle hiç irtibatını kesmedi ve 18 yaşına kadar tahsilini orada bitirdi. 18 yaşından sonra da, Erzurum'a bağlı muhtelif ilçe ve köylerde ilim okutma ve irşad görevlerini sürdürdü.

Hacı Salih Efendi'nin ilk tarikat intisabı, nakşi halife Hacı Ferişt Efendi ile başladı, sonradan Kadiri Şeyhi Hacı Muhammed Efendi'ye de intisab etmekle, iki kanatlı (zü'l-cenaheyn) oldu. Memleketi Of ile memleketindeki ulema ile Erzurum ve çevresindeki ulema ile hiçbir zaman irtibatı kesmemiştir. Gönderdiği ve aldığı mektuplar, özellikle *Alvar imamı* olarak bilinen Muhammed Lütfi Efendi ile olan mektuplaşmalarındaki irşat üslubu, bağımsız bir çalışmayı gerektirecek niteliktedir.

Çok yakinen tanıyıp tefeyyüz ettiğim bu mübarek zatın görevi; insanların kırık kalbini inşa etmek, sıkıntı içinde olanların sıkıntısını def etmek, muhtaçlara yardım etmek, güler yüzüyle herkesin gönlünü hoş etmekti.

Vefat tarihi olan 1991 yılına kadar, kitap ve sünnete uygun hayat tarzı ile bir nümune-i imtisaldi.

25- Mehmet Rüştü Aşıkutlu

Hicri 1319, Rumi 1317/1901 yılında Of kazasına bağlı, eski ismiyle Çufaruksa yeni adıyla Uğurlu beldesinin Gündoğdu mahallesinde, ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Bu doğuş; bir ilim, irfan, ahlak ve fazilet doğuşudur. Babası, muallim Ahmet Cemalettin Bey, annesi de Hanife Hanım'dır. İlk tahsiline babasında başladı. Hafızlığı köyünün hocalarından Hafız Tahir Efendi'den ikmal etti. Köyde müderris bulunan Şinek'li-Ataköy'lü Müderris Bakkalzade İsmail Efendi'den Arapça ve ulum-i diniyye derslerine başladı. Hoca Efendi'nin meşhur olduğu feraiz ilmini bu zattan okudu. Kendi ifadesine göre, Arapça tahsilinin yedi yılını yaz ve kış aralıksız devam ederek, Çalıkzade Tahir Efendi'den, son iki yılını da, İstanbul Ders-i Âmlarından Of-Çalek'li Dursun Feyzi Güven'den tamamladı. Bundan sonraki tahsil hayatını kendisi şöyle beyan ediyor: "*Son iki yıl tahsilimi, Daru'l-Hilâfe medreseleri programları islah edilerek bu programlar gereğince tedrisat yapmalarına resmen müsaade edilen medreselerin imtihanla dördüncü sınıfına kayıt edildim. Beşinci sınıf derslerini ikmal ederek altıncı sınıfa geçtim. Altıncı sınıfta medreseler lağvedildi (1924)*". Daha sonra İstanbul'a giderek, Hacı Hafız Muhammed Şükrü ve yeğeni Hacı Hafız İsmail Hakkı Bayrı ve Hafız Ahmet Hamdi Varnalızade'den, "*aşere, takrib, tayyibe*" derslerini tamamladı.

1932 yılında köyünün Merkez Camii'nde imamlık yapmaya başladı. 1936 yılında fahri olarak köyünde resmi Kur'an Kursu açmaya muvaffak oldu. Bu görevini yürütürken 1941 yılında Of Merkez vaizliğine atandı. 1974 yılına kadar imamlık, vaizlik ve Kur'an Kursu öğreticiliği yaptı. 1976 yılında vaizlikten emekli oldu. Diyanet İşleri Başkanlığınca düzenlenen ilk Kıraat İhtisas Kursu'nu 1968 yılında Uğurlu'da gerçekleştirdi. 1974-1979 yılları arasında Ankara ve İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde Diyanet İşleri Başkanlığı'nca açılan Hizmet içi eğitim kurslarında bütün rivayet ve tarikleriyle (Mısır) aşere okuttu.

Vücut, Takrib, Tayyibe ve Feraiz sahasında çok değerli eserleri bulunan Aşikkutlu, uzun hizmet yılları süresince binlerce öğrenci yetiştirmiş, emekli olduktan sonra da çalışmalarını devam ettirmiştir.

80 yıllık hayatı boyunca çok az konuşmuş, fakat çok hizmet etmiştir. Hayatının büyük bir bölümünde ağzından sadece Kur'an-ı Kerim dökülmüştür. Hayatının 50 yılını Kur'an ve kıraatle geçirmiş, dünyaya prim kaptırmamış, ilmiyle amel, kâmil ve mükemmil olarak yaşamıştır. Hal ve davranışlarıyla, bitmez tükenmez sevk ve gayretleriyle binlerce öğrencisine feyiz kaynağı olmuştur. Kur'an-ı Kerim eğitim ve öğretimi için hiçbir engel tanımamış, çok ağır şartlar altında bile Kur'an'a ve Kur'an ilimlerine hizmet etmekten, yaimaktan bir lahza geri durmamıştır.

Tedavi maksadıyla 28.08.1980 tarihinde uçakla Trabzon'dan İstanbul'a götürülürken ruhunu teslim etti. 31 Ağustos 1980 tarihinde kendi köyü olan Çufaruksa-Uğurlu Beldesinde, ender görülen kalabalık bir cemaatin tekbir sesleri ve binlerce öğrencisinin kıraat avazları ve 15000 kişiyi aşkın cemaatin gözyaşları arasında, Cenaze namazını merhum Hocam Hacı Hasan Efendi kıldırdıktan sonra, Merkez Camii'nin yanındaki ebedi istirahatgahına tevdi edildi⁴⁷.

Cenazeye, Hanecizade Hacı Salih Efendi, hocam Çaykara Vaizi Müderris Hacı Hasan Efendi, kayınpederim Çaykara Müftüsü Müderris Hacı Yusuf Ziya Efendi, babam Müftüzade Hacı Mehmet Efendi, ben fakir Nasrullah Hacı müftüoğlu, Çaykara'dan aynı araba ile birlikte gelerek katıldık. Hocaefendilerin tümünde derin bir hüznün vardı. Gözyaşları içinde Hoca Efendi'nin yaptığı hizmetler, sahip olduğu fezail dillendiriliyordu. Bana da sadece sessizce ağlamak düşüyordu. Bu seçkin zevatla yaptığım unutulmaz yolculuk ve Âşikkutlu'nun *vuslat merasimine* katılmam sayesinde, o muhteşem manzarayı yakinen müşahede ettim ve heyecanını tüm ruh derinliğimle yaşadım.

Toplumun her kesiminden 7'den 70'e kadar 10 binlerce insanın katıldığı bu *vuslat merasimi*, Kur'an'a ömrünü vakfedenin akıbetini çok güzel tasvir ediyordu.

M. Ruhi Şirin, Aşikkutlu'ya ithafen şöyle diyordu:

*Bir beyaz gündüzden beyaz geceye
Mavi kundağında son seferindi
Bir yıldız süzüldü çok uzaklara
Aşkının ırmağı sessizce dindi
İkinci doğumlar bir yenedünya
Böyle vedalaşmak hakkı senindi
Durmadan çalışır dünyanın kalbi
Aşkınla korlaşan yüksek sesindi
Bir yeşil çiçektir büyük kabrinde*

47 Bkz. Y. Vehbi Yavuz, *Çaykaralı Hacı Hasan Efendi*, 1. Kitap, s. 167 vd.; Mehmet Günaydın, *Karadeniz Güneşi Reisü'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşikkutlu*; Şahsi müşahedelerim ve elimdeki diğer belgeler.

*Gölgesinde kalan toprak sevindi
Bir söz vardı, bitmez tükenmez bir söz
Aramızda kalan çiçeklerini*

1 Ekim 1980 M. Ruhi Şirin (Diyanet Gazetesi, Sayı, 246)

26- Mapsino'lu Hacı Ahmet Efendi

Of'a bağlı Mapsino (Gürpınar) köyünde 1277/1860'ta doğdu. 1323/1905 ve 1326/1908 tarihlerinde Varda-Rize-Güneyce, Kolekli-Kurtuluş Mahallesi'ndeki tarihi Cami-Tekke'de girdiği "halvet" listelerinde "Mapsino Müderrisi Molla Alizade Reşadetlü Hacı Ahmet Efendi" olarak tanıtılmaktadır⁴⁸. Ahmet Efendi'nin üç oğlunun en küçüğü olan Hacı Ali Rıza Bey'in (eski nahiye müdürlerinden) oğlu, aziz dostum merhum Hâkim Rahmi Bey soyadı kanunundan sonra alınan "Öztürk" soyadından ayrılarak "Molla Alioğlu" soyadını kullanıyordu. Samsun'da ikamet eden ve halen vefat etmiş bulunan Fehmi Öztürk (Rahmi Bey'in ağabeyi) Bey'in bana gönderdiği 02.05.2002 tarihli mektubunda ve bu mektuba eklediği, Yedibeyza Bahar 1999'da münteşir, "Of'lu Hacı Ahmet Efendi" başlıklı yazısında dedesini şöyle tanıtır:

Ahmet Efendi, doğduğu köydeki medresede 6 yaşlarında tahsiline başladı. Tek erkek evlat olması hasebiyle tenmiye ve terbiyesine çok ihtimam gösterildi. Özellikle annesi oğlunun iyi bir âlim olmasını çok arzu ettiğinden yaz günleri köy yolundan gelip geçenlere "ayran" ikram eder ve bu tek oğlunun okuyup âlim olması için dua yapmalarını talep ederdi.

Medrese tahsiline devamla, Kondulu (şimdi Dernek ilçesinin merkez mahallesi) meşhur müderris Ali Efendi isimli âlimden Arapça ve dini tahsilini geliştirdi.

1880 yılında İstanbul'a giderek "Gümüşhaneli Ahmet Ziyauddin Efendi"ye intisap etti ve "Ramuzu'l-Ehadis" derslerine katıldı. Gümüşhanevi'den çifte yönlü tahsilini sürdürürken, babasından gelen özlem mektubu üzerine Gümüşhanevi ile istişarede bulundu ve bu mürsidin yönlendirmesiyle Varda'daki halifesi Şeyh Hacı Osman Niyazi Efendi'nin ta'lim ve irşad dairesine girdi.

Varda-Güneyce'de üç devre "halvet" e girdi ve "Reşadetlü" payesini aldı⁴⁹.

1906'lı yıllarda Of-Haksa köyünde imamlık ve müderrislik yaptı. Orada beş yıl hep okuttu, icazetler verdi. Oradan Hacca gitti. Oradan da Mısır'a geçerek "Hadis İlmîni" geliştirdi. Mapsino'ya döndü ve orada müderrisliğe başladı.

Doğu Karadeniz'in 1915'lerde Ruslar tarafından işgali üzerine ailesi ve yakınlarıyla birlikte Fatsa'ya hicret etti. Rusların çekilmesiyle yeniden köyüne döndü. Burada imamlık ve müderrislik yaptı.

Fehmi Bey dedesinin meziyetlerini dile getirirken şöyle diyor:

Hacı Ahmet Efendi, çok küçük yaşta başladığı namazını bir asra yakın ömründe, en ağır hastalık hallerinde bile kazaya bırakmamıştır.

Bir asra yakın ömründe hiç ilaç kullanmamış, rahatsızlanması halinde Resulullah'ın tavsiyelerine göre tedbir alırdı.

66 yıl kendi köyünde ta'lim, terbiye ve irşat vazifesini sürdürebilmiştir.

İmamlık, müderrislik ve irşad vazifelerini icra ederken; kendi tarlasında, bahçesinde bir işçiden daha çok çalışır; arıcılık, kümes hayvancılığı, koyun ve keçi, büyük baş hayvancılığı yapar, alın teriyle geçinmeyi tercih ederdi. Çok çalışkan, tefekkür eden, şükreden, mütevazı bir kişilik sergilerdi.

Çok ibadet eder, çok düşünür ve çok ağlardı. "Burada çok gülen, ileride gülmeye vakit bulamaz. Aşk gelip göz ırmağına otağını kuracak ki, sevgili ele geçsin" derdi.

Talebesi ve müntesibi Mabsino-Gürpınar emekli İmam-Hatibi Hacı Hafız Ahmet Kıroğlu Hocaefendi'nin bana yazdığı 30 Ağustos 2002 tarihli mektubunda Hocasını ve mürsidini şöyle tanıtır:

48 Dedem (babababam) Ogene-i Ülya / Karaçam müderrisi Hacı müftüzade Hacı Salih Efendi'nin „Halvet“ arkadaşıdır. Merhum dedemin tuttuğu isim listesi tarafımızca muhafaza edilmekte ve lüzumu halinde kaynak olarak gösterilmektedir. Nasrullah Hacı müftüoğlu

49 Reşadetlü: Reşad; doğru yolda yürümek, Hak yoluna süluk etmek, aklın gereği hareket etmek demektir. Reşadetlü: Başkalarını irşad payesini / görevini kazanan kişi demektir. Müsripler için kullanılan bir unvandır. Halvet süresi 40 gündür. bundan dolayı ona „Erbain“ denilir.

Zü'l-Cenaheyn Mapsinolu Hacı Ahmet Efendi Hazretleri, Mapsino (Gürpınar) köyünden Molla Ali Oğullarından marangoz Ali Usta'nın oğludur. Anası da aynı köyden, Kurdoğullarıdır. İki de hulus ile dinlerine bağlı idiler. Oğullarını da ihlaslı bir âlim olarak yetiştirmek arzusunda idiler. Köyün köklü bir medrese geleneği vardı. Şerahlı (Uzungöl) Hacı Kagoşımzade Muhammed Efendi ve Şinekli (Ataköylü) Bakkalzade İsmail Efendi bu köyde müderrislik yaptılar. Ahmet Efendi bunlardan okudu. Kazmiri/Astronomiyi Kagoşımzadeden okuduğunu söylüyorlardı.

-18 yaşlarında icazet aldı. Aynı sene Hayrat'ın Okşol köyünde imam oldu ve müderrisliğe başladı. İlahi aşkla yanıp tutuşan Kâtip isimli bir genç ders halkasına girdi. O gencin ilahi aşk kıvılcımı Efendi hazretlerinin rotasını farklı istikamete çevirdi, tasavvuf kapıları açıldı. Bu köyden üç yıl sonra ayrıldı ve yine Hayrat'ın Haksa köyüne gitti, orada beş yıl kaldı ve müteaddit icazetler verdi. 26 yaşlarında iken köyüne döndü ve asıl tedrisat faaliyetlerini burada başlatarak, vefatına kadar sürdürdü.

-Efendi Hazretleri Tasavvufa çok önem verdiği için İstanbul'a giderek Gümüşhanevi Ahmet Ziyaeddin Efendi'nin dergâhına intisab etti. Gümüşhanevi'nin özel teveccühüne mazhar oldu. Gümüşhanevi'nin görevlendirmesiyle bir müddet Selanik'te irşat görevi yaptı. İstanbul'da "halvet"e gireceği vakit babasından gelen mektupla Of'a çağırıldı. Gümüşhanevi'nin "Ana-babanın taleplerine uyulur; istersen Varda'da Osman Niyazi Efendi'nin halvetine girebilirsin" demesi üzerine, Ahmet Efendi köyüne döndü.

Efendi, Hadis ilminde çok ileride idi. Kıraatını da İstanbul'da yaptı. Kendisine "Hadis ilminde, günümüzde sizden ilerisi yok herhalde" dediğimizde; şöyle tatlı bir tebessümle cevap verdi: Olmaz olur mu? " وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ " Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır."(Yusuf, 12/76) buyurdu. İlave ederek; Evet Hadis ilmini, menbaından okudum dedi. Gerçekten de o Hadis ilmini, Camiu'l-Ezher'e Hadis Hocası olarak seçilip alınan ve orada fasılasız üç yıl Hadis okutan Gümüşhanevi Ahmet Ziyaeddin Efendinin talebesi Of-Zisino (Bölümlü)'lu Kalamarzade (Ganiömerzade) Muhammed Efendi'den iki sene okudu.

-O, ahireti değerlendirdiği gibi, dünyayı da helalinden değerlendirirdi. Kasas suresinin " وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا " Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurduunu ara, dünyadaki nasibini de unutma" (Kasas, 28/77) ayetini yaşardı. Havadan alıp tavada yiyen değildi. Kendisine bir yumurta ikram edene, bir tavuk hediye ederdi.

19 Ocak 1958 yılında vefat etti. 20 Ocak günü 65 yılı aşkın fiilen ders okuttuğu ve hizmet verdiği dershanesinin önüne götürüldü ve caminin kible tarafındaki istirahatgahına tevdi edildi.

Hacı Ahmet Efendi üç erkek evlat bıraktı: Hacı Muhammed Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hacı Ali Rıza Efendi. Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu Hacı Celal Efendi, onun da oğlu Prof. Dr. Ali Öztürk'tür. Ali Rıza Efendinin bir oğlu mühendis merhum Fehmi Öztürk, diğer oğlu da hâkim merhum Rahmi Molla Alioğlu'dur.

27- Hacı Hasan Rami (Yavuz) Efendi

Hasan Rami Efendi, 1327/1909 yılında Of'un Hopşera-i 'Ulya (Yukarı Hopşera, Çaykara-Akdoğan) köyü, Haranikas-Kovacık Mahallesinde doğdu. Babası Mehmet Zeki Efendi, annesi İlve (Âkile) Hanımdır. Babası Mehmet Zeki Efendi, sonradan kendi hocası olan Velizade Tayyib Zühdü Efendi'den okumakta iken; çıkan Birinci Dünya Savaşına gönüllü olarak katılmış, şark cephesine sevk edilmiş, ünlü "Sarıkamış Faciası"nda 1914 yılında şehit düşmüş ve böylece Hasan Rami Efendi, 5 yaşlarında şehid yetimi olmuş, annesinin 1916 yılında vefatıyla da öksüz kalmış, yakinen tanıdığım amcası merhum Hacı İsmail Efendi'nin muzaheretine intikal etmiştir. Demek ki aşık olduğu Resül-i Kibriya'nın hayat düzenine yetimlikle adım atmış, ömür boyu O'na vekaleten "Tebliğ"de bulunmuştur.

İlk dini bilgilerini, doğduğu mahallenin imamlığını peşpeşe yapan Ömer Efendizade

Hamdi Efendi ile Hanecizade Hacı İbrahim Efendi'den aldı. Özellikle tecvidi, Hacı İbrahim Efendi'den okuduğunu beyan ederdi. Düzenli medrese tahsiline, yine Hanecizade (Hacı İbrahim Efendi'nin torunu) Hacı Salih Efendi (Erzurum yöresinde Çögenderli olarak bilinir)'den başladı. Hacı Salih Efendi tarafından 1922'li yıllarda diğer iki arkadaşı (Hasan Erol ve Kemal Parlak) ile birlikte müderris Tayyib Zühdü (Hacı Salih Efendi'nin de hocası) Efendi'ye teslim edildi. Hacı Salih Efendi ile olan irtibatı kesmedi ve Kaside-i Bürde'yi ondan okudu. Kaside-i Bürde'den icazet verme geleneğini yaşatarak, icazet masraflarını üstlenmek suretiyle Hacı Salih Efendi, bir "*İcazet Merasimi*" düzenledi. Bu merasime Zeno/Akköse köyü müderrisi Hacı Numan Efendi, meşhur âlim ve mutasavvıf Hacı Ferhat Efendi ve Zisino/Bölümlü köyü müderrisi Hacı Tufan Efendi de teşrif etmişlerdi. O günleri ve sözü edilen âlimleri andıkça, hocamın nemlenen gözleri, anlamlı ve derin bakışları, bende çok derin izler bırakmıştır. Büyük bir hevesle tahsilini sürdürürken Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıktı ve medreselerin resmi hüviyeti lağvedildi. Sıkı bir takibat başlayınca Hasan Rami Efendi tahsilini bırakmak zorunda kaldı ve o zaman Kadahor adıyla Of'a bağlı bir nahiye olan şimdiki Çaykara İlçesi Merkez İlkokulu'na kaydoldu. Meşhur âlim Prof. Dr. Osman Turan da bu okulda okuyordu. Dini ilimleri tahsil aşkı, her türlü baskı ve yasağa rağmen onu, hocası Tayyib Zühdü Efendi'ye sürükledi. Tayyib Zühdü Efendi bu samimi talebesini gece evinde okutma fedakârlığını gösterdi.

Askerlik sebebiyle yarım kalan tahsilini, terhisini müteakip 1933 yılında, yine aynı hocası Tayyib Efendi'den tamamlayarak 1938 yılında icazet aldı. Askerlik dönüşü altı ayda hafız oldu ve meşhur Kurra Hacı Hafız Mehmet Âşikkutlu Efendi'nin yanına giderek hızını kuvvetlendirdi ve kıraat dersleri aldı, aşere okudu. Bu iki âlimin birbirine olan muhabbet ve saygıları, bizleri hayran bırakıyor, örnek teşkil ediyordu.

Hacı Hasan Efendi, 1944'te Akçaabat Vaizliğine atandı ve aynı yıl, Of ilçesi vaizliğine nakledildi. İlave vazife olarak, Of-Hasdikos köyü imamlığı ve müderrisliğini yürütmeye başladı. 1948 yılında Çaykara'nın ilçe olması üzerine ilk resmi vaizliğine nakledildi. Of-Hasdikos'da başlayan müderrislik vazifesini, Çaykara'ya bitişik sayılan köyündeki evinin zemin katına naklederek vefat tarihi olan 30.03.1982 tarihine kadar sürdürdü ve yüzlerce öğrenciye "Ulum-i Diniyye"den icazet verdi. Mütebessim, nüktedan, son derece mütevazi olan H. Hasan Efendi, zahid ve çok fazla abid bir zat idi. Tasavvufa ilgisi büyüktü. Muhammed Zahid (Kotku) Efendi'nin halvetine girdi ve halifelerinden biri oldu.

Hacı Hasan Efendi, ilim ehli ve gönül erbabı insanlara her zaman saygı gösterir, onlarla yakın ilişkiler kurar ve bu ilişkilerini her vesile ile sürdürmeye gayret ederdi. Kendisinin anlattığına göre, Akçaabat'ın Hurdimera köyünde imamlık yaparken, her Perşembe günü Trabzon'a gelir, Nakşi halifesi Kitapçı Hacı Abdurrahman Efendi ile görüşür ve onunla sohbet bulurdu. Sık sık görüştüğü kişilerden biri de, zeytinlik müderrisi Hacı Ahmet Efendi idi. Trabzon'a gidiş-gelişlerinde bazen "*Haçkalı Baba*" olarak bilinen Şeyh Mustafa Efendi ile görüşür, ona karşı büyük bir muhabbet ve hüsn-ü zan beslerdi. Ona göre Haçkalı, çevresinde örnek davranışları ile tanınan, sarhoş olsun, ayık olsun, çevresindeki herkesin saygı göstermek zorunda kaldığı önemli bir sima idi. Çağdaşı olan ve fakat yaşça kendisinden büyük olan âlimlerden sık sık söz eder, onlara olan sevgisini izhar eder, bizim de (onun öğrencileri olarak) onlara saygılı olmamızı, ziyaret edip tanımamızı, ilim, feyiz ve himmetlerinden faydalanmamızı tavsiye ederdi. Daha iyi yetişmemiz için, bir tür kolektif öğretim ve eğitim öngörüyordu. Sözgelimi, Meşhur Müderris Paçanlı Hacı İdris Efendi'yi, Holaysalı Karahasanzade Hacı Mehmet Efendi'yi, Çalekli Hacı Dursun Efendi'yi, Alisinolu Şapzade Hacı Dursun Efendi'yi, onun teşvikleriyle tanıma bahtıyarlığına erdim.

Hocam Hacı Hasan Efendi'yi tanıtmak, benim için çok zor. Keşke bu kadar mütebattan ve ulaştığım yaştan sonra, onun önünde diz çöküp kendisini tanıyabilsem. Bu bakımdan onu tanımak kolay değil. Ölçülerime göre o, mükemmel bir pedagoğu, mükemmel bir eğitim

psikoloğu idi. En ağır ve sıkıcı dersleri takrir ederken, sıkıldığını hissettiği bir öğrencisi ile çok özel bir irtibat kurar, onunla ilgili bir fıkra anlatır, güldürür, dinlendirir ve yeniden derse devam ederdi. En bariz özelliklerinden birisi, çok alçak gönüllü oluşu idi. Hiçbir âlimi eleştirdiğini hatırlamıyorum.

Hulasa Hacı Hasan Efendi, Rahmet-i Rahman'a kavuşuncaya kadar, insanların zahirlerini tamir ve batınlarını tenvirle uğraştı. Ruhü şad olsun.

28- Haneczâde Hacı Hafız Yusuf Ziyaeddin (Bilgin) Efendi: Of-Hopşara-ı Ulya (Çaykara-Akdoğan)

Ulemadan Hacı Hafız Ahmet Hamdi Efendi ile Havva Hanım'dan 5 Şubat 1337/1921 yılında Of-Yukarı Hopşera (Çaykara-Akdoğan) köyünde dünyaya geldi. İlmiye sınıfına mensup bir ailedendir. Altı yaşlarında Kur'an'ı hatmetti ve anne-babasından hıfzını tamamlayarak 10 yaşlarında hafız oldu.

Medrese tahsiline, aynı köyden Hacı Alizade Hacı Ahmet Efendiden başladı. Sarf ve Nahiv adlarıyla bilinen Arap Dilinin önemli temel ders kitaplarından bir kısmını okuduktan sonra hocası vefat etti.⁵⁰ Bunun üzerine Of-Çufaruksa (Uğurlu Beldesi)'ya gitti ve meşhur âlim, hususıyla kıraat ilimlerinde son derece mahir Hacı Hafız Mehmet Rüştü Aşıkutlu Efendi'nin ders ve kıraat halkasına katılarak; dini tedrisatın temel bilimlerini, *feraiiz ilimlerini*, *Kur'an tâlimi*, *aşere ve takrib* gibi özel yetenek isteyen kıraat ilimlerini tahsil ederek tamamladı ve 1942'de askere gitti. Askerlik dönüşü 1945'ten itibaren kendi köyünde, ikamet ettiği mahallede (Haranikas) hafız yetiştirmeye başladı. Sözü edilen hocası M.Rüştü Âşıkutlu'nun bir nüsha-i saniyesi (kopyası) olarak göreve başlayan Hafız Yusuf Ziya Efendi'nin etrafı talebelerle doldu. Eksik kalan medrese tahsilini tamamlamak için aynı köylü Glifirzade Osman Efendi ile Sulazade meşhur âlim Cafer Efendi'den yüksek dini ilimler, mantık ve hikmet dersleri okudu. İcazete yaklaştığı 1948 yılında Cafer Efendi vefat etti. Aynı yıl ilçe olan Çaykara'nın ilk resmi kadrolu vaizliğine naklen tayin edilen meşhur âlim ve müderris (benim de hocam olan) Hacı Hasan Rami Efendiye intisab etti ve teamülen medresede son sene okutulan *Mir'at* ve *Beyzavi* gibi Usül-i Fıkıh ve tefsir derslerini tamamlayarak beş kişilik ilk icazet kafilesinin birisi olarak 2 Şaban 1368/1949'da icazet aldı. Yukarıda da işaret edildiği üzere, 1945'te kendi mahallesinde başlattığı "dini ilimleri öğretme" ve "hafız yetiştirme" vazifesini hiç aksatmadı. 1952 yılına kadar burada, her devresi 25-30 kişi olmak üzere dört devre hafızlık icazeti verdi. Yine aynı mahallede 10 kadar talebeye, klasik medrese usulü ders okuttu. Okudu ve okuduğunu hemen devretti. İlmi kendisiyle hapsedmeyi, en büyük manevi mesuliyet saydı.

1952 yılında köyünden Çaykara'ya geldi ve Merkez Kur'an Kursu Hocalığı ile birlikte Merkez Camii ilk kadrolu imam-hatipliğine tayin edildi. Hiçbir maddi beklentisi olmadan, en büyük tutkusu olan insan yetiştirme azmini hiçbir zaman kaybetmedi. Köydeki öğrenci sayısı kat be kat artarak; çevreden, bölgeden ve yurdun her tarafından Çaykara'ya öğrenciler akın etti ve Eski Merkez Camii'nin geniş mahfil kısmı bu yüzlerce öğrencinin eğitim ve öğretim merkezi oldu. Bir küçük ilahiyat fakültesi denebilecek tarzda eğitim ve öğretimini sürdüren bu mahfilin emsalinden en büyük farkı; Yusuf Ziya Efendinin burada, tâlim ve kıraat ilimlerini

50 Erzincanlı Hacı Fehmi Efendiden icazetli, salah ve takva ehlinde olan bu hocasının ilme olan teşvik ve düşkünlüğünü şöyle bir menkıbe ile dile getirir:

"Çaykara'nın en önde sayılır alimlerinden Kargarzade Müslim Efendi, Paçanlı Hacı İlyas Efendi, Şur (Şahinkaya)'lı Mahnidazade Müslim Efendi ve diğer arkadaşları hocamı ziyaret etmek üzere evine gelmişlerdi. Öğle namazından sonra Aşr-i Şerif okumamı emretti. Okudum, dinledikçe duygulandı ve gözleri doldu da doldu. Ziyaretçi hocalara hitaben: *Sizlere ikinci vakti öleceğiniz bildirilse, bu aradaki zamanınızı hangi ibadetle geçirmeyi düşünürdünüz?* diye sordu. Kargar Müslim efendi: *Derhal abdest alır, namaza dururum; kimisi abdest alır, Kur'an okurum* dedi ve herkes farklı farklı şeyler söyledi. Halinden, verilen cevapları beğenmediği anlaşıldı. Bu kez Kargar Müslim Efendi: *Ya siz ne yapardınız?* diye sordu. O da: *Derhal kendime ya bir hoca veya bir talebe bulur; ya okurken, ya da okuturken can vermeyi tercih ederdim*, diye cevap verdi ve şöyle devam etti: *İlim, Allah'ın en önemli sıfatlarından biridir. O sıfatla süslenir halde ölmek, en gıpta edilecek şeydir.*"

diğer ulum-u diniyye ile atbaşı sürdürmesidir. Kanaatimize göre Diyanet Teşkilatının her kademesinde çalışan personelinin, deyim yerinde ise albenisi sayılan bu “tâlim” ve “kıraat” donanımı, hiçbir zaman ihmal edilmemelidir.

Hacı Hafız Yusuf Ziyaüddin Efendi, örgün eğitim ve öğretimde gösterdiği başarıyı yaygın eğitim ve öğretimde de gösterdi. Kendisinden önce aynı camide fahri imamlık yapan babası Hacı Hafız Ahmet Hamdi efendinin yerine, ciddi hazırlanarak irad ettiği ilmi ve yüksek seviyeli Cuma hutbeleri, kendi imam-hatipliği döneminde de kıvamını sürdürdü.

Müftü Ahmet Kumkumoğlu'nun rahatsızlığı üzerine 1956-1958 yılları arasında müftü vekilliği yaptı. Kur'an Kursu Hocalığı, Merkez Camii İmam-hatipliği ve müftülük gibi maddi ve manevi sorumluluğu yüksek olan bu üç görevi icra ederken yine ilim neşretmekten bir an dahi geri durmadı.

İlk müftü Hacı Hafız Ahmet Kumkumoğlu'nun 1958'de emekliye ayrılışı ve bir ay içinde de vefat edişi, yeni müftü seçimi ve tayinini gündeme getirdi. Eşraf ve cemaatin ısrarına rağmen, başta hocası Hacı Hasan Rami Efendiye rakip olmayacağı gerekçesiyle müracaat etmedi. Bu arada Diyanet İşleri Başkanlığından gelen “Orhaneli Müftülüğü” teklifini babasının isteği üzerine kabul etmedi. İki yıl sonra Çaykara müftülük seçimi yine gündeme geldi. Bu kez seçime katılmak istemeyen Hacı Hasan Efendinin teşvik ve tavsiyesini, ayrıca eşraf ve halkın ısrarını kıramayarak müracaatını yaptı ve 28.02.1960 yılında Çaykara Müftülüğüne atandı. Müftülük süresince de müderrislik vazifesini hiç aksatmadı. Ancak İmam-Hatip liseleriyle İlahiyat Fakültelerinin yaygınlık kazanması, her tarafta olduğu gibi, Yusuf Ziya Efendinin de hem talebe sayısında ve hem de kalitesinde etkisini gösterdi.

Resmi-gayrı resmi, elli yıla yakın icra ettiği çeşitli görevleri esnasında binlerle ifade edilebilecek öğrencilere Kur'an-ı Kerim öğretti, tecvit okuttu, yüzlercesini hafız yaparak kıraat ilimlerini talim etti ve sekiz ayrı devrede yine yüzü aşkın kişiye dini ilimlerden icazet verdikten sonra 23.02.1983'de emekli oldu. Emeklilikten sonra Bursa'ya taşındı ve evinde de dini ilimleri, özellikle de kıraat ilimlerini okutmayı sürdürdü. 22.10.2001 tarihinde Bursa'da vefat etti ve Mudanya'daki aile kabristanına defnedildi.

“Kur'an, ilim ve ibadet” potasında biçimlenen Hacı Hafız Yusuf Ziya Efendi'nin ilmî ağırlığı, mesleki onur bilinci, simasındaki çekiciliği, üstün temsil yeteneği, insanlarla olan nazik ve zarif münasebetleri, müstağni ve mert hareketleri, temizlik ve giyim-kuşam titizliği ona farklı bir mevki bahşetmiştir.

Diyanet Teşkilatının müezzin, imam-hatip, vaiz ve müftü gibi her kademesine; Türk milli kültür, ahlak ve siyaset sahnesine direkt-enderikt yetiştirdiği binlerce dürüst ve samimi vatan evladı, onu ve onun yetişmesine, başarısına katkısı bulunan herkesi minnet ve rahmetle yâd edecektir.

“Of'lu Hoca Efendi” İsmi Markalaştırın Âlimler başlıklı bu çalışmamıza burada nokta koymak zorundayız. İsmi zikredemediğimiz diğer âlimlerin ruhaniyetinden özür diliyorum. İnşallah, ömür vefa ederse, daha ayrıntılı bir çalışmayla, Gagoşimzade'leri, Zilikzade'leri ve bu ekole bağlı bulunan Haros-lu Hacı Muhammed Efendi, Hacı İdris Efendi, Hacı Fatin Efendi, Hacı Mızrap Efendi, Mahnidazade Müslim Zühdü Efendi, Harheşli Ahmed Efendi; Ogene-i Ulya (Karaçam)'dan Müftüzade Müderris Hacı Salih Efendi, Sofizade Hacı Mustafa Efendi, Alisinolu Şapzade Hacı Dursun Efendi, Ogene-i Süfla (Kökнар)'dan şeyh efendiler bağlamında Hacı Osman Efendi, Hacı Tahir Efendi, Hacı Mustafa Efendi, Hacı Muhammed Efendi ve bunların yetiştirdikleri Krakzade Hacı İsmail Efendi ve *Necatü'l-Mü'minîn* sahibi, Of'lu Muhammed Emin Efendi gibi daha nice ulemayı yazarak, gelecek nesillere onları tanıtmak ve eserlerinden istifade edilmesini sağlamak ümidiyle hepsine rahmetler niyaz ediyorum.

TRABZON İLİM HAYATINA KATKIDA BULUNAN BEŞ ÂLİM

Arif YILDIRIM*

A- Mustafa el-Ofî (Oflu Mustafa Efendi)

Bu isme elimizdeki bir yazmada rastlıyoruz. Eser, münazara adabı ile ilgilidir. Son üç-dört asırda, daha çok Anadolu bölgesindeki Osmanlı âlimlerinin bu konu etrafında kısa metinler ve bunları açıklamak üzere şerh ve haşiyeler kaleme aldıklarını görüyoruz. Bu eserlerin birisi de Maraşlı bilgin Saçaklı Zade Ebubekir oğlu Muhammed Efendi'nin telif ettiği Arapça “*er-Risaletü'l-Velediyye*” adlı eserdir. Risaleyi, Elbistanlı Hacı Yemliha Zade Abdullah oğlu Mustafa el-Kâmil Efendi, yine Arapça olarak, oldukça uzun bir biçimde yazdığı ve “*Zübdetü'ş-Şürûh ve 'Umdetü'l-Fütûh*” adını verdiği bir kitapla şerh etmiştir.

Gerek bu metnin ve gerek onun şerhinin Oflu Mustafa Efendi ile ilgisi; onun, şerhin yazarı Yemliha Zâde Mustafa el-Kâmil'in talebelerinden olması ve “*el-Velediyye Risalesi*”ne yazdığı şerhin müsveddesini kaleme alması bulunmasıdır.

Oflu Mustafa Efendi, sözü geçen müsveddenin sonunda şu bilgiyi veriyor:

Oflu Muhammed'in oğlu Mahmud'un oğlu Mustafa fakir –Kadir olan Allah, ona gizli lütfu ile muamele etsin- der ki: Üstadımız Elbistanlıya –Allah ona lütfu ile muamele eylesin- ait olan şerhin müsveddesini yazmaktan yorulan kalem görevini bitirerek istirahate çekilmiştir. Ben bu şerhin müsveddesini, onu Üstattan ders okuduğum sırada onunla ağız ağıza konuşma fırsatını da değerlendirerek, izzet ve şeref gerçek anlamda kendisine ait olan Son Peygamber Hz. Muhammed'in hicretinin 1272. (m.1855) yılında hazırladım. Beni buna muvaffak kılan Yüce Allah'a hamdolsun.

Oflu Mustafa Efendi ile ilgili olarak elde edebildiğimiz kısa bilgi, şimdilik bundan ibarettir. Babasının adının “Mahmud” olması, bu zatın “Mahmud el-Ofî” başlığı altında ele alacağımız bilgin olmasını düşündürmektedir. Bunun aksi sabit oluncaya kadar bu düşüncemizi koruyacağız.

B- Mahmud el-Ofî (Oflu Mahmud Efendi)

Bu isme, elimizdeki bir yazmada, kendi eli ile düştüğü anlaşılın ve usta bir Talik hattı ile kaleme alınmış birkaç not vesilesi ile rastlıyoruz.

1. Notlardan biri, Muhyiddin ibn Arabî (ö. 638/1240)nin *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye* adlı serinin On Babi'na dair bir şerhten yapılmış şu mealdeki Arapça bir alıntı ile ilgilidir:

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kalam Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi.

Şeyh Muhyiddin bunun üzerine şöyle demiştir:

Nesr-i Tâir (Uçan Kerkenez/Uçan Kartal) Takım Yıldızı'nın temsil ettiği Burç, otuz bin yılda bir Burç'tan diğerine intikal eder. Bugün bu Takım Yıldız Kova Burcu'nun hizasındadır. Buna göre, on Burç'luk bir mesafe katetmiş olması gerekir ki bu da ancak $(30\ 000 \times 10 =) 300\ 000$ yılda gerçekleşir.

Şu halde, M. İbn Arabî'nin dediğine göre, ilkbahar noktasının ekvatoru ters yönde tam olarak dolanması için (360 000) yılın geçmesi gerekir.

Mahmud el-Ofî bu açıklamaya karşı, şu mealdeki Arapça notu düşmektedir:

Uluğ Beg'in (ö. 852/1449) Semerkant'taki rasadının sonucuna göre, Nesr-i Tair 1123 hicri yılında (=1712 miladi yıl) Oğlak Burcu'nun 8. derecesinde olacaktır. Buna bakılırsa, Uçan Kartal Takım Yıldızı bir Burç'tan diğerine kameri yıl ile (2163) yıl on ayda intikal eder. Rasatlar deneye dayalı kesin sonuçlar verdiği göre, Tasavvufçuların keşfine dayalı bilgilerin asılsız olduğu, hiçbir şüpheye yer bırakmayan kesinlikle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Uluğ Beğ'den naklolunan bu beyana göre, ilkbahar noktasının ekvatoru ters yönde tam olarak dolanması için, yaklaşık olarak (26 000) yılın geçmesi gerekir.

2. Oflu Mahmud Efendi'nin, Diyar-ı Bekir (Diyarbakır) deki Zinciriyye (Zincirli) Medresesi'nde yazdığını belirttiği bir not da, Vahdet-i Vücut görüşünde olan Tasavvufçularla Kelâmcılar arasındaki tartışmaya dair Seyyid Şerif (ö. 816/1414)in bir Risale'sinden yapılmış bir alıntıdır. Konu ile ilgili bu alıntıda geçen tartışmalar arasında şu ifade geçmektedir:

Eğer evren; '*Vahdeti Vücut*' nazariyesinden anlaşıldığı üzere, tek varlıktan ve bu tek varlık da Allah'ın tek varlık olmasından ibaret olsaydı, o takdirde bir kısım iğrenç varlıkları Allah'ın bir parçası olması gerekirdi. Oysa Allah bütün iğrençliklerden beridir.¹

3. Başka bir not da Şems-i Tebrizi'nin Farsça bir *Risale*'sinden alınmış dörder beytlik iki parça şiirdir.

4. Başka bir not da, "İnsanın kalbindeki sırrı açığa çıkarmanın yolu" konusundaki Arapça bir pasajdır. Oflu Mahmud Efendi, bu pasajın sonunda da onu Diyar-ı Bekir'de yazdığını söylemektedir.

1 Esasen iğrenç olsun veya olmasın, yaratılmışlarla onların Yaratıcısı Yüce Allah arasında, birbirinin parçası ve bütünü olmak, anlamında bir bağlantı bulunmaz. Yaratma, doğurma, üfürme, parçalanma, ışık saçma... gibilerden hiçbirisi ile açıklanamaz. Daha açık bir anlatımla, yaratmada, yaratılan, Yaratanın bir parçası olamaz. Çünkü yaratılanın ana maddesi Yaratan'ından intikal eden bir nesne, O'ndan kopup gelen bir enerji değildir.

eş-Şûra, 42/15'teki âyette meâlen şöyle buyurulmaktadır: "*Kullarından, yani yaratıklarından herhangi birini, onların Yaratıcısı olan Allah'ın bir parçası kabul edenlerin, açıkça küfürde aşırılığa düşmüş birer kâfir oldukları şüphesizdir.*" Bu ayet "*Pan-teizm*" yâni "*her bir varlığı Allah'ın bir parçası olarak kabul etmek*" anlamında "*Vahdet-i Vücûd*" anlayışının küfür olduğunu ilan etmektedir. İnsanlar, cinler, melekler, Ruh, bunların ve bütün cansız varlıkların atomları, velhasıl Allah'tan başka her bir varlık, yaratılmışlara dâhildir. Dolayısıyla, bunların hiçbirisi Allah'ın bir parçası olamaz. O halde, "*Âdem'e Rûhumuzdan üfürdük.* (Sâd, 38/71)" meâlindeki âyet, şöyle anlaşılmalıdır: "*Yaratığımız canları, Yarattığımız Ruh' adlı melek kulumuz Cebrail aracılığı ile ait oldukları bedenlere ulaştırdık.*"

Esasen Kur'an'da '*canları*' ifade eden kelime '*nefs*'tir. Bu kelimenin Kur'an'daki ikinci manası, *canlıların, zamirlerle ifade edilen kendileri* demek olmasıdır. *Nefs*'in Allah'a izafe edilmesi, O'na ait zamirlerin ifade ettiğini anlatır. Allah'ta canlılardaki gibi can ve beden ikilisi ve bunların ayrılığı söz konusu olamaz. Ruh'un Allah'a izafe edilmesi, mahlûkların Allah'a izafe edilmesi kabilindedir. Dolayısıyla Allah'ın bir parçası değil, O'nun mülkü ve kulu olduklarını anlatır. Demek oluyor ki, Ruh'un asıl ve gerçek manası, Allah'ın elçi meleği olan Cebrail'in adı olmasıdır. Canları alıp Allah'ın emrettiği âleme taşıyan Azrail adlı melek bulunduğu gibi, Allah tarafından yaratılan canları, ait oldukları bedenlere ileten Cebrail adlı da bir melek vardır. Cebrail, böylece "*canları ileten*" anlamında Allah'ın elçisi olduğu gibi, "*Allah'ın mesajlarını peygamberlere ileten*" anlamında da Allah'ın elçisidir. "*Ruh*"un gerçek anlamı Cebrail'i ifade etmesi olunca, Kur'an'a, canlara ve İsa peygambere "*Ruh*" denilmesi mecaz kabilinden olmuş olur. (Karşılaştırınız: İbnü-Kayyim'i'l-Cevziyye, Muhammed b. Ebi-Bekr, *er-Ruh fi'l-Kelâmi alâ-Ervahi'l-Emvati ve'l-Ahyâ*, (Muhammed Şerif Tahkiki), Beyrut, 1414/1994, s. 333-45; İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed, *Risâle fi'l-Akli ve'r-Ruh* (Mecmuâtü'r-Resâil-i'l-Müniriyye, Beyrut, 1976, cilt I, cüz:2 içinde 2. Risale); Tebliğin sunucusu Arif Yıldırım'ın basılmamış "Kur'an'da Ruh Kavramı" isimli makalesi)

C- Paçanlı Ali Efendi (Ali el-Paçanî)

Baba adının Ahmed olduğu anlaşılan bu zatın mensup olduğu Paçan, Trabzon Çaykara'ya bağlı bir köyün eski adıdır. Bu köyün bugünkü adı, Maraşlı'dır. Bu yeni isim, aynı köyde medfun bulunan ve Maraş'tan geldiği söylenen Osman Efendi adlı bir bilge kişi dolayısıyla verilmiştir.

Paçan adında başka bir yerin olup olmadığını şimdilik bilmiyoruz. O bakımdan, yine şimdilik kaydı ile Ali Efendi'yi sözü geçen köyden bir âlim olarak ele alıyoruz. Paçanlı Ali Efendi adına da, Oflu Mahmud Efendi adının geçtiği yazmada rastlıyoruz. Büyük bir kısmı muhtelif kitaplardan yapılmış alıntılardan oluşan bu notlar, büyük oranda Kıрма Nesih ve az miktarda Tâlik ve Kıрма Tâlik hatlarıyla kaleme alınmıştır. Paçanlı Ali Efendi'nin kendisinin yaptığını sandığımız bir iki Arapça ilavenin Türkçesi şöyledir:

“Felsefecilere göre, Allah, sonuçları sebeplere bağlamış olup evrende meydana gelen olaylarla artık ilgilenmemektedir.”

Paçanlı Ali Efendi buna şu eklemeyi yapmaktadır:

Bu görüşün yanlış olduğu, Allah'ı âtil (eylemsiz ve etkisiz) bir varlık olarak göstermesinden dolayıdır. Çünkü “Allah her gün bir iştedir” (er-Rahman, 55/29) mealindeki ayet, Allah'ın eylemsiz ve etkisiz olmadığını bildirmektedir.

“Ali el-Paçanî” adının yazılı olduğu Arapça ikinci notun Türkçesi şöyledir:

Bir kısım günahları sebebi ile bir süre Cehennem'e girmelerine hüküm verilen müminlerin bu cezalarını çekerken canlı olmakla birlikte, çektikleri azabın acısını duymayacakları yorumunu yapan bazı İslâm bilginleri vardır. Bu yorum, “onların, azapları süresince ölü olacakları ve bu yüzden azabın acısını duymayacakları” şeklindeki yorumdan daha kuvvetlidir. Çünkü Ahiret'te ikinci bir ölme ve dirilmenin olmayacağını açıkça ifade eden ayetler vardır. (Mesela: ed-Duhan, 44/56 âyeti gibi)

Ali el-Paçanî, üçüncü Arapça notunda, İbrahim el-Lekanî (ö. 1078/1668) isimli bir müellif ile Şihabuddin el-Karafî (ö. 684/1285) isimli başka bir müellifin Tevekkül konusundaki görüşlerini karşılaştırır ve tevekkül için sebeplere başvurmayı pek gerekli görmeyen Lekanî'nin aksi görüşte olan Karafî'ye itirazının “sinek vızıltısı veya kapı zırlıtısı” mesabesinde, yani zayıf olduğunu söylemek suretiyle tercihini Karafî lehine bildirir.

Oflu Mahmud ve Paçanlı Ali isimli âlimlere nisbet edilen bu bilgiler, Halil b. Ahmed İsimli bir âlim tarafından istinsah edilmiş yazma bir “notlar mecmuası”ndan derlenmiştir. Yazılış tarihine rastlayamadığımız mecmuadaki notlar, muhtelif konulara ait olmakla birlikte, çoğunu Kelâm konuları teşkil etmektedir. Ahmed oğlu Halil Efendi'nin istinsah ettiği bu notlar mecmuasındaki bilgilerin, adı geçen Oflu âlimlere ait olduğu kesindir. Bu yazıların başkasına ait bir mecmuada yer almasına gelince, muhtemelen, ilgili notta adı geçen kişi, Halil Efendi'nin isteği üzerine bir bilgi vermiş ve sonuna adını yazmıştır. Bu takdirde, yazılar başkasına ait bir hatıra defterine yazılmış hatıralar kabilindedir.

D- Trabzonlu (Hacı Ömer oğlu) Süleyman Efendi

Bu âlimin adına adı geçen müellif tarafından kaleme alındığını tahmin ettiğimiz Arapça yazma bir risalede rastlıyoruz.

Trabzonlu Hacı Ömer oğlu Süleyman Efendi, söz konusu Risale'sinin girişinde mealen şunları yazıyor:

Bir kısım talebeler, benden medreselerde Mantık İlmi'ne girişte okutulması adet olan Esiruddin el-Mufaddal b. Ömer el-Ebheri (ö. 663/1264)'nin “İsagoci” adlı risalesini okutmamı istediler. O sırada Şeyhu'l-İslam, Hamid Zâde idi. Adı geçen risalenin girişinde açıklanması uygun olan bazı

ifadeler vardı. İşte bunların kalıcı olabilmesi için bu birkaç varaktan ibaret olan risaleyi yazmayı uygun gördüm.

Süleyman Efendi bu risalede ananevi bazı gramer bilgileri yanında, kelâmi bir kısım özetler de sunmuştur. Kelimelerle ilgili etraflı bilgiler vermesi, müellifin ananevi ilimlerde uzmanlığını gösterir.

Süleyman Efendi'nin Şeyhu'l-İslam Hamid Zâde diye zikrettiği zata kaynaklarda aynı isimle rastlayamadık. Rastlayabildiğimiz, Osmanlı Şeyhu'l-İslamı Hamidi Zade Mustafa Efendi'dir (ö. 1208/1793).²

“Hamidi Zâde” yerine “Hamid Zâde”nin yazılmış olma ihtimali vardır. Yazma risalenin kâğıtlarının, dönemin kâğıtlarına benzemesi, bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Buna göre, Trabzonlu Süleyman Efendi, hicri 12. miladi 18. asır Türk bilginlerindedir. Hayatı ve elimizdeki yazma Arapça risaleden başka eserinin bulunup bulunmadığı hakkında şimdilik bilgimiz yoktur. Zaten, araştırmamızdan da görüldüğü gibi, bizim çalışmamız, daha çok, meşhur olmamış ve adları kaybolmaya yüz tutmuş Karadenizli bazı âlimleri, birkaç satırla olsun, gün yüzüne çıkarmayı başlatma gayretine yöneliktir.

E- Ahmed Şakir Paşa/Şakir Ahmed Paşa

Türk veziri, âlim ve şairi olup Trabzonludur.³ Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bir bilgiye rastlayamıyoruz.

İlmî kişiliği ile ilgili sınırlı bilgimiz şundan ibarettir. İstanbul'da bir süre medresede okuduktan sonra, Edirne'ye gitmiş ve tahsilini burada tamamlamıştır.

Âlim olması yanında şair bir kişi de olan Ahmed Şakir'in dini ve edebi sayılan bazı eserleri de vardır. Bunların başında manzum “*Esmâ-i Hüsna Şerhi*” gelir. Eserde –adından da görüldüğü gibi- Allah'ın güzel isimleri yanında, Hz. Peygamber'in soyu ve Kur'an sûreleri konularında manzum olarak bilgiler verilmektedir. Eser Takvim-Hane-i Âmire'de basılmıştır. Bir de “*Addu-Âyi'l-Kur'an (Kur'an Ayetlerinin Sayımı)*” adlı basılmamış bir manzumesi vardır. Şiirleri bilgece ve filozofçadır. Adı geçen son manzumeden şu parçalar nakl olunmaktadır:

1. Besdir erbab-ı fikrete bu hitâb

“Bi-bekadır bu menzil ey ahabâb!”

“Fe't-teku'l-lahe yâ uli'l-elbâb!” (el-Maide, 5/100)

Bu üç mısraın, bugünkü Türkçeye çevirisi şöyledir:

Düşünlere şu hitap yeter:

Konakladığımız bu dünya kalıcı değildir, dostlar!

“O halde, Allah'ın Azap etmesine sebep olacak iş ve durumlardan kendinizi koruyun. (el-Maide, 5/ 100'den iktibasır)”

2. Muktezay-ı haddini kıl tezkâr,

Ve devâu'z-zünûbi'l istiğfar.

Bugünkü Türkçeye çevirisi:

Haddinin gereğini hatırında tut!

² M. İpşirli, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI, 298.

³ *Türk Ansiklopedisi*, “Ahmet Şakir Paşa” maddesi, I, 271.

Günahların ilacı Allah'tan bağışlanmayı dilemektir.

3. *Çek halayıktan eli, kat' et alâyıktan dili*

Şakirâ! İmdad-ı Rabbanî sana besdir fakat.

Bugünkü Türkçeye çevirisi:

Allah'tan başkasından eli ve onlarla ilgili sözler söylemekten dili çek.

Ey Şakir! Yalnız Allah'ın yardımını sana yeter.⁴

Meşhur Arapça sözlük “*Kamus*” ve Farsça “*Bürhan-ı Kati*” adlı sözlüğü Türkçe'ye çeviren Asım Ahmet Efendi (ö. 1235/1819), Ahmet Şakir Paşa'dan ve onun, sözü geçen “*Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*”nden şu mealdeki ifadelerle söz etmekte ve ondan üç beyit iktibas etmekte ve şunları ilave etmektedir:

“*Kamus*” adlı Arapça sözlüğü Türkçeye çevirmem sırasında kaim-makam bulunan faziletli vezir – Allah, onun dileklerini elde etmeyi kolaylasın- Ahmed Paşa hazretleri nazm ve telif ettikleri “*Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*”nde Allah'ın “*el-Hakk*” ismini şu etkili manzum üslubu ile anlatmış ve açıklamıştır:

*Ehl-i Hakk ol di dâimâ el-Hakk
Ol! Güruh-i hakikata mülhak
Oldı Allah Sâbit biz-Zât
Hem Muhikk olduğımı kul isbat
Anı yüz kerre günde ihşa et
Yüsr ile kendi zatın iğna et.*

Şiirlerin bugünkü Türkçeye çevirisi:

Güzel isimlerinden biri de “*el-Hakk*” olan Allah'ın hak yolunda olan kullarından ol ve sürekli olarak Allah'ın “*el-Hakk*” ismini an! Hakikat yolunda yürüyen topluluğa katıl.

Allah'ın “*el-Hakk*” ismine sahip olması, O'nun varlığının hiçbir şeye muhtaç olmaması ile birlikte, O'nun haklıların haklarının ortaya çıkarıcısı ve onlara verilmesinin sağlayıcısı olduğu anlamına geldiğini kabul et.

Allah'ın “*el-Hakk*” ismini günde yüz kere an.

Böylece, O'nun zorluklara karşı senin işlerine kolaylık vereceğini hatırlayarak kendini sıkıntıdan kurtar.⁵

Asım Efendi, “Ahmed Şakir Paşa” ifadesiyle söz konusu zatın hem bir İslam bilgini hem de bir devlet adamı olduğuna işaret etmiştir.

Şimdi onun devlet adamlığı konusunu biraz daha açalım

Ahmed Şakir Paşa, bir Osmanlı-Türk veziridir. İstanbul ve daha sonra Edirne'de bir süre medresede okuduktan sonra Enderun'da⁶ yetişmiştir.⁷

4 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333 basım tarihli nüshadan Ofset, II, 260.

5 Mütercim Asım Efendi, *Okyanus Tercümetü'l-Kamus*, İstanbul, 1269, II, 883.

6 Enderun, bir bölümü saray içi okulu olan ve zaman zaman bazı değişiklik ve yeniliklere uğrattılan geniş bir dairedir. Bu dairenin okuluna alınan gençlerin kaliteli öğretmenleri olurdu. Burada birçok ilimler öğretilir ve buradan mezun olanlar yüksek devlet işlerinde görevlendirirlerdi.

7 *Türk Ansiklopedisi*, I, 271.

Buradan yetişen Ahmet Şakir Paşa, biri 1798, diğeri 1808’de olmak üzere iki defa Mâdenler ve Darphane Emîni olan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’nın kaymakamı (sadrızamlar sefere çıktıkları zaman yerlerine bıraktıkları vezir derecesindeki zat) olmuştur. 1814’te ikinci defa Anadolu ve daha sonra Mora valiliğine atanmıştır.⁸

1233/1818’de hastalığı yüzünden Mora’dan ayrılarak Gelibolu’ya yerleşmiş ve bir yıl sonra yani 1234/1819’da burada vefat etmiştir. Nâşi, İstanbul’da Eyüp Sultan’da Bostan İskeleyi’nde Mihr-i Şah Türbesi dışındaki Küçük Hüseyin Paşa’nın kabrinin bitişiğine defnedilmiştir.⁹

Son olarak, “*Trabzon Tarihi*” adlı eserin yazarı, Ömer Akbulut’un Ahmet Şakir Paşa ile ilgili birkaç beyanına değinmekte yarar vardır. Ömer Akbulut’un ifadesine göre, Ahmed Paşa’nın vezirlik rütbesine yükselişi II.Mahmut devrinde olmuştur.¹⁰ Ahmet Şakir, İstanbul’da Saray’da önemli vazifelerde bulunduğu gibi ayrıca Tepedar Vilayetinde başarılı çalışmalar yapmış, oradan Erzurum ve Trabzon Valiliğine atanmıştır.¹¹

“*Trabzon Tarihi*” yazarı Ömer Akbulut Ahmet Paşa isminin yanına koyduğu (1153) tarihi, Ahmet Paşa’nın Rûmî doğum tarihi ise bu, (1774-75) miladi tarihe tekabül eder. Vefatının (1819) tarihinde olmasına bakılırsa 1819-1775=44 yaşında vefat etmiş olması söz konusu olur. Hâlbuki Paşa’nın faaliyetlerinin bu ömür çerçevesine sığması çok yakın bir ihtimal değildir. Bu tarih hicri doğum tarihi ise, o takdirde 1742 ye tekabül edeceğinden, 1819-1742=77 yaşında ölmüş olur. Bu rakam, gerçeğe daha yakındır. Dolayısıyla Ömer Akbulut’un verdiği bu tarihte bir belirsizlik vardır. Adı geçen eserde bir de “Ahmet Paşa Konağı” diye sunulan bir bina resmi bulunmakta, ancak bunun nerede bulunduğu dair bir bilgi verilmemektedir. Bir televizyon programında bu konağın Adana ilinde bulunduğu anlatılmıştır.

Kaynakça

Akbulut, Ömer, *Trabzon Tarihi*, 1955.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333 basım tarihli nüshadan Ofset.

İbnu-Kayyımî’l-Cevziyye, Muhammed b. Ebi-Bekr, *er-Ruh fi’l-Kelâmi alâ-Ervahi’l-Emvati ve’l-Ahyâ*, (Muhammed Şerif Tahkiki), Beyrut, 1414/1994.

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed, *Risâle fi-Akli ve’r-Ruh* (Mecmuâtu’r-Resâili’l-Müniriyye, Beyrut, 1976, cilt I, cüz:2 içinde 2. Risale)

İpşirli, M. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXI, 298.

Mahmud el Ofî ve Ali el-Paçani’ye ait bilgiler Halil b. Ahmed ve başkaları tarafından kaleme alınmış yazma bir mecmuanın fotokopisinden derlenmiştir. Bu eser de Arif Yıldırım’ın kütüphanesinde bulunmaktadır.

Mustafa b. Mahmud el-Ofî ile ilgili bilgiler onun tarafından istinsah edilen Yemiha Zade Mustafa el-Kâmil b. Abdullah el-Elbistani’ye ait *er-Risaletü’l-Velediyye* ve Saçaklı Zade el-Maraşî Muhammed b. Ebi-Bekr’in bu risaleye yaptığı *Zübdetü’s-Şuruh* ve *’Umdetü’l-Futuh* adlı yazmadan derlenmiştir. Bu iki yazma eser, Arif Yıldırım’ın özel kitaplığında bulunmaktadır.

Mütercim Asım Efendi, *Okyanus Tercümetü’l-Kamus*, İstanbul, 1269.

Süleyman b. Hacı Ömer et-Trabzoni’ye dair bilgiler kendisi tarafından kaleme alınmış, *Risaletü’l-Havaşi alâ Dibaceti Risaleti İsgoci* adlı eserden alınmıştır. Bu yazma Risale de Arif Yıldırım’ın özel kitaplığında bulunmaktadır.

Türk Ansiklopedisi, “Ahmet Şakir Paşa” maddesi, I, 271.

Yıldırım, Arif, “Kur’an’da Ruh Kavramı” isimli basılmamış makale.

8 Alemdar Mustafa Paşa’nın ölümünden (1222/1808) sonra Sadaret’e Memiş Paşa getirildi. Daha sonra Memiş Paşa azledilerek yerine Halep Valisi ve eski Sadrazam tekrar Sadaret’e getirildi. 1226’da Ziya Paşa’nın yerine Laz Ahmet Paşa (?) Sadarat’e getirildi. Bkz. Ali Reşad, *Asr-ı Hazır Tarihi*, 1330, s. 583-590. Burada adı geçen Laz Ahmet Paşa ile Ahmet Şakir Paşa ayrı ayrı kişilerdir.

9 *Türk Ansiklopedisi*, aynı yer; Bursalı M. Tahir, age, aynı yer.

10 Ömer Akbulut, *Trabzon Tarihi*, 1955, s. 147.

11 Ömer Akbulut, *age*, s. 147 ve devamı.

SULTAN ABDÜLMECİD DÖNEMİNDE TRABZONLU BİR ŞEYHÜLİSLAM: ŞATIRZADE/MEŞREBZADE MEHMED ARİF EFENDİ

Zeynep ALTUNTAŞ*

Müftü'l-enam olarak da bilinen Şeyhülislam, fetva makamının en üst mercii konumunda olup ulema sınıfının zirvesinde bulunurlardı. Aynı zamanda devletin karar verme mercilerinde bizzat yer alırlardı¹. Tanzimat döneminin ilk devresinde Şeyhülislamlık yapan Mehmed Arif Efendi, Sultan Abdülmecid'in üçüncü şeyhülislamı olup ilcaat-ı zamaniyeye yani dönemin ihtiyaçlarına uygun hal ve tavırlarda bulunarak XIX. yüzyılın yenilikçi şeyhülisamları arasında yerini almıştı².

Köken itibarıyla Trabzonlu olan Mehmed Arif Efendi, 1791'de İstanbul'da doğmuş ve burada Çankırlılı Abdullah Efendi, Büyük Emin Efendi gibi devrin tanınmış ulemasından ders almıştı. Görev silsilesine kısaca bakılırsa onun müderrislik, muhalledat kassamlığı, evkâf müfettişliği, Rumeli nüfus tahriri memurluğu, Galata gibi mevleviyet kadılığı³, fetva eminliği görevlerini üstlendiği, Kudüs Kamâme Mabedi meselesinin halledilmesi ve Anadolu teftişliği gibi görevlerde bulunduğu görülür⁴. Dönemin önemli meclislerinden Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Encümen-i Dâniş azalığına getirilmiş, Şeyhülislam Ahmed Arif Efendi'nin işaretleriyle Anadolu Kadıaskerliği⁵, daha sonra da Rumeli Kadıaskerliği yapmıştı. Emvâl-i Eytâm'ın usul ve kaidelerini, Huzur derslerindeki muhatabların konumunu düzenlemek gibi bazı icraatlerde bulunmuştu. Mehmed Arif Efendi 1854 yılında Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'den boşalan şeyhülislamlık makamına gelerek bu görevde beş yıla yakın kalmış (1854-1858), o sırada kadılık ve naiblik mesleğindeki bozuklukların giderilmesi için yeni düzenlemelere gitmişti. Osmanlı Devleti'nin hukuk ve eğitim sistemindeki çatallaşmayı arttıracak bir icraatta bulunmuş, sonraki yıllarda Kadı'l-Kudat olarak yeniden teşkil edilen Muallimhane-i Nüvvâb'ı açmıştı⁶. Mehmed Arif Efendi'nin Nüvvâb Hakkında Nizamname

* Dr., Bilim ve Sanat Vakfı, zeynepaltuntas@yahoo.com

1 Mehmet İpşirli, "Şeyhülislam", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, 92-93.

2 Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339), s. 303; Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Muhasebeleri*, Sadeleştiren. Enver Koray, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), s. 243-244; İlhami Yurdakul, "Gelenek ve Değişim Sürecinde Tanzimat Devri Şeyhülisamları", *Sultan Abdülmecid Dönemi (1823-1861)*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015), s. 323-324.

3 Hâmise müderrisi iken verilen Galata kadılığı görevi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HAT, 1597/86.

4 Anadolu umur-ı teftişiyesine tayin olunan Meşreb Arif Efendi'ye Anadolu Kadıaskerliği payesi verilmesi ve kendisinde olan İstanbul rütbesi nişanının Darbhane'ye teslimi ve payesine mahsus nişanın Darbhane'de imali için bkz. BOA, İ. DH, 28/1335. (25 Receb 1256)

5 Hicri 1263 senesinde tevcih olunan Anadolu Kadıaskerliği görevi için bkz. BOA, A. AMD, 1/83. (28 Receb 1263). Anadolu Kadıaskerliği'ne getirilen Mehmed Arif Efendi'ye güzel ilm u irfan sahibi olmasından dolayı Üsküdar kazasının arpalık olarak verilmesi layık görülmüştür; bkz. BOA, A. DVN, 23/86.

6 Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin farklı eserlerde yer alan kısa biyografileri için bkz. Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, (İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1275), s. 2-6; Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü'l-*

hazırlanması, Bâb-ı Fetva'da Meclis-i İntihâb-ı Hükâm-ı Şer'in açılması⁷ gibi kadılık, naiblik yani hukuk alanında yaptığı düzenlemeler günümüzde bazı çalışmalara konu olmuştur⁸.

Dönemin önemli görevlerini icra eden Mehmed Arif Efendi, geride iki önemli eser bırakmıştır. Fetvaların bulunduğu *Camiu'l-İcâreteyn* adlı kitaba bazı ilaveler yaparak eseri yeniden düzenlemiş ve II. Mahmud'a takdim edince kendisine Mekke payesi verilmişti⁹. Bundan ayrı Bursalı Dede Efendi'nin *Siyasetü'ş-Şer'îye* adlı Arapça eserini serbest bir şekilde ve genişleterek Şeyhülislam Mustafa Asım Efendi'nin işaretleriyle Türkçe'ye çevirmişti¹⁰. Başka tercümeleri de olan Minkârîzade Dede Cöngî'nin bu eserinin Mehmed Arif Efendi tarafından yapılan tercümesi, hukuki derinlik ve teknik yapısıyla diğer tercümelere ayrılmaktadır¹¹.

Eserlerinden de anlaşılacağı üzere hukuk alanında derin bilgiye sahip Mehmed Arif Efendi hükümet tarafından kararlaştırılan yeniliklerin hepsini kabul ederek zorluk çıkarmamıştır. Onun fetva vermeyle ilgili yaşadığı meşhur hadise, onun mizacını ortaya koyması bakımından önemlidir. Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi atalarının mensup olduğu topraklara has bir usulüla bu hadisede son sözü söylemiştir. Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin anlattığına göre Meclis-i Has'da müzakere olunan bir iş için vükelâdan biri, bir kere de icab-ı şer'îsi Bab-ı Fetva'dan sorulsun demiş, Mehmed Arif Efendi de "Efendim her şeyi bize sormayınız. Sormadan yaptığınız şeylere karışıyor muyuz? Bizim bir ölçümüz vardır; Sorulan şeyleri ölçüye vururuz uyarsa ne ala! Ya uymaz ise!..." şeklinde hekimane bir mukabelede bulunmuştur¹².

Bu yazıda esas itibarıyla Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin kökeninin ne olduğuna, muhitinin/çevresinin nasıl olduğuna yönelik sorulara cevap arandı. Bu yapılırken başta *Sicill-i Osmanî* gibi biyografi eserlerindeki bilgiler, Şer'îye Sicilleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler esas alındı.

Mehmed Arif Efendi'nin Aile Şeceresi: Şatırzadeler ve Meşrebzadeler

Şatırzade ve Meşrebzadelerin şecerelerine geçmeden önce her iki aile isminin ne anlama geldiği üzerinde kısaca durmak gerekir. Şatır kelime itibarıyla neşeli şen konuşan anlamlarına gelmekle birlikte terim olarak padişah maiyetinde bulunarak merasim ve alaylarda peykler gibi atının yanında yürüyen bir çeşit tören bölüğüydü. Sadrazam ve vezirlerin maiyetinde debdebelerini arttıran, yolsuz davrananların tevkif ve götürülmesinde bir nevi zabtiyelik yapan kimselere de denen şatırlık, II. Mahmud'dan sonra ortadan kalkmıştır¹³. Kelime itibarıyla

Meşayih, (1202), s. 131-132; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, (1311), III, 275; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, (İstanbul: Mıhran Matbaası, 1311), IV, 3041; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333), s. 383; *İlmiye Salnamesi*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1334), s. 391-392; *İlmiye Sâlnâmesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar*, Yayına Haz. Seyyit Ali Kahraman-Ahmet Neziha Galitekin-Cevdet Dadaş, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), s. 474-475; İsmail Hâmi Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), s. 154; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), s. 190-191; Mehmet İpşirli, "Arif Efendi, Meşrebzade", *DİA*, İstanbul 1991, III, 365; Mehmet İpşirli, "Mehmed Arif Efendi (Meşrebzade)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), II, 107-108.

7 Esra Yakut, *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 113-114.

8 Mesela bkz. Yasemin Beyazıt, "Tanzimat Devri Şeyhülislamlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam", *Bilgi, Yaz* 2010, sy. 54, s. 47-74; Diren Çakılcı, "Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kuzât", *Mediterranean Journal of Humanities* mjh.akdeniz.edu.tr, III/1, 2013, 89-110.

9 Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, s. 3; Klaus Kreiser, "İcâreteyn: Zur "Doppelten Miete" im Osmanischen Stiftungswesen", *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 1986, c. 10-11, s. 221-222.

Bu eser günümüzde İstanbul'daki Bilim ve Sanat Vakfı bünyesinde, Fetva Mecmuaları Neşir Atölyesi tarafından Latin harflerine çevrilerek yayına hazırlanmaktadır.

10 Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, s. 4; Mehmet Zeki Pakalın, "Siyaset-i Şer'îye", *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004), III, 240-241.

11 Murat Erten, "Dede Cöngî Siyâsetnamesi'nde Kadının ve Valinin Siyasal Görevleri: Hukuk-Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Karşılaştırma", *Mavi Atlas*, 4/2015, s. 170, 185.

12 Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri*, s. 303; Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Muhasebeleri*, Sad. Enver Koray, s. 243-244.

13 *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, Haz. Kerim Can Bayar, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005), III, 2917; Zeynep Tarım

bilindiği üzere huy, mizac, karakter veya davranış tarzı, gidiş, yol manalarına gelen¹⁴ “Meşreb”le ünlenen Meşrebzade Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi, Trabzon’un fethi sırasında (1461) geldikleri tahmin edilen ve en az dört yüzyıldan beri Trabzon’da bulunan ve genellikle devlet işlerinde hizmet gören Trabzon’un en eski ailelerinden ünlü Şatırzade ailesine mensuptu¹⁵.

Trabzon’un köklü ailelerinden Şatırzadeleri genel itibariyle üç kola ayırmak mümkündür. Bu ayırım daha çok farklı meslek gruplarına mensup ve farklı yerlerde meskun Şatırzadeler şeklinde yapılabilir. Trabzon’da kalıp ayan olan veya çeşitli bürokratik görevlerde bulunanlar ile¹⁶ bazı siyasi mevzulara dahil olup gazete çıkaran Şatırzadeler birinci gruba¹⁷, İstanbul’a gelip bürokraside ve çeşitli memuriyetlerde bulunanlar ikinci gruba¹⁸, İstanbul’a gelip ilmiye sınıfına girenler de üçüncü gruba alınabilir. Şatırzadelerin bu yazıda da üzerinde durulacak İstanbul’a gelerek ilmiye sınıfına girenler bu alanda kendilerinden söz ettirmeyi başaracak önemli görevlerde bulunmuşlardı¹⁹.

Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi’nin dedesi ilmiyeden müderris Şatırzade Ahmed Efendi İstanbul’a gelip dersiam ve müderris olmuştur. Ahmed Efendi Trabzon’da medrese tahsili alan oğlu Mehmed Emin Efendi’yle İstanbul’a gelmiştir²⁰. Şatırzade Mehmed Emin Efendi, dersiamlık, İstanbul medreselerinde müderrislik yapmış ve sadrazam müfettişliği gibi idari görevlerde bulunmuştur²¹. Şatırzade Mehmed Emin Efendi İstanbul kadısı Trabzonlu Meşreb Ahmed İlmi Efendi’nin damadı ve aynı zamanda kız kardeşinin oğlu kadıasker Meşreb Ali Efendi’nin kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten yazının da asıl konusu olan Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi dünyaya gelmiştir²². II. Mahmud döneminde ilmiyeye girerek Sultan Abdülmecid döneminde ilmiyenin zirvesi olan şeyhülislamlık makamına yükselen Mehmed Arif Efendi anne tarafından dedesi kadıasker Ali Meşreb Efendi’ye nisbetle Meşrebzade olarak anılmış, tüm kaynaklara bu lakabla geçmiştir²³. İstanbul müderrislerinden kardeşi Mehmed Esad Efendi, kardeşinin oğlu mevaliden Mehmed Emin Efendi²⁴, Rumeli Kadıaskerliği’ne kadar yükselen oğlu Mehmed Sıddık Efendi²⁵ Şatırzade olarak Şatırzade ailesine ait hazireye gömülmüş olmakla birlikte²⁶ bahsi geçen kardeşinin oğlu Mehmed Emin Efendi de Meşreb Efendi torunu olarak meşhurdur²⁷. Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi’nin babasının aile lakabını kullanmama sebebi, babası Mehmed Emin Efendi’nin daha önce görevini ihlal etmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Ertuğ, “Şatır”, *DİA*, XXXVIII, 379-380.

14 *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, s. 2035.

15 Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, (Ankara: Kalite Matbaası, 2000), s. 110.

16 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, (Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001), s. 191; Mehmet Akif Bal, *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon’un Köklü Aileleri*, (İstanbul: Sarıcanlar basım art, 2005), s. 549-550; Mehmet Akif Bal, *Osmanlı’dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler – Trabzonlular Ansiklopedisi-*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2009), s. 967-969; Mehmet Akif Bal-İrfan Dağdelen, *Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909)*, (İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2012), s. 355, 433-439, 567.

17 Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2008), s. 613-614; Bal, *Osmanlı’dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler – Trabzonlular Ansiklopedisi-*, s. 966-967.

18 *Sicill-i Osmanî*, IV, 66.

19 Yazının sonraki kısımlarında bu şahıslardan kısaca bahsedilecektir.

20 *Sicill-i Osmanî*, I, 269-270.

21 *Sicill-i Osmanî*, I, 269-270, 420.

22 *Sicill-i Osmanî*, I, 420; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), II, s. 767.

23 Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, s. 2; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, s. 190-191.

24 *Sicill-i Osmanî*, I, 270.

25 *Sicill-i Osmanî*, III, 227.

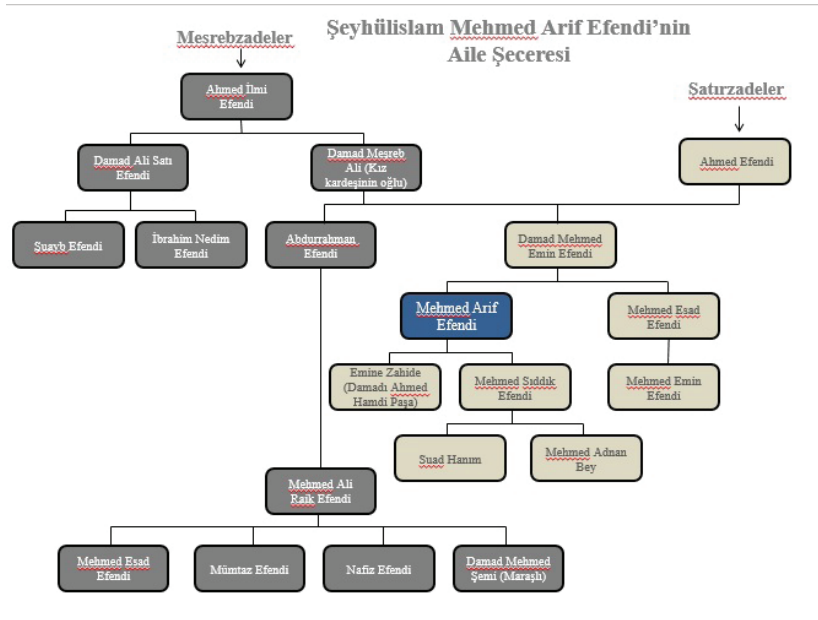
26 Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca İstanbul*, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2001), II, 693-694.

27 *Sicill-i Osmanî*, I, 432.

Evkâf müfettişi Mehmed Emin Efendi memuriyetinden hariç bazı işlere müdahale eylemiş, himaye illetine mübtela olarak teftiş işlerini yürütmekten aciz hale düşmüş ve sonucunda da azl edilmiştir²⁸.

İlmiye mesleğinde ilerlemek için hemen hemen tüm özelliklere sahip olan Mehmed Arif Efendi kabiliyetli, çalışkan, faziletli, liykatlı biri olmasının²⁹ yanısıra bahsettiğimiz gibi hem anne hem de baba tarafından ilmiye mesleğine mensup köklü bir ailedendi. Dede ve babası Trabzon doğumlu yani taşralı olsa da Mehmed Arif Efendi, ilmin merkezi olan İstanbul'da doğmuştu. Bunlardan başka yaptığı evlilik de hiç şüphe yok ki üst düzey ilmiye mensuplarıyla irtibatını kuvvetlendirmişti. Baba tarafından müderris, anne tarafından da kadıasker bir dedeye sahip olmak ve aynı zamanda kendisinin şeyhülislamlığa başlamasından yıllar önce şeyhülislamlık görevinde bulunan Sıdkızade Ahmed Reşid Efendi'ye damad olmak, şeyhülislamlık makamına çıkmasında olumlu katkılar sağlamış olmalıydı. Nitekim ilmiye meslek silsilesinin en üst makamına ulaşabilme; şeyhülislam adaylarının mensubu oldukları aile, aldıkları eğitim, geldikleri ve buldukları muhit, mesleki alan ve hususi vazifeleri, özel kabiliyet ve faaliyeti gibi etkenlere bağlıydı. Mehmed Arif Efendi de dahil Tanzimat devrinin ilk şeyhülislamı devlet idare ve görgüsünü aileden gören esas itibarıyla bürokrat ve payitaht menşeli ailelerin çocuklarıydı³⁰.

Literatürdeki genel kaniya göre İstanbullu ve ilmiye kökenli ailelere mensup olmayanların ilmiye mesleğinde görev alıp yükselbilmeleri pek mümkün değildi. Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi örneği bu genel kaniya delil gibi görünse de aynı zamanda bu örnek köklü bir aileye mensup olmakla birlikte taşra kökenli bazı şahısların İstanbul'a gelerek müderrislikten şeyhülislamlığa kadar yükselbilen çocukları olduğunu gösterir.

Şatırzade ve Meşrebzadelerin Teveccüh-i İzdivaçları

Şatırzade ve Meşrebzadelerin kısaca bahsi geçen evliliklerine tekrar dikkat çekmek gerekir. Hiç şüphe yok ki yapılan evlilikler ailelerin nüfuz alanını etkiler, kişi evlendiği zatın veya ailesinin maddi ve manevi ayrıcalıklarından nasibini alır. Aileler arasında evlilikler yoluyla

28 BOA, HAT, 463/22681.

29 *Sicill-i Osmani*, III, 275; Altunsoy, *Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 191.

30 Yurdakul, "Gelenek ve Değişim Sürecinde Tanzimat Devri Şeyhülislamları", s. 320-321.

kurulan siyasî, iktisadî, ilmî bağlar³¹, Şatırzade ve Meşrebzade ailesinin tüm evliliklerinde ya da çoğunda görülemez de bu ailedeki bir kısım evliliklerin kimlerle daha doğrusu hangi önemli kişilerle gerçekleştiği malumdur. Şatırzade ve yine kökeni Trabzonlu olan Meşrebzadelerin kızlarının evlilikleri aile şecerelerini ciddi şekilde etkilemiştir. Genellikle evlilikleri ulemadan kız alıp vermeyle gerçekleşen İstanbul'daki Şatırzadeler/Meşrebzadeler, muhtemelen kurdukları bu aile bağlarıyla nüfuzlarını arttırmışlardır. Meşrebzadelerin atası Ahmed İlmi Efendi, kızını kız kardeşinin -büyük ihtimalle babası da Meşrebzadeler mensup olan- oğluya evlendirmiş, yeğeni ve aynı zamanda damadı kadıasker Ali Efendi, Meşreb Ali adıyla nam salmıştır³². Şeyhülislam Mehmed Arif'in babası müderris Şatırzade Mehmed Emin Efendi ise bahsi geçen Meşreb Ali Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve evliliklerinden doğan Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi, anne tarafından dedesine nisbetle Meşrebzade olarak anılmıştır³³. Meşrebzade kızlarıyla evlenen damatlar bu ailenin lakabıyla yani Meşrebzade olarak anılmaktan kaçınmamışlardır. Mesela Meşreb Ali Efendi'nin torunu ulemadan Meşrebzade Ali Raik Efendi'nin kızıyla evlenen, ulemadan ve aynı zamanda şuaradan Mehmed Şemi Efendi de Maraşlı olmasına rağmen köken itibarıyla Trabzonlu Meşrebzadelerin lakabıyla kayıtlara geçmiş, Meşrebzade damadı olarak şöhret bulmuştur³⁴.

Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi de bahsedildiği gibi sabık şeyhülislamlardan Sıdkızade Ahmet Reşid'in kızıyla evlenerek³⁵ ulema ailesinden gelen nüfuzunu bir kat daha artırmış olmalıdır. Yalnız Mehmed Arif Efendi'nin kızı ulemadan biriyle evlenmemiştir. Mehmed Arif Efendi evliliklerin hep ulemadan biriyle gerçekleştiği Meşrebzade ve Şatırzadelerin geleneğini bozmuş, kızı Emine Zahide Hanım'ı sadrazamlık görevinde de bulunan başka bir meslek grubundan Ahmed Hamdi Paşa ile evlendirmiştir³⁶.

Şatırzade Haziresi ile Tek ü Tenha Bir Makber-i Sükûn

Şatırzade ailesinin büyük bir kısmı birçok ulema ailesi gibi Karacaahmet Mezarlığı'ndaki aile haziresinde medfundur. Bu hazire Miskinler Tekkesi mevkiinde Şair Nabi kabrinin sağ gerisinde ve Nasuhi Efendi haziresinin hemen arkasındadır. Karacaahmet Mezarlığı'ndaki hazirede Şatırzadelerden birçok kişi yatmaktadır. Şu an hazirenin içinde yeni mezarlar mevcut olup Şatırzadelerle ait bazı şahidler hazire dışında kalmıştır. Hazirede Mehmed Arif Efendi'nin dedesi, babası, kardeşi, çocuğu, yeğeni, torunları gibi birinci dereceden akrabalarıyla birlikte toplam 12 kişi mevcuttur³⁷.

31 Faruk Bilici, "Büyük Bir Şeyhülislam Ailesinin Son Halkası: Dürrişâde Abdullah Efendi", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), s. 308-309.

32 Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye*, II, 767.

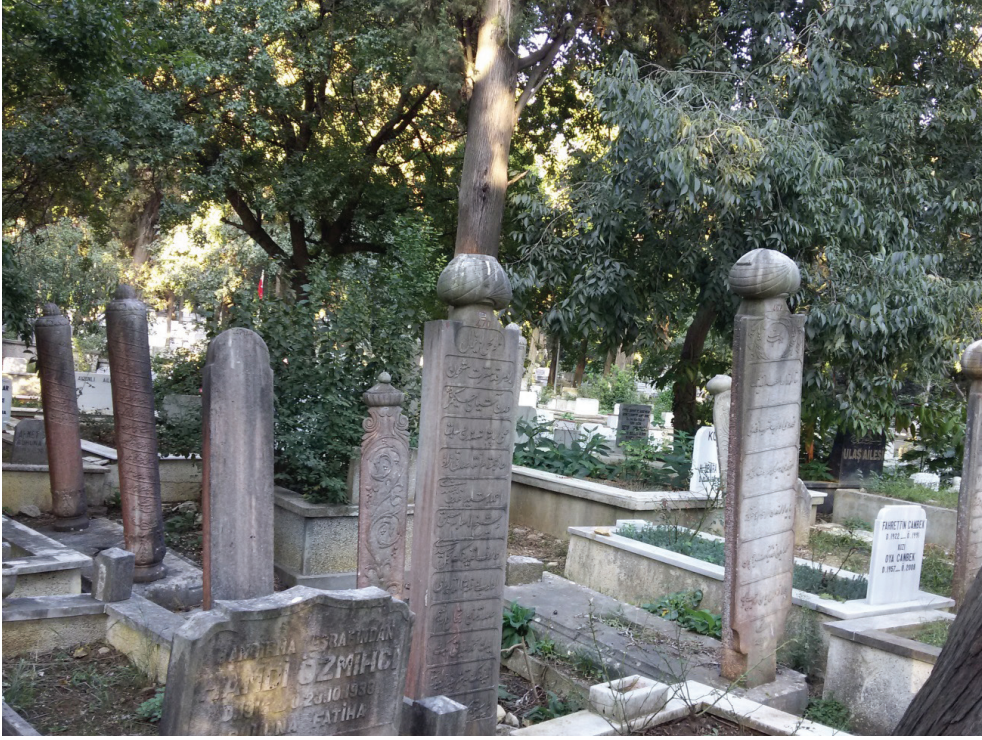
33 Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, II, s. 768.

34 *Sicill-i Osmanî*, III, 171; Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, c. II, s. 768. Besim Atalay, *Maraş Târîhi ve Coğrafyası*, Yayına Hazırlayanlar: İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, (Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008), s. 184-185.

35 Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, s. 2. *İlmiye Salnamesi*, s. 591.

36 Şer'îye Sicilleri, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, Defter no: 1735, v. 84b; Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, s. 191; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, (İstanbul: Eyüpsultan Vakfı Yayınları, 1996), s. 368.

37 Haskan, *Yüzyıllar Boyunca İstanbul*, II, 693-694.

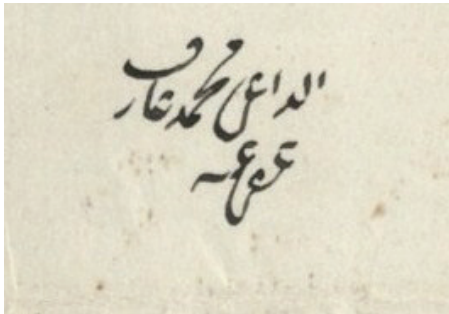

Ek 2: Karacaahmet Mezarlığı Şatırzade Haziresi

Şeyhülislam Mehmed Arif'in mezarı ise birinci dereceden yakınlarının olduğu Karacaahmet'teki bahsedilen hazirede değil, Eyüp'teki Mustafa Paşa Camii önündedir. Caminin ön avlusunda bulunan Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin mermer açık türbesinin ön cephesinde ve giriş üzerinde bir satır halinde hazırlanmış iki mısralı şu kitabe bulunmaktadır:

*Şeyhülislam idi göçdü didiler tarihini
Cennetü'l-meva ola Arif Efendi'ye makam*

Ulema kavuğu olan baş taşı sokağa dönüktür ve üzerinde “Şeyhülislam ve müfti'l enam iken irtihal-i dar-ı beka eden merhum ve mağfurun Mehmed Arif'in ruhiçün ve kaffe ehli iman ervahı çün el-fatiha sene fi 21 Cumadelula 1275” yazmakta olup Şatırzade veya Meşrebzade oluşuna dair bilgi yoktur. Ayak taşı üzerindeki yazı çok silik ve ortadan iki parçaya ayrılmış olup oğlu Mehmed Sıddık tarafından kaleme alınmıştır. Lahdin caddeye bakan kısmında dokuz sıra halinde tercüme-i hali yazılıdır³⁸.

Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin ailesinden ayrı olarak buraya defnedilmesinin sebebi bir Nakşibendi tekkesi olan Mustafa Paşa tekkesine yakınlığından ve bu dergâhın müridanı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

38 Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, s. 235.

Ek 4: Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi Türbesi
(Eyüp Mustafa Paşa Camii/Tekkesi)

Mehmed Arif Efendi'nin Tez Vakitte Payedilen Muhallefâtı

21 Cumadelula 1275 (27 Aralık 1858)'de vefat eden ve muhallefâtı vefatından yaklaşık bir ay bir hafta gibi çok kısa denilebilecek bir süre sonra kaydedilen Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin terekesi, hayat hikâyesine dair ipuçları taşıması açısından bahse değerdir. Mehmed Arif Efendi'nin terekesi, damadı Hamdi Bey Efendi ile oğlu Mehmed Sıddık Efendi'nin terekenin müzayedeye başkasına satışı ve varisler arasında taksimi talebiyle kaydedilmiştir. Mahkemeye intikal eden taleple Mehmed Arif Efendi'nin alacakları tahsil edilmiş, techiz ve tekfin gibi cenaze masrafları, dellaliye gibi vergiler, ve sair masraflar ile karısına verilen mihr-i müccel gibi tüm giderler mevcut miktardan çıkarılmış, üç aya ait tayinatı, fazla olan aşçı mahiyeleri, onbeş günlük arpalık maaşı, on dörtlük günlük Meşihat maaşı, on şimendifer hissesi, Şirket-i Hayriye vapurlarındaki iki pay hissesi, sahip olduğu bahçelerinin kira geliri, Sarraf Yazıcızade Hoca Ohannes'ten alacağı toplam miktara eklenmiş ve veresesi arasında - şeyhülislam terekesi olması dolayısıyla olsa gerek- Kadı Dürrizade Mehmed Şerif Efendi tarafından paylaştırılmıştır. Tereke kayıtlarından anlaşıldığına göre Mehmed Arif Efendi'nin çocuklarının anası ve ilk karısı olan Şeyhülislam kızı Naile Hanım çok daha önce vefat etmiştir.

Mehmed Arif Efendi'nin Varisleri	Varislerin Yakınlık Derecesi	Kalan Tereke Yekûnu	Varislerin Hisseleri
Abdurrahman kızı Ayşe Kadın Efendi	Karısı	720594 kuruş	90074 kuruş, 30 akçe
Emine Zahide Hanım	Vefat eden karısı Sıdkızade Naile Hanım'dan olma kızı		210173 kuruş, 30 akçe
Mehmed Sıddık Efendi	Vefat eden karısı Sıdkızade Naile Hanım'dan olma oğlu		420346.5 kuruş

Kişilerin sahip oldukları meslekler ardından bıraktıkları terekelere çoğunlukla yansır. Bu sebeple Şeyhülislam Mehmed Arif'in terekesinden de ilmiye sınıfına mensup birinden çıkması muhtemel eşyaların beklentisi vardır. Mesela bir şeyhülislamın terekesinde en çok görülmesi muhtemel eşyalar kitaplardır. Ancak Mehmed Arif Efendi'nin terekesinde pek, hatta hiç kitap olmadığı söylenebilir. Onun terekesinde sadece 1 *Mushaf-ı Şerif* bulunmaktadır. Şeyhülislam eşyaları arasında kitapların yer almaması mantığa pek yakın olmadığından Mehmed Arif Efendi'nin kitaplarının tereke kapsamında satışa sunulmadığını veya onların fiyatlandırılmadığını ya da daha sonraki tarihlerde taksim edildiğini düşünmek daha anlamlı olur. Mevcut tereke kaydına bakılarak Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin kitabının olmadığını söylemek oldukça risklidir. Terekesindeki eşyalardan yola çıkarak ilmiyeyle irtibatının kurulması çok güç olan Mehmed Arif Efendi'nin ulema sınıfına mensup olduğunu hissettiren sayılı eşyaları 2 Hilye-i Şerif, 6 da levhadır. Okuryazar takımından biri olarak Mehmed Arif Efendi'nin terekesinden kalem, kâğıt vs. gibi alet ve edevatın çıkma beklentisi de yüksektir. Fakat bunların da çok dikkat çekecek sayıda olduğu söylenemez. 6 kalemtraş, 3 mikras, 1 mukatta, hırdavatıyla birlikte 1 yazı çekmecesine vardır.

Terekelerden çıkan kıyafetler de diğer bazı eşyalar gibi kişilerin meslekleri ve karakterleri hakkında bilgi edinilebilecek önemli eşyalardandır. Bu sebeple Mehmed Arif Efendi'nin sahip olduğu kıyafetlere de ulemaya mahsus özel kıyafetler olup olmadığı açısından bakıldı. Bilinenlere göre şeyhülislam başlarına ulemaya mahsus beyaz örfî kavuk koyarlardı. Arkalarına merasim kıyafeti olarak "ferve-i beyza" denilen "samur kürklü beyaz sof bir cübbe" giyerlerdi³⁹. Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'ye ait kıyafetler arasında ilk başta vaşak, alma, semmur, servi veya şelâki kablı servi gibi çeşitli kürklerle bir miktar kürk hırdavatı dikkat çeker. Ardından Şamkari mavi hırkalar, göğez çarşallar ve şallar gelir. Bununla birlikte şeyhülislam ve sadrazam değişikliklerinde şeyhülislamların giydiği de bilinen ve Mehmed Arif Efendi'nin terekesine de "sırma yakalı beyaz çuka ferace" olarak kaydedilen feracesi vardı. Ayrıca biri altın olmak üzere dört gözlüğe sahipti. Mehmed Arif Efendi'nin terekesinde kıyafetlerin yekûnu genel itibarıyla fazla yer tutmuyordu. Sarık, kavuk gibi ulemaya has kıyafetler bulunmamakla birlikte ayağa giyilebilecek hiçbir kıyafet dahi tereke listelerinde görülmemekteydi. Ulemaya mahsus olmayan diğer kıyafetlerin de az oluşu, kitapları gibi kıyafetlerinin de tereke kayıtları arasına alınmamış olma ihtimalini akla getirir.

Mehmed Arif Efendi'nin ulemanın zirvesi olan şeyhülislamlık görevini icra ettiğini gösterecek en önemli işaretlerden kitaplara, levhalara, yazı takımlarına ve kıyafetlerine bakıldı. Bunların değerlendirilmesiyle görüldü ki Mehmed Arif Efendi'nin terekesi bir ulemanın terekesinde olması muhtemel eşyalar bakımından beklenen nitelik ve nicelikte değildir.

Kalan eşyaları incelendiğinde ise en çok mefruşat türü ve mutfak eşyalarının önemli bir yer tuttuğu görülür. Mehmed Arif Efendi'nin eşyaları arasında tütünle ilgili olanlar diğer eşyalarına göre kayda değer sayıdadır. Bunlar arasında sim sırlı nargile türleri, enfiye

39 İpşirli, "Şeyhülislam", *DİA*, XXXIX, 94.

kutuları, enfiye kavanozları ve şişeleri, duhan tablaları ve bir miktar çubuğu mevcuttur ki bu da şeyhülislam efendinin tütünle olan yakın münasebetini ya da diğer bir deyişle tütüne olan düşkünlüğünü gösterir.

Mehmed Arif Efendi'nin tütün ve tütünle ilgili eşyaları gibi farklı kullanım amaçlı ve süslemeli 14 adet saati de dikkatleri çekmektedir. Mai mineli altın, piştahta, maden piştahta, yeşil mahfazalı piştahta, yaldızlı, pırlanta ve cibinlikli saatler ile yol ve çalar saatler bunlar arasında zikredilebilir.

Mehmed Arif Efendi'nin ayrıca fener, şamdanlar, kandiller, lambalar, gaz takımı, avize gibi aydınlatma amaçlı gruplandırılabilir sayıda eşyası bulunmaktadır. Değerli eşyaları arasında takı olarak olmasa da pırlanta taşlı mineli, elmas mineli, altın kutuları vardı. Bunun yanında 1 altın madalyası bir de imtiyaz nişanı mevcuttu.

Modernleşme hareketlerine katkı sağladığı sıkça vurgulanan Mehmed Arif Efendi'nin ev eşyaları içinde bir Türk'ün evinde olabilecek seccadelerin, hamam eşyalarının, leğenlerin, ibriklerin, güğümlerin, perdelerin, gülubdanın, buhurdanın yanında Avrupaî/modern olarak adlandırılacak farklı özellikteki masaların, sandalyelerin, iskemlelerin, koltukların da olduğu görülür.

Mehmed Arif Efendi'nin ulaşım araçları arasına alınabilecek tahtirevan takımı, tahtirevanı, bir çifte ve iki çifte kayığı, beş çifte ve üç çifte kayığı, paytonu, 2 arabası bulunmaktaydı. Ulaşım aracı olarak kullanıldığı tahmin edilen atlarla ilgili eşyaları da mevcuttu. Bunun yanında 2 sarı ineği, buzağısı ve sığırı gibi büyük baş hayvanları mevcuttu.

Mehmed Arif Efendi'nin mal dökümü içinde ulemayla irtibatının kurulabileceği pek eşyası olmamakla birlikte onun altın madalya ve imtiyaz nişanı gibi üst düzey devlet görevlisi olduğunu gösteren değerli eşyalara sahip olduğunu görürüz. Daha önce bahsi geçen Meşihat maaşı ve arpalık gelirini de unutmamak gerekir. Ayrıca Mehmed Arif Efendi 5 adet cariyeye sahipti. Bu cariyelerden 2'si zenciye, 3'ü ise zenciye cariyelerin üç katı değerinde olan çerkes cariyelerdi.

Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin terekesi içinde doğrudan Trabzonla bağlantısının kurulabileceği herhangi bir eşyası veya geliri ise göze çarpmamaktaydı⁴⁰.

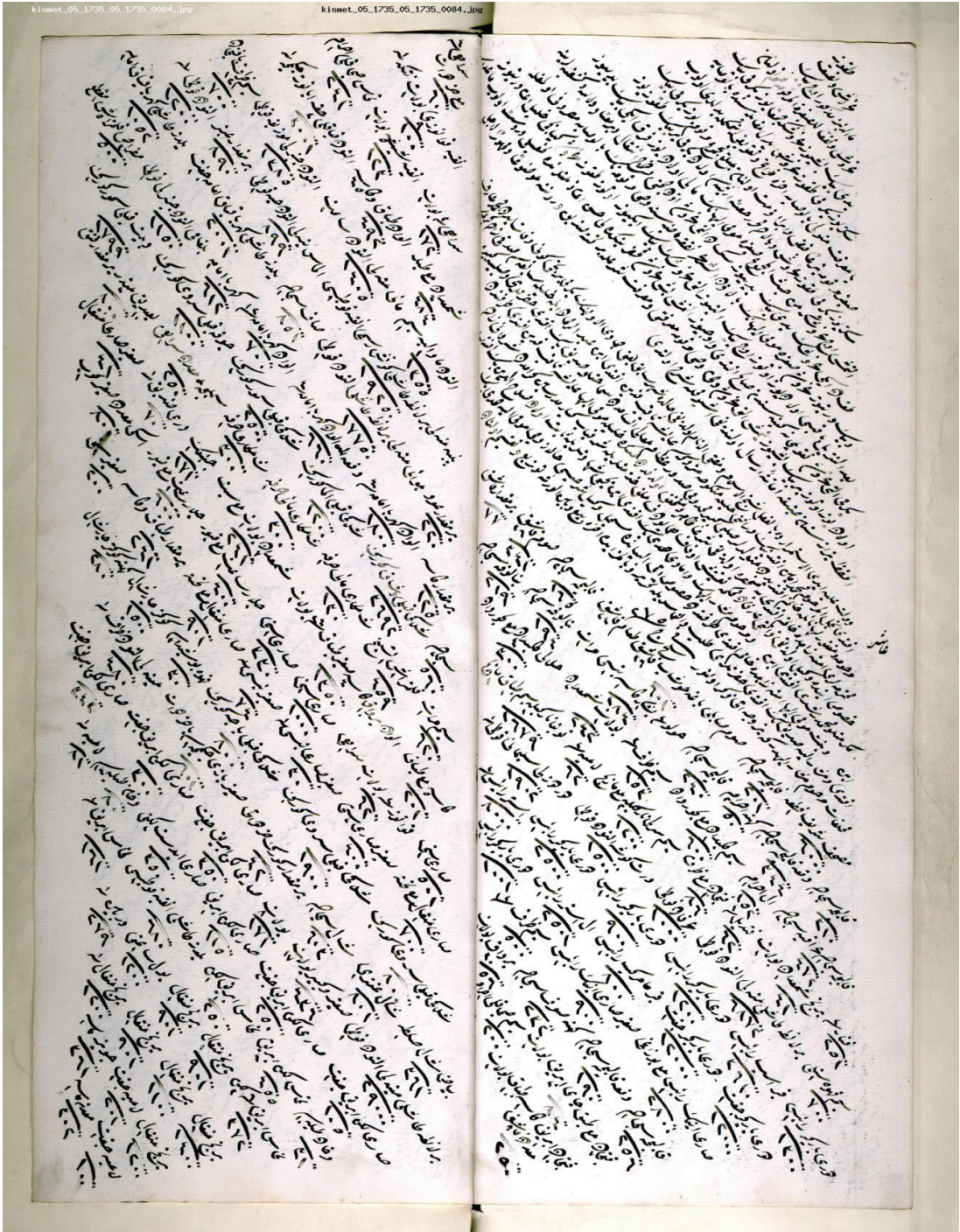
Değerlendirme

Yazının başlangıcında da söylenildiği gibi sonuç itibarıyla Trabzon'un ünlü ailelerinden Şatırzadeler; Trabzon'da ikamet edip ayan olan veya farklı üst düzey bürokratik görevleri icra edenler, İstanbul'a gelip bürokraside ve çeşitli memuriyetlerde bulunanlar, İstanbul'a gelip ilmiye sınıfına girenler şeklinde üç gruba ayrılabilir. İstanbul'a gelip ilmiye mesleğine girenlerin bu meslekte dört kuşak devamlılık gösterdikleri görülmektedir. Baba kökeni itibarıyla Şatırzade olan Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin, anne kökenine nisbetle -henüz ne zaman bu lakabla meşhur olduğu tespit edilemese de- Meşrebzade olarak anıldığı bir gerçektir. Ancak burada vurgulanması gereken şey, Meşrebzade ailesinin de Şatırzade ailesi gibi Trabzon kökenli bir aile olmasıdır. Kuvvetle muhtemel ki Şatırzadeler ve Meşrebzadeler birbiriyle akrabalık ilişkisi olan yakın iki aileydi.

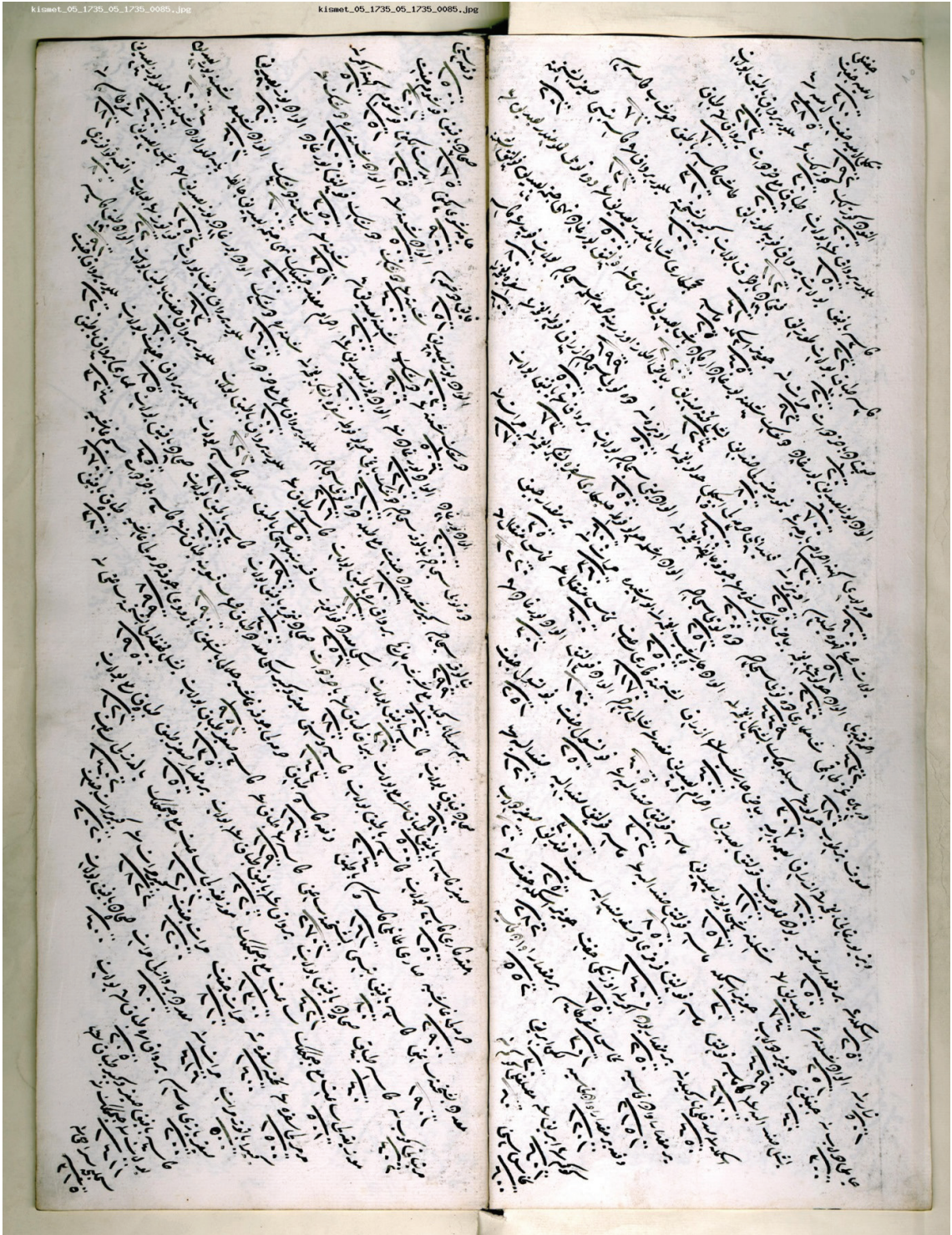
İlmiye alanında yapılmış çalışmalar sayı itibarıyla çok görünse de başlangıç sayılabilecek bu kısa çalışma bile gösterdi ki Tanzimat döneminin önemli şeyhülislamlarından Mehmed Arif Efendi ve ailesi hakkında çok az araştırma eser bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi değişimlerinin yoğun olduğu önemli bir devrinde idari birçok görevde bulunan ve

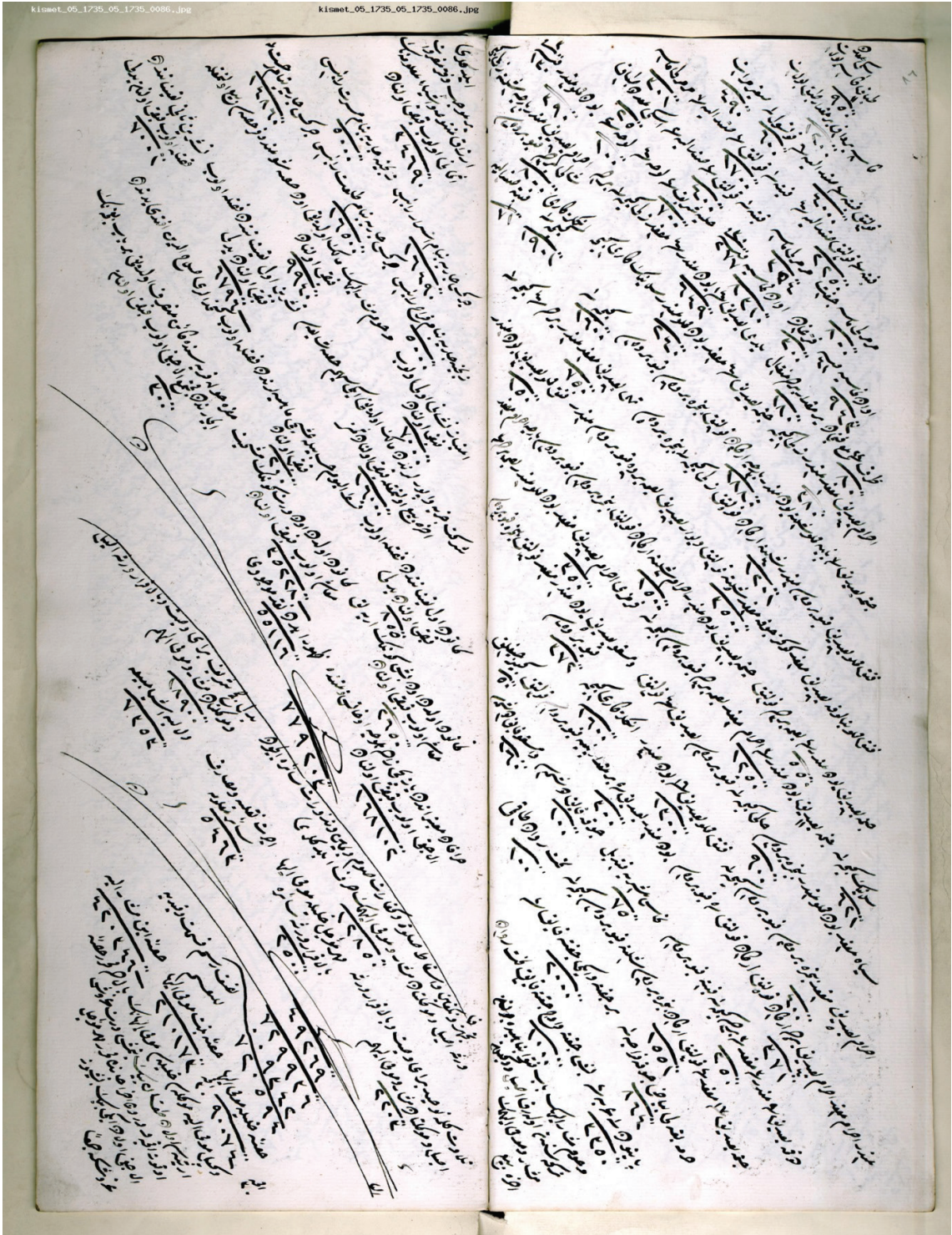
40 Şer'iye Sicilleri, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, Defter no: 1735, v. 84b-87b.

ilmiye mesleğinin basamaklarını çıkararak bu mesleğin zirvesinde 4 yıl, 9 ay şeyhülislamlık yapan birinin dahi biyografisi henüz yazılamamıştır. Sadece ön hazırlık mahiyetindeki bu yazı, Şeyhülislam Mehmed Arif ile ilgili yapılacak daha kapsamlı bir çalışmanın başlangıcı olacaktır.

Ek 5: Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi'nin Terekesi

Şer'iye Sicilleri, Kismet-i Askeriye Mahkemesi, Defter no: 1735, v. 84b-87b.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), A. AMD, 1/83.
BOA, A. DVN, 23/86.
BOA, HAT, 1597/86.
BOA, HAT, 463/22681.
BOA, İ. DH, 28/1335.
Şer'îye Sicilleri, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, Defter no: 1735, v. 84b-87b.

Kitap ve Makaleler

- Abdurrahman Şeref; *Tarih Muhasebeleri*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339).
Abdurrahman Şeref Efendi; *Tarih Muhasebeleri*, Sadeleştiren. Enver Koray, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985).
Albayrak, Hüseyin; *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2008).
Altunsu, Abdülkadir; *Osmanlı Şeyhülislamları*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972).
Atalay, Besim; *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Yayına Hazırlayanlar. İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş 2008.
Bal, Mehmet Akif; *Osmanlıdan Cumhuriyete Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri*, (İstanbul: Sarıcanlar basım art, 2005).
_____, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler – Trabzonlular Ansiklopedisi-*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2009).
Bal, Mehmet Akif- Dağdelen, İrfan; *Osmanlı Arşiv Belgelerindeki Trabzonlu Devlet Adamları ve Bürokratlar (1879-1909)*, (İstanbul: Trabzon Kitaplığı, 2012).
Beyazıt, Yasemin; “Tanzimat Devri Şeyhülislamlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam”, *Bilgi*, Yaz 2010, sy. 54, s. 47-74.
Bilici, Faruk; “Büyük Bir Şeyhülislam Ailesinin Son Halkası: Dürrişâde Abdullah Efendi”, *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991).
Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333).
Çakılcı, Diren; “Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kuzât”, *Mediterranean Journal of Humanities* mjh.akdeniz.edu.tr, III/1, 2013, 89-110.
Danişmend, İsmail Hâmi; *Osmanlı Devlet Erkânı*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971).
Erten, Murat; “Dede Cöngü Siyâsetnamesi'nde Kadının ve Valinin Siyasal Görevleri: Hukuk-Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Mavi Atlas*, 4/2015, s. 165-189.
Goloğlu, Mahmut; *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, (Ankara: Kalite Matbaası, 2000).
Haskan, Mehmet Nermi; *Eyüpsultan Tarihi*, (İstanbul: Eyüpsultan Vakfı Yayınları, 1996).
_____; *Yüzyıllar Boyunca İstanbul*, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2001), II.
İlmiye Salnamesi, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1334).
İlmiye Sâlnâmesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislamlar, Yayına Haz. Seyyit Ali Kahraman-Ahmet Neziha Galitekin-Cevdet Dadaş, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998).
İpşirli, Mehmet; “Ârif Efendi, Meşrebzade”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul 1991), III, 365.
_____; “Mehmed Arif Efendi (Meşrebzade)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), II, 107-108.
_____; “Şeyhülislam”, *DİA*, XXXIX, 91-96.
Kreiser, Klaus; “İcâreteyn: Zur “Doppelten Miete” im Osmanischen Stiftungswesen”, *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları*, (1986), c. 10-11, s. 219-226.
Mehmed Arif, *Tercüme-i Siyasetname*, (İstanbul: Takvimhane-i Amire, 1275).
Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Matbaa-i Amire, 1311), I, III-IV.
Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Haz. Kerim Can Bayar, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005), II-III.
Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Devhatü'l-Meşayih*, (1202).
Öztuna, Yılmaz; *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996).

- Pakalın, Mehmet Zeki; “Siyaset-i Şer‘iye”, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, III, 240-241.
- Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, Haz. İsmail Hacıfettahoğlu, (İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2001).
- Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), IV.
- Tarım Ertuğ, Zeynep; “Şâtır”, *DİA*, XXXVIII, 379-380.
- Yakut, Esra; *Şeyhülislamlık Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).
- Yurdakul, İlhami; “Gelenek ve Değişim Sürecinde Tanzimat Devri Şeyhülislamları”, *Sultan Abdülmecid Dönemi (1823-1861)*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015), s. 316-327.

ÇAYKARALI ŞEYHÜ'L-MÜDERRİSİN ABBASOĞLU HACI MEHMED EFENDİ (1202-1293/1786-1877)

*Ahmet Cemal NİYAZOĞLU**

Giriş

Bölgemizin dini hayatına yön veren, başta 16. Yüzyılda Maraş'tan İslamı tebliğ için iki kardeşiyle yöremize gelen Saçaklıoğlu Şeyh Osman Efendi olmak üzere, 18., 19. ve 20. asırlardan günümüze kadar, cehaletle savaşılan, ilim ve irfanı yayan, dini, diyaneti, her insana lazım olacak dünyevi ve uhrevi bilgileri öğreten çok kıymetli ilim adamları, müderrisler, kanaat önderleri, gönül adamları; Çaykara, Of, Sürmene ve Rize'yi içine alan bu geniş coğrafyada yaşamışlardır. Her biri de yaşadıkları devre ışık tutmuşlardır.

"I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat" konulu sempozyumun 8-9-10 Ekim 2015 tarihinde icra edileceğini duyunca, sempozyumda sunulmak üzere bir bildiri hazırlamaya niyetlendim. 1964 yılında merhum hocam, eski Çaykara Müftüsü Hacı Yusuf Ziya Bilgin Efendi'den aldığım icazetnamenin sondan başa doğru, silsile-i ilmiye arasındaki isimlere baktım. Silsile şöyle: İcazet aldığım Hacı Yusuf Bilgin Efendi'nin Hacı Hasan Efendi'den; Hacı Hasan Efendi'nin Tayyip Zühdü Efendi'den; Tayyip Zühdü Efendi'nin babası Hacı Osman Efendi'den; Hacı Osman Efendi'nin de Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'den icazet aldığını gördüm. Kayseri'den icazetini alıp Ataköy'e gelerek, medrese açıp (1760'lı yıllar), bölgemizdeki ilmi hayatı başlatan Büyük Abbas Efendi'nin icazet verdiği oğlu Hacı Mehmed Efendi'nin, benim icazetimin de bu yöre itibarıyla en üst noktasında yer alması nedeniyle, kendisiyle ilgili bu bildiriye hazırlamaya karar verdim.

Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin ilmi şahsiyetini incelerken karşılaştığım, aslen Of-Hayrat'lı olup yine aynı ilçeden olan Müderris Abdülhalim Efendi'den icazetli olan 2001 yılında İstanbul Eminönü İlçe Vaizliği görevinde iken; Osmanlı arşivindeki Oflu Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'ye Dersaadet'ten, isteği üzerine verilen Beratı, Osmanlıcadan yeni harflerle Türkçeye çeviren Sayın Mehmet Barut Hocaefendi'nin çevirisinin altına düştüğü notu önemine binaen önsözümüne aynen alıyorum:

İşbu Muhammed bin Abbas Efendi (r.a.) ve alâ üstâdihi ve telâmizihi, ilmi Sâdık-ı Kayserî ve Süleyman-ı Erzincanî ve Sâdık-ı Ankaravî'den ahzedip Of'a getiren büyük Abbas Efendi'nin talebesidir. Muhammed b. Abbas Efendi'den ilim, Paçan (Maraşlı) ve Hopşera'ya (Akdoğan) sıçramış. Hopşeralı El-Hac Osman Efendi ve ondan, oğlu Hasan (Velizade) Efendi, ondan da hocam Hayratlı (Yalavaslı-Dereyurd köyünden) Hacı Halim Sarmusakoğlu Ersin Efendi (1872-1961) okumuş ve bana da icazet vermiştir.

* İlahiyatçı yazar

Ya Erhamerrahimin! İlmi bizlere ulaştıran, bu mübarek hocaefendilerimizin yattıkları yerleri cennet eyle. Ve bizlere de şefaatinin nasip eyle. Amin. Bi-hürmet-i Seyyidi'l mürselin. 10 Şevval 1421/05. 01. 2001, Mehmet Barut.

Bu çalışmada, bu yüksek ilmi şahsiyetin, Abbasoğlu Hacı Mehmet Efendi'nin hayatı kısaca ele alınacaktır.

Şeyhü'l-Müderresin Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin (1786-1877) sülalesi Çaykara Ataköy'den (eski ismi Şinek) Abbasoğulları'dır.

Rivayet edildiğine göre Hacı Mehmed Efendi'nin babası Büyük Abbas Efendi'nin (1729-1827) babası Konya'dan ve muhtemelen Karaman'dan sürülerek Çaykara Ataköy'de ikamete mecbur edilmiş bir zattır. Abbas Efendi'nin babasının adı da Abbas'mış. Oğlu henüz ana rahminde iken, baba Abbas ölünce, çocuk doğduğunda onun da adının Abbas konduğu söylenir.

Şeyh'ül Müderresin Hacı Mehmed Efendi'nin babası Abbas Efendi, yüz yaşına yakın bir ömür sürmüş, mezar taşındaki kayda göre 1243/1827 tarihinde vefat etmiş ulema-i izâm ve evliya-yı kirâmdan bir zatmış. Yüz seneye yakın bir ömür sürdüğüne göre 1145/1729 yılında doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ek 1'de görüleceği üzere mezar taşında yalnızca ölüm tarihi olan 1243 tarihi yazılıdır. Doğum tarihi yazılı değildir. Hafızalarda saklı ve dillerde dolaşan söylentilere göre 98 sene yaşadığı dikkate alınırsa 1243'ten 98 sene geriye gitmekle 1145/1729 yılında doğduğu anlaşılmış olur.

Binaenaleyh 1725 yılında tahta geçen Osmanlı Padişahı I. Mahmud devrinde doğduğu ve sıra ile Sultan III. Osman, Sultan III. Mustafa, Sultan I. Abdülhamit, Sultan III. Selim, Sultan IV. Mustafa ve Sultan II. Mahmud olmak üzere 7 padişah devrini yaşadıkdan sonra, Sultan II. Mahmud'un saltanatının sonlarına doğru vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Baba Abbas Efendi, henüz pek genç iken tahsil-i ilme olan sonsuz arzu ve hevesinden dolayı validesini köyde bırakarak Kayseri'ye gitmiş ve orada uzun seneler kalıp tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a geçmiş, orada birkaç sene vaaz hocalığı ve müderreslik yaparak pek ziyade temayüz gösterip dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunu çekemeyen bazı hocalar ona karşı cephe almıştır. Hatta bir fırsatını bulup hocaefendiyi zehirledikleri ve bundan dolayı hastalanarak bütün vücudunun derisinin soyulduğu rivayet edilir. Bu durum karşısında İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış ve memlekete avdet etmiştir. Memlekette bir müddet kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmek istemiş, gitmesine annesi rıza göstermemiş, hatta beddua da etmiştir. Buna rağmen Abbas Efendi tekrar İstanbul'a dönmüş ve bir müddet daha İstanbul'da kalmıştır. Rivayetlere göre bu ikinci gidişinde de İstanbul'daki tanınmış hocalar, Abbas Efendi'nin sağa sola ilm-i irfan nurlarını saçmakta olduğunu görünce onu çekememişler ve aleyhinde harekete geçmişlerdir. Nihayet Divan-ı Hümâyün'a şikâyet edilen Abbas Efendi, koltuğunda yalnız bir kitabı olduğu halde İstanbul'dan memleketine sürdürülmüştür. Köye döndüğünde annesi vefat etmiştir.

Abbas Efendi uzun yıllar Kayseri'de ve İstanbul'da kaldığı için, köyde pek tanıyanı kalmadığından kendisini bir yabancı gibi görürlermiş. Hoca olduğunu anlamışlarsa da ilminin derecesini bilmiyorlardı. Nihayet kendisine bir vaaz etmesini teklif etmişler. Kalabalık bir cemaat önünde kürsüye çıkmış ve bir vaaz etmiştir. O zaman kendisinin büyük bir âlim olduğunu anlamışlar ve bütün halk etrafında toplanarak ona büyük bir alaka ve bağlılık göstermişlerdir. Abbas Efendi ondan sonra uzağa gitmemiştir. Yalnız Kur'an-ı Kerim talimi için bir müddet Trabzon'da kalmıştır.

Bu Kur'an talimi faslı ile ilgili önemli bir hatıra dilden dile söylenir. Şöyle ki: Abbas Efendi Kur'an talimini bir demirciden yapıyormuş. Demircinin daha başka talebeleri de varmış. Abbas Efendi ilmi kemalinden hocasına hiç bahsetmediği gibi, üst başı da pek düzgün değilmiş. Kur'an talimi derslerinde de müşkülât çektiğinde, talim hocası kendisine alelade bir molla muamelesi yapıyor ve ara sıra da kendisini azarlıyormuş. Abbas Efendi de hocanın bu davranışına sabır gösterirmiş.

Ek-1: Büyük Abbas Efendi'nin Mezar Taşı

Bir gün Meşihat Dairesi'nden halli müşkül görülen bir mesele Trabzon Valiliği'ne gönderilmiş ve bu meselenin Ataköy'de ikamet eden Abbas Efendi'ye gönderilerek okutturulup hallettirilmesi ve yazının altına halledilmiş şekli kendisine yazdırılarak gönderilmesi istenmiştir. Vali, tanıdığı olan demirci ve aynı zamanda Kur'an talim hocasına tesadüf ederek şayet Ataköy'den gelen giden tanıdığı bir kimse olursa kendisine haber vermesini ve Abbas Efendi'den sorulacak bir mesele olduğundan onu ona göndereceğini söylemiş. Demirci de, "Benim yanımda Ataköy'den bir molla vardır. Kur'an talimi yapıyor. Kâğıdı bana verin onunla göndereyim ve cevabını aldırayım" diyerek Vali'den yazılı emri almış ve doğruca talim yaptırdığı yere gelerek Abbas Efendi'ye hitaben, "Meşihat Dairesi'nden gelmiş çok mühim bir mesele vardır. Bunun hallini Ataköy'de ulemadan Abbas Efendi Hazretlerinden soruyorlar. Bunu al, doğruca köye git, kendisine ver ve cevabını alıp gel" demiştir. Abbas Efendi, yazılı kâğıdı talim hocasından teslim alıp kendi hücrelerine gitmiş ve cevabını altına yazıp imza ettikten sonra getirip demirciye vermiş. Demirci hiddet göstererek, "Yahu bunu Ataköy'de Abbas Efendi'ye götürceksin dedim. Sen neden altına cevap yazıp getirdin. Vali şimdi kızacak" deyince Abbas Efendi, "Ataköy'deki Abbas Efendi dedikleri hoca benim. İstenilen cevabı da yazdım. Vali'ye ver, yerine göndersin" demiş. Demirci birden şaşırmış ve kendisinden Kur'an talimine devam eden zatın alelade bir molla olmayıp büyük bir âlim olduğunu anlayınca, geçen günlerde ders ve talim münasebetiyle ona yaptığı azarlardan dolayı özür dilemiş ve hayretle elini öpererek duasını istemiştir.

Bu tarihi anıyı Büyük Abbas Efendi'nin (1729-1827), 1979'da ölen, ahfadından merhum şair Remzi Abbasoğlu, Ataköy yaşlılarından Canoğlu Süleyman Efendi'den dinlemiştir. Süleyman Efendi de bu anekdotu bildirimizin konusunu şerefliendiren Büyük Abbas Efendi'nin oğlu büyük üstadımız Şeyhü'l-MüderrişinHacı Mehmed Efendi'nin devrini idrak etmiş olan büyükannesinden dinlediğini söylemiştir.¹

Abbas Efendi ikinci İstanbul dönüşü, Ataköy'de medrese açarak ders okutmaya başlamıştır. Böylece üstün bir başarı göstererek yüzlerce talebeye icazet vermiştir. Yukarıda adı geçen Remzi Abbasoğlu, büyük dedesinin ilmi kariyeri hakkında, yüz yaşının üstünde bir ömür sürmüş Serdaroğlu Hacı Mahbub Efendi'den şu anekdotu nakletmiştir:

1 Abbasoğlu, H. R., *Yazılarım Notlarım* (Basılmamış Eser), (Trabzon 1955), s. 3-4

Zamanında Of, Sürmene ve Rize havalisinden Abbas Efendi'nin medresesine yerleşen ve ondan okuyarak ilmi kemal mertebesine ulaşan pek çok kimseler vardı. İstanbul'da ve Kayseri'de uzun müddet kalmış olması hasebiyle tedrisatta kendine mahsus kullandığı bir metod ve sistemle ve ayrıca haiz olduğu yüksek ikna kabiliyeti dolayısıyla kolaylıkla talebelerini yetiştirir ve onlara kendi ilmini ve bilgisini aşilayarak hazmettirirdi.²

Bildirimizin konusunu şereflendiren Abbas Efendi'nin oğlu Hacı Mehmed Efendi de kendisinden tahsil görmüştür. Abbas Efendi oğluna, "Molla Mehmed" diye hitap ederdi. Nitekim Abbas Efendi bir gün camide kürsüye çıkarak vaaz etmiş ve vaazının sonunda da, "Ey cemaat, bizim Molla Mehmed artık ilmi kemal sahibi olmuş ve yetişmiştir. Artık ona ruhsat ve icazet veriyorum. Bugünden itibaren ona 'Mehmet Efendi' deyiniz" demiştir. Bu suretle icazet almış oğluna herkes 'Mehmed Efendi' diye hitap etmeye başlamıştır.

Büyük Abbas Efendi'nin bu kadar büyük bir âlim olmasına rağmen ne yazılmış ne de basılmış bir eseri mevcut değildir. Yalnızca o zamanın tedrisat sisteminde kolaylığı teminen kendi buluşuna göre tertip ederek yazdığı küçük bir "Emsile" kitabı vardır. Kavuşu, ahfadından merhum Avukat Faik Yılmaz Abbasoğlu'nun evindedir. Ayrıca üzerinde "es-sahib Abbas Efendi 1196 /1780" yazılı bakır bir sahan da merhum şair Remzi Abbasoğlu'nun evinde saklıdır. Bu sahanı 45-50 yaşlarında iken yaptırmış olduğu anlaşılmaktadır³.

98 yaşında H. 1243/M. 1827 yılında vefat eden Büyük Abbas Efendi'nin mezarı, oğlu Hacı Mehmed Efendi'nin (r.a.) inşa ve ibnâ ettiği şimdiki Ataköy Camisi'nin kuzey tarafında, Abbas Efendi'nin kendisinin tesis ettiği bölgenin kadim medresesinin (ki yıkılmış, yok olmuştur) yanındadır. Ek 1'de fotoğrafta görülen mezar taşı, kabri restore edileceğinden torunlarından birinin evinde korunmaktadır.

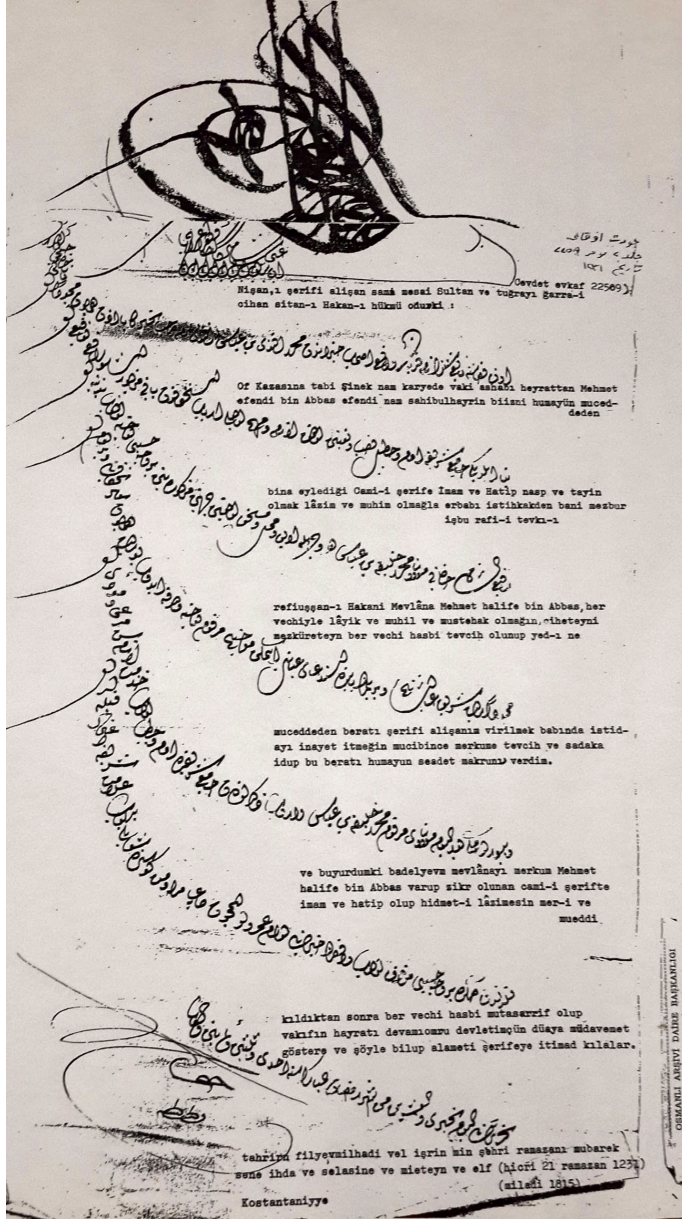
Şeyhü'l-Müderrişin Hacı Mehmed Efendi, babası 1243/1827'de vefat edince, Ataköy Medresesi'nin başına geçti. Zaten babasının yaşlılığı dolayısıyla medresenin bütün ağırlığı omuzlarında idi. Hacı Mehmed Efendi, Büyük Abbas Efendi'nin tek oğluydu. Medresenin çok kalabalık talebe topluluğu vardı. Medresedeki müderrişlik görevinin yanında kendi hayrat ve vakfiyesi olan Ataköy Camisi'nin imam ve hatiplik görevi de onun uhdesinde idi. Eskiden Ataköy'ün değişik mahallelerinde birkaç mescit vardı. Büyük cami yoktu. Babası Abbas Efendi'nin sağlığında bugünkü Ataköy Camisi'nin olduğu yerde büyük bir cami inşa edildi. Padişah Sultan II. Mahmud'a bizzat dilekçe yazarak inşa ve ibnâ ettiği cami-i kebirin imam ve hatipliği için berat talebinde bulunmuş; bu talep Dersaadetçe kabul görmüştür. Ek 2'de görüleceği üzere 21 Ramazan 1231/1815'te Padişah Sultan II. Mahmud Han tarafından Şeyhü'l-Müderrişin Hacı Mehmed Efendi'ye Ataköy Cami-i Kebiri imam ve hatipliği için "Berat-ı Hümayun" verilmiştir. Hayatı çok yoğun bir çalışma ile geçiyordu. Bir taraftan camii şerifte imamlık, cuma günleri vaaz ve hutbe (hatiplik), diğer taraftan ders okuyan çok kalabalık talebe kitlesine müderrişlik, üstadın mesaisinin ne denli yoğun olduğunu göstermektedir.

Padişah hazretlerinden kendi imam ve hatipliği için 1815'te beratı aldıktan 16 sene sonra talebenin çokluğu nedeniyle yükü az da olsa hafiflesin diye 1253/1832'de yine Dersaadet'e müracaat etmiştir. Padişah Hazretlerine bu defa, uhdesindeki Ataköy Camisi'nin imam ve hatipliğinin kendisinden alınıp yerine imamlık görevinin büyük oğlu Müderriş Mustafa Efendi'ye, hatiplik görevinin ise oğullarından Molla Ali Efendi'ye (üstadın beş oğlu vardı ve beşi de kendisinden icazetli idi) verilmesi için müracaat etmiştir. Trabzon Valisi Osman Paşa, Hacı Mehmet Efendi ile Dersaadet arasında resmi yazışmalarda bulunmuştur (Bkz. Ek 3). Bilahare Sultan II. Mahmud Han Hazretlerinin Berat-ı Hümayunları ile Ataköy Camisi'nin imamlık ve hatipliği, Hacı Mehmed Efendi'den oğulları Mustafa Efendi ve Ali Efendi'ye

2 Abbasoğlu, *Yazılarım*, s. 5.

3 Abbasoğlu, *Yazılarım*, s. 6.

devren verilmiştir (Bkz. Ek 4) Padişah beraatının kelimesi kelimesine Osmanlıcadan yeni harflerle Türkçeye çevirisi Ek 5'te görülmektedir.

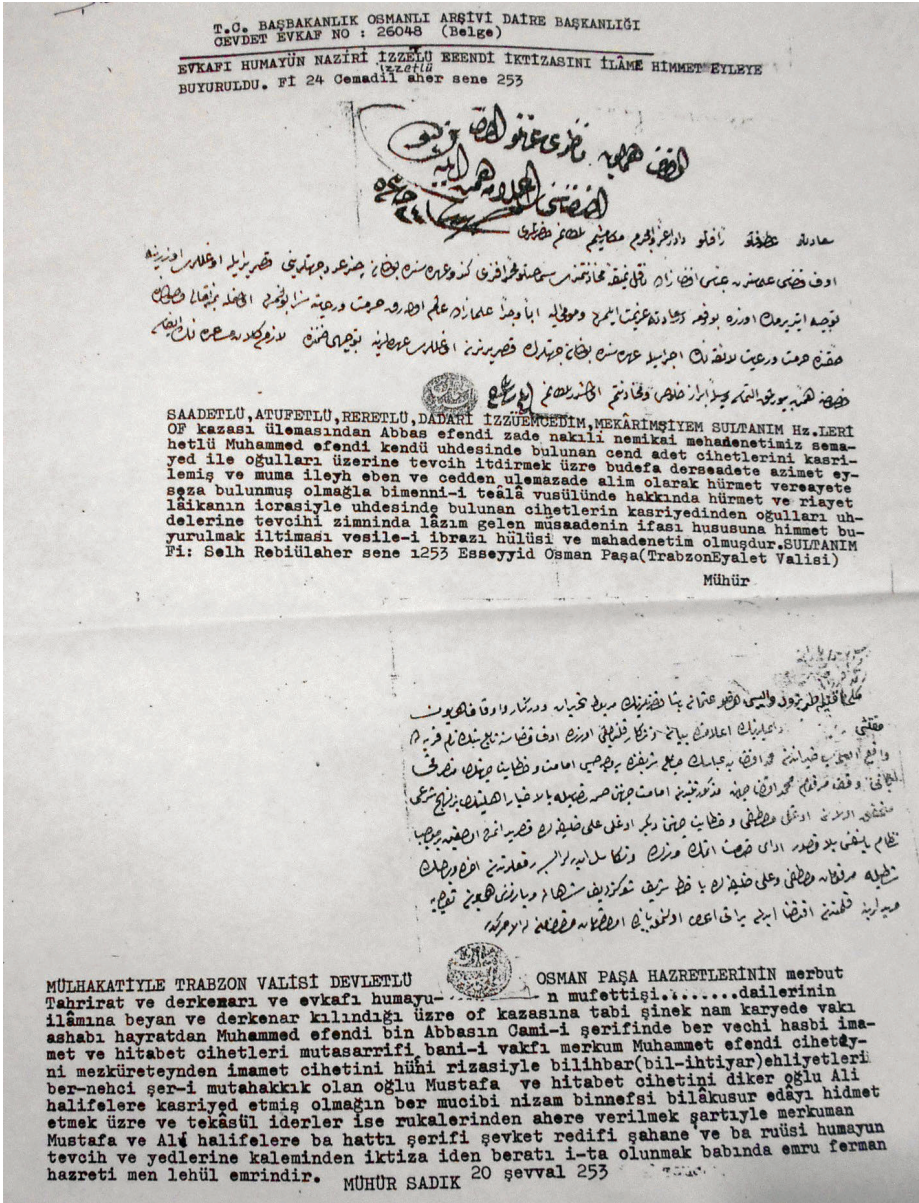

Ek-2: Sultan II. Mahmut'un 1815 yılında Ataköy Camisine Verdiği Berat

Zikrolunan bu ikinci Berat-ı Hümayunu Osmanlı Arşiv Dairesi'nden bakıp çıkararak Osmanlıca aslından sadeleştirmeden olduğu gibi Türkçeye çeviren ve aslen Of-Hayratlı olan sayın Mehmet Barut Hoca, belgeyi çevirdiği 2001 yılında İstanbul Eminönü İlçe Vaizi olarak görev yapıyordu. Mehmet Barut Hoca, Beratın yeni Türk harfleriyle çeviri evrakının alt kısmında "Not" bölümünde kendisinin de medrese tahsili gördüğünü, icazet aldığı hocasının hocasının hocasının hocasının Abbasoğlu Hacı Mehmet Efendi olduğunu çok anlamlı bir biçimde açıklıyor (Bkz. Ek 5).

Hacı Mehmed Efendi, aralıksız 60 yıl müderrislik yapmış, yüzlerce talebeye icazet vermiştir. Çaykara, Of, Sürmene, Bayburt, Rize bölgelerinden Ataköy medresesine gelip senelerce ders okuyup

sonunda icazet alan hocalar, kendi bölgelerine, köylerine, memleketlerine dönünce, onlar da ders okutup icazet vermiş, hocalar yetiştirmiş, bu “oku-okut” düsturu ile bölgede cehalet yok olmuştu.

Ek-3: Trabzon Valisi Osman Paşa'nın Dersaadet ile Resmi Yazışmaları

Üstadın Çaykara'dan uzak memleketlerden de talebeleri vardı. Mesela Vanlı bir talebesi vardı. Yazısı çok güzeldi. Hacı Mehmed Efendi onu okutuyor, ondan da yazı meşki alıyor, yazısını düzeltiyordu. Hacı Mehmed Efendi'nin çok güzel yazı yazdığı söylenir. Ataköy'de devrinde yüz yaşının üstünde yaşamış olan Serdaroğlu merhum H. Mahub Efendi, bu anekdotu merhum Remzi Abbasoğlu'na anlatarak Hacı Mehmed Efendi'nin yazısının çok güzel olduğunu şayien işittiğini ifade etmiştir. Nitekim yedi madde halindeki icazetnameler bölümünde, birinci sıradaki icazetnameyi 1268/1852'de, eski Sürmene Müftüsü Abbas Işıldak'ın dedesi Sürmeneli Mustafa Sıdkı Efendi'ye, Hacı Mehmed Efendi bizzat kendi eliyle yazıp vermiştir (Bkz. Ek 6).

T.C.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
CEVDET EVKAF NO:26048

Şinek

Kaydı inhası EVKAFI HUMAYÜN MUFETTİŞİ FAZİLETLÜ EFENDİ KEYFİYETİ BİTTAHKİK İKTİZASINI İLÂM EYLEYE BUYURULDU 9 cemadilâher sene 253

Vakfı olan tevcihatı evkafı humayun nazırı seadetlü atufetlü efendi hazretlerinin arz ve ilâmlarıyla olunmak nizamındır. emru ferman devletlü sultanım hazretleridir. fi cemadilâher 1253

Vakfı mezbur bilâ nezaret olarak mukayyed isede ba irade-i seniyye evkafı humayuni şahaneye şerh ve ilâmi nizamından olmağla şerh ve ilâmi Defteri

Vakfı cami-i şerifi Muhammed efendi ibni Abbas der karyei şinek der kazai OF

MARUZİ DA-İ DEVLETİ ALİYELERİDİR Kİ

Satır olan fermanı aliyelerine imti-salen işbu arzuhâl ve başında mestur derkenar ve merbut olan halen Trabzon valisi devletlü Osman paşa hazretleri nin inhaledine nazaran olundukta ba iradei seniyye nezareti evkafı humayuna mülhak evkaftan OF kazasına tabi şinek nam karyede vakı ashabı hayrattan Muhammed efendi bin Abbasın cami-i şerifinde ber vecihi has-bi imamet ve hitabet cihetleri bani-i vakfı mezbur Muhammed efendi bin Abbas-ın üzerinde olduğu kaleminden muhrec der kenardeimamet ciheti sulbi oğlu Mustafa ve hitabet ciheti diker sulbi oğlu Aliye Trabzon valisi devletlü Osman paşa hazretlerinin inhaledinden musteban ve merkuman Mustafa ve Aliden her biri ciheteyni mezbureteynden.... .. idukleri kaza-i mezbur ahâlilerinden mevsiikul kelim kimesneler haberleriyle zahir ve nümayan olmağla ciheteynden imamet ciheti mezbur Mustafa ve hitabet ciheti merkum Aliye babaları merkum Muhammed efendinin kasriyet emru sevap ve evkafı humayun nazırı atufetlü efendi bendelerinin ilâmlarınailâm olundı el emru liveliyyil emr filyevmittasıği aşer min cemadil ula sene selase ve hamsiyne ve mieteyn ve elf MÜHÜR

vechi meşruh üzre olan ve hitabet cihetleri merkum Muhammed halife bin Abbas bani-i mezburun üzerinde ruzmanca defteinde mestur ve mukayyedir. Emru ferman devletlü seadetlü sultanım hazretlerindir. 7 cemadil evvel 1253

MUKTEZASI RUÛSİ HUMAYUNDAN

Ciheteyni mezküreteyni rizasıyle kasriyetinden oğulları merkumana tevcihi hususi evkafı humayun nazırı atufetlü efendi hazretlerinin inhası ilâmlarına mutevekkif mevadden olup ancak evvel emirde evkafı humayun mufettişi faziletlü efendi işbu arzuhâl ve der kenare nazaran kazai mezbur ahâlisinden der aliyye musafere ten sakinun bi-ğaraz mevsiikulkelim kimesnelerden etrafiyle badettahkık muktezasını ilâm eylemek için havale babında emru ferman devletlü sultanım hazretlerindir.

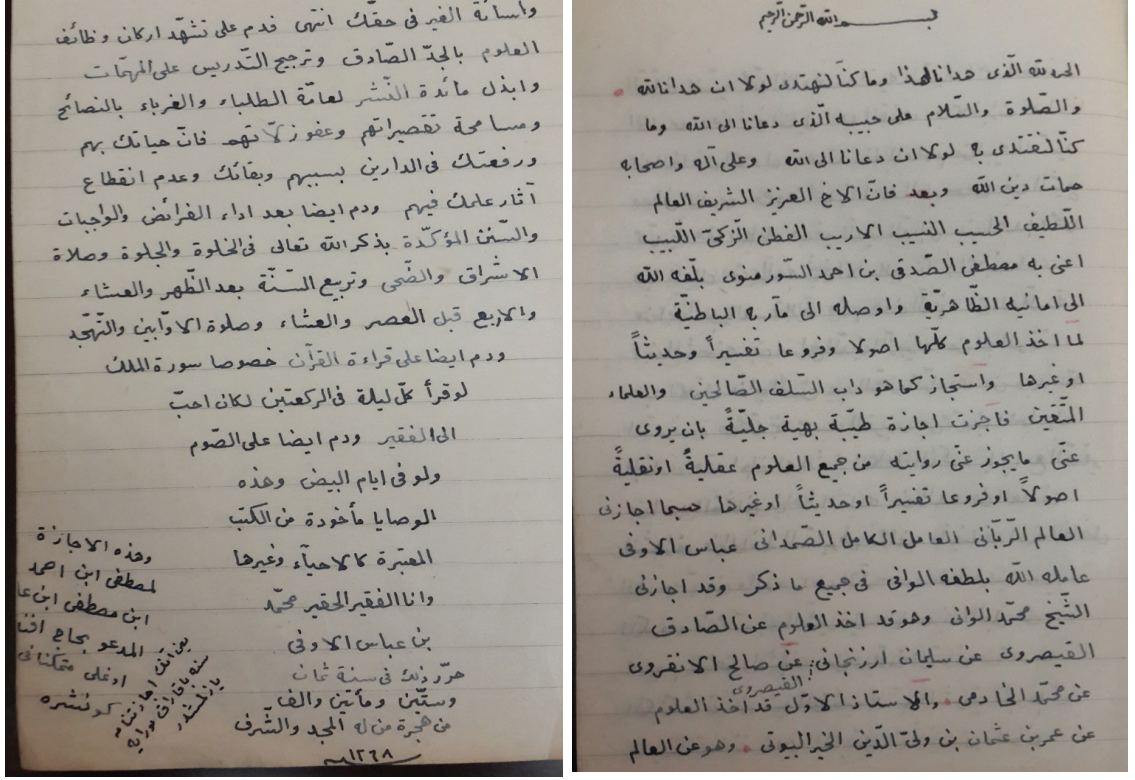
Devletlü, inayetlü, merhametlü. efendim Sultanım hazretleri sağolsun. Arzuhali duacileridirki OF kazasına tabi şinek nam karyede vakı ashabı hayrattan Muhammed efendi bin Abbas efendi nam sahibü hayrın bina ve ihya eylediği camii şerifinde ba beratı alışan bu düacileri imam ve hatip olup kendi hüsn ve rizam ile imametliği oğlum Mustafa halifeye kasri yed idup ve hitabeti oğlum Ali halifeye feragat ve kasriyed eylediğim mahalli mezbur valisinin inhasından dahi ilmu alileri buyurulduktan merahimi aliyelerinden mercudurki imamet ve hitabeti bu kulları kasriyedimden evlâdlarım üzerine tevcih buyurulmak babında emru ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindir.

B E N D E
Muhammed halife
bin Abbas

NOT : işbu Muhammed bin Abbas efendi rahmetullahi aleyhi ve alâ ustazihi ve telâmizihî, ilmi sadıka kayseri ve Süleymanı erzincani ve sadıka ankaraviden ahz edip OFa getiren büyük Muhammed efendinin talebesidir. Muhammed bin Abbas efendinden ilim Paçan ve Hobşeraya sicramış Hobşerali elhaç Osman efendi ve ondan oğlu Hasan (veli zade) efendi ondanda hocan Makili (hayratlı) hacı Halim Ersin efendi okumuş ve banada icazet vermiştir. Ya erhamerrahimin ilmi bizlere ulaştıran bumubarek hoca efendilerimizin yattıkları yerleri cennet eyle ve bizlerde şafaatlerini nasip eyle amin bihürmeti seyyidil murselin.

Belgeyi osmanlı arşivinde bulup yeni harflere ceviren bu aciz kul hâlen İstanbul Eminönü ilçe vaizi Mehmet Barut el ofiyyi el makiviyyi

miladi

Ek-6: Abbasoğlu Hacı Mehmet Efendi'nin Sürmeneli Hacıefendioğlu Mustafa Sıtkı Efendi'ye Verdiği İcazetin İlk ve Son Sayfaları

Müdürrislik vazifesini üstlenmiş, senelerce talebe okutarak yüzlerce hoca, müderris yetiştirmiş Hacı Mehmed Efendi'nin ism-i alileri, Çaykara, Of, Sürmene, Rize, Bayburt gibi il ve ilçeleri içine alan coğrafyadaki meşhur hocaların çoğunun icazetnamelerindeki müderris zincirinin başında gelmektedir.

Of, Çaykara, Sürmene, Rize, Bayburt gibi geniş coğrafyadaki medreselerden yetişen sayıları binleri bulan icazetname sahipleri ve icazetler vardır. Aşağıda Hacı Mehmed Efendi ile oğulları ve torunları ile ilgili olmaları ciheti ile bu çalışmaya yönelik oluşturulan arşivde bulunan yedi adet icazetnameden bahsedilecektir:

1. Şeyhü'l-Müdürris'in Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin Sürmeneli Hacıefendioğlu Mustafa Sıtkı Efendi'ye 1268 /1847'de kendi yazısı ile verdiği icazet (Bkz. Ek 6).
2. Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin büyük oğlu, müderris ve Ataköy İmamı Mustafa Şükrü Efendi'nin ve 5. Cumhurbaşkanı Çaykara Ataköylü Hacı İslamoğlu merhum Cevdet Sunay'ın dedesi Tahiroğlu Mustafa Lütfü Efendi'ye 1297/1881'de verdiği icazet (Bkz. Ek 7).
3. Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu müderris Mustafa Şükrü Evhadi Efendi'nin oğlu Muhammed Bahauddin Efendi'ye 1297/1881'de verdiği icazet (Bkz. Ek 8).
4. Gümüşhanevi Ahmed Ziyauddin Efendi'nin H.1812/M.1895 Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafa Şükrü Evhadi'nin oğlu Muhammed Bahauddin Efendi'ye 1301/1885'de verdiği hadis icazetnamesi (Bkz. Ek 9).

من الكتب العتيبة كالإحياء وغيرها
وإنا الفقير الحبير ومصطفى الشكره الأوحى
بن الحاج محمد أفندي بن عباس الأوفى حرر
ذلك في سنة ثنتين وثلاثمائة
بإدلاف سن هجر ثمن
للغز والشرف
ب
م

الحى من دروس الرسوم سلالة من المجالدى
اشرفت شموسه واينعت في رياض المعالي غرضه
جعل الله احسن خلفه عن اشرف سلف **محمد بن**
عباس الأوفى وهو قد اخذ العلوم عن ابيه
العالم الربانى والفاضل الصمد **عباس الأوفى**
عاملهما الله بلطفه الموفى وعن الشيخ محمد
المعيد الوافى واجاز منه وهو قد اخذ العلوم
عن المصادق القيصرى عن سليمان الارنجائى
القيصرى عن صالح الانقرى عن محمد الحادى
والاستاذ الأول قد اخذ العلوم عن محمد بن عثمان
بن ولى الدين خير السوفى وهو عن العالم الربانى
المسيد محمد الحادى واخيه السيد احمد الفاضل
الحادى وعن الشيخ الخليل احمد القنوى **والانجيران**
قد

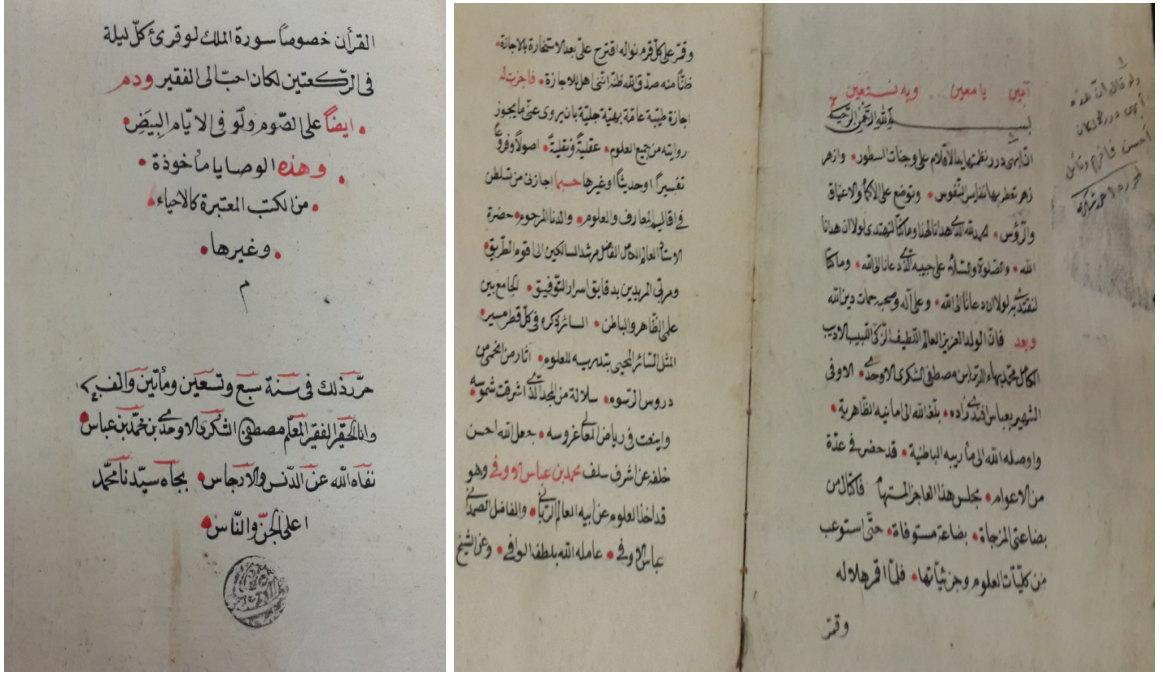
آمين يا معين وبمستعين
بسم الله الرحمن الرحيم
انهم قد نظمها بالاقلام على جنات السطور
وازهروها بقطرهم بانفايس النفوس وتوضع على
الأكام والاعتناق والرؤس بحمد الله الذى هدانا
لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله والصلوة و
السلام على جبهة الكد عانا الى الله وما كنا لنقتدى
به لولا ان دعانا الى الله وعلى اله واصحابه اجمعين
دين الله وبعد فان الاخ العزيز المظيف الحسينى
الاريا لفظن الرضى السيب مصطفى لطفى بن طاهر
افدى شتى اللقب بحاج اسلام زاده قد حضر في
عدة من الاعوام مجلس هذا العاجز
المستهام فاكلامه بضاعتى المزجاة بضاعة
مستوفى

Ek-7: Abbasoğlu Hacı Mehmet Efendi'nin oğlu müderris Mustafa Şükrü Efendi'nin Ataköyden 5. Cumhurbaşkanımız Hacı İslamoğlu Cevdet Sunay'ın dedesi Tahir oğlu Mustafa Lütfü Efendi'ye verdiği icazetin 1. 3. ve son sayfaları

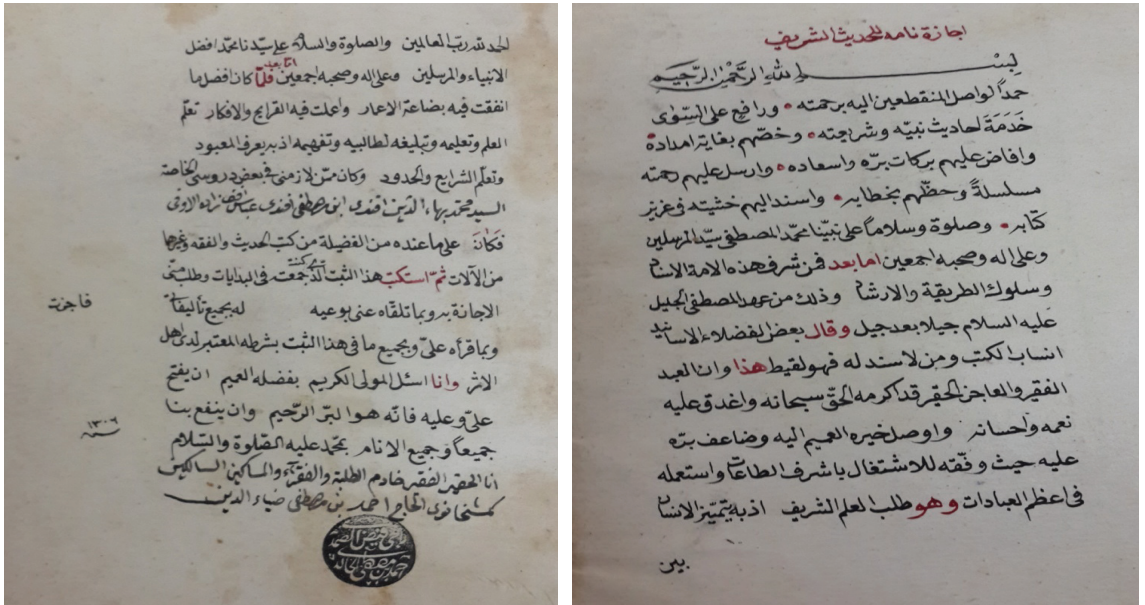
5. Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin talebesi Hopşeralı (bugünkü adı Akdoğan) Velioğlu Müderris Osman Efendi'nin (Hopşeralı Hacı Hasan Efendi'nin hocası Tayyip Zühtü Efendi'nin babası ve hocası) Yeşilalanlı Ferşadzade Hasan oğlu Mustafa Efendi'ye 1311/1895'de verdiği icazet (Bkz. Ek 10).

6. Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin talebesi müderris Kumlu (eski adı Mimilos) köyünden Hacı Süleyman oğlu Mehmed Kamil Efendi'nin talebesi müderris İsmail Hakkı Niyazoğlu'nun küçük oğlu Mustafa Sıdkı Niyazoğlu'na 1313/1897'de verdiği icazet (Bkz. Ek 11)

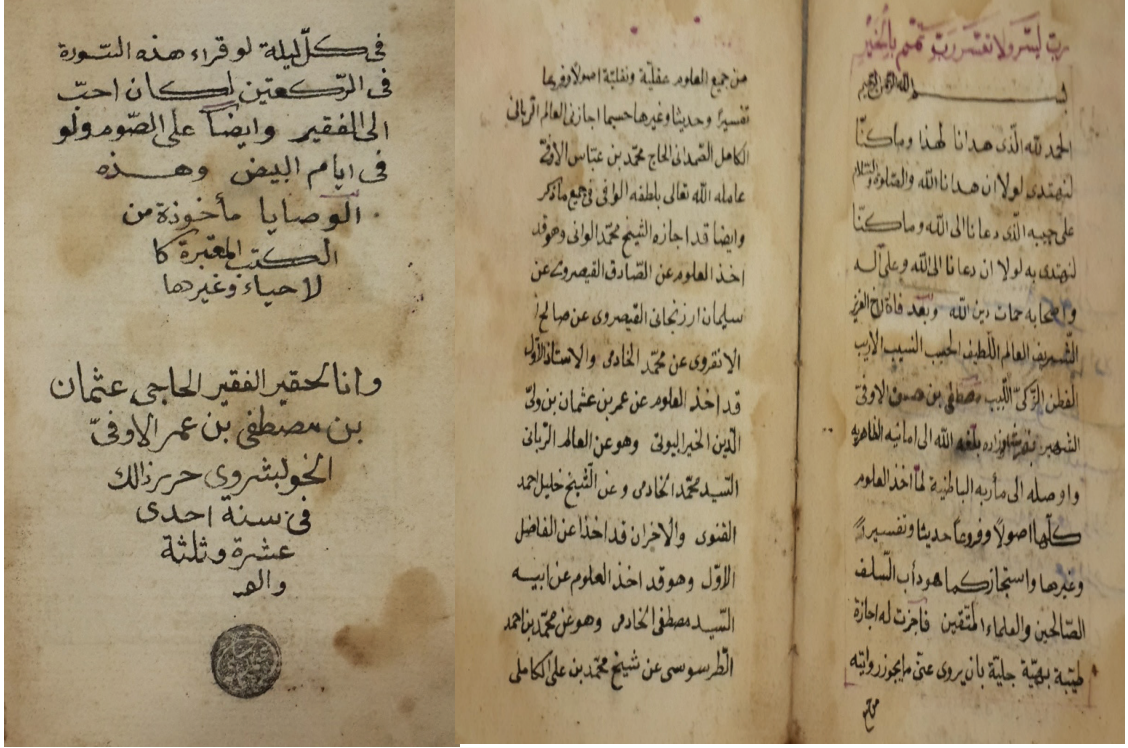
7. Şeyhü'l-Müderrisîn Abbasoğlu Mehmed Efendi'nin talebesi Hopşeralı Velioğlu müderris Osman Efendi'nin talebesi ve oğlu Tayyip Zühdü Efendi'nin talebesi Hacı Hasan Efendi'nin talebesi Hacı Yusuf Ziya Bilgin Efendi'nin talebesi Çaykara Eğridere köyünden Ahmed Cemal Niyazoğlu'na 27 Muharrem 1384/7 Haziran 1964'de verdiği icazet (Bkz. Ek 12).

Ek-8. Abbasoğlu Hacı Mehmet Efendi'nin Oğlu Müderris Mustafa Şükrü Evhadi'nin Oğlu Muhammed Bahauddin Efendi'ye Verdiği İcazetin İlk İki Sayfası ile Son Sayfası

Ek-9: Gümüşhanevi Ahmet Ziyauddin Efendi'nin Büyük Müderris Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi'nin Oğlu Müderris Mustafa Şükrü Evhadi'nin Oğlu Muhammed Bahauddin Efendi'ye Verdiği Hadis İcazetnamesinin İlk ve Son Sayfaları (1301/1885).

Ek-10: Hoşşeralı Müderris Hacı Hasan Efendi'nin Hocası Tayyip Zühtü Efendi'nin Babası Müderris Hacı Osman Efendi'nin Yeşilalanlı Feriçadoğlu Hasan Oğlu Mustafa Efendi'ye Verdiği İcazetin İlk İki Sayfa ile Son Sayfası

Şeyhü'l-Müderrişin Hacı Mehmed Efendi'nin oğullarından Topal Abbas Efendi'nin oğlunun oğlunun oğlu olan Çaykara eski Nüfus Müdürü Abbas Abbasoğlu tarafından büyük dedesi Hacı Mehmed Efendi ile ilgili olarak Şu anekdot nakledilmiştir:

Olduğça uzun ömründe (91 sene,) büyük dedem Hacı Mehmed Efendi hiç durmadan büyük Abbas Efendi'nin kurduğu Ataköy Medresesi'nde yüzlerce talebeye ders veriyor, zamanları gelince de bu talebelere peÇ peŐe icazet veriyordu. Tabii bu icazetler için Ataköy'de çok görkemli, kalabalık, ilim cemiyeti ve ilim ziyafeti Şeklinde bölgenin bütün ünlü ulemasının toplandığı merasimler tertip ediliyordu. Yine öyle bir icazet verme devresinde merasim hazırlıkları yapılırken, karısını boşayan ve boşadıktan sonra da pişman olup çareler peşine düşen biri, Hacı Mehmed Efendi'nin rahlesinin önüne geldi. Sualini sordu. Tabii icazet alacak talebelerin tamamı o esnada orada bulunmaktaydı. Onlar da suali dinlediler. Hacı Mehmed Efendi, müŐkülün halli için sorulan suali etraflıca dinledikten sonra talebelerine dönerek, 'Her biriniz bu meseleyi nasıl çözer, nasıl bir cevap, nasıl bir fetva verirsiniz? Bu meselenin hal çaresi, bir çıkıŐ yolu var mı? Düşünün ki bir yerdesiniz. Bu meseleyi size sordular. Tek tek nasıl cevaplırsınız?' İcazet almaya namzet en az 20-25 talebeden hiçbiri bu suale cevap verememiş, görüŐ beyan edememiŐti. Bu durumda merhum hocaefendi, büyük dedem hiddetlenerek talebelerine Şöyle der, "Size bir sene daha icazet yoktur. Bu vaziyetinizle icazeti hak etmediniz. İcazetinizi bir yıl sonraya erteliyorum."

İŞte görüldüğu üzere okuttuğu talebelerini iyi yetiştirmek, iyi birer hoca olmaları, gittikleri yerlerde, vazife aldıkları makam ve mevkilerde mahçup duruma düŐmemeleri, dini ve fikihi meseleler çözmeye, fetva vermeye liyakatli ve donanımlı olmaları için büyük titizlik gösterir, gayretini esirgemez, disiplinini elden bırakmaz, meslek-i ilmiye ve fikihiyyede çok titiz ve hassas bir tavır sergilerdi.

Mesela, tebliğin devamında yer verilecek olan ve tarihi önem taşıyan bir anekdotta temas edileceği üzere, Hacı Mehmed Efendi'nin bu disiplinde yetiştirdiği ve icazet aldıktan sonra yüzlerce talebe okutup icazet veren güzide talebesi Kumlu'daki meşhur nadir müderrislerden Hacı Süleymanoğlu Mehmed Kamil Hulusi Efendi, bu disiplinde ve bu perverdede yetişen vakur alimlerden biridir.

Ek-11: Büyük Dedemiz Niyazoğlu İsmail Hakkı Efendi'nin Üç Oğlundan Biri Olan Mustafa Sıdkı Niyazoğlu'ya Verdiği İcazetin İlk ve Son Sayfası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي
 لولا أن هدانا الله والصلوة والسلام على
 حبيبنا الذي دعانا إلى الله وما كنا لنهتدي
 به لولا أن دعانا إلى الله وعلى له واصحابه
 حماة دين الله وبعد فإن الأخ العزيز
 الشريف العالم اللطيف الحبيب النسيب
 الفطن الزكي اللبيب أحمد جمال بنياز أوغلي
 بن شمس الدين ساي بن محمد أفندي
 بن تامل آغا الشهر بنياز زاده الجايققره
 الغورخوراسي (الآنمى دره وي) بلغه الله

تعالى الى امانيه الظاهرية واصله الى
 ما اريه الباطنية لما اخذ العلوم كلها اصولاً
 وفروعاً حديثاً وتفسيراً وغيرهما واستبان
 كما هو دأب السلف الصالحين
 والعلماء المتقين فاجتازت له اجازة
 طيبة بهية جليلة بان يروى عنه
 ما يجوز روايته من جميع العلوم
 عقلية ونقلية اصولاً وفروعاً تفسيراً
 وحديثاً وغيرهما حسب الاجازة
 اسنادى العالم العامل الفاضل
 الكامل الصمدى قد نال الأور وجره

وقلبه تكلم نوراً السيد المافظ
 الحاج حسن بن الواعظ في قضاء جا
 يققره العمريه بجاي مصطفى زاده الكرامه
 الله تعالى بالحسن والزيادة وهو قد اخذ
 العلوم عن استاذة العالم الكامل الصمدى
 السيوطيه زقدهى العمريه بول اخذ
 زاده الكرامه الله تعالى بالحسن
 والزيادة وهو قد اخذ العلوم
 عن ابيه الفاضل الكامل السيد
 الحاج عثمان الاوق الخويشروى
 عامله الله تعالى باطفه الخفي

والحلي وهو قد اخذ عن السيد الحاج
 محمد بن عباس الاوقى وايضاً قد
 اجازة الشيخ محمد اوقى وقد اخذ العلوم
 عن الصادق القيصروى عن سليمان
 الامرنجاني القيصروى
 عن صالح الاقصر وى عن
 محمد الخادمى والاسناد الاول
 قد اخذ العلوم عن محمد بن عثمان
 بن ولى الدين الخيم البيوتى وهو عن العالم
 الصمدى السيد محمد الخادمى وعن
 الشيخ خليل احمد القنوى

وان الخيم القيصريه الحاج الى
 سربه القدير مفتي قضاء الجايققره و
 مقرئ القرآن الكريم ومعلم العلوم
 العربية المافظ يوسف
 بكين ابن الحاج حافظ احمد
 حمدى بن حاجي
 ابراهيم بن احمد بن
 صالح أفندي الاوقى
 الجايققره
 الخويشروى
 نام ديكر آف دوغاني

العريف بن
 الناس بخانهجى
 زاده غفر الله له ولوالديه
 واحسن اليهما واليه المصير
 تاريخ التحرير
 قهقريه
 ٢٧ محرم ١٣١٤
 ميلادى
 ٧ خنيزان ١٩٧٤

Ek-12: Çaykara Eski Müftüsü Hanecioğlu Hacı Hafız Yusuf Ziya Bilgin Efendi'nin Niyazoğlu Ahmed Cemal'e 27 Muharrem 1384 / 7 Haziran 1964 de Verdiği İcazetin 1.2.3.4. ve Son 2 Sayfaları

Şeyhü'l-Müderriş'in Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi başta Dersaadet olmak üzere, Trabzon Valiliği ve rical-i devlet tarafından da sevilen ve saygı duyulan, muhterem ve vakur bir âlimdi. Devlet ricaliyle münasebetleri hakkında tarihi önem taşıyan aşağıdaki anekdotu üstadın ahfadından merhum şair Remzi Abbasoğlu şöyle anlatmaktadır:

1876 tarihlerinde Ataköy'de Canoğlu Süleyman Ağa isminde silahşör bir çete reisi vardı. Bu zat her nedense Trabzon Valiliği tarafından idamı gerektiren bir suçla itham edilerek gıyaben idama mahkûm olmuş ve aranmaya başlanmıştı. Süleyman Ağa, her ne çareye başvurmuşsa kendini affettirememişti. Nihayet Hacı Mehmet Efendi'ye müracaatla kurtarılması için tavassutta bulunmasını rica etmişti. Hacı Mehmed Efendi de yanına köyden ve civardan tanınmış ve saygın birkaç kişi alarak heyet halinde Trabzon'a gitmişler ve valinin huzuruna kabul edilmişlerdir. Henüz maksada girişmeden Hacı Mehmed Efendi valiye hitaben: "Küçükten kusur sadır oldukça büyükten affetmek büyüklerin şanıdır." Anlamında Arapça güzel bir beyit okumuş ve valinin nazar-ı dikkatini celp ettikten sonra, Süleyman Ağa'nın konusunu açarak affını rica etmiş ve onu idamdan kurtararak mesruren Çaykara'ya dönmüştür.⁴

Bu hadiseden az bir zaman sonra Hacı Mehmed Efendi, Ataköy Medresesi'nde kalabalık talebesine her zamanki gibi ders vermeye devam ederken 1293/1877'de "93 Harbi" denilen Osmanlı-Rus Savaşı patlak vermiştir. Canoğlu Süleyman Ağa, milis kuvvetleriyle bu savaşa iştirak için bayrak açarak ve silah temin ederek gönüllü kaydına başlamıştır. Bu çağrıya Ataköy'den ve çevreden ilk iştirak eden Hacı Mehmed Efendi olmuş, talebeleri de hocalarının yanında bu gönüllü topluluğuna katılmış ve çok kısa bir zamanda Hacı Mehmed Efendi etrafında birkaç yüz kişiden oluşan bir gönüllü taburu hazır vaziyete gelmiştir. Bu gönüllüler taburu Canoğlu Süleyman Ağa tarafından silahlendirilerek başlarında Büyük Müderriş Hacı Mehmed Efendi olmak üzere Erzurum'a gitmişlerdir.

Erzurum'da harbe girmeden evvel büyük bir cami-i şerifte içtima yapılmış, bu 93 Harbi'nin taşıdığı büyük manayı açıklamak üzere hocalardan birinin kürsüye çıkıp vaaz etmesi istenmiştir. Bu sırada ilminin büyüklüğü nisbetinde aynı zamanda kuvvetli bir hatip olan Hacı Mehmed Efendi, kendi yerine talebelerinden Kumlu (Mimilos) Köyü'nden Mehmed Kamil Efendi'yi kürsüye çıkartmıştır. M. Kamil Efendi (sonraki yıllarda Kumlu'da yüzlerce kişiye icazet vermiş hocaların hocası büyük müderriş), tüfeğini kürsüye dayayarak va'za çıkmış ve halkı son derece coşturan dini bir hitabede bulunmuştur. Bu zatın kim olduğu, nerede tahsil gördüğü ve hocasının hangi müderriş olduğu sorulduğunda, Çaykara'dan gelen gönüllülerden olup hocasının da bu içtimada hazır bulunduğu anlaşılmış; hemen mihraba yakın bir yerde oturan Hacı Mehmed Efendi'ye karşı büyük bir sevgi ve hürmet tezahürü yapılmıştır.

93 Harbi'ne bizzat katılmak için ta Çaykara'dan talebeleriyle Erzurum'a gelen büyük üstad Hacı Mehmed Efendi, o sıralarda hastalanmış, arkadaşları ve onunla harbe iştirak için gelen Çaykara kafilesi, gönüllüler topluluğu, talebeleri kamilen savaşa katıldıkları halde Büyük Üstad, Koca Kahraman, o büyük harbe iştirak edememiş ve kendisine arız olan hastalıktan ifakat bulamadan Erzurum'da şehit olmuştur. 1293/1877 tarihinde 91 yaşında çok yaşlı ve memleketinden uzakta, büyük harbin cereyan ettiği coğrafyada, Erzurum'da rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur. Ruhu ebediyen şad olsun. Ne şerefli bir ölüm...

1877'de Erzurum'da rahmet-i Rahman'a kavuşan ve şüheda ordusunun ön saflarında yer alan Hacı Mehmed Efendi, Erzurum'da toprağa verildi. Mezarı daha sonra büyük oğlu Müderriş Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Ancak son zamanlarda Erzurum Belediyesi tarafından gerçekleştirilen park ve meydan düzenlemeleri esnasında diğer mezarlarla birlikte merhum Hacı Mehmed Efendi'nin de mezarı, kaldırılarak şehrin başka yerine nakle edilmiştir.

4 Abbasoğlu, *Yazılarım*, s. 7.

Şeyhü'l-Müderresin Hacı Mehmed Efendi'nin, doğum ve ölüm tarihlerine göre 91 yaşında vefat ettiği anlaşılmaktadır. 91 yaşında pir-i fani vatan, din ve namus uğruna talebeleri ve çevresiyle gönüllüler safı oluşturup, bu safın başında, yaşlılığına aldirmeden ta Çaykara'dan Erzurum'a yaya yoluyla gitmiş, yorgun ve bitab düşerek hastalanıp şehid olmuş; fakat toplayıp getirdiği yüzlerce gönüllü milis taburu 93 Harbi denem Erzurum'daki o dehşetli Osmanlı-Rus Savaşı'na iştirak etmiştir.

Ey büyük alim, fazıl Şeyhü'l-Müderresin, şehid Hacı Mehmed Efendi Hazretleri! Yüce ruhun ebediyen şad olsun. Silsile-i ilmiye itibariyle biz de senin talebeniz. Senin yolunda, senin meşrebini ve senin ulvi zihniyetini taşıyoruz. Aynı hassasiyetle bu kutsal vatanımız için aynen senin gibi her an sefere hazırız. Gazi ve şehit olmaya namzetiz.

Ey büyük üstadım, büyüğüm, velinimetim Abbaszade Hacı Mehmed Efendi! Silsile-i ilmiyende olan biz talebelerini duanla ve himmet-i maneviyenle himmetlendir. Mekanın cennet olsun ey üstadlarımın üstadı.

Şeyhü'l-Müderresin Hacı Mehmed Efendi şehiden vefat edince, Ataköy Medresesi'nin başına beş oğlundan en büyüğü olan Müderres Mustafa Şükrü Efendi geçti. Mustafa Şükrü Efendi babası öldüğü zaman 60 yaşlarında idi. Merhum Hacı Mehmed Efendi'nin beş oğlu ve bir de kızı vardı. Beş oğlunun beşi de icazetli hoca idi. Oğullarından Molla Ali Efendi, evlenmeden oldukça genç yaşta vefat etti. Diğer oğullarının adları, Mustafa Şükrü Efendi, Abbas Efendi, Hacı Ömer Ziya Efendi ve en küçük oğlu Hacı Sadettin Efendi'dir. Bu hocaefendilerin beşi de Rize, Bayburt, Sürmene, Çaykara ve Of gibi geniş bir coğrafyada, merhum dedeleri müderres Büyük Abbas Efendi ve Şeyhü'l-Müderresin babaları Hacı Mehmed Efendi'den sonra aynı çizgiyi koruyarak, bu defa daha kalabalık bir beyin kadrosuyla büyük bir ilmi şöhrete mazhar oldular. Bilhassa Mustafa Şükrü Hoca ile Hacı Ömer Ziya Efendi'nin ilimleri nisbetinde hitabetleri de pek kuvvetli olup; kürsüde veya minberde cemaate hitap ederlerken, cemaat üzerinde pek büyük bir tesir ve heyecan husüle getirirlermiş.

Müderres Mustafa Şükrü Efendi, Ataköy Medresesi'nin hem baş müderresi, hem de babasının vakfiyesi olan, babasının banisi olduğu Ataköy Camii kebirinin de imamı idi. Zaten çok sene önce bu imamlık görevi Berat-ı Hümayunla Padişah emriyle 1832'de Mustafa Şükrü Hoca'ya verilmişti. Hatiplik de Molla Ali Efendi'ye verilmişti (Bkz. Ek 4). Molla Ali Efendi ölünce diğer hocaefendi kardeşleri hatiplik görevini devam ettirdiler.

Ataköylü, yüz yaşın üzerinde bir ömür süren Meşhur Serdaroğlu Hacı Mahbub Efendi, Ataköy Medresesi'nde baş müderres Mustafa Şükrü Efendi'nin talebesi olup ondan icazet aldığını kendine göre yeni nesillere anlatırdı: "Bölgenin her yerinden okumak için medreseye kaydını yaptıran ve okuyan çok talebe arkadaşlarımız olduğu gibi, Ataköy'den de medresede okuyan çok kişi vardı. Mesela Cumhuriyet devrinde 1923'ten itibaren altı dönem, yani 1923'ten 1939'a kadar Trabzon milletvekilliği yapmış merhum Süleyman Sırrı Gedik (1862-1939) de daha sonra başka müderreslerden de ilim tahsil etmesiyle birlikte, ulümü Arabiye'nin mühim bir kısmını, evleviyetle Abbasoğlu Müderres Mustafa Şükrü Efendi'nin Ataköylü birçok talebesinden biridir. (Bu anekdot, merhum Hacı Mahbub Serdar Hocaefendi'den menkuldür.)

Hacı Mehmed Efendi'nin ne yazılmış ne de basılmış bir eseri mevcut değildir. Hacı Sadettin Efendi'nin torunu avukat merhum Faik Bey'in evinde babasından kalan (merhum Hamit Hoca) kitapları tetkik ettim. Aralarında dedesi Hacı Mehmed Efendi'den kalmış kitaplar vardır. Matbu olan bu kitapların kapaklarında, "Sahibi Hacı Mehmed bin Abbas El Ofi" ibareleri yazılıdır.⁵

⁵ Abbasoğlu, *Yazılarım*, s. 8.

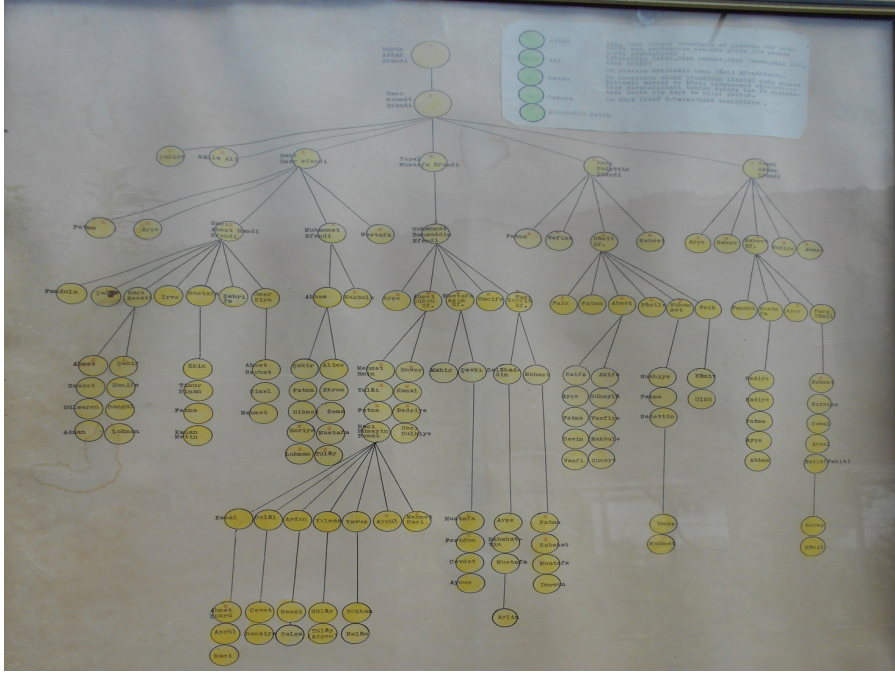
Ataköy Cami-i Şerifinin kuzey yönünde Büyük Abbas Efendi'nin (1145-1243/1729-1827) mezarı ve yanında büyük torunu Mustafa Şükrü Efendi'nin (1816-1886) mezarı bulunmaktadır. Merhum Molla Ali Efendi'nin mezarı görülememektedir. Abbas Efendi'nin mezarı, yazısız bir mezartaşıyla caminin kuzeyindedir. Caminin güneyinde Hacı Ömer Ziya Efendi'nin (?-1908) ve Hacı Saadettin Efendi'nin (?-1916) mezarları bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Şeyhü'l-Müderresin Hacı Mehmed Efendi (1786-1877), Erzurum'da mefdundur.

Şeyhü'l-Müderresin Hacı Mehmed Efendi'nin Büyük Abbas Efendi'nin tek oğlu olması ve büyük oğlu Mustafa Şükrü Efendi'nin 1816'da ve diğer 4 kardeşinin peyder pey dünyaya gelişleri ve bulüğe erdikten sonra evlenmeleri (Kardeşlerden Molla Ali hiç evlenmedi) ve çocuk sahibi olmaları ile Abbasoğlu sülalesi 250 yıldan beri dal budak sararak bay bayan binleri bulan büyük bir aile halini almıştır. Osmanlı Devri'nde, Cumhuriyet'e kadar Büyük Abbas Efendi ile başlayıp; Şeyhü'l-Müderresin Hacı Mehmed Efendi ve beş oğlu ile gelişme gösteren Abbasoğlu sülalesi çok ünlü müderres, alim, din bilginleri yetiştirmiş, medreseler açarak ilim ve irfanı bölgemize yaymışlardır. Cumhuriyetten sonra 1924'te Tevhid-i tedrisat kanunu ile medreseler kapatılınca, eski dini ve ilmi statüyü korumakla birlikte yeni Cumhuriyet okullarına sülalenin fertleri yönelmiş, ecdatlarının açtığı aydınlık yola ters düşmeden yeni sisteme ayak uydurarak, kendi kabiliyetleri ölçüsünde seçtikleri branşlarda iş ve meslek hayatlarında temayüz etmektedirler. Tabii yeni nesli tanımıyoruz. 1979'da vefat eden değerli insan, baba dostu merhum şair Remzi Abbasoğlu'nun ölümünden evvel hazırladığı Abbasoğulları Sülalesine ait "Şecere" tablosunda yüzlerce isim olduğu görülmektedir (Bkz. Ek 13). 1979'dan sonra, şairin "yaş 35, yolun yarısı eder" dediği gibi tablo hazırlanırken hayatlarının yarısına gelmiş yeni neslin ve bu yeni neslin çocuklarının bu tabloda isimlerinin olmadığı görülmektedir. Bu yüzlerce ismi, Sayın Remzi Abbasoğlu tanzim etti. Aile şeceresine yeni nesil de eklenirse, Abbasoğlu sülalesinin fertleri binleri bulur. Sülaleden Ataköy'de az da olsa ikamet edenler olduğu gibi Abbasoğlu aile efdadının ekserisi İstanbul, Ankara başta olmak üzere yurdun her tarafına dağılmıştır. Birçoğu önemli iş ve mevkilerde, ecdatlarından aldıkları irfanla, milli ve İslami terbiye ile asaletle sa'yü gayret gösterip topluma ve çevrelerine faydalı olmaktadır.

8-9-10 Ekim 2015 tarihlerinde icra edilecek olan "Dünden Bugüne Trabzon'da Dini Hayat" konulu sempozyumda sunmayı düşündüğüm "Şeyhü'l-Müderresin Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi" başlıklı tebliğimi hazırlama esnasında Abbasoğlu ailesinden, bizzat tanıdığım, tanıştığım, telefonla görüştüğüm birkaç zatı muhteremi anmak gerekmektedir. 528 sayfalık "Yazılarım, Notlarım" defterini usanmadan, bilgisayar devrinden evvel 1955'lerde yazmaya başlayıp, vefat ettiği tarih olan 1979'a kadar bitiren ve birçok şiirini de içine alan, en önemlisi de Abbasoğlu Sülalesi'nin geçmişini, gelişimini baş sayfalarına kaydederek sülalenin yeni nesline armağan eden muhterem baba dostu şair, muhasip, memur merhum H. Remzi Abbasoğlu'nun beş değerli oğlundan sayın bankacı Kemal Abbasoğlu Bey'e, konuksever değerli kardeşim Eğitimci Sayın Yılmaz Bey'e, telefonla görüştüğüm emekli Ağır Ceza Reisi Sayın Yavuz Abbasoğlu Bey'e, gıyaben tanıdığım işadamı ve mühendis Sayın Aydın ve Celal Abbasoğlu Beyler'e, Çaykara'da uzun seneler nüfus müdürlüğü yapmış kıymetli insan sayın Abbas Abbasoğlu Bey'e yakın ilgileri, asil ve nazik davranışlarından dolayı teşekkür ediyorum. Büyük üstadımız Hacı Mehmed Efendi ile ilgili araştırmam esnasında telefonla görüştüğüm fikir, dava ve çile adamı, ilahiyatçı ve siyaset adamı değerli kardeşim Sayın Lokman Abbasoğlu Bey'e de hususen buradan saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Büyük üstadımız Abbasoğlu Hacı Mehmed Efendi ile ilgili bu kifayetsiz çalışmamı, kendileri rahmetli olmuş, ancak ilme, irfana, esasat-ı İslam'a ve Kur'an'a, ehl-i sünnete hizmetleriyle bölgede ve gittikleri yerlerde ün yapmış, iyi, bilgili, gerçek aydın insan yetiştirmede sa-yü gayret göstermiş olan bazı isimleri zikretmeden tebliği bitirmek istemiyorum.

Şeyhü'l-Müderrişin(Abbasoğlu sülalesinin ikinci adamı büyük insan) Hacı Mehmed Efendi'nin beş oğlundan tebliğimin sonuna doğru olan bölümde kısaca bahsettim. Burada da üstadın beş oğlundan (biri evlatsız) dördünün oğul ve torunlarından bazılarının isimlerini saymak istiyorum.

Ek-13: 18. yy başlarında Çaykara Ataköy'e Yerleşen Abbasoğlu Sülalesinin Aile Şeceresi

Mesela büyük üstad Hacı Mehmed Efendi'nin:

1. Büyük oğlu Mustafa Şükrü Efendi'nin oğlu Muhammed Bahaüddin Efendi (İcazetli, Alim) Muhammed Bahaüddin Efendi'nin oğlu (Sarı İmam) Ahmed Şükrü Efendi, Ataköy'ün meşhur imamı (1880-1959, İstanbul'da ilmini tamamladı, icazet aldı, çok güzel yazısı var, yetkin imam ve hatip) Sarı İmam Ahmed Şükrü Efendi'nin oğlu şair H. Remzi Abbasoğlu (1911-1979) Remzi Abbasoğlu'nun yukarıda bahsettiğim beş oğlu; Kemal Bey, Celal Bey, Aydın Bey, Yılmaz Bey, Yavuz Bey.

2. Hacı Saadetin Efendi (Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu) oğlu Hamit Hoca Efendi oğlu Mehmed Efendi.

3. Hacı Ömer Efendi oğlu Mehmed Efendi oğlu Ahmed Hamdi Efendi (Kabak Ahmed Efendi, 1883-1957) torunu, Dr. Adnan Abbasoğlu torunu Necati Efendi oğlu Lokman Abbasoğlu.

4. Abbas Efendi-oğlu Mehmed Efendi-oğulları Hacı Mustafa Efendi-oğlu Abbas Abbasoğlu (Eski Çaykara Nüfus Müdürü), ve Hacı Kamil Efendi.

5. Molla Ali Efendi (evlenmedi, çocuğu yok).

Hacı Saadetin Efendi'nin torunu, Hamit Efendi'nin oğlu merhum avukat Faik Yıl-

maz; Hacı Ömer Ziya Efendi'nin torunu, Hacı Ahmed Hamdi Efendi'nin oğlu emekli subay Ömer Tuncer Bey; Hacı Ömer Efendi'nin torunu, Hacı Ahmed Hamdi Efendi'nin oğlu M. Kemal Tuncer (Amerika'da yüksek lisans yaptı, Yüksek Ziraat Mühendisi).

Sonsöz

1461 yılında Fatih Sultan Mehmed Han'ın Trabzon'u fethettikten sonra Trabzon il ve ilçelerinde, haliyle Of ve Çaykara'da da, hızla İslamlaşma, Hıristiyanlıktan İslam dinine kitleler halinde dönüş faaliyetleri devam ediyordu. Tabii olarak, hızla İslama dönüşlerde Osmanlı coğrafyasının değişik yörelerinden iskânla gelen Müslüman sülalelerin ve sırf İslam'ı Allah için yayma, yani tebliğ etme, niyet ve azmiyle uzak memleketlerden gelen bu tebliğçi mücahitlerin etkisi büyüktü. Mesela Of ve Çaykara yöresini hızla İslamlaştıran Maraş'tan gelen İslam tebliğcileri Saçaklıoğlu Şeyh Osman Efendi ve kardeşleri, yerli halkın Hıristiyanlıktan İslam'a dönüşlerinde çok etkili olmuşlardı. Saçaklızadeler 16. Yüzyılda Of ve Çaykara bölgesine gelmişlerdi.

Ulum-i diniye ve ulum-i İslamiyye üzerine İslam şeriatını esas alan, İmparatorluğun imam, hatip, müftü, kadı, naib gibi rical-i diniye ve ilmiyenin yetişmesi için İstanbul, Bursa, Konya, Erzurum ve Rumeli gibi Osmanlı coğrafyasının bazı yörelerinde kurulu bulunan medreselerin stilinde medreseler Of ve Çaykara bölgesinde 18. Yüzyılda kurulmaya başlanmış, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve 19. Yüzyılın ilk yarısında medreselerin sayıları artmış ve 19. Yüzyılın ikinci yarısıyla 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Solaklı Vadisiyle Of Baltacı Deresi'nde bu sayı yüze yaklaşmıştır.

İşte Büyük Abbas Efendi Solaklı Vadisi'nde ilk medreseyi tesis ederek (1760'lı yıllar) ilim ve irfan çığırını Of ve Çaykara bölgesinde açmış, tebliğimin konusunu şereflendiren Şeyhü'l-Müderrişin Hacı Mehmed Efendi, kendisi ve beş icazetli (her biri birer müderriş) hoca oğullarıyla bu çığır zirveye çıkarmış, icazet verdikleri yüzlerce talebeleri de memleketlerinde kendi il, ilçe ve köylerinde medreseler açarak ya da açmadan ders vermeye müsait yerlerde dersler vererek birçok ilmiye ricalinin ve din görevlilerinin yetişmesine ön ayak olmuşlardır.

Bölgemizdeki bu ilmi çalışmalar, hizmetler fevkalade sa'y ü gayretler Cumhuriyetimizin ilanının akabinde 3 Mart 1924'te çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yurt sathında tedrisat birleştirilerek Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve medreseler kapatılmıştır.

Sempozyumumuzun konusu olan, "Dünden Bugün'e Trabzon'da Dini Hayat"ın ilimiz ve ilçelerinde 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulamaya konulmasından sonra sayıları binleri bulan, imamlık, hatiplik, müezzinlik, vaizlik, müftülük, kadılık, naiblik gibi görevlere getirilecek dini ve ilmi ricali yetiştiren medreselerin birden kapatılması dini tedrisat ve toplumun zorunlu bir ihtiyacı şeklinde su, hava ve ekmek üçlüsü gibi dini bilgileri öğrenmede yaşanan büyük problemler yurdun her bölgesinde olduğu kadar Karadeniz Bölgesinde ve sempozyumun konusuyla irtibatlı olarak Trabzon ve ilçelerinde de yaşanmış; yeni Milli Eğitim sistemimize ve Tevhid-i Tedrisat'a karşı çıkmadan, dini sahada, dini hayatta ve din ilimlerini öğrenmede toplum olarak düşülen boşluğun karınca kaderince onarılması için yurdun birçok yerinde olduğu gibi Trabzon bölgesinde de daha önce müderriş olan, icazet veren, hafız yetiştiren hocaefendiler, devlete itaatte kusur etmeden ve zülfikara dokunmadan talebelerini bir tarafta Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullarında okumalarını teşvik ederken; ona paralel olarak onları boş zamanlarını değerlendirme ölçüsünde rahle-i tedrislerinin önüne alıp fikh-ı İslamı ve dini ilimleri öğreterek gayri resmi olarak büyük bir fedakarlıkla bugüne kadar bu kutsal hizmeti sürdürmüşlerdir. Bu kutsal sahada 1924'ten itibaren dini ilimlerin tahsilinde, cehaleti bertaraf etmek için senelerce talebe okutup icazet

veren ve böylece Trabzon'un dini hayatını tenvir eden, bu sahada cehaleti yok eden bölgemizin müderris din âlimlerini, çocuk okutan, hafız yetiştiren ve kıraat yaptıran hocaları burada saymayı bir vecibe addediyorum (1924'ten önce ölenler bu listede yer almamaktadır). Bu değerli hocaefendilerin isimleri aşağıda sırayla verilmektedir:

1. Hacı Ferşad Efendi-Yeşilalan Köyü-Ö. 1929
2. Ganiömerzade (Kalömer) Mahmud Efendi-Bölümlü Köyü-Ö. 1930
3. Gürcüoğlu Molla Mustafa Efendi-Akköse Köyü-Ö. 1930
4. Sula Canfer Efendi-Soğanlı Köyü-Ö. 1949
5. Karahasanoğlu Hacı Mehmed Efendi-Ö.1967
6. Vizana Hacı Ahmed Efendi-Yeşilalan Köyü-Ö. 1937
7. Hacı İlyas Efendi-Maraşlı Köyü-Ö. 1950
8. Mahnida Müslüm Efendi-şahinkaya Köyü-Ö. 1954
9. Çalekli Hacı Dursun Efendi-Of-Ö. 1977
10. Hacı Ahmed Efendi-Of Gürpınar Köyü-Ö. 1958
11. Reisül Kurra Hacı Mehmed Rüştü Aşık Kutlu-Of Uğurlu Köyü-Ö. 1980
12. Hacı Abdurrahman Hacımemişoğlu Efendi-Zeno Köyü-Ö. ?
13. Cansız Mustafa Sıtkı Efendi-Dernekpazarı-Ö. 1975
14. Kasranoğlu Hacı şaban Efendi-Ormancık Köyü-Ö. ?
15. Karahoca Efendi-Çayırbaşı Köyü-Ö. 1969
16. Hacı Lekur Efendiler (Topaloğlu)-Holo Taşçılar Köyü-Ö. ?
17. Kabro (Kebirzade Hasan Efendi) Hoca-Ormancık Köyü-Ö. 1962
18. Hacı İdris Efendi-Maraşlı Köyü-Ö. 1965
19. Hacı Abdülhalim Ersin Efendi (Sarımsakoğlu)-Hayrat-Ö. 1961
20. Abbasoğlu Ahmed şükrü Efendi (Sarı İmam)-Ataköy-Ö. 1959
21. Hacı Hafız Ahmed Dursun Binler-Ataköy-Ö. 1973
22. Hacı Ali İhsan Binler Efendi-Ataköy-Ö. 2014
23. Velioğlu Tayyip Zühdü Efendi-Ö.1940
24. Gargar Müslüm Efendi-Kadahor-Ö. 1940
25. Uzuntarlalı Hacı Dursun Efendi-Uzuntarla-Ö. 1963
26. Hasan Hilmi Efendi (Velioğlu)-Of-Ö. 1961
27. Hanecizade Hacı Salih Efendi-Akdoğan-Ö. 1991
28. Hoşseralı Hacı Hasan Efendi-Akdoğan-Ö. 1982
29. Poyraz Hacı Dursun Efendi-Akdoğan-Ö. 1976
30. Yağba Kamil Yakut Hoca-Akdoğan-Ö.1982
31. Çıkrıkoğlu Süleyman Efendi-Dernekpazarı-Ö. 1965
32. H. Tayyip Dingil Efendi-Ataköy-Ö. 1996

33. Hacı Sefer Saka Efendi-Köprübaşı Beşküy-Ö. 2010
34. Yağba Ahmed Yakut Hoca-Akdoğan-Ö. 1995
35. Serdar Ahmed Hulusi Efendi-Aşağı Kumlu Köyü-Ö. 1999
36. Uzungöllü Hacı Bekir Efendi-Ö.?
37. Hacı Hafız Mehmed Şahin-Şahinkaya-Ö. 1988
35. Fetin Efendi-Şahinkaya-Ö. 1961
36. Mudaoglu Hacı Hafız Hasan Ayan Efendi-Şahinkaya-Ö.2001
37. Limli'den Hafız Şükrü Efendi Kardeşler
38. Hatipoğlu Hacı İsmail Efendi-Akdoğan-Ö. ?
39. Hacı Hafız Habeş Efendi-Şahinkaya-Ö. ?
40. Hacı Vizana Hafız Ahmed Efendi-Yeşilalan-Ö. ?
41. Taşören'den Hacı Hafız Cevahir Efendi-Ö. ?
42. Ğurna Hacı Hafız Mustafa Yıldız Efendi-Çarşamba Düzdağ-Ö. ?
43. Hacı Yusuf Ziya Bilgin Efendi-Akdoğan-Ö. 2001
44. H. Ali Karaçay-Kadahor
45. Hacı Yusuf Çatal-Eğridere-Ö. 2014
46. Hacı Mustafa Efendi Çataloğlu-Eğridere-Ö. 1982
47. Hacı Kemal Okuyan-Yukarı Kumlu-Ö. 2010
48. Hacı Ahmed Ziya Ulusal-Yeşilalan-Ö. 2006
49. Üstuba Hacı Ahmed Efendi-Kumlu Köyü-Ö. 2007
50. Trabzon Vakfikebirli Habiboğlu Hacı Ziya Efendi-Ö. 1996
51. Ciburoğlu Hacı Mahmud Efendi-Akdoğan-Ö. 1989
52. Reisül Kurra Hacı Hafız Ali Haydar Efendi-Trabzon-Ö. 1984
53. Hacı Dursun Korkmaz-Ataköy-Ö. 2010
54. Hacı Hafız İsmet Baltacı-Yeşilalan
55. Abdullah Keleş Hocaefendi-Taşçılar Köyü-Ö. 2015
56. Hacı Süleyman Çiftçi Hoca-Taşören
57. Hacı Şaban Sadoğlu Efendi-Eğridere-İstanbul
58. Hacı Ahmed Akyüz Hoca-Uzungöl
59. İsmail Üstün Hoca-Ulucami
60. Çambaşı'ndan Yakup Hocaefendi
61. Kobanoğlu Hacı Mustafa Akın Hoca-Akdoğan

(Bu muhterem zevatın ölenlerine Allah'tan rahmet, sağ olanlarına Allah'tan mağfiret dilerim). Ve minellahi't-tevfik.

OFLU YUSUF ŞEVKİ EFENDİ VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ TESİRLERİ

Hür Mahmut YÜCER*

1. Yusuf Şevki Efendi

1.1. Hayatı

Yusuf Şevki Efendi 1256/1840 yılında Trabzon/Dernekpazarı İlçesi, Kondu Köyü Ekşiali Mahallesi'nde (o dönemde Of'a bağlı) dünyaya geldi. Babası yörenin meşhur ahşap inşaat ustalarından Usta Hasan'dır.¹ İlk eğitimini Of'ta aldı. İsminin Mustafa olduğunu tespit ettiğimiz ve tespit edemediğimiz diğer kardeşlerinden farklı olarak eğitimini İstanbul'da tamamladı, Gümüşhânevî Tekkesi'ne intisap etti. Bu tekkeye bağlılığı, tekke kural ve hizmetlerinin planlı, yazılı ve etkin planlanması, yürütülmesinde İstanbul'a ilk gidişinden ömrünün sonuna kadar devam etmiştir. Günümüzde yaşayan torunlarından alınan bilgiye göre; Abdulhamid'in takdîrini kazanmış Mekke, Medine, Mısır ve Musul'a seyahatleri olmuş, Ziyâiyye'yi bu bölgelerde neşretmiş ve bulunduğu yerlerde bir hayli talebe yetiştirmiştir. Aralıklarla geldiği ve ikamet ettiği memleketinde ders okutmayı hiç bırakmamış, *Râmûzu'l-Ehâdis* hatimleri yapmıştır. Bu derslerine başlarda rağbet etmeyen ya da küçümseyen yöre ulemasının çoğunluğu zamanla ilminin derinliği, marifetinin genişliğini anlayarak kendisine intisap etmiştir.² Memleketine geldiği dönemlerde Bayburt'ta Yakutiye Câmii'ni, Araklı'da Merkez Büyük Câmii'ni yaptırmıştır. *Hediyyetü'z-Zâkirîn*'in sonuna kendi el yazısı ile düştüğü notta Bayburt'ta Yakutiye Câmii'nin yeniden yapılmasına 16 Eylül 1895 (26 Rebiulevvel 1313/4 Eylül 1311) târîhinde başlanılmış olduğunu altı yıl sonra 27 Eylül 1901 (14 Eylül 1317) târîhinde bitirilmiş olduğunu kaydetmiştir.

* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fak.

1 Usta Hasan'ın soyu Fatih devrinde Trabzon'a gelen, bir rivâyette Fatih'in yanında bir süre bulunan ve daha sonra Ekşi Ali mahallesini kuracak olan Ali Ekşi'ye dayanmaktadır. Yusuf Şevki Efendi'nin babası Usta Hasan'ın, Mahmut, Yusuf Şevki, Mustafa adında üçü erkek, Fadime ve Zahide isminde ikisi kız olmak üzere beş çocuğu olmuştur. Aileden çok sayıda usta, sanatkâr, kalaycı yetişmiştir. (Süleyman Yücel'in Not Defteri 1'den Defter, Süleyman Yücel'in kendi el yazısı ile toplam 14 sayfalık bir metindir.)

2 Bunlardan birisi aynı köyde imamlık yapan ve ders veren büyük âlim Kaşgar Muallim Efendi'dir. Kaşgar Muallim Efendi bir gün zor bir ibare ile karşılaşmış, "Hocalığın ne demek olduğunu ona öğreteyim" diyerek metni Yusuf Şevki Efendi'ye götürmüştür. Şevki Efendi misafirini içeri buyur edip, "Bir çay doldurup kitabı mütalaa edelim" der. Sonra içerden eline bir kitap alıp geri gelir, "Bu kitabı 18, 20 yaşlarında iken okumuştum, *Celâl Hâşiyesi*'dir, hatta kenarındaki notları da ben yazmışım" der. Kaşgar Muallim, Hoca Efendi'nin elinden kitabı alır ve karıştırmaya başlar. Birden sormak istediği meseleye rast gelir, hatta kenarına Hoca Efendinin açıklama notları düştüğünü görür. Çayını içmeden evden çıkar ve Câmîye döner. "Demek ki Hoca Efendi bu meselenin çocuklara sorulabileceğini söylemek istedi, 18 yaşında iken o meselenin değil, o kitabın şerhini yazmış" der. Yine daha sonraki seneler damadı olacak olan Hacı Feriştad Efendi, Holaysa Köyü'nde imam olup talebe yetiştirmektedir. Bazen sıkıştığı zor meselelerde üç saatlik mesafeden Yusuf Şevki Efendi'nin yanına gelip meselesini halletmekte, gece tekrar medresesine dönerek sabah talebe okutmaya devam etmektedir. (Süleyman Yücel'in not defteri 1'den.)

Bayburt'taki Büyük Câmî'yi yaptırırken zengin ve rütbeli olan zâtlara mektup yazarak inşaat işinde yardımcı olmalarını sağlamış, bu sebeple bazı çekemeyenler tarafından Câminin plansız-programsız yapıldığı, milletten aldığı paraları zimmetine geçirdiği şeklinde arzuhal yazarak padişaha şikâyetle bulunulmuştur. Pâdişah II. Abdülhamid tarafından, iki Alman mühendis gönderilerek câminin keşfi yapılmış, mühendislerin inşaatta herhangi bir kusur bulamadığı fakat mermer direklerin iki milim daha kalın olmasının binanın dayanıklılık ve mukâvemetini artıracacağı kanaati belirtilmiştir. Malî kayıtlarda yapılan inceleme sonucunda alınan ve harcanan eşyanın belgesinin tamam olduğu görülünce 'her işinin sağlam ve düzgün olduğu, memlekette böyle zâtlara ihtiyaç duyulduğu' şeklinde rapor yazılmıştır.

Süleyman Yücel hâtîrâtında bundan sonrasını şöyle kaydeder:

Rapor üzerine Sultan Abdulhamid, rahmetli dedemi Medine'ye Rasûlü Ekrem'in kabrine türbedâr tayin ediyor. Bu hususta kendisine verilen Ruhsatnâme komşuların muhâfazasında olup altın mürekkep ile yazılmıştır. Medine'den babasına yazdığı mektupta 'Sevgili pederim; Mekke ve Medine'de mürşid-i kâmilin bulunmadığından benim burada bir müddet kalmamı zarûrî gördüler, müsâadenize arz ederim.' Bu mektup da hâlen komşularda saklanmaktadır. Onun zamanında bulunan kimseler menkıbelerini anlatmakla bitiremezler. Hepsi de itimat edilir kimseler tarafından rivayet edilmektedir.

Yusuf Şevki Efendi, 22 Ocak 1904 (4 Zilkâde 1321) târihinde 63 yaşında doğduğu köyde vefât etmiştir. Hafif kar yağışı altında çok kalabalık bir cemaat eşliğinde bölgenin meşhur âlimlerinden Ökemeli Hacı Tahir Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra kendi yaptığı evinin alt tarafına defnedilmiştir.³

Yusuf Şevki Efendi'nin nesli her ne kadar Trabzon, Samsun ve başka vilayetlere dağılmış olsa da "Yücel" soyadını taşıyan nesli Ali ve Ahmed Hâlid adında iki çocuğu vasıtasıyla devam etmiştir.

1.2. Tarîkati

Yusuf Şevki Efendi, Nakşibendiye-i Hâlidiyye'den Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö.1311/1893)'nin halîfesidir. Gümüşhânevî'nin halîfelerinin kayıtlı olduğu kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi verilmemekle birlikte ismi bir çok yerde geçmektedir.⁴

Süleyman Yücel'in verdiği bilgiye göre, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî daima "yedi tane Yusuf'um var fakat Of'u Yusuf'umun her hususta hali başkadır"⁵ der ve ona karşı olan sevgisini izhar etmiş. Kendisinden sonra dergâhı ona teslim etmeyi arzulamış fakat o "ben anam ve babamın mezarlarını orada bırakıp tamamen İstanbul'a gelmeme imkân yoktur" diyerek mazeret beyan etmiştir. Bazı kimseler İstanbul'a gelip yerleşirse kendisine çiftlik bahşedeceklerini vaad etmişlerdir. Bu teklifler başka yerlerde de meydana gelmiş olmasına rağmen 'Ben ölmüşlerimi terk edemem' diyerek kibarca reddetmiştir. Bir defasında

3 Yusuf Şevki Efendi hayatında beş defa evlenmiştir. Küçükhola Köyü'nden yaptığı birinci evliliğinden Muhammed, Ayşe, Emine ve Halide olmak üzere dört çocuğu olmuş, Muhammed Bursa'da imamlık yapmış, vefâtında oraya defnedilmiştir. İkinci kızı Küçükhola Köyü'ne gelin gitmiş buradan yayılan nesil Taşova ve Kavak'ta yaşamaya devam etmektedir. Üçüncü evladı Emine Hanım, Hacı Feriştâ Efendi ile evlenmiştir. Son kızı Halide ise Kondu köyünde evlenmiş ve orada kalmıştır. Yusuf Şevki Efendi'nin birinci hanımının vefâtından sonra Zisino (Çataldere) Köyü Balakoğulları'ndan ikinci evliliğini yapmıştır. 'Balakına' lakabıyla anılan bu hanımından olan çocukları ise Maçka taraflarında yerleşmişlerdir. Üçüncü hanımı aynı köyden Şeyh Ahmed Efendi'nin kızı ile gerçekleşmişse de geçinemeyip boşanmıştır. Dördüncü evliliğini yine Zisino köyünden Hayriye Hanım'la yapmış bu evliliğinden ise Ahmed, Ali, Celal ve Zâhîde isimlerinde dört çocuğu olmuştur. Yusuf Şevki Efendi'nin son hanımı ise İstanbul'da iken evlendiği Eymen Hanım'dır. Bundan çocuğu olmamış, kendi vefâtından sonra da aile ile irtibâtı kesilmiştir. (Süleyman Yücel'in hatıra defterinden. Vefat tarihi için ayrıca bkz. mezar taşı.)

4 Bkz. Mustafa Feyzi Efendi, *Hediyye*, İstanbul, 1313, 88-93; Zâhid Kevserî, *İrğâmü'l-Merid*, (İstanbul: 1328), s. 102-103; İrfan Gündüz, *Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî*, (İstanbul: 1983), s. 165.

5 Gümüşhânevî Tekkesi, halvet listelerinde yaptığımız incelemede ismi Yusuf olarak kayıtlı kimseler şunlardır: Halife Köprülü Yusuf Hoca (Müderri), Sirozlu Çerkeş el-Hâc Hafız Yusuf Efendi, Halife Yusuf Efendi b. Ali, Vezirköprülü Yusuf Ziyâeddin Hoca, Düzceli Yusuf Ziyâeddin Efendi b. Hasan, Ünyeli Müderri Yusuf Bahri Efendi, Holaysalı Hacı Yusuf Bahri Efendi.

İstanbul'a gittiğinde şeyhi Gümüşhanevî'yi bulamamış, talebelerin, 'Mısır'a ders vermek için gitti yakında dönecek' demesine rağmen hemen Mısır'a vapur bileti alarak gitmiştir. Gümüşhanevî, Mısır'da talebesini karşısında görünce çok sevinmiş ve hayır dua etmiştir.

O dönemde çok kimse kendisine ilgi ve hürmet göstermesine rağmen bazıları da haset ediyordu. Hatta Trabzon'a geldiği zamanlar bayraklarla karşılarlar, caddelerden geçerken elini öpmek için sıra bulamazlardı. Bu hususta eskiden bizim köyde imamlık yapan meşhur zâhir âlimlerinden Gargar (Kaşgar !) Müslim Efendi şöyle demektedir:

Ben o zamanlarda zâhirî ilmin gururu içerisinde Hacı Efendi'ye yapılan tezahürâta canım sıkılıyor, hem kendisini takip ediyor, hem de takip edenlere 'Bu peygamber mi ki bu kadar tezahürat yapıyorsunuz' diye aleyhinde bulunuyordum. Yanına yaklaştığım sırada bana dönüp "Bana karşı itikâdın yok, aleyhimde konuşuyorsun, peşimden de ayrılmıyorsun" diye azarlayınca ben de sinirlendim o gün Cuma günü olduğu için "Onun gittiği câmiye gitmeyeceğim" diye kendi kendime karar verdim. Meydan Câmii'ne girdiğini gördüm. Hemen Çarşı Câmii'ne koştum ki ezan da o esnada okunuyordu. Yer bulamadım. Ayakkabıların olduğu yere sıkıştım. Birden cemâatin karıştığını görünce Hacı Efendi'nin gelmiş, tâ ileriki safta yer gösterildiğini gördüm. Bu hâlde de çok canım sıkıldı. Ben de hoca olduğum hâlde ayakkabıların yanında sıkışmışken onu ileriki safa götürmeleri çok dokundu. Başka câmiye gitmek için vakit yok. Mecbur orada kıldım. Farza kalkınca Hacı Efendi'yi mihraba geçirdiler. Namazı da o kıldırdı. İyi bunalmış idim. Namazın sonunda duâyı yaparken ağzından yeşil bir dumanın çıktığını ve cemaatin üzerine çöktüğünü gördüm. Fakat benim üzerim halka şeklinde açık olup o dumandan mahrum idim. Yanımda olana sordum o ise bu hâlden habersiz idi. Ondan sonra kendi kendime "Ne zaman akıllanacaksın" diye düşündüm, namazdan sonra elini alarak öpmeyi diledim ve intisap ettim diye açıklama yaptı.⁶

Mahmut Es'ad Coşan Araştırma Merkezi'nde bulunan Gümüşhanevî Dergâhı'na ait halvet defterlerinden Yusuf Şevki Efendi'nin; 1286/1869, 1290/1873, 1298/1880, Recep 1300/Mayıs 1883, Recep 1301/Nisan 1884 İstanbul'daki halvetlere katıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1290/1873 târihli halvet listesinde isminin başına Arapça "ha" harfi yazılarak "halîfe" olduğu belirtilmiştir. Aynı halvete kendisi gibi halîfe olan Kayserili Ömer Efendi, Arabgirli el-Hâc Ahmed Efendi, Oflu Hacı Tâhir Efendi b. Hacı Mustafa, Oflu Hacı Osman Efendi b. Hacı Mustafa, Buldurlu Mehmed Efendi b. Hasan, Kazanlı Hoca Rahim Efendi, Hacı Mahmud Efendi b. Ali (Kirazlı Mescid'de), Hacı Ömer b. Abdullah Dağıstanî (Edirne'de), Bayrutlu Hasan Efendi b. Mustafa, Burgazlı Hacı Eşref Efendi b. Ahmed, Ispartalı Feyzullah Efendi b. Mehmed, İbrahim Efendi (Soğukkuyu Medresesi'nde) gibi on iki kişi daha katılmıştır.⁷ Bu halvetlerden sonra ne yapacağına dair düşüncesi sorulduğunda ise genelde 'ne yapacağını istişâre ile tayin edeceğini, ders okutmak ve tarikata hizmet etmek' niyeti olduğunu yazdığı görülmektedir.

Gümüşhanevî Dergâhı'nın önde gelen isimlerinden birisi olarak Yusuf Şevki Efendi'nin, diğer dervişlerin işleriyle de meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Bu işlerden birisi de halvet sonrası hilâfet verilecek olanların "sıdk u salâh"ına kefil olmak, icâzet alabileceğine dair kanâat izhâr etmektir.

Bunun için icâzetnâme alacak adayın, dergâhın 'Şurût-ı Saîd' olarak belirlediği kurallara⁸ harfiyen uyacağına dair birkaç halife ile beraber kanâatlerini yazılı olarak belirtmek

6 Süleyman Yücel'in Not Defteri 1'den, s.7.

7 MEC Araştırma Merkezi, belge Nr. 1429.

8 Şurût-ı Saîd, Gümüşhanevî tekkesine has olmak üzere ebedî saâdeti kazanabilmek için uyulması gereken şartları ifade etmektedir. Şartlar, dönemsel olarak sosyo-dinî açıdan öncelenmesi gereken kuralları belirtmekte ve 19. Asrın sonlarında dergâhın hangi esaslar üzerine bina edildiğini göstermektedir. Bunlar:

1. Hadîs-i Şerîf Okumak
2. Mahbûb ve zenân ile bir sâat dahi meclis olmamak
3. Salı gecesiyle Cuma günleri terk olunmamak
4. Hediye kabul olunmayıp cüz'î şeyde dahi mahlûka bâr olmamak
5. Üstâd emrine aslâ muhâlefet etmemek
6. Zaleme, küffâr ve cebâbîr yanlarına varmamak

ve imza altına almak bulunmaktadır.

Mesela, Köprülü Yusuf Efendi, Hemşinli Ahmed Efendi, Şumnuvî Bekir Efendi, Safranboluvî İsmail Efendi, Eğinli el-Hâc Şakir Efendi'nin hilâfete lâyük olduklarını, "istihkâk-ı müstahlefîyyetleri nümâyân olmağın zeyilde kefâletleri temhîr ile izhâr olunan bâlâda muharrer olan şürûtu bi'l-edâ kefâletleri müş'ir işbu makâma tastîr olunmuşdur" diyerek icazet almalarına kefil olduğuna dâir mührünü basmıştır.

Yine, 1301/1884 senesinde Oflu Hacı Tâhir Efendi ve birâderi Hacı Osman Efendi, Burdurlu Hoca Mehmed Efendi, Dağıstanlı Hacı Ömer Efendi, Hemşinli Hoca Mahmud Efendi, Bayburtlu Hasan Efendi, Bergoslu Mehmed Eşref Efendi, Ankaralı Ahmed Efendi, Eğinli Süleyman Efendi, Karahisarî Mehmed Efendi, Tekfurdağlı Mustafa Efendi'nin hilâfete lâyük olduğunu, şürûta riâyet edeceklerine kefil olup mühürleyen beş kişi içerisinde bulunmaktadır.⁹

Yılın 6-7 ayını İstanbul, Rumeli, İzmit, Mısır, Mekke, Medine gibi bölgelerde ilim, irşad faaliyetleri ile geçiren Yusuf Şevki Efendi, geri kalan vakitlerinde memleketine dönmüş ve bu faaliyetlerine yörede devam ettirmiştir. Özellikle kendisine intisap edenlerin isimlerini târîh ve yer vererek kaydettiği *Defter-i İhvân*'dan Trabzon'dan Selanik ve Şumnu'ya, Kahire'den Mekke ve Medine'ye kadar yaklaşık 12 bin müridinin olduğunu anlamaktayız. Bu kayıtlara göre kendisine Of, Kondu, Sürmene, Maçka, Çaykara dolaylarında erkek-kadın altı bin civarında müntesibinin olduğu görülmektedir. Kendisinin İstanbul Gümüşhânevî Dergâhı'nda ilk halvetine 1286/1869 târihinde katıldığını, 1290/1873 târihindeki halvet listesinde halife olarak yer aldığını *Defter-i İhvân*'a isim kaydetmeye hilâfetinden yaklaşık 4-6 sene sonra Ağustos 1877'de başlayıp Ocak 1896'ya kadar devam ettiğini de bildiğimize göre yaklaşık 20 yıl dergâh adına fiilî irşâd hizmeti yürüttüğünü söyleyebiliriz. Buna gerek talebelik ve hilâfet öncesi şer'î ilimleri tahsil devresi gerekse deftere kayıt yapmadığı ömrünün son 9-10 yılını katacak olursak hayatının tamamının dinî ilimleri okuyup okutan bir müderris, Osmanlı coğrafyasında dergâh adına gönüllü imâmet hizmeti yapan imam ve hatip, tekkede okutulan eserlerin tashîhi, basılması ve dağıtılması işlerine nezâret eden kitâbiyât ve matbuât âlimi, manevî irşâd hizmetini yürüten bir şeyh efendi ile karşı karşıya olduğumuz söylemek gerekir.

Yusuf Şevki Efendi'nin hadis yanında, Pazartesi ve Cuma geceleri hatm-i hâceye devam ettiği, hediye kabul etmediği, hocasına muhâlefet etmediği, kâfir ve zâlimlere yaklaşmadığı çıkarılabilir. Onun yaygın olarak yöre halkı tarafından gerek kendi bölgesinde, gerekse seyahatleri esnasında tarikat dersi dışında şer'î ilimlerde bir hayli talebe yetiştirdiği, Gümüşhânevî'nin Karadeniz'de kurduğu müesseselerin, oluşturduğu hâlenin genişleyip XX. asra taşınmasında büyük fonksiyon icrâ ettiği nakledilmektedir. Hatta yayına hazırladığımız *Defter-i İhvân*'a bakarak Yusuf Şevki Efendi'nin Çaykara, Kondu, Of, Sürmene, Maçka dolaylarında esnaf, çifçi, imam-müezzin benzeri kadın-erkek her kesimden kendisine intisap eden binlerce müridin mesleklerine bakınca şu rahatlıkla söyleyebiliriz ki 1875-1900 arası bölge Yusuf Şevki Efendi'nin rehberliğiyle nefes almış, kendi yolunu pekiştirmiştir.

Yukarıda yazılı bulunan şartlara göre tekke mensubu her müridin icâzetnâme alabilmesi için hayatı boyunca hadis okutma zorunluluğu vardır. Bu şart gereği olsa gerekir ki tekkeler kapatılıncaya kadar Gümüşhânevî müntesipleri Osmanlı coğrafyasında hadisle iştigâl etmişlerdir. Hatta Cumhuriyet döneminde de bu gelenek devam etmiş günümüze kadar gelmiştir. (MEC Araştırma Merkezi 1444 (1445-1447) no'lu belgeler.)

9 *Sene 1301, Bâ'is-i şehâdetnâme budur ki Oflu Hacı Tâhir Efendi ve birâderi Hacı Osman Efendi ve Burdurlu Hoca Mehmed Efendi ve Dağıstanlı Hacı Ömer Efendi ve Hemşinli Hoca Mahmud Efendi ve Bayburtlu Hasan Efendi ve Bergoslu Mehmed Eşref Efendi ve Ankaralı Ahmed Efendi ve Eğinli Süleyman Efendi ve Karahisarî Mehmed Efendi ve Tekfurdağlı Mustafa Efendi cümlesinin hilâfete istihkâkları bulunduğuundan bâlâda zikr olunan şürûta riâyet edip hıfz edeceklerini mübeyyin işbu kefâletnâme ve şehâdetnâmemiz temhîr ve tastîr kıldı. Şumnulu Bekir Efendi (mühür), Oflu Yusuf Efendi (mühür), Oflu Hacı Caşer Efendi (mühür), Kırımı Müctebâ Efendi (mühür), Kırımı İsmail Efendi (mühür).*

1.3. Bazı Kerâmetleri

Yöre halkı arasında halen kerâmetleri anlatılan ve derin bir saygı ile bahsedilen Yusuf Şevki Efendi hakkında derli toplu bilgileri 5 Kasım 2013 târihinde vefat eden torunu Süleyman Yücel'in hatıra defterinden takip edebilmekteyiz. Buna göre bir gün kendini çekemeyen ve arkasından vurmak için yol kenarına gizlenen yöre eşrafından Mustafa Ağa adında birine tam önünden geçerken hiç başını kaldırmadan “Mustafa Efendi buyurun çay içelim” davetini yapmış, görülme ve hissedilme imkânı olmayan Mustafa Ağa halinden pişman olarak kendine bağlanmıştır.

Bir başka kerametini ise Süleyman Yücel şöyle kaydetmektedir:

Evvelce Of'ta müftülük yapmakta olan, sonradan Çarşamba'ya nakledilen ve orada kalan Nusret Ulusoy'un dedesi olan zât-ı muhterem, Çarşamba'ya tâyin edilme sebebini babam Ali Galip Yücel'in ziyâreti esnasında şöyle anlatmıştır. Of'un içerisinde bulunan eski bir mezarlığın kalkması için iki hoca ile birlikte fetvâ verdik. O sırada da Hoca Yusuf Şevki Efendi İstanbul'dan gelirken yanımıza uğradı. Bana ‘Müftü Efendi neden bu mezarlığın kalkması hakkında fetva verdin?’ dedi. Ben de üzerinden kırk sene geçen bir mezarlığın başka yere naklinde bir mahsur olmadığına dair kitaplarda kayıt olduğunu söyledim.

“İyi amma böyle tehlikeli işlere karışmasanız daha iyi olmaz mıydı? Ruhlar sizi Rasûlullâh'a şikâyet ettiler. Şikâyet edildiklerinden dolayı davacı oldular, diğer iki hoca hakkında idam kararı verildi. Sizin ilminize hürmeten iltimas ettik, az bir ceza ile kurtulacaksınız. Yalnız cezaya itiraz edersen ceza büyür.” Ben ise maneviyât ile istidâdım olmadığımdan dolayı söylenenleri pek de nazar-ı itibâra almadım. Çünkü dünyada iken Rasûlullah'ın meclisinde bulunması, bana iltimas geçmesi, ruhların şikâyetlerini bilmesi, mantığının kabul etmediği hadiselerden olmakla garip geliyordu. Halbuki öyle büyük zatlar, veliler meşâyih-i kirâm her zaman görüşebilir ve zâhiren olmasına imkan olmayan birçok işleri yapabildiklerine sonradan şahit oldum. Hatta meşhûrdur ki; evliyâ ve meşâyih-i kiram sağ oldukları müddetçe kınındaki kılıca, vefat ettiklerinde ise kınından çekilen kılıca benzerler. Daha fazla tesir ederler. Sonra bu hususta yanıldığımı anladım. Aradan fazla geçmeden iki hocanın hakikaten hiç sebepsiz idamlarına karar verildi. Benim de o sırada hiç sebepsiz olarak kaza haricine sürgün edildiğim bildirildi. Of müftüsü olduğum halde Akçaabat'a sürmüştü oldular. Of'taki eşraf ile bu karara itiraz edelim diye tafsilâtlı bir arzuhâl yazarak suçumuz olmadığını ve bu kararın yersiz olduğunu bildirdik. Gelen cevapta ise vilâyet hâricine sürgün dediler ve Çarşamba'yı gösterdiler. Tekrar itirâz edelim dedilerse de Hoca Efendi'nin söylediklerini hatırladım. Ve itiraz edince de artacağına şahidi de oldum. O zamandan beri Çarşamba'dayım işte buraya geliş sebebim böyledir dedi.

1.4. Eserleri:

1.4.1. Hediyyetü'z-Zâkirîn ve Hüccetü's-Sâlikîn: Yusuf Şevki Efendi'nin matbû tek eseri olup baskısı Mısır'da yapılmıştır. Müellif risâlenin sonunda, eserin yazımını 12 Zilkâde 1301/3 Eylül 1884 târihinde bitirdiğini söylemektedir. Onun Abdulhamid tarafından “Râmûzu'l-Ehâdis”i bastırmak için Mısır'a gönderildiği bilindiğine göre, kendi eserini de aynı dönemde (Bulak 1303/1885) bastırması olma ihtimâli görünmektedir.

Hediyyetü'z-Zâkirîn'de tarîkat âdâb ve erkânını derin bir vukûfiyet içerisinde incelediği görülmektedir. Ancak bu inceleme savunma üslubundan ziyade bütün dinî ilimlerin verilerinden yararlanılarak müellifin dinî konulardaki bütüncül/küllî metodunu ve tasavvufî konuları dinin ana unsurları çerçevesinde ele alma kaygısını göstermektedir.

Tarafımızdan daha önce tercüme edilip neşredilen eser Arapça'dır.¹⁰ Nakşibendî tarikatının şartları, zikir âdâbı, râbitanın keyfiyet ve meşrûiyeti, istimdâd ve istiânenin câiz oluşu, Peygamber ve velîlerle tevessülün câiz oluşunun delilleriyle açıklanması, inâbe ve intisab şeklinin açıklanması, meşâyih'ten zikir dersi alma, biat ve musâfaha, kadınlardan biat

10 Bkz. Kara, İsmail-Hür, Mahmut Yücer, “Trabzonlu (Of) Nakşi-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve Hediyyetü'z-Zâkirîn Hüccetü's-Sâlikîn Adlı Eseri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. V, sy. 13, (2004), s. 323-362.

alma, kadınlara ve avâma zikir dersi verme, müridlere teveccüh, cehrî ve hafî zikir, cemiyet ve cemâatle zikir, hatme ve halka, zikirde sayı belirtilme, kapıların kapatılıp dersli olmayanların hatmeye alınmaması, zikir ve hatme sırasında gözlerin kapatılması, zikir, tehlîl ve Peygamber (sav)'e salât ü selâmda sesin yükseltilmesi, kazâ borcu olanın nâfilelerle meşgul olması, bunun câiz oluşunun açıklanması, delilleri, hikmetleri, meşrûiyeti, hatme âdâb ve erkânı, akabindeki duâ gibi konuları ihtivâ etmektedir.

Fıkıh, tefsir, tasavvuf ve kelâm alanında çok geniş bir sahadaki kaynaklara atıflarda bulunan müellifin yararlandığı eserler arasında Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri yanında *Kütüb-i Tis'a* içerisindeki Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî'nin *Sünen*'i, İmam Mâlik'in *Muvatta'*ı gibi müteber hadis kitaplarını kullanılmıştır. Bunların yanında Suyûtî'nin *Câmiu's-Sagîr*'i, Taberânî'nin *Mu'cemü'l-Evsat*, Münâvî'nin *Feyzü'l-Kadîr*, Beyhakî'nin *Şuabü'l-İmân* adlı eseri onun hadis kaynakları arasındadır. Diğer sahalarda yararlandığı kaynaklar da şöyledir:

Eserini tarîkat müntesiplerine yol göstermek için kaleme alan müellifimiz, konularını da onlara göre seçmiş, onları aklen ve rûhen yetiştirmeyi amaçlamıştır. Fâtiha ve İhlâs okuyup sevâbının meşâyihin ruhlarına hediye etmek, ruhlardan istimdâd gibi hususları Ehl-i Sünnet inanç esaslarına göre açıklamakta zaman zaman diğer mezhep görüşlerine de yer vererek tenkit etmekten çekinmemektedir. Eserde tasavvufî bahislerin tamamen sünnet temelli olarak açıklandığı görülmektedir. Bey'at ve musâfaha, teveccüh, cehrî zikrin câiz olduğu, gece namazları, kadınlarla biatleşme buna örnek olarak verilebilir.

Risâlenin son bölümünde tarîkata ve tarîkat müntesiplerine yapılan tenkitlere karşı hadis ve fıkıh kitapları temel alınarak savunma yapılmaktadır. O'na göre, hatmelerde sayı tahsisi önemli bir unsurdur. Tarîkata intisâbı olmayanların hatmeye alınmaması gerekir. Hatm-i hâcegân esnasında kapı ve pencerelerin kapatılması, gözlerin yumulması lüzumludur. Risâlenin sonunda hatm-i hâcenin nasıl yapılacağı, tertibi, usûlü ve sonunda yapılacak duâ tarif edilmiştir.

Tercüme neşrettikten sonra Yusuf Şevki Efendi'nin el yazısı ile kenarlarına notlar düşülmüş *Hediyyetü'z-Zâkirîn*'in bir nüshası elimize geçti. Bu nüsha üzerinde Yusuf Şevki Efendi, hâşiye niteliğinde kendi el yazısı ile konuyu te'kid eden çok sayıda hadis metni almış kaynaklarını göstermiştir. Yine konuyla ilgili olarak Râzî, Molla Câmi, Abdulganî Nablûsî, İmâm Şârânî gibi ulemânın sözlerinden alıntılar, *Fetâvâ-yı Hayriyye*, *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, *Fetâvâ-yı Necmiyye*, *Kadîhân*, *Şerh-i Hidâye* gibi fıkıh kitaplarına atıflar gözlenmektedir. Sona doğru ise kenarlara çocuklarının doğum târîhlerini düşmüştür.

Şevki Efendi'nin matbu olmayan diğer eserleri şunlardır:

1.4.2. *Defter-i İhvân*: Yusuf Şevki Efendi hilâfet aldıktan sonra irşad vazifesi için dolaştığı belde ve memleketlerde kendisine intisap eden kişilerin isimlerini yer ve târîh vererek kaydetmiştir. Defterden Ziyâiyye ekolünün Osmanlı coğrafyasında yayıldığı bölgeleri, köy ve kasabaları, intisap edenlerin meslek ve kimliklerini izlemek mümkündür. Yaklaşık 450 sayfa civarında olan bu defterde yine yaklaşık olarak 12000 ismin kaydedildiği görülmektedir. *Defter-i İhvan*'ın içeriğini aşağıdaki tablodan takip etmek mümkündür.

Fihrist-i Defter-i İhvan

Sahife	Esâmî-i Beldâmî li'r-ricâl
3	Medîne-i Münevvere nevverahallâlu te'ala ilâ yevmi'l-kıyame
8	Mısr-ı Kâhire sânihallâhu ani'l-beliyye
13	İskenderiyye hafazahallâhu ani'l-kefereti'l-fecere
19	Trabzon Şehri
91	Akçaabad Polathâne kasabası
55	Sürmene Kazası
100	Of kazası
165	Selanik
175	Avrathisarı
185	Gümülcine
193	İskeçe
200	Yenice
205	Edirne
220	Yanbolu kasabası
225	Tuna tarafı Silistre
228	Ruscuk
230	Virane
235	Şumnu
	Li'n-nisâ
251	Medîne-i Münevvere nevverahallâhu te'âlâ
305	Mısr-ı Kâhire 254
310	İskenderiye 253
315	Trabzon Şehri 271
320	Akçaabad Polathâne (276)
340	Sürmene kazası 290
360	Of kazası 320
380	Selanik 266
385	Avrathisarı
388	Gümülcine
391	İskeçe
393	Yenice
395	Edirne
255	Yanbolu kasabası
	Silistre
	Ruscuk
	Varna
258	Şumnu

Kütüphanelerimizde Osmanlı dönemine ait klâsik tasavvufî eserler yerini tezkire, menâkıb, tekke şeyhlerinin dîvânçe, şiir dâhil derleme veya kırkambar türü eserleri bol miktarda bulunmaktadır. Ancak bir gelenek olarak kendisine intisap eden müridlerinin isimlerini kaydettikleri defterlerinin müsellemler olarak bilindiği halde herhangi bir çalışmaya

konu olmamıştır. Yusuf Şevki Efendi'nin *Defter 'i İhvân'* ı işte bu alanda ihtivâ ettiği malumât ve veri açısından incelemeye değer bir eser olarak önümüzde durmaktadır.

Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Nebî*'sinde Hz. Peygamber'in ağzından 'Yazdın adın ile adımı' derken, Cenâb-ı Allâh'ın Miraç'da kendisine yaklaştırıp onun adını kendi adına ilave ettiğini ifâde eder. Bu nebisine yüce bir mertebe, büyük bir lütuf ve ihsândır. Zira herşeyin yaratıcısı, tevhidin ifâdesi olan en büyük kelime "Lâ İlâhe İllallâh" ifadesi yanına "Muhammedü'r-Resûlullâh" ibâresini ekleyerek bu âleme görevli olarak gönderdiği bir kulunun ismini ulûhiyyet makâmında zikretmiştir.

Diğer taraftan kutlu çağrı (ezan) içerisinde kendisi yanında ona şehâsdetin günde beş defa âleme ilan edilmesi, yeni dünyaya gözlerini açan (küçük âleme) çocuğun kulağına hatırlatılması bu çağrı içerisinde Hz. Muhammed'in adının fisıldanması kuru bir "şan yüceltmesi"¹¹ değildir. Kuru bir yüceltme veya övünç vesilesi değilse ne olabilir, yoksa başka anlamları da var mıdır? Acaba hazret-i insanda tecelli etmesi, kulunu zatına 'ayna' edinmesi, onda gölge olarak görünmesi, yere göğe sığmayıp onun gönlüne sığması, 'nefha-i ilâhî'sini onda gizlemiş, ya da göstermiş olması değil midir?

Genel insanlık âilesinden, İslam kardeşliğine oradan özel bir kardeşlik alanı olan tasavvuf ve tarikat kardeşliğine geçişte dini daha iyi yaşama arzusu ve amacı olduğu bilinmektedir. Dini yaşayandan öğrenmek, ya da yaşanan bir tecrübelerden kendisine en uygun olanı seçmek için ona yakın olmayı gerektirir. Diğer yandan şeyh ve ya üstadın talebeyi benimsemesi, kanatları altına alması daha önemlidir. Zira yolun devam etmesi kadar, dünyevî sorumluluk ve emânetlerin tevdi' edilmesi, âhirette beraber olup beraber haşrolunma arzusu doğal olarak oluşmaktadır. Zira Allah, Hz. Peygamberin ismini kendi ismi yanına yazmış, Hz. Peygamber'de Hz. Ali'yi kendine yaklaştırmıştır.

1.4.3. *Râmûzu'l-Ehâdis Hâşiyesi*: Yusuf Şevki Efendi kendi ders okuttuğu *Râmûz*'un baş tarafına;

*Kitâbün celle kadren fâka bedren
Bedâ beyne'l-verâ, şemsen münîran*

beyitleriyle başlayan ve toplam 78 beyitten oluşan eserin medhini, bazı özelliklerini ve müellifinin hususiyetlerini açıklayan Arapça bir şiir yazmıştır. Yine *Râmûz* içerisine başkalarına ait hadis ilmi ile ilgili birçok risâleyi alıntılanmıştır. İmam Suyûtî'nin *Risâle Müntehâ'l-Ukûl*'ü bunun örneklerindedir. Kendi haşiyesinin sonuna yine kendi eliyle Arapça olarak "İstîlâhâtü'l-Hadîs" başlığı altında sahih, merfu', mevkuf, mürsel, hadîs-i kudsî, mütevâtir, munkatı' benzeri 30 hadis istîlâhını Arapça olarak açıklamıştır. Eser içerisinde 37 adet şukka (bağımsız not kağıdı) bulunmaktadır. Bu notlar müstakil bir kitapçık olacak hacimedir. Eserin son kısmında *Râmûz*'a bir hatâ-savab (doğru-cevap) kitapçığı hazırlamıştır. Bu haliyle esere *Râmûzu'l-Ehâdis Hâşiyesi* şeklinde isimlendirmemiz yanlış olmasa gerekir.

1.4.4. *Levâmi'u'l-Envâr ve Menâzilü'l-Ebrâr*: Yusuf Şevki Efendi, *Râmûzü'l-Ehâdis*'in sahabî râvilerini tanıtmak üzere *Levâmi'u'l-Envâr ve Menâzilü'l-Ebrâr* isimli 192 varaktan oluşan bir eser kaleme almış, eserin temmet kaydında 28 Recep 1296 Cuma günü seher vakti tamamladığını belirtmiştir. 534 râviden oluşan isim listesini elif-bâ sıralamasına göre tanıtmıştır. Ancak daha sonra buna 30 varak tutarında bir ilave yapılarak yeni isimler ilave etmiştir. Bu zeyl de 3 Safer 1297'de tamamlanmıştır.

11 Senin şânını yükseltmedik mi? (İnşirah 94/4)

Aynı eserin sonuna doğru mustalahâtü'l-hadis konusunda *Şerhu Allametü'l-Emîr alâ Kasîdeti Sahih* üst başlığıyla bir risâleyi temize çekmiştir. Bu risâleyi de 11 Safer 1296'da, Kahire'de Mescidü Hüseyniye'de tamamlamıştır. Kasîde'nin kenarında *Hâşiyetü Dessûkî alâ Allametü's-Sabbân* eseri bulunmaktadır. Hâşiyesi yapılan Allâme Sabbân'ın (ö.1206) *Manzûmetü Allâme es-Sabbân fî Elkâbi'l-Hadîs* adlı şiiri şöyle başlamaktadır.

صَلُّوا صَحِيحَ عَرَامٍ صَبْرُهُ ضَعْفًا
وَبَدِّلُوا قَطْعَ مَنْ فِي حُسْنِكُمْ شِعْفًا

17 Şaban 1299 târihinde eserin sonuna altı sayfa hâlinde seyhi Gümüşhânevî'nin hayatı hakkında Arapça malumat yazmıştır. Biyografi kronolojik olup Gümüşhânevî'nin hayatını târihen izlemek mümkündür. Kendi el yazısı ile olan bu eserler de özel kütüphanesindedir.

1.4.5. Birgivî'nin *Mustalahâtü'l-Hadîs li'l-Birgivî* isimli beş varaklık eserini kendi derlemesi içerisine almıştır. Bu risâle;

Sahîhun mu'dalü'l-irsâli vakfun
Fe-katu'l-vasli min-ref'i'l-garîb

şeklinde başlamakta ve;

Zaîfün an-anü'l-ulyâ fe-selsil
Usûle'd-dürri nazmen an-tabibin

beytiyle bitmektedir. Toplam iki kıta sekiz beyitten oluşan kasîdenin şerhidir. Kasîdenin aslı, Hâfız İşbili'ye aittir. Muhaddis Ebu'l-Fazl Muhammed Medlecî bunu şerh etmiş, Birgivî ise hac yolculuğu esnâsında talebeleri ile eseri okurken kendisinden açıklama yapması istenmiş, böylece hâşiyeye ortaya çıkmıştır. Yusuf Şevki Efendi ise kendi el yazısı ile 1296'da bunu temize çekerek eserine almıştır.

1.5. Dost Halkası

Şevki Efendi'nin doğal olarak dost halkaları Gümüşhânevî Tekkesi'nin önde gelen şahsiyetlerinden oluşmaktadır. Bunlar o dönemin Osmanlı ulemâsının önde gelen müderris, müftü, kadı gibi şahsiyetleri yanında yine tabiatıyla toplumun her kesiminden tekke müntesipleridir.

Kastamonulu Hasan Hilmi, Safranbolulu İsmail Necati, Dağıstanlı Ömer Ziyâeddin Efendi, Ünyeli Yusuf Bahri Efendi (ö.1921), Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi, bu halkanın önde gelenleri olmalıdır. Nitekim *Hediyetü'z-Zâkirîn*'in sonuna Ömer Ziyâeddin Dağıstânî'nin kendi tarikat silsilesini ifade eden beyitleri kaydederken Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi (ö.1916) ve Abdülkerim Dağıstânî el-Gumûkî'nin Arapça kaleme aldıkları takrizleri bulunmaktadır. Halkaya ait isimleri Gümüşhânevî tekkesinde halvete girenlere ait listelerden takip edebilmekteyiz. Zira bazı halvet listelerinde Yusuf Şevki Efendi'nin ismi halife sıfatıyla listenin ilk sırasında yazılı olduğu görülmektedir.

Yusuf Şevki Efendi'nin birçok mektubu Gümüşhânevî'nin bir diğer önde gelen halifelerinden Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi evrakında elimize geçmiştir. Ahmed Hilmi Efendi uzun yıllar İzmit'teki medresesinde müderrislik yapmış ve Gümüşhânevî Dergâhı'nın diğer vilâyetlerdeki organizasyonu ile ilgilenmiştir.¹²

12 Ahmet Hilmi Ankaravî 1268/1852 yılında Kızılcahamam İlçesinin Pazar-Kınık köyünde doğdu. İstanbul Şahkulu Medresesine giderek tahsilini tamamlayan Ahmet Hilmi Efendi, Kütahyalı Seyyid Veliyüddin Sıtkı Efendi'den 11.04.1881

Yusuf Şevki Efendi, Gümölcine'den 16 Temmuz 1885 (3 Şevval 1302) târîhinde Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi'ye yazdığı mektupta, bölgesinde bulunan ihvana selam etmekte, hatmelere devam etmelerini istemektedir. Kendisinin her gün ikindi ve yatsı namazından sonra hatmelere devam ettiklerini "Elhamdülillâh bu sene-i mübâreke bu tarafda mu'teriz zuhûr etmediğinden mâ-adâ mutasarrıf paşa ve kumandan paşa ve mollâ efendiler dahî intisâb etmiştir" diyerek çok kimsenin kendisine bağlandığı müjdesini vermektedir.¹³

7 Mayıs 1889 (7 Ramazan 1306) târîhinde yine Ankaralı Ahmed Hilmi Efendi'ye yazdığı mektubunda Ramazan'ın birinde Siroz'a ulaştığını ancak, kasabanın manevî havasının çok bozuk olduğunu, müteriz hocalar yüzünden çok sıkıntı çekip duâ, himmet ve meded talep etmektedir.

22 Kasım 1896 (10 Teşrin-i Sâni sene 1312) târîhli mektubunda ise Ahmed Efendi'nin kendilerini bırakarak İzmit'e dönmesi hakkındaki yorumları aktarıp sıkıntıları için dâa etmekte, kardeşlik hukuku gereği birbirlerine destek olmaları gerektiğini beyan etmektedir

1.6. Kütüphanesi

Yusuf Şevki Efendi'nin günümüze ulaşan kütüphanesi Kondu Köyü'nde eliyle yaptığı evinde muhafaza edilmekte ve 300'ü yazma 800 civârında kitap içermektedir. Çoğunluğunun üzerinde şahsî mührü basılıdır. Yazmaların bazıları XVII. yüzyıla âittir. Yazma eserler tezyinî sanatlar açısından öne çıkmamakla beraber içerik ve nâdir nüshalar olması açısından oldukça değerlidir. Bunlar içerisinde çok sayıda Ziyâiyye ekolüne ait hadis, delâil, hizb okuma icâzetnâmeleri, merkez tekkenin desteğiyle kurulan kütüphanelerin vakfiyeleri, merkezle yazışmalar, sipariş edilen kitaplar ve te'diye yazıları yer almaktadır.

Kitaplar arasında *Kadı Beyzavî Tefsiri*, *Bursevî Tefsiri*, *Sahîh-i Buhârî* ve genelde Osmanlı medreselerinde okutulan âlet ilimlerine âit ders kitapları yer almaktadır. Süleyman Yücel'in rivâyetine göre gerek Rus işgâli esnasında, gerekse daha sonra bu kütüphaneden çok sayıda eser ödünç verilmiş ama alanlar tarafından geri getirilmemiştir.

1.7. Yusuf Şevki Efendi Takipçileri

Yusuf Şevki Efendi'nin yolunu son devir müderris ve şeyhlerinden Ferşad Efendi (1866-1929) devam ettirmiştir. Şeyhine damat olan Ferşad Efendi de Gümüşhânevî Tekkesi'ne bağlanmış, İsmail Necati Efendi'nin yanında halvete girerek hilâfet almıştır. Ömrünün sonuna kadar memleketinde tedris ve irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.¹⁴ Memleketinde öğrenci yetiştirmeye devam etmiş, vefâtında hocası gibi kendi köyünde defnedilmiştir.

Ferşad Efendi, Gümüşhânevî'nin Of, Rize ve Bayburt'ta kurduğu kütüphanelerin mütevelliğini de yapmış, köyünde kurduğu medresede kırk yıl müderrislik, Of'ta müftülük, Samsun İdâdisi'nde öğretmenlik görevlerini icra etmiştir.

tarihinde icazet aldı. Gümüşhaneli Ahmet Ziyâeddin Efendi'nin talebelerinden olmuş, Gümüşhânevî ekolünün geleneksel olarak verdiği *Râmûz*, *Delâil* okutma icâzetleri yanında tarikat hilâfetnâmesi almıştır. Ömrünün sonuna kadar *Râmûz* ve hadis okutmuştur. Ahmet Hilmi Ankaravî, İzmit'te Fevziye, Taşçılarbaşı ve Yeni Cuma Câmilerinde imam ve hatiplik yaptı. İzmit kadısı tarafından münhal bulunan Gazi Süleyman Paşa Medresesi müderrisliğine atanması teklifi, Padişah tarafından onanarak berat verilmiş ve 4 Zilkade 1318 (23 Şubat 1901) tarihinde İzmit Gazi Süleyman Paşa Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Bir müddet sonra Gazi Süleyman Paşa Câmii (Orhan Câmii) vaizliği de kendisine verilmiştir. 1909 yılından itibaren 5 yıl Kastamonu Devrekani İlçesi Tefikiye Medresesinde müderrislik yaptı. Daha sonra yeniden İzmit'e döndü. İzmit'te 1914 yılından vefatına kadar Gazi Süleyman Paşa Medresesi'nde müderrisliğine devam etti. Ahmet Hilmi Ankaravî Kastamonu Devrekani ilçesi Tefikiyye Medresesi'nde görevli bulunduğu sırada *Muhibbu'l-Fıkh li-Hıfzı'd-Din* (8 Şaban 1328/1912 Mahmutbey Matbaası İstanbul) eserini yazmıştır. Hacı Ahmet Hilmi Efendi 25 Teşrin-i Sâni 1322 (08.11.1916) yılında İzmit'te vefat etti. İzmit Bağçeşme Şehitler Mezarlığı'na defnedildi.

13 MEC Araştırma Merkezi, Ankaralı Ahmet Hilmi Efendi Evrakı, nr. 2/0029.

14 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, 413-414.

Toplumun kültür değişimine uğradığı hassas bir dönemde yetiştirdiği talebeleriyle Karadeniz yöresinde halkın dinî hayatı üzerinde unutulmaz tesirler bırakmıştır. Tesirleri ölümünden sonra da devam etmiştir. Çaykara'da müderris mürid Hasan Râmi Yavuz, Of'ta Çalekli Dursun Feyzi Güven, Of'ta ünlü kırâat âlimi Mehmet Rüşdü Âşikkutlu, Samsun'da Açıkbâş Ömer Efendi ona mensup olan önemli kişiler arasındadır.¹⁵

Ferşad Efendi'nin talebeleri arasında tarikat yolunu Samsun'da Açıkbâş Ömer Efendi, Açıkbâş Ömer Efendi'nin yanında yetişen Suluova'da uzun süre imamlık yapan Ali Yücel ve son olarak oğlu Süleyman Yücel¹⁶ devam ettirmiştir.

Ömer Şevki Altuninç, 1880/1295 senesinde Artvin'in 10 km. doğusunda yer alan Salkımlı (Tolgun) köyünde Mustafa Efendi ve Hava Hanım'ın çocukları olarak dünyaya geldi. Aile, soyadı kanunundan önce, "Karakullukçuoğlu" lakabını kullanmıştır. Ancak soyadı kanunu çıktığı zaman "Karakullukçuoğlu" soyadını almak istemişler fakat önceden Oflu bir aile "Karakullukçuoğlu" soyadını aldığı için Ömer Efendi "Altuninç" soyadını almayı uygun görmüştür. Altuninç "içi altın gibi saftır, içi kir pas tutmaz, saf olan kişi" manası gelmektedir. Ömer Efendi'nin ilk bilgilerini kimden aldığını bilmesek de, şehâdetnâmesinden 17 yaşında iken 1312/1897'de Canik Mekteb-i İdâdiye Mülkiyesi'nden "aliyyü'l-a'lâ" (Pekiyi) dereceyle mezun olduğunu öğrenmekteyiz. 27 yaşında iken 1322/1907 de ise diplomasını zâyi sebebiyle tekrar çıkartmıştır. Ömer Şevki Efendi 1888-1911 târihleri arasında Rüşdiye okullarında Fransızca ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Fransızcasının ileri seviyede olması sebebiyle Fransızlarla ve şehirdeki papazlarla da görüşür, Fransızcasını bir taraftan yaşatmaya çalışırken, diğer taraftan onlara Türkçe öğretmiştir. Şehirde varlıklı aile çocuklarına özel Fransızca dersleri vermiştir. Bu nedenle kendisine "Hoca Efendi" veya "Efendi Hazretleri" denilmektedir.

Sebebini bilmediğimiz bir nedenden ötürü Trabzon İdâdisi'ne tayin edilir, ancak bu duruma kızarak istifâ eder ve kardeşi Ahmed ile birlikte sebze komisyonculuğuna başlar. Maârif Nezâreti, tayin hatasını düzelterek tekrar Samsun'da göreve başlayabileceğini söylemesine rağmen, kabul etmez. Şık giyinen Ömer Efendi bundan sonra iş elbiselerini giyiniş çalışmaya başlar.¹⁷

Ara sıra Of'a giderek şeyhi Hacı Ferşad Efendi'yi ziyaret eder. Şapka giymediği için "Açıkbâş" lakabıyla meşhur olur, Cumhuriyet'in ilk yıllarının getirdiği ideolojik baskılara maruz kalır, peşine polis takılır, bir çok kez sorgulanır. Kendisini ziyarete gelen müritlerini

15 Yavuz, "Ferşad Efendi", s. 413-414

16 Süleyman Yücel'in hâtıra defterinden. Ekşioğlu Hacı Süleyman Yücel, 1929 yılında Trabzon Dernekpazarı ilçesi Kondu köyü Ekşiali mahallesinde dünyaya geldi. Babası Nakşî şeyhi Hacı Ali Galip Yücel (Ali Galip el-Ofi), annesi Cansızoğlu Paşa Efendi'nin kızı Ayşe'dir. İlk ve orta tahsilini Samsun Tekkeköy'de birincilikle bitirdi. Maddî durumu nedeniyle lise tahsiline ara verdi. Daha sonra Ankara ve Amasya'da açılan teknisyenlik kurslarını tamamlayarak demircilik ve sobacılık işlerine başladı. Daha sonra Suluova'ya dönerek dış teknisyenliği ve sobacılık yapmaya başladı. Hacı Süleyman Efendi, dünyevî işlerini sürdürürken bir yandan da babasında din eğitimleri almaya devam etti. Babasından başka Şeyh Ömer Şevki Altuninç Efendi'ye intisab etmiş ve ondan ders almıştır. Bu eğitimler sayesinde Sürmene Merkez Câmisine imam oldu. İmamlık yaparken dışçılık yapmaya da devam etti. 1976 yılında Dernekpazarı Merkez Câmisi imamlığına atanmış ve emekli oluncaya kadar burada imamlık yapmıştır. İmamlığı sırasında dışçılığa devam etmiş olup yaşlandıktan sonra bu işi bırakmış fakat dışçılık alet ve edevâtı evinin en mütênâ köşesinde saklanmaktadır. Hacı Süleyman Efendi, çok yönlü kişiliğe sahip biri idi. Halk Eğitim Merkezi'nin açtığı birçok kursu bitirmiş ve diplomaslarını süs diye kullanmayı çeşitli alanlarda da faaliyet göstermiştir. Samsun'da bir yıl fâhrî vâizlik, Almanya'da din görevlisi olarak görev yapmış olup en son olarak Dernekpazarı Ziraat Odası Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Nakşî şeyhi olan dedesi Yusuf Şevki Efendi ve babası H. Ali Galip Yücel'den aldığı maddî ve manevî görevleri devam ettirmiştir. Kasım 2013'de vefat etmiştir. (İmdat Ekşi, *Hakkı Ekşi'den Ekşi Ali'ye*, İstanbul: 2004, s. 113-114.)

17 Hacı Ferşad Efendi ile ne zaman nerede tanıştı ve onun talebesi olarak tasavvufa sulûk etti, bunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak, Hacı Ferşad Efendi'nin Samsun'da öğretmenlik yaptığı söylenmektedir. Askere öğrencilerin alınıp alınmaması için oluşturulan komisyonunda Samsun'da görev almıştır. Muhtemelen aynı dönemlerde birlikte öğretmenlik yapmış olabilirler. Şurası kesin ki 1921-1922 yılından önce bu tanışma gerçekleşti. Sonrasında ise İstanbul'da Mustafa Feyzi Efendi hiâafeti zamanında iki halvete (1921-1925) katılmıştır.

otelde misafir eder, ücretini kendisi öder, tarikat derslerini vererek yolcu edermiş. Yusuf Şevki Efendi'nin oğlu Ali Yücel'i de böyle yetiştirip Suluova'ya görevlendirmiştir. 25 Mart 1950 târihinde vefat edip Seyyid Kutbiddin Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁸

Açıkbaş Ömer Efendi'den sonra bu yolu Yusuf Şevki Efendi'nin küçük oğlu Ali Galip Yücel Suluova'da devam ettirmiştir. 1900 yılında Kondu'da dünyaya gelen Ali Galip Efendi Ruslar'ın Of'u işgalleri sırasında muhâcir çıkarak Samsun Tekkeköy'deki ağabeylerinin yanına gelmiştir.¹⁹ Samsun Tekkeköy'de ağabeyi Molla Ahmet'in yanında tenekecilik ve sobacılık, terzilik, fırıncılık benzeri meslekleri icrâ etti. Dini eğitimini Samsunlu Ömer Şevki Efendi'den icâzet alarak tamamladıktan sonra yine şeyhinin isteği ile Amasya Suluova'ya imam olarak gitti burada elli yıl kaldı bunun otuz beş yılını fiilî olarak imâmetle geçirdi. Kendisi aynı zamanda Ziyâiyye'yi İstanbul-İskenderpaşa'da devam ettiren Mehmed Zâhid Kotku'ya bağlı olup sık sık ziyaretine gitmiş, 1960-1970 yılları arasındaki halvetlerine katılmıştır. 11 Mart 1993 senesinde vefat etmiş, cenazesi babasının mezarının bulunduğu Kondu Ekşiali Mahallesi'ndeki âile kabristanına nakledilmiştir.

1.7. Yusuf Şevki Efendi'ye Doğu Karadeniz Bölgesinde Biat Edenler

Trabzon'da İntisab Edenler:

Muharrem sene [1]298/Aralık 1880 târihiyle Nefs-i Trabzon'da tarikat-i Nakşibendiyye usûlü vechile zikrullâh ta'lim olunan ihvânı beyân eder. (s. 64)

C.a Sene 1294/Ağustos 1877 târihiyle Of kazâsı Kondu karyesinden intisâb eden ihvânları beyân eder.? Allâhu Teâlâ ve iyyâhümü'l-istikâmetihî Amin. (s. 78)

Fî 2 Ca sene [12]99 Of Çarşısı'nda intisâb eden ihvânı beyân eder.(s. 84)

23 Receb sene [1]294 târihiyle Zisino karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder: (s. 86)

Fî 9 C. sene [1]304 târihiyle Nefs-i Holaysa'da zikrullâh ta'lim olunan ihvânı beyân eder: Allâhümme sebbitnâ ve sebbithüm alâ rabbihimü'l-istikâmeti ve't-takvâ. Amîn.(s. 92)

Fî 25 Receb sene [1]304 târihiyle Holyasazalka karyesinde intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 100)

29 C. sene [1]305 târihiyle Kadahor karyesinden intisâb edenleri beyân eder: Rezaknâllâhu teâlâ ve iyyâhümü'l-istikâmeti ve's-sebât âmîn. (s. 103)

7 Receb sene [1]304 târihiyle Küçükhol karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 105)

Sene [1]304 Of kazâsı Çürük karyesinde intisâb edenleri beyân eder. Razaknallâhu teâlâ ve iyyâhümü'l-istikâmet.(s. 107)

Ca. Sene [1]302 târihiyle Viçeno(?) karyesinden intisâb edenleri beyân. Ve'f-fakanallâhu ve iyyâhüm ilâ-rızâihî.(s. 109)

Ramazan sene [1]297 târihiyle Yarakar karyesinden intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 111)

Fî 25 Receb sene [1]304 târihiyle Of kazâsı Hobşera-yı Ulyâ karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 112)

1 Ca sene [1]306 Hobşera-yı Süflâ Makozanos'da intisâb edenler. (s. 112)

Fî 23 C. Sene [1]304 târihiyle Hulman-ı Zîr karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 114)

Fî 8 Receb sene [1]304 târihiyle Hulman-ı Bâlâ Batamid Mahallesi'nde olan ihvânları beyân eder. (s. 115)

Fî 3 Receb Sene [1]305 târihiyle Gorgoras karyesinde intisâb edenleri beyân eder.(s. 116)

Rebû'l-evvel sene [12]98 târihiyle Hastikoz karyesinden tarikat-ı aliyeye intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 119)

Fî 14 Ra sene [1]304 târihiyle Melinoz karyesinden Koşanto Mahallesi'nde intisâb edenleri beyân eder: Keserehumullâhu ve veffakahum âmîn. (s. 120)

Fî 9 Receb Sene [1]301 târihiyle Çifaruksa karyesinden intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 121)

Fî 3 Receb sene [1]302 târihiyle Fotinos karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 122)

18 Geniş bilgi için bk. Hür Mahmut Yücer, "Gümüşhanevi'nin Halifelerinden Oflu Yusuf Şevki Efendi", *Doğumunun 200. Yılı Anısına Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevi Sempozyumu*, (İstanbul: 2014), 372-395.

19 Ali Galip Yücel'in muhâcirlik anıları için bakınız: Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara*, (Ankara: 1986), s. 99.

- C.a sene [1]302 târîhiyle Zino karyesinde ta'lim-i zikrullâh olan ihvânı beyân eder. (s. 124)
- Fî 11 C.a sene [1]302 târîhiyle Visir karyesinde ta'lim-i zikrullâh olan ihvânı beyân eder. (s. 128)
- Fî 5 C.â Sene [1]302 târîhiyle Mapsino karyesinde (Gürpınar) mevcut ihvânı beyân eder. (s. 130)
- Fî 14 C.a Sene [1]306 târîhiyle Nefs-i Pacan'da intisâb edenleri beyân eder. (s. 133)
- Şaban sene [1]309 Çürüş karyesinde intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 135)
- Cemâziye'l-âhir sene [1]306 târîhiyle Of kazâsı Şinik karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 137)
- 25 C.a sene [1]306 târîhiyle Şurkaban Mahallesi'nde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 139)
- 30 C.a sene [1]306 târîhiyle Of kazâsı Şor Babayeras(?) karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 141)
- 16 C. sene [1]306 târîhiyle Of kazâsı Hola karyesi Zinozena Mahallesi'nde intisâb edenleri beyân eder. (s. 143)
- 17 C.a sene [1]306 târîhiyle Of kazâsı Hola Kalanas karyesinde intisâb edenleri beyân [eder]. (s. 145)
- 17 C.a sene [1]306 târîhiyle Hola Fud Mahallesi'nde intisâb edenleri beyân eder. (s.147)
- 22 Şaban sene 1310 Mavranid karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 148)
- Sürmene'de intisâb edenler: (s. 149)
- Fî Receb sene [1]294 Sürmene Iraklı karyesinden tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyye'ye intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 149)
- 1 Şaban sene [1]313 târîhiyle Sürmene Çarşusu'na geldiğimde intisâb edenleri beyân eder. (s. 151)
- Fî 19 Receb sene [1]301 târîhiyle Sürmene kurâ-yı muhtelifeden intisâb edenleri beyân eder. (s. 153)
- Fî 13 C. sene 1301 Sürmene Birgi karyesinden intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 154)
- Fî 19 Receb sene [1]301 Sürmene Kahura karyesinden intisâb eden. (s. 155)
- Fî 9 Şevval sene [1]297 târîhiyle Sürmene kazâsı Samâyir karyesinden tarikat-ı Nakşibendiyye usûl-i vechile ta'lim-i zikr olunan ihvânı beyân eder. (s. 157)
- Fî 13 C. sene [1]302 târîhiyle Sürmene kazâsı Zavlı karyesinden ta'lim-i zikr olunan ihvânı beyân eder. (s. 159)
- Fî 15 C. sene [1]309 târîhiyle Sürmene Asuçikaron karyesinde intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 160)
- Fî 25 C. sene [1]305 târîhiyle Sürmene Günşera Büyükcâmi'-i Şerif'de intisâb edenleri beyân eder. (s. 161)
- Fî 17 C sene [1]305 Sürmene Cemilid karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 163)
- Fî 2 Receb sene [1]304 târîhiyle Sürmene kazâsı Kuçera karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 164)
- Fî 21 Receb sene [1]301 târîhiyle Sürmene kazâsı Vizera karyesinden ta'lim-i zikr olunan ihvânı beyân eder. (s. 166)
- Fî 21 Receb sene [1]301 târîhiyle Sürmene kazâsı Vizera-yı Bâlâ karyesinden intisâb eden ihvânı beyân eder. (s. 169)
- Fî 7 C. sene [1]302, Sürmene kazâsı Gorgor karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 176)
- Fî 7 C. sene [1]302, Sürmene kazâsı Gorgor karyesi Öğüş Mahallesi ihvânları beyân eder. (s. 177)
- Fî 25 C.a. sene [1]302 târîhiyle Sürmene Mahno Hamandoz karyesinde ta'lim-i zikrullâh olanları beyân eder. (s. 178)
- Fî 25 C.a. sene [1]302 târîhli Sürmene kazâsı Mahno karyesi Kokoçlu Mahallesi'nden intisâb edenleri beyân eder. (s. 181)
- Fî 25 C. sene [1]302 târîhli Sürmene kazâsı Gölansa karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 183)
- Fî 15 Receb sene [1]304 târîhli Sürmene kazâsı Aho karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 185)
- Fî 29 Nisan sene [1]312 târîhiyle Hamurgan'da intisâb edenleri beyân eder: -Allâhümme erkizne't-tevfîke ve'l-istikâmete-. (s. 187)
- 25 Rebû'l-evvel sene [1]304 târîhiyle Akçaabad Pulathâne kasabasında ta'lim-i zikrullâh olan ihvânları beyân eder: -rezzekanallâhu teâlâ ve iyyâhumü''d-devâm ve'l-istikâmet-. (s. 188)
- Trabzon'da intisâb edenler 1 Receb sene [1]313. (s. 194)
- 25 Ra. sene [1]304 târîhiyle Pulathâne Lazlar Mahallesi'nden intisâb edenleri beyân eder. (s. 195)
- 25 Ra. sene [1]304 Satari karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 196)

- 26 Receb sene 1301 târihiyle Akçaabad Metinkaniya karyesinde ta'lim-i zikrullâh olan ihvânı beyân eder: -rezzekanallâhu teâlâ ve iyyâhumü's-sebâte ve'l-istikâmete, âmîn-. (s. 198)
- 29 Rebî'ul-evvel sene [1]304 târihiyle Akçaabad Koryana karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 206)
- 29 Ra. sene [1]304; Botonos karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 209)
- 2 Ra. sene [1]304 târihiyle Şinek karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 210)
- 2 Rebî'u'l-âhir sene [1]304 târihiyle İpsil karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 212)
- 12 Ra. sene [1]305 târihiyle Vayton karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 212)
- 2 Rebî'u'l-âhir sene [1]304 târihiyle Mimera karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 214)
- 14 Rebî'u'l-evvel sene [1]305 târihiyle Fiz karyesinden intisâb eden ihvânları beyân eder: -rezzekanallâhu teâlâ ve iyyâhumü's-sebâte ve'l-istikâmete, âmîn-. (s. 215)
- 13 Ra. sene [1]305 târihiyle Ahanda karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 215)
- 14 Ra. sene [1]305 târihiyle Cavana karyesinden intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 216)
- 27 Safer sene [1]306 Vazul karyesinde intisâb edenler. (s. 216)
- Fî 7 Mart sene [1]317 Samsun'da intisâb edenler. (s. 302)
- 15 Muharrem sene [1]304 târihiyle Kavala'da intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 303)
- 9 Zilka'de sene [1]308 târihiyle Trabzon'da. (s. 361)
- 30 Cemâziye'l-âhir sene [1]313, Trabzon'da intisâb edenleri beyân eder. (s. 365)
- 12 Rebî'u'l-evvel sene 1305 târihiyle Pulathâne Akçaabad kazâsı Şinek karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 377)
- 12 Rebî'u'l-evvel sene 1305 târihiyle Akçaabad kazâsı İpsil karyesinden intisâb edenleri beyân eder]. (s. 379)
- 8 Şevval sene 1297 târihiyle Sürmene kazâsı Araklı Karyesi'nde intisâb edenleri beyân eder. (s. 380)
- C. sene [1]301 târihiyle Sürmene Samayer karyesi Kanahlı Mahallesi'nde intisâb edenleri beyân eder. (s. 382)
- Receb sene [1]302 târihiyle Sürmene'de Zarha karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 387)
- Receb sene [1]302 târihiyle Sürmene Zavlı'dan intisâb edenleri beyân eder. (s. 388)
- 29 Nisan sene [1]312 târihiyle Hamurgan'da(?) intisâb edenleri beyân eder. (s. 388)
- Sene [1]294 târihiyle Sürmene kazâsı Mahno karyesi Bekirli Mahallesi'nde intisâb edenleri beyân eder. (s. 389)
- 2 Receb sene [1]304 târihiyle Sürmene kazâsı Kucera karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 390)
- 19 Receb sene [1]301 târihiyle Sürmene kazâsı Yarakar karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 391)
- 10 Cemâziyelâhir sene [1]302 târihiyle Sürmene kazâsı Vizera-i Ulyâ karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 393)
- 10 C. sene [1]302, Vizera-i Süflâ Câmî'-i Kebîr Mahallesi'nden intisâb edenleri beyân eder. (s. 396)
- 15 Cemâziye'l-âhir sene [1]302 târihiyle Sürmene kazâsı Zol karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 399)
- C. sene [1]302 târihiyle Sürmene kazâsı Gorgor karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 400)
- 15 Cemâziye'l-âhir sene [1]305 târihiyle Sürmene kazâsı Asoçıkarun? karyesi'de intisâb edenler. (s. 401)
- 17 Cemâziye'l-âhir sene [1]305 târihiyle Sürmene kazâsı Vadon karyesinde intisâb edenler. (s. 402)
- 17 Cemâziye'l-âhir sene [1]305 târihiyle Sürmene kazâsı Cimilit karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 403)
- 19 Cemâziye'l-âhir sene [1]305 târihiyle Sürmene kazâsı Günşera Câmî'-i Kebîr mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 405)
- 22 Receb sene [1]308 târihiyle Ünye şehrinde intisâb edenleri beyân eder.(s. 407)
- 17 Receb sene [1]301 târihiyle Of kazâsı çarşusunda intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 409)
- Sene 1292 târihiyle Of kazâsı Kondu karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 410)
- Ca. sene [1]303 târihiyle Of kazâsı Veçeno [Veseno] karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 417)

- 2 Receb sene [1]302 târîhiyle Of kazâsı Fotinos karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 420)
C. sene [1]303 târîhiyle Of kazâsı Zeno karyesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 424)
19 Receb sene [1]306 târîhiyle vird-i ta'lîm olanlar. (s. 430)
9 C. sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Holaysa karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 433)
21 Receb sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Holaysa Zeleka karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 437)
5 Ca. sene [1]306; Holaysa'da intisâb edenleri beyân eder. (s. 439)
21 Receb sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Kadahor mezîresi Huşo karyesinde intisâb edenler. (s. 441)
1 Receb sene [1]305 târîhiyle Of kazâsı Kadahor karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 442)
3 Receb sene [1]305 târîhiyle Of kazâsı Gorgoras karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 445)
14 Ca. sene [1]306, nefis-i Paçan karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 448)
Sene [1]303 târîhiyle Of kazâsı Hopşera-yı Ulyâ karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 450)
25 R. sene [1]306 Hopşera-yı Süflâ Makuzanos mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 451)
1297 târîhiyle Of kazâsı Yarakar karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 453)
Receb sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Çoruk karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 455)
Receb sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Küçük Hola karyesinde intisâb edenler. (s. 456)
1294 târîhiyle Zisino karyesi Kalonas mahallesinde intisâb edenler. (s. 457)
10 Rebîu'l-evvel sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Zisino karyesi İzenha ve Geveras mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 460)
25 Rebîu'l-âhir sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Zisino karyesi Ciliman? mahallesi ve Filili ve civârı mahallelerden intisâb edenler. (s. 462)
23 Ramazan sene [1]303 târîhiyle Of kazâsı Mapsino karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 467)
9 Receb sene [1]301 târîhiyle Of kazâsı Çufaruksa karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 469)
5 C. sene [1]306 târîhiyle Of kazâsı Şinek karyesinde intisâb edenler. (s. 471)
3 C. sene [1]306 târîhiyle Şur karyesi Babayaras? mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 474)
7 Receb sene [1]306 târîhiyle Şur karyesi Kapan mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 479)
Şaban sene [1]309 târîhiyle Coroş icâzet cem'iyetine gittikde intisâb edenleri beyân eder. (s. 482)
25 Cemâziye'l-âhir sene [1]304 târîhiyle Of kazâsı Halman karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 483)
13 Rebîu'l-evvel sene [1]304 Of kazâsı Melinoz karyesinde intisâb eden ihvânları beyân eder. (s. 485)
23 Şabân sene [1]310 târîhiyle Mavrand karyesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 4869)
Fî 17 R. Sene [1]306 târîhli Of kazâsı Visir karyesinde intisâb edenleri beyân eder.(s. 487)
15 C. sene [1]306 Hola-yı Kebîr karyesinden Kalanis mahallesinden intisâb edenleri beyân eder. (s. 488)
Holamakozanos karyesinden intisâb edenleri beyân eder, Rebîu'l-evvel sene 1314, Ağustos [1]312. (s. 489)
16 C. sene [1]306. Hola karyesi Zenuzna? mahallesinde intisâb edenleri beyân eder. (s. 490)

Kaynakça

Albayrak, Haşim, *Of ve Çaykara*, (Ankara: 1986).

Attar, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (trc. M. Z. Kotku) (İstanbul: 1964).

Ekşi, İmdat, *Hakkı Ekşi'den Ekşi Ali'ye*, (İstanbul: 2004).

Gündüz, İrfan, *Ahmed Ziyâeddin Gümüshânevi*, (İstanbul: 1983).

Kara, İsmail – Hür, Mahmut Yücer, “Trabzonlu (Of) Nakşî-Hâlidî Yusuf Şevki Efendi ve *Hediyetü'z-Zâkirin Hüccetü's-Sâlikîn* Adlı Eseri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, c. V, sy. 13, (2004), s. 323-362.

Kevserî, Zâhid, *İrğâmü'l-Merîd*, (İstanbul: 1328)

Mustafa Feyzî Efendi, *Hediyeye-i Haseniyye*, (İstanbul: 1313)

Yavuz, Yusuf Şevki, “Ferşad Efendi”, *DİA*, c. XII, 413-414.

Yücel, Süleyman, *Hatıra Defteri 1-Yusuf Şevki Efendi*.

----- *Hatıra Defteri 2-Açıkbaş Ömer Efendi*

MEŞHUR BİR OFLU HOCA PORTRESİ: HUDEKZÂDE NUMAN VEHBİ EFENDİ

Mustafa TUNÇER*

Giriş

Of-Çaykara/Solaklı vadisi Osmanlı Döneminin yaklaşık son üç asrı ile Cumhuriyetin ilk yıllarında ilim-irfan merkezi olarak bağrından çıkardığı çok sayıda ilim adamı ve bürokrat ile adını Anadolu'ya hatta dünyaya duyurmuştur. 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan (1900-1982), ünlü tarihçi Prof. Osman Turan (1914-1978)'a; Mehmet Akif'in Safahat'ında 6 sayfa kendisinden söz ettiği ve Sultan Abdülhamid'i eleştirdiği için Erzurum'a sürgün yiyen Mandan Hoca'dan¹ "Genelleştirilmiş İzafiyet Teorisi" adlı teziyle bilim dünyasında adından söz ettiren atom bilgini Prof. Dr. Behram Kurşunoğlu'na (1922-2003), Of ulemasının reisi sıfatıyla Atatürk'le tartışması sırasında şapka giyenlerin kâfir olacağına dair görüşlerini çekinmeden ifade eden Hacı Ferşad Efendi'den (1886-1929)² medreselerin kapatılıp dini tedrisatın askıya alındığı dönemde bir şekilde Atatürk'le görüşmesi neticesinde bu yasağı delip ilk Kur'an Kursunu açan Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkutlu'ya³ kadar yetişen pek çok önemli isim hep bu topraklardan feyiz almışlardır.

Bu topraklarda yetişip ününü Bosna-Hersek'e kadar ulaştıran ilim adamlarından ya da Of lu Hocalardan biri olan Hudekzâde Numan Vehbi Efendi'dir. Bu makalede öncelikle Of lu Hocalardan biri olması münasebetiyle '*Of lu Hoca*' kavramından, daha sonra Numan Efendinin hayatı, ilmi kişiliği ve eserinden bahsedilecektir.

Of lu Hoca Kimliği

Trabzon dendiğinde ilk akla gelen ilçelerden biri Of'tur. (bugün Of, Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat); Of dendiğinde de akla, meşhur medreseleri ve '*Of lu Hoca*' diye daha çok şeri ilim dallarında yetiştirdiği liyakatli ilim adamları gelir. Biraz sonra üzerinde duracağımız Hudekzâde Numan Vehbi Efendi (1860-1922), Gargar Müslim Efendi (1851-1938), Kagoşim Efendi (?), Çalekli Dursun Efendi (1883-1977), Mehmet Rüştü Aşıkutlu (1901-1980), Hacı Hasan Efendi (1909-1982) gibi meşhur âlimler bunlardan sadece birkaçıdır.

* Mustafa Tunçer, Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü. mustafa.tuncer@giresun.edu.tr (mustafatuncer061@hotmail.com)

1 Haşim Albayrak, *Of ve Çaykara I*, (Cantekin Mat., Ankara 1986), s. 94-97; *Of lu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, (Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2008), s. 263-265.

2 Albayrak, H., *Of ve Çaykara I*, s. 76-77; Albayrak, H., *Of lu Hoca*, s. 222-229; Y. Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi" mad. *DİA*, (Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995), c. XII, s.413.

3 Albayrak, H., *Of lu Hoca*, s. 281-289; Emin Aşıkutlu, "Mehmet Rüştü Aşıkutlu," *DİA*, (Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991), c. IV, s. 6; Mehmet Günaydın, "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri," *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:1 yıl: 2008, s. 121-154.

'Of lu Hoca' veya 'Of uleması' diye namı her tarafa yayılmış olan Of ve Çaykara yöresindeki âlimler genelde Karadeniz insanının çalışkanlığı, cesareti, zekâsı ve başarılı olma hırsları gibi özellikleri bünyesinde barındıran kişilerdir. *Of lu Hoca* derin ilmi, sempatik tavır ve davranışı, espritüel konuşma tarzıyla farklı kişilik yapısını her bulunduğu ortamda hissettirmiştir. Son yıllarda daha önce kazandığı kariyerinden güç kaybetmiş olsa da hem dini hem de sair ilmi branşlarda yetişen şahıslarla bu derin ve güçlü mirası devam ettirmektedir. Bölge insanının ilmi alanda başarılı olmasının temelinde aslında zorlu tabiat şartlarında hayata tutunma çabası çerçevesinde ortaya koyduğu mücadeleyi ilmi sahada da sergilemiş olması yatmaktadır.

Of bölgesinin, nam-ı diğer Solaklı vadisinin ilmi seviyesi, Anadolu'nun diğer bölgelerine göre oldukça ileri seviyede olduğu tarihi kaynaklarda da ifadesini bulmaktadır. 1892 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'nde⁴ Of'un bu alandaki farklılığı şu şekilde ifade edilmektedir:

Of kazası ahali ale'l-umum zeki ve fatin olup istidat ve kabiliyet-i fitriyeleri bir derece-i farikadır. Of kazası öteden beri büyük büyük âlimlere cilvegâh-ı zuhur olmuş bir yerdir. Buranın ahali öteden beri tahsil-i uluma olan meyil ve rağbetlerini hala muhafaza etmekte ve bu sayede dâhili kazada mevcut medreselerde bührdar-ı feyz-i ilim ve irfan olmuş birçok ulema yetişmektedir.⁵

'Of lu Hoca'lar yaklaşık 18. asrın ortalarından itibaren yörede devam eden medrese eğitimini en üst seviyede canlı ve aktif bir şekilde sürdürmüş, Cumhuriyetin ilk yıllarında medrese eğitiminin askıya alınmasıyla belli bir dönem inkıtaa uğradıysa da bu geleneği 1950'li yıllara kadar devam ettirmiştir.

Of, Osmanlı döneminde Trabzon sancağına bağlı nispeten büyük bir ilçe idi. Cumhuriyet döneminde daha önce bucak veya nahiye statüsünde olan bölgelerden 1948 yılında Çaykara, 1990 yılında da Hayrat ve Dernekpazarı Of'tan ayrılarak ilçe statüsü kazandı. '*Of lu Hoca*' da Karadeniz'in şirin bir bölgesi olan Of-Çaykara/Solaklı vadisinin zorlu şartlarında yetişerek Anadolu'ya ve hatta dünyaya açılmıştır. '*Of lu Hoca*'nın yetişmesinde temel yapı taşı olan kurumlar ise bölünmeden önce Of, bölündükten sonra ise Of, Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat ilçelerinin her köyünde birer hatta bazılarında ikişer adet bulunan medreselerdir. Of lu Hocanın yetiştiği bu çevre okuma-yazma oranı nispeten yüksek ve mütedeyyin insanlarıyla bilinir.

Yörenin ihtida hareketine en önemli katkıyı sağlayan ve kaynaklarda Maraş'tan geldiği ifade edilen Osman Efendi (?- 1552) ve iki kardeşidir.⁶ Bu nedenle yöreye gelip İslam'ı yayma faaliyeti içerisinde bulunan ve artık Of lu olan bu kişileri Of'un ilk âlimlerinden biri olarak kabul etmek yerinde olur.

Of yöresinde, ilk Of lu Hoca olarak bir diğer isim daha dillendirilmektedir. O da Bilal Efendi'dir (?). Aynı zamanda Of'un ilk şairi olarak da bilinen Bilal Efendi'nin Paçan/Maraşlı köyünden olduğu ve 18. yüzyılın ilk yarısında yaşadığına dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Onun çalışmalarından biri 1764'te basılmıştır.

4 Genellikle geçmiş yıllara ait önemli olayları özetleyen ve ait olduğu yılın kurumları, hâl tercümelere, gelir ve giderleri, ekonomik yapısı, eğitim-öğretimi, nüfusu, coğrafyası vb. çeşitli konularda en son durumu kısaca bildiren ve birinci elden kaynak olma özelliğini taşıyan sâlnâmeler, resmi olarak devlet, nezaret ve vilayet sâlnâmeleri olarak üç şekilde çıkarılmıştır. Devlet salnameleri ilk kez 1847 yılında çıkmış ve imparatorluğun yıkılışına kadar 68 adet yayınlanmıştır. Vilayet salnameleri arasında ilk olarak 1865'te Trabzon Vilayet Salnamesi çıkarılmıştır. (Bkz., "Salname", İA, MEB. Yay., Ankara 1993, X, s. 134.)

5 *Trabzon Vilayet Salnamesi* (1892), (haz.) Kudret Emiroğlu, (Ankara 1993), c. XIV, s. 210.

6 Bu konuda en eski bilgi Şakir Şevket'in *Trabzon Tarihi* adlı eserinde yer almaktadır. "*Maraş ulemasından Osman Efendi namında bir zat Bayburt tarihiyle her nasılsa oraya düşerek biraz tazyik olunmuş ise de rehber-i hidayet-i ilahiye ile en muteber papazları iskat-u ilzama (susturma) muvaffak olarak ahalinin ve papazların ekserisi kabul-i din-i mübin eyledikleri mukayyedir.*" (Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (haz.) İsmail Hacifettahoğlu, (Kurtuba yay., İstanbul 2013), s. 96.)

Hasan Umur, Of'un bir köyünde resmi imamlık ya da hatiplik yaptığına dair tartışmaları içeren bir kısım 18. yüzyıl şerhiye sicilini yeni harflere aktarmıştır.⁷

Of-Çaykara bölgesinin İslamiyet'i kabul edişinden itibaren yaklaşık yüz yıllık bir dönem zarfında ilmi faaliyetler veya ilim adamları açısından yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Şüphesiz bu durum, söz konusu o yıllarda ilmi faaliyetlerin olmadığını göstermez. Dahası bölgenin tarihi ve kültürel birikimi göz önünde tutulduğunda elbette ilmi faaliyetlerin olmaması düşünülemez. Tarihi veriler açısından kayda geçmiş ilk ilmi faaliyetler olarak 17. yüzyıl sonlarındaki şerhiye kayıtları belge olarak gösterilebilir.

Bu ilim yöresinde o kadar Oflu Hoca namıyla ilim adamı yetişmiştir ki bunu 1867-1873 yılları arasında Trabzon'da İngiliz Konsolosluğu görevinde bulunan W.G. Palgrave'nin, "*Of'taki kadar çok sayıda molla ve müftüye, Anadolu'nun hiçbir yerinde rastlanmaz*"⁸ ifadesi yeterli derecede anlattığı kanaatindeyiz.

'Of lu Hoca'ların ünleri tevarüs ettikleri bu kadim ve zengin miras sayesinde o kadar artmıştır ki, herhangi bir Oflu Trabzon il sınırları dışına çıktığında artık potansiyel bir hocadır. Her bulunduğu ortamda, kendisiyle kurulan her diyalogda "Of lu Hoca" hitabıyla karşılanır veya en azından "*sizde de hocalık var mı?*" sorusuna muhatap olur. Yolu kazaen Ankara'nın uzun süre imamı bulunmayan köylerinden birine düşmüş olan bir Çaykaralının, yeterli ehliyeteye sahip olmadığını söylediği halde köylülerin; "*Sen Oflu olmakla bu görevi rahatlıkla yürütürsün. Başkaca bir özelliğe sahip olman gerekmez,*" yolundaki ısrarlarına dayanamayarak hocalığı kabul etmek zorunda kalmıştır.

Hocalığı bulunmayan hemşerimizin, namaz sonrasında dua ederken, bilgi yetersizliğinin açığa vurmamak için; "*Ya rabbi! Bu Müslümanları Ğorğoras Cenneti'ne kavuştur!... Holaysa Cenneti'nden mahrum etme!*" gibi ifadeler kullanıp Çaykara'nın eski köy isimlerini cennet ismi olarak yutturduğu halde, cemaatin durumu fark etmeyerek hep bir ağızdan "Amin!" diye mukabele etmesi komik bir hikaye örneği oluşturmuştur.⁹

'Of lu Hoca' diye tabir edilen ilmiye sınıfının çoğunluğunu aslında Of'un güneye bakan kısmında ve genelde Solaklı vadisinin yukarı kesiminde yer alan Çaykara yöresi âlimleri oluşturmuştur. O dönemde Çaykara, Dernekpazarı ve Hayrat Of'a bağlı köy veya bucak statüsünde olduğundan dolayı 'Of lu Hoca' ismi tüm bu ilçeleri kapsayan Of ilçesi için kullanılmıştır. Araştırmacı yazar Sadık Albayrak'ın Sultan Abdülhamid döneminin sonlarından Cumhuriyetin ilanına kadar geçen zaman dilimi hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde yaptığı araştırmada, 54 Trabzonlu müderris arasında 21 Oflu âlimin 13'ünün Çaykara ilçesine bağlı köylerde doğmuş oldukları tespiti¹⁰ bu görüşü teyit etmektedir.

Numan Efendi'nin Hayatı ve Kişiliği

Hudekzâde Numan Vehbi Efendi, 1276/1860 tarihinde Trabzon'un Of ilçesinin Çaykara nahiyesinde (daha sonra ilçe oldu) Zeleka/Taşören köyünde dünyaya geldi. Babası beldenin dersiamlarından¹¹ ilmiye ailesine mensup Hudekzâde Mahmut Efendi'dir.¹² Annesinin adı

7 E. Michael Meeker, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası, (çev.: Tutku Vardağlı, (Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2005), s. 181-182.

8 Meeker, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, s. 300.

9 Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemence*, (Timaş yay., İstanbul 2013), s. 220-221.

10 Sadık Albayrak, "1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara'da İlmi Hayat", Çaykara'nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I, s. 302-316, (Eser Ofset, Trabzon 2002), s. 303-313.

11 Osmanlı döneminde medreselerde talebeye ders veren müderrislerin bir unvanıdır. Bir kimsenin dersiam olabilmesi için, okuması gereken ilimleri tahsil edip icazet aldıktan sonra bir heyet tarafından liyakatini ispat etmek için bir imtihan yapılırdı. Bu sınavı kazananlara (yılıda 15 kişiye) bu unvan verilirdi.

12 Numan Vehbi Efendi, *Terceme-i Hal* varakası, İstanbul Müftülüğü Arşivi no: 635.

Hatice'dir. Birinci eşi Emine Hanım'dan Hüsnü, Saliha ve Havva adında 3, ikinci eşi¹³ Gülhatun'dan Mahmut Tevfik, Zihni, Muhammed Hilmi, Hatice ve Meryem adında 5 çocuğu oldu.¹⁴

İlk eğitimini, Arapçanın temelini oluşturan sarf ve Nahiv derslerini babasından, kıraat ilmini yine ilmiye sınıfından olan dayısı Hacı Ali Efendi'den tahsil eden Numan Efendi, dini ilimlere ait icazetini de 1301/1883 tarihinde Zeleka Medresesi müderrisi Hacı Ahmet Efendi'den almıştır.¹⁵ Gerek şer'i ilimler ve gerekse sanat ve edebiyat için gerekli olan dillerden Farsçayı¹⁶ Abdurrahim Efendi'den öğrenmiştir. İyi derecede Rumca bilen Numan Efendi'nin Sırpça ve Arnavutçaya aşina olduğu daha sonraki hizmetlerinden ve görev bölgelerinden anlaşılmaktadır. Daha ileri seviyedeki eğitimi için İstanbul'a gitmiş ve orada Şeyh Ahmet b. Mustafa Ziyauddin Gümüshanevî'den müstakil Hadis icazeti aldı. Hadis icazetini aldıktan sonra ilk görevi olan Erzurum'un İspir kazasının Danzut Medresesi müderrisliği olmuştur. Bu medresede 4 yıl çalıştıktan sonra 1304/1886 tarihinde altı öğrencisine "Akaid-i Nesefi"den başlayarak Arapça ilimlerde icazet verdi.¹⁷ Bu arada biraz sonra üzerinde duracağımız manzum eserini tamamlamıştır. Eseri yazdığı tarihi kendisi şöyle ifade etmektedir:

*Hüda fazl eyledi kıldım tamamı
Yazıp bir ayda kıldım ihtimamı
Çü binüçyüz üçe erişti hicret
Şükür çok eyledim bu nazma gayret.¹⁸*

Numan Efendi İspir'deki görevinden sonra memleketi olan Of'un kendi ifadesiyle en büyük medreselerinden biri olan Hundefz/Güneşalan (Hayrat) medresesine müderris olarak tayin edildi. Bu medresede 200 talebe tedris halkasında bulundu ve iki defa 36 talebeye icazet verdi. Daha sonra Rize'nin Kendirli (Ğoloz) müderrisliğine atandı ve bu medresede de 15 öğrenciye icazet vermeye muvaffak oldu.¹⁹

Hangi tarih aralığında olduğu bilinmemekle birlikte bir dönem Bayburt'a giderek arazi satın alıp orada yerleşmiştir. Daha sonra kendisi oradan köyüne döndüğü halde bazı çocukları orada kalmıştır.²⁰

1324/1908'de İstanbul'da açılan "Geçici Naiblik" imtihanına başvurarak 160 kişi arasında 7. olarak büyük başarı göstermiştir. İpek (Güney Macaristan'da Peç) Sancağı kadılığı geçici kadro ile uhdesine verilmiş ise de muvakkat kadro olduğundan bu vazifeye bilfiil başlamadı. Meşrutiyetin başlarında (1909) Silivri Müderrisliği için açılan imtihanda başarılı oldu ve bu medresede altı ay müderrislik yaptı. Bu esnada Meşihattan (Şeyhülislamıktan) Merkez Müderrisliği vazifesi tevdi edildi. O sırada yine İstanbul'da açılan müftülük imtihanında

13 Hatta şu anda 85 yaşındaki torunu Rasim Tunçer'in ifadesine göre Fadime adında üçüncü eşi daha vardı, ancak ondan çocuğu olmamıştır. (25.05.2015 tarihli söyleşi.)

14 Mehmet Emin Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi Manzume-i Numaniye li Kasas-i İbrahim as. fi Fazlı Mekke*, (Kurtuba, Ankara 2012), s. 23.

15 Kur'an hıfzını medreseden icazet aldıktan sonra hafızlık için geç denebilecek yaşta yapmıştır. (Rasim Tunçer, 25.05.2015 tarihli söyleşi.)

16 Osmanlı döneminde Fransızca, İtalyanca, Rumca, Sırpça, Hırvatça, Almanca gibi batı dillerini bilenlerin ayrıcalıklı olduğu bilinmektedir. Bu bölgelerde görevlendirilmeleri, siyasi ve idari bir tercih olarak görülmüştür. (Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 20.)

17 Numan Vehbi Efendi, "Terceme-i Hal" Varakası, İstanbul Müftülüğü Arşivi no: 635. 1337/1921. Ayrıca bkz., Nasrullah Hacımuftuoğlu, "Of-Çaykara Müftüleri; Bilimsel, Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri," *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, s.441-486, (Trabzon, Mayıs 2001), s.460-463; Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 19-23.

18 Hudekzâde Numan Vehbi Efendi, *Manzume-i Numaniye li Kasas-i İbrahim (a.s.) fi Fazlı Mekke*, (Muhammed Beg Matbaası, Dersaadet, 1332), s. 160.

19 Numan Vehbi Efendi, *Terceme-i Hal* varakası, İstanbul Müftülüğü Arşivi, no 635; Hacımuftuoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 460-461.

20 Rasim Tunçer, 25.05.2015 tarihli söyleşi.

56 müftü adayıyla yarışarak birinci oldu. Üçüncü sınıf vilayete tayini lazım gelirken açık bulunmadığından birinci sınıf Liva Piriştine Sancağı (Kosova Eyalet Merkezi) Müftülüğüne 700 kuruş maaşla tayin edildi. Bu göreve atanmasından birkaç gün sonra da Piriştine Naibi (Şer-i Hâkimi) yaş sınırını aştığından Şeyhülislam Musa Kazım Efendi tarafından önce altı ay, sonra da dört ay olmak üzere toplam on ay Naibliğe vekâletle görevlendirildi. Her iki vazifeyi (müftülük ve naibliği) birlikte sürdürdü.²¹

Piriştine Sancak Mutasarrıfı ile Kosova Valisinin onun hakkındaki “âlim, fazıl ve Meşrutiyet-i Osmaniyye’ye hadim” şeklindeki ifadeleri onun ittihatçı-meşrutiyetçi düşüncede olduğu izlenimi vermektedir. Sultan Mehmet Reşat Kosova’ya gittiğinde Kosova sahrasında kurulan mihrap ve minberi yerleştirme ve kıbleyi tayin etme görevi ona verilmiş, iştirak eden 300 bin kişilik (3.000) cemaate Meşrutiyet hükümlerinin sıhhat ve selameti için coşturucu dualarda bulunmuştur. Padişah tarafından barış için kaleme alınan 35 maddelik talimatnameyi hazırlama komisyonu başkanlığına atanmıştır. Ayrıca Evkaf Komisyonu Reisliğine, Maarif Encümeni Eytam Komisyonu ve İslam Medreseleri İnşaat komisyonu reislikleri de uhdesine tevdi edildi.²²

Arnavutların ihtilafına karşı birliği temin ve halkı irşat vazifesiyle iki defa görevlendirildi. Birinci defa fevkalade başarı gösterdiğinden padişah tarafından bir altın saat ve bir altın madalya ile taltif edildi. Arnavutların ikinci ihtilaflarında ise başarılı olamadı. Çünkü o sırada Balkan Savaşı çıkmıştı ve Piriştine’nin istilasından birkaç gün önce İstanbul’a gelmek zorunda kaldı. İstanbul’a geldikten sonra iki ay Piriştine Müftüsü namıyla maaş aldı. Aynı yıl (1328/1912-1913) Şeyhülislam Cemaleddin Efendi tarafından Sinop Müftülüğüne 500 kuruş maaşla tayin edildi. Azledilen eski müftü İbrahim Efendi’nin yeniden göreve iadesi nedeniyle Numan Efendi Haziran 1329/1914 tarihinde açığa alındı. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edildiğinde memleketine gelerek inzivaya çekildi. Müftülüğe tayin talebinde bulundu. Of ve çevresinin Ruslar tarafından işgali üzerine Mesudiye’ye hicret etti. 1914 yılından beri aldığı maaşına 1334/1918 tarihinden itibaren “Tahsisat-ı Fevkalade” adıyla 600 kuruş ilave edilerek maaşı 900 kuruşa ulaştı.²³ Bu göç sırasında eşkıyalar, Osmanlı Padişahının kendisine armağan ettiği madalyayı, altın saatini ve diğer mal varlığını çaldılar.²⁴

Rivayetlere göre köyü Zeleka/Taşören’de muhtarlık da yapan Numan Efendi’nin bu görevi hangi tarihlerde yaptığı henüz tespit edilememiştir. Ama öyle anlaşılıyor ki Rusların 1917-1918 yıllarında Trabzon’dan çekilmesinden sonra Mesudiye’den geri döndü ve Of Müftülüğüne tayin tarihine kadar olan zaman zarfında bu vazifeyi yürütmüştür.²⁵

Numan Vehbi Efendi, Bakkalzâde Hüseyin Sabri Efendi’nin vefatı üzerine 25 Kanun-i Sani 1337/1921’de Of Müftülüğüne atandı. Buradaki görevinden tam bir yıl geçmişti ki 1338/1922’de vefat etti. Köyü Zeleka/Taşören’e götürülerek defnedildi.²⁶

İlmî Kişiliği

Numan Vehbi Efendi’nin çocukluğundan beri ciddi ve iyi bir eğitim almış olması, genç yaşta icazet sahibi olması ve girdiği sınavlarda hemcinsleri arasında üstün dereceler alması onun üstün zekâ ve bilgi birikimine sahip olduğunun en bariz göstergesidir. Bunda elbette hem baba hem anne tarafından ilmiye sınıfına mensup bir ailede yetişmiş olmasının önemli bir

21 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 461; Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 21.

22 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 461.

23 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 461-462; Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 21.

24 Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 22.

25 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 462.

26 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 463.

katkısı olduğu muhakkaktır. O günün şartlarında kısıtlı imkânlarla sahip olan Numan Efendi'nin ileri derecede ilim tahsili için İstanbul'a gitmesi ve orada özellikle "Hadis" ilminde müstakil icazet alması ilmi kariyeri bakımından ona önemli avantajlar sağlamıştır. Zira Hadis alanında özel icazet alınması nispeten bir üstünlük olarak görülürdü. Ayrıca yetiştiği gençlik yılları itibari ile İstanbul gibi ilim merkezinde oldukça uzak bir taşralı olarak müderrislik, müftülük ve kadılık sınavlarını dereceyle geçmesi ve daha sonradan atandığı bu görevlerde üstün başarılar sergilemesi önemsenmesi gereken bir durumdur.

Mesleki hayatını icra ederken kendisine sorulan soruları cevaplarken anında gerekli analiz ve sentezi yapabilmesi, hafızasından ilgili mesele hakkında sayfasına varıncaya kadar kaynak gösterebilmesi son derece zeki olduğunu, çok güçlü hafıza yeteneğine ve ilmi dehaya sahip olduğunu gösterir. Hizmeti süresince onun bu özelliklerine tanıklık etmiş, bizzat kaynakları incelemeyen yer göstererek fetva verdiğine şahit olanlar vardır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse bir müddet Of Müftülüğü Şeriyye Kâtipliğinde bulunan ilk Çaykara Müftüsü Hacı Ahmet Kumkumoğlu'nun bir tespitini, yine Çaykara'nın üçüncü müftüsü Hanecizâde Hacı Yusuf Bilgin Efendi şöyle nakleder:

Kumkumoğlu Ahmet Efendi bir sohbetimiz sırasında Hudek Numan Efendi'yi şöyle tanıtmıştı: Numan Vehbi Efendi'ye sorulan bir mesele üzerine bana cevabı yaz dedi, ben de yazdım. Çok uzun olan o fetvanın sonuna da kaynak olarak *Bahr-i Raik*'ten kaydını ezberden koydurdu. Tüm fetvalarını kaynak vererek ezberden yazdırırdı. Bir gün kendisine: Efendi hazretleri, hiç kitap açmadan fakat kaynak göstererek fetva yazdırıyorsunuz. Bu çok merakımı mucip oldu, deyince; şüpheleniyor musun? Aç bakalım kaynak verdiğim falan kitabı, falan sayfayı, dedi. Açtım ve gördüm ki sadece bazı kelimeler farklı mana aynı... Hatta daha da özet...²⁷

Numan Vehbi Efendi, gerek bir ilim yuvası olan Of yöresinde ve gerekse yurdun diğer bölgelerinde hocaların çözemediği zor meselelere ürettiği pratik çözümlerle, verdiği makul ve mantıklı fetvalarla da şöhret bulmuştu. Bu konuya ilişkin bir örnek şöyledir: Hiç erkek çocuğu olmayan bir baba, "Eğer bir erkek çocuğum olursa yedi karış boynuzlu bir hayvan kurban keseceğim" şeklinde gerçekleşmesi neredeyse imkânsız bir adakta bulunur. Hangi hocaya gittiye aradığı fetvayı bulamaz. Sonunda kendisine "Karadeniz'de fetvacı büyük bir hoca var, onun yanına gidersen bu soruyu ancak o çözer" cevabını alır. O da Numan Efendi'nin yanına gelir ve bu soruyu kendisine iletir. Numan Efendi'nin "Boynuzu henüz yeni doğmuş bir çocuğun karışıyla ölç ve o hayvanı kes" şeklinde kendisine verdiği fetvadan son derece memnun kalır ve memleketine döner.²⁸

İlim talebi konusunda son derece istek ve arzulu olan Numan Efendi, daha ileri seviyede fetva verme ve bilgi tahsiline yönelik sürekli hocalarını yordduğu bilinir. Öyle ki onun bu yöndeki sürekli ve ısrarlı sorularından bunalan hocası Ahmet Efendi bir keresinde dayanamayıp "Bende olan bilgi ancak bu kadardır, daha fazlası bende yok, beni daha fazla yorma" diyerek karşılık vermiştir.²⁹

Numan Efendi'nin ilmi liyakati ve otoritesi o kadar yüksekti ki, bu bölgede önde gelen hocaları eleştirmekten hiç geri durmazdı. Bu yörenin ünlü hocalarından biri olan Gargar Müslim Efendi camideki bir vaazı sırasında söylediği "Sigara içmek haramdır" şeklinde verdiği fetvaya kürsüden indikten sonra Numan Efendi, "Bu fetvayı hangi kitapta buldun?" şeklinde itirazda bulunmuştur. O da çekinerek "Bunu fetva üzerine değil, takva üzerine söyledim" karşılığını vermiştir.³⁰

27 Hacımüftüoğlu, *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 462.

28 Rasim Tunçer, 25.05.2015 tarihli söyleşi.

29 Rasim Tunçer, 25.05.2015 tarihli söyleşi.

30 Rasim Tunçer, 25.05.2015 tarihli söyleşi.

Tasavvufî Yönü

Numan Vehbi Efendi ilim tahsili için gittiği İstanbul'da Hadis ilmi için birkaç yıl boyunca rahle-i tedrisinde bulunduğu ünlü mutasavvıf Şeyh Ahmet Ziyauddin Gümüşhanevî'den etkilenmiş olduğu kanaatini taşımaktayız. Her ne kadar vücuda getirdiği eserde bu durum pek belli olmasa da onun 1326/1908 tarihlerinde Varda (Güneyce)/Rize'de Gümüşhanevî'nin vekili Şeyh Hacı Osman Niyazi Efendi'nin Halvet/riyazetine bazı ileri gelen ulema ile birlikte iştirak etmiş olması;³¹ bu halvet sırasında kaleme aldığı ve nefis tezkiyesi, mürid-mürşid ilişkisi gibi konulara değindiği 16 beyitlik Arapça kasidesi tasavvufî yönünün olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca eserinin 163. sayfasında;

*Hususân şeyhimizdir Hacı Osman
Cihanın nuru Şeyhi Hacı Osman*

diyerek bir şeyhe bağlılığını izhar etmektedir. Yine şeyhinin Rize'de oturduğunu ve etraftaki beldeleri koruduğunu ifade etmektedir:

*Bilad-ı Rize'de tururdi köye
Kamu biladlara salmıştı sâye.*³²

Eseri

Numan Vehbi Efendi'nin kısaca "Numaniye" ya da "Manzume-i Numaniye" adıyla bilinen manzum eserinin tam adı "Manzume-i Numaniye li Kasas-i İbrahim Aleyhisselam fi Fazlı Mekke"dir. 180 sayfa civarında, aruz vezniyle yazılmış telif bir eserdir. Matbu olan nüsha üzerinde H. 1332 tarihi mevcuttur. Bu tarihin baskı tarihi olma ihtimali yüksektir. Eserin orijinal yazma nüshasının akıbeti bilinmemektedir.

Eser daha çok Hz. İbrahim'in Kur'an'da anlatılan kıssalarından Ashab-ı Uhdud ve Ashab-ı Fil'den ve Mekke'nin faziletlerinden ağırlıklı olarak söz etmektedir. Eserde konular anlatılırken kaynak gösterilmemekte ancak Tefsir, Hadis ve Tarih kitaplarından faydalanılarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Özetle konuların manzum ifadelerle tefsiri yapılmaktadır. Bu anlamda eser manzum bir tefsir çalışması olarak görülebilir. Kendisi de zaten eserini yazarken öncelikle tefsir kaynaklarından faydalandığını ifade etmektedir:

*Tefâsirleri aradım kemâhî
Bulup derc eyledim bunda kemâhî*³³

Bu eserin asıl yazma nüshasının akıbeti bilinmemektedir. Yazma bir nüshasının tanıtım yazısında tarih hariç basım bilgilerine yer verilmektedir: "... Müellifi tarafından tashih kılınıp Der Saadet'te At Pazarı'nda kâin Muhammed Beg Matbaası'nda birinci defa olarak tab ve temsil kılınmıştır."³⁴

Esere hamd ile başlanmaktadır:

*Hamd idelim ol Hüda'ya sâd hezârân dâima
Cümle mahlûkat 'idâdınca ola medh u sena.*³⁵

31 Nasrullah Hacımüftüoğlu'nun arşivinde bu halvete katılanlar listesinde "Zeleva karyesinden Hudekzâde Hafız Numan Efendi'nin adı zikredilmektedir. (Bkz., *Of-Çaykara Müftüleri*, s. 463.)

32 Numan Efendi, *Numaniyye*, s.163.

33 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 160.

34 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 1; Ertan, *Hudekzâde Numan Vehbi Efendi*, s. 31.

35 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 2.

Bu manzum eser genelde Divan Edebiyatı tarzında, mesnevi niteliğinde ve aruz ölçüsünde kaleme alınmıştır. Eser iki münacat, altı naat, yirmi beş kaside (biri Arapça), on üç şiir ve otuz iki mesnevi tarzı manzumeden oluşmakta olup içinde toplam 78 parça ve 2889 beyt yer almaktadır.

Numan Efendi eserinde “Numan”, “Numan Vehbi”, “Vehbi”, “Hudek”, “Hudekoğlu” adıyla birden çok mahlas kullanmıştır.

*Vehbi'ye eyle şefaât şanına layık deriz
Çün ezel sırrı şefaât kanısın Yâ Mustafa.³⁶
Bu Hudekoğlu'na Yâ Rab eyle tevfikin refik
Fâni olmazdan fenâ içre fenâ kıl ver bekâ.³⁷*

Numan Efendi okuyuculara tavsiyelerde bulunurken bazen de onlar için dua ve niyazda bulunmaktadır:

*Hüdâ'dan gelene sabret bu zalim nefsinî kahret
Getir yola anı cebret ede-gör iyiliği kat kat.³⁸
Dahi her kim okursa bu kitabı
İki cihanda gösterme azabı.
İnat etmeyub ederse mehabet
Okudukça kitabım bula izzet.³⁹*

Numan Efendi kıssaları manzum bir şekilde tefsir ederken çoğu yerde önce ayetin Arapça metnini vermekte sonra ise açıklamasına geçmektedir. Bunun bir örneği şöyledir:

40 قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قُلْ يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ. وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ...

*Bu dem hakikatinden çık dahi sen
Selameti bul İbrahim Ahsen
Hitab Cibril'e kıldı Rabb-ı Hadî
Eriş ateşe Yâ Cibril buyurdu
Hüda emrinde Cibril oldu râsîh
Açar ateşi bir nice ferasîh
Olur, bir bağ-ı Cennet ol zamanda
Öter bülbül beneşşe sünbül anda....⁴¹*

Başka bir örnek de Hz. İbrahim ile kurban edilecek oğlu arasındaki diyalogu açıklamaktadır:

42 .. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ

36 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 4.

37 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 3.

38 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 59.

39 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 164.

40 Allah-u Teâlâ buyurdu ki: “Biz de: Ey ateş, İbrahim’e serin ve esenlik ol!” dedik. Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de, asıl kendilerini hüsrana uğrattık...” Enbiya, 21/69-70.

41 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 34.

42 Allah-u Teâlâ buyurdu ki: “(İbrahim ona): “Yavrum, dedi; ben uykuda görüyorum ki ben seni kesiyorum; (düşün) bak ne dersin?...” Saffât, 37/102.

*Ki yani ey oğul rüyada gördüm
Seni yaturuben boğazlar idim
Bu rüyayı nice tabir edersin
 Buni dedi ki yani göre oğlun
 Ki sabretmeğe var mı vüs 'ı anın
Bunu işitti dedi ey Penahım
Beni zebha mı eyledi emretti İlahım
 “Belâ” dedi Halil ah etti anda
 Sürur kesbetti oğlu ol zamanda
Ey oğlum bu ne haldir bildir anı
Sevinürsün ne sırdır bildir anı...⁴³*

Tefsir kaynaklarında Hz. İbrahim'in hangi oğlu kurban edileceğine dair kesin bir hüküm bulunmamaktadır. Kimi müfessirler kurban edilecek çocuğun Hz. İsmail, kimisi ise Hz. İshak olduğunu belirtmektedir. Numan Efendi kurbanlık çocuğun İsmail olduğunu bildirmektedir.

*Çünkü ağlar gördü atasını anda İsmail
Dedi eyle tevakkuf emre eyle iktiba
 Durdu bıçağını biletti o demde İbrahim
 Şûle-i nâr oldu berk vurdu sevâik i'lâ...
Ağladı İsmail için tağ u taşlar cümlesi
Cümlesi Halil'e ağlamağa kıldı iktiba.⁴⁴*

43 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 63-64.

44 Numan Efendi, *Numaniyye*, s. 66-67.

Kaynakça

- Albayrak, Haşim, *Of ve Çaykara I*, (Cantekin Mat., Ankara 1986).
- , *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, (Sahhaflar Kitap Sarayı. İstanbul 2008).
- Albayrak, Sadık, “1914 Yılında Trabzon Medreseleri ve Çaykara’da İlmî Hayat,” Çaykara’nın Manevi ve Kültürel Değerleri Sempozyumu I, s. 302-316, (Eser Ofset, Trabzon 2002).
- Aşıkkutlu, Emin, “Mehmet Rüştü Aşıkkutlu,” *DİA*. c. V, s. 6, (Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991).
- Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilayeti Salnamesi* (1892 tarihli), (Ankara 1993).
- Ertan, M. Emin, *Hudekzâde Nu'man Vehbi Efendi Manzume-i Nu'maniye li Kasas-i İbrahim (a.s.) fi Fazl-ı Mekke*, (Kurtuba, Ankara 2012).
- Günaydın, Mehmet, “Reisu’l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu’nun Kur’an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri,” *KSÜ. İlah. Fak. Der.*, sayı:1 s.121-154. (Kahramanmaraş 2008).
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Of-Çaykara Müftüleri; Bilimsel, Kültürel ve Sosyal Aktiviteleri,” *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, s. 441-486, (Mayıs 2001).
- İslam Ansiklopedisi, “Salname” mad., (MEB. yay., Ankara 1993).
- Meeker, E. Michael, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk *Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası*, (çev.) Tutku Vardağlı, Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2005.
- Saran, Ali Kemal, *Omuzumda Hemence*, Timaş yay., İstanbul 2013.
- Şevket, Şakir, *Trabzon Tarihi*, (haz.) İsmail Hacıfettahoğlu, Kurtuba yay., İstanbul 2013.
- Vehbi Efendi, Hudekzâde Numan, *Manzume-i Numaniye li Kasas-i İbrahim (a.s.) fi Fazlı Mekke*, Muhammed Beg Matbaası, Dersaadet, 1332.
- , *Terceme-i Hal* varakası, İstanbul Müftülüğü Arşivi, no 635.
- Yavuz, Y. Şevki, “Ferşad Efendi,” *DİA*, c. XII. (ss. 413-414). Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1995.

EĞİTİMCİ, YAZAR, ŞAİR VE TRABZON MÜFTÜSÜ MUALLİM İBRAHİM CÜDÎ EFENDİ

*Hüseyin ALBAYRAK **

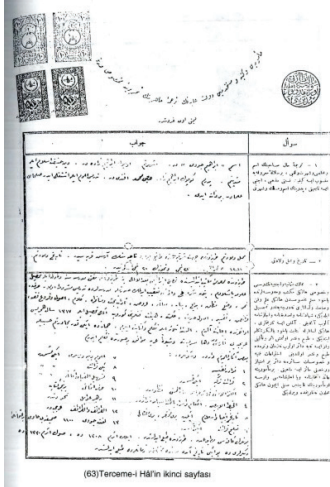
Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî
(1863 - 1926)

Birinci Bölüm: Doğumu Ve Ailesi

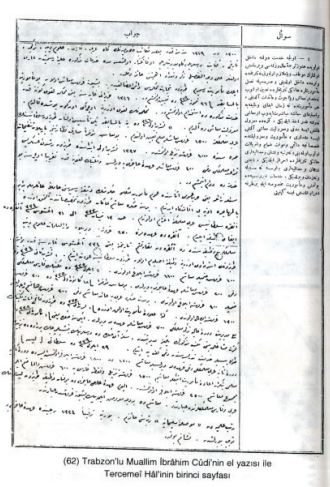
Trabzon'lu Muallim İbrâhim Cûdî, Hicrî 27 Sefer 1281 (20 Temmuz 1280 - 1 Ağustos 1864) Pazartesi günü Trabzon'da Hacı Kâsım Mahallesinde doğdu¹. Babası Arsin İlçesi Merkez Yeşilce Mahallesi eşrâfından Hacı Mehmed Efendi, annesi ise Âişe Hâtun 'dur. Soyu "Küçükibrahimoğulları" sülâlesinden gelmektedir.

* Eğitimci, Araştırmacı, Yazar, albayrahuseyin61@yahoo.com

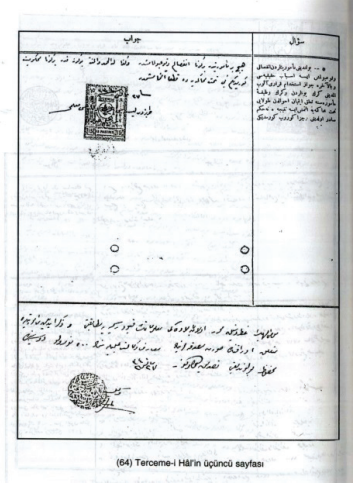
1 İbrahim Cûdî Efendi'nin Târihçe-i Hayâtı için bilinen üç ana kaynak vardır. Birincisi Murat Uraz tarafından Mahmut Goloğlu'na gönderilip, dili sadeleştirildikten sonra yayımlanan örnek. (*Eğitim Hareketleri Dergisi*, Mart-Nisan 1970, sayı 180-181, s. 13), diğeri İhsan Hamâmî'nin kitaplığına verilen "Terceme-i Hâl", üçüncüsü de İbrahim Cûdî Efendi'nin kendi el yazısı ile, Trabzon Müftüsü olurken İstanbul Şer'i Siciller Arşivi'nde bulunan "Terceme-i Hâl" evrakıdır. Bu üçüncü kaynaktaki doğum tarihi için 27 Sefer 1281 (01 Ağustos 1864) târihi verilmektedir ki bizim de esas aldığımız târih de budur. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri isimli eserinde (C.1, s. 248) ay ve gün belirtmeksizin 1280, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1863/1864 yılını verirken, Abdulkadir Karahan da 20 Temmuz 1863 târihini vermiştir. (V. Türkoloji Kongresi Türk Edebiyatı Seksiyonu, 17 Eylül 1983). Karahan 06.06.1988 târihli Türkiye Gazetesi'nde yayımlanan "Muallim İbrahim Cûdî" başlıklı makalesinde de aynı tarihi verir; Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi'nde de 1863 tarihini vermiştir. (Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Takvimü's-Sinîn, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 172; Yücel Dağlı-Cumhuriyet Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, (Ankara : T.T.K., 1997), C. 5, s. 196.

(63) Terceme-i Hâîr'in ikinci sayfası

(62) Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî'nin yazdığı ile Terceme-i Hâîr'in birinci sayfası

(64) Terceme-i Hâîr'in üçüncü sayfası

İbrâhim Cûdî Efendi'nin atalarının atası Küçük İbrâhim Ağa, Hicrî 960-970 (M.1552-1562) yıllarında Urfa yöresinden dört oğlu ile Karadeniz kıyılarına gelerek Yomra'ya; oğulları ise Of ilçesinin köylerine, Bayburt'un Pulur ve Doğu Bayezid yörelerine yerleşmişlerdir. Cûdî Efendi, Arsin'e gelen ve Konak sırtlarına yerleşen sülâlenin Ahmed Ağa kolundan gelmektedir. Babası Hacı Mehmed Efendi, onun babası Şeker Ağa, onun babası Hüseyin Ağa, onun babası da Ahmed Ağa'dır. Genişleyen âilenin 12 nesil geçmişinin olduğu belirlenebilmiştir. Âile, günümüzde "Gürsoy" soyadını kullanmaktadır

Tahsîli:

Cûdî Efendi ilk bilgileri kendi ifâdesiyle "Tedrîs-i ulûm ile iştiğâl edib, sülehâ-yı ulemâdan bir zât" olan İskender Paşa Medresesi Müderrîsi babası Küçükibrâhim-zâde Hacı Mehmed Efendi'den almıştır. Mutlu çocukluk günlerini Hacı Kasım Muhiddîn (Cumhuriyet) Mahallesi'ndeki evlerinde geçiren Cûdî Efendi, H.1291 (M.1875) yılında babasının ölümü ile çocuk yaşta yetim kalmıştır. Trabzon eşrâfından Kazzâz-zâde Hacı İbrâhim Efendi'nin yardımları ile yetişmiş, bir süre bu iyi niyetli kişinin himâyesinde kazzâzlık ve ticâret işleriyle de uğraşmıştır.

Cûdî Efendi, ilköğrenimini o zamanki adı ile "Tabakhâne Mekteb-i İbtidâiyyesi" nde tamamladıktan sonra, Müftü Medresesi'ne devam ederek baba mesleğine sahib çıkmış, genç yaşta kendisini yetiştirerek çevresine güven vermiş ve üstün meziyyeti ile de dikkatleri üzerine çekmiştir². Âlim ve fâzıl bir babanın çocuğu olan Cûdî Efendi, 14 yaşlarında Arapça ve Farsça 'yı bir hayli ilerletmiş, araştırmaya ve yazmaya başlamıştır. H.1331(M.1915) yılında vefât eden annesinin yakınlarına anlattığına göre, daha 4-5 yaşlarında iken bile babasının yanından ayrılmayıp sürekli okuma ve yazma tâlimleri yaparak kendisini yetiştirmiş³, 15 yaşındayken şiir yazmaya heveslenmiş, 17 yaşında da Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiştir.

Daha 19 yaşında medrese talebesi iken, üstün meziyyetleri sebebiyle döneminde "Şeyhü'l - Üdebâ" diye şöhret bulan Trabzon'lu Ali Nakî Efendi'nin H.1296 (M.1880) yılında Hacı Kâsım Muhiddîn Mahallesi'nde açtığı "Mekteb-i Hamîdiye" ye 1883 yılında Türkçe öğretmeni

2 Mahmut Goloğlu'nun yayınladığı Tarihçe-i Hayat'ta İbrahim Cûdî Efendi'nin çocukluk ve öğrenim yılları şöylece anlatılıyor: "Beş yaşında iken mahallede bir kadın öğretmenin evindeki mektebe talebe oldum. Bir yıl süre ile orada harflerin şekillerini belledim, Kur'an-ı Kerîm'i okumaya başladım. Sonra Hacı Kadı-zâde Hüseyin efendi'nin eğitimine verildim. Kur'an-ı Kerîm'i baştan sonuna kadar okudum ve tecvid, ilmihâl dersleri gördüm, yazı san'atı üzerinde çalıştım. 1290 (1873) de babamın Arapça derslerine devam ettim. 1291 (1874) de Rüştiye'ye girdim. İki yıl sonra mektepten ayrıлып, Hoca Rüşen efendi'nin derslerine gittim. Daha sonra Üstâd Semerci-zâde'nin talebesi oldum. İy Müftüsü Hacı Faik Efendi'nin derslerine devam ettim. Özellikle Arap edebiyatı üzerinde gelişme gösterdim.

3 Abdulkadir Karahan, a.g.b.

olmuş, ilk kısmının idâreciliğini yapmış ve ayrıca Arapça derslerini de okutmuştur. Çalışmak zorunda kalan ve bu yüzden bir yandan öğretmenlik ve idârecilik yapan Cûdî Efendi; öte yandan da medresedeki öğrenimine devam etmiş ve 37 veyâ 38 yaşlarında iken icâzet almıştır.

Terceme-i hayâtı'nda "Bütün şürûh ve havas ta'kib edilmek sûretiyle medreselerde tedrisi meşrût olan Sarf, Nahiv, Vazı', Mantık, Bedi', Beyân, Maânî, Arûz, Adâb-ı bahis ve Münâzara, Kelâm, Usûl ve Fûrû, Fıkıh, Ferâiz, Tefsîr, Usûl-i Hadîs, Hikmet, Hey'et fenlerini görüb ikmâl-i tahsîl ile 1317 sâl-i hicrîsi evâhirinde icâzet aldım." demektedir.

Görevleri:

Önce husûsî mekteplerde göreve başlayan Cûdî Efendi, bu mekteplerin yanısıra, başka kurumlarda da görevler yapmış, bir kısmını ise fâhrî olarak yürütmüştür. Terceme-i Hayâtı'nda şöyle demektedir:

1300'den 1319 senelerine kadar (1884-1903) bazı husûsî mekteplerin; Türk Mekteb-i Hamîdî, İran Mektebi, Fransızların Fierler ve diğer ecnebî mekteplere kâh müdüriyyetleriyle, kâh Türkçe, Arabî, Fârisî, Târih, Kırâat gibi tedrisat ile evkat güzâr olmuştum. Bu hidemât-ı mezkûre, hilye-i resmîyetten ârî olmakla alâ vech-i tafsîl zikir ve ta'dât ehemmiyyetini hâiz değildir.

İran Mektebi (Mekteb-i Nâsirî)

Bu arada Ermeni ve Rum mekteplerinde de öğretmenlik yapan Cûdî Efendi 'nin öğrencileri arasında İstanbul Ermeni Patriklerinden Karakin Haçaturyan'ın ismi de geçer. Tahminen, resmî görevi öncesinde Hacca gidip dört yıl kadar Mekke-i Mükerrerme'de kalarak Arapça lisanını geliştirme imkânı bulan Cûdî Efendi, bu dönemi de şöyle anlatmaktadır:

"Elsine-i selâse ile tekellüm ederim. Mekke-i Mükerrerme'de Dört sene kadar Müddet-i mücâveretim hasebi ile Arapça 'yı Fârisî 'ye nisbetle daha serbest ve Şîve-i Arab 'a muvâfık tekellüm ederim."

Bu ifâdeyle Cûdî Efendi, Arapça lisânına olan âşinâlığını belirtmektedir. Ancak Mekke-i Mükerrerme 'de hangi yıllarda kaldığı tespit edilememiştir.

İlk Resmî Görevi

İbrâhim Cûdî Efendi 'nin ilk resmî memûriyeti, 26 Temmuz Cumartesi 1319 (8 Ağustos 1903) târihinde tâyin edildiği "Trabzon Ticâret Mahkemesi Dâimî A'zâ" lığıdır. Tercihen ve imtihanla getirildiği bu görevde, Ticâret Mahkemelerinin kapatıldığı 1326 (M.1910) Haziranı sonuna, yani mahkemelerin lağvına kadar aralıksız yedi yıl kalmıştır. Mahkemelerin lağvı ile 3 ay 10 gün boшта kalmış ve bu süre içerisinde ma'zûliyet (işten çıkarılma) maâşî da alamamıştır.

İl jandarma teşkilatının ıslahı sırasında Trabzon'da açılan "Efrâd-ı Cedîde ve Posta Kumandaları Mektebi" nde Türkçe öğretmenliği yapmış ve bu mekteb için bir de marş yazmıştır.

Zeytinlik Mektebi

İbrâhim Cûdî Efendi ‹yi ebedileştiren büyük hizmetlerden biri de, hâtırasını dipdiri ayakta tutan “Zeytinlik Mektebi” (şimdiki adıyla Cudibey İlkokulu) için sürdürdüğü çalışmalardır. 24 yaşlarında bir genç iken, kurucusu ve ilk müdürü olarak, yeni bir eğitim-öğretim anlayışı ile “Zeytinlik Mektebi” ni 1888 ‘de hizmete açmıştır⁴. İlkokul seviyesinde eğitim veren mekteb, kısa zamanda gelişerek; Cûdî Efendi ‹nin Trabzon ve çevresinde çok tutulan ve iki defâ onbiner adet basılarak 5 Kuruş fiyatla satılan el Kenzü’l-Esnâ Fî Şerhi’l Esmâil-Hüsn isimli eserin satışından sağlanan gelirle Zeytinlik Mektebi onarılmış ve bâzı ilâvelerle ikinci katı yaptırılmıştır⁵. Zeytinlik Mektebi o kadar şöhret bulmuştu ki; “Dâr’ul Muallimîn (Öğretmen Okulu)” öğrencilerine örnek ders dinletmek için özellikle tercîh ediliyordu. Bu yüzden haklı olarak mektebin adı, halk arasında “Nümûne-i İbtidâiyye Mektebi” olarak bilinirdi. İbrâhim Cûdî Efendi Zeytinlik Mektebi ‹nin müdürlüğünü yaparken, İran’lıların Trabzon’da açtıkları “Mekteb-i Nâsîrî” nin müdürlüğünü de, ek görev olarak bir müddet devam ettirmiştir.

Ölümünden iki yıl sonra 1928 / 29 öğretim yılı başında Zeytinlik Mektebi’nin Cumhuriyet dönemi öncesi mezûnlarından Ömer Akbulut ‘un ifadesine göre, Müdür Emîn Tuğcu ‘nun teşebbüsleri sonucunda Vilâyet Encümeni kararı ile mektebin adı önce “Cûdîbey Mektebi” olmuş, daha sonraki yıllarda ise, “Cudibey İlkokulu” şekline dönüşmüştür. Böylece Trabzon; bu kıymetli evlâdına şükran duygularını yerine getirmede kusur etmemiştir.

Bu mutlu olayı anmak için düzenlenen törende, Cûdî Efendi’nin en yakın dostu, yardımcısı ve kitaplarının yayımcısı Kitâbî Hamdî Efendi çok güzel bir anlayışla İbrâhim Cûdî Efendi ‹nin elde bulunan *el Kenzü’l-Esnâ Fî Şerhi’l Esmâil-Hüsnâ* adlı eserinin her nüshasına kendi el yazısı ile şöyle bir sunuş yazarak törene katılan davetlilere dağıtmıştı:

“İki sene evvel vefât eden Merhum Cûdî Efendi ‹nin şu eserinin bedeli ile inşâolunan Âtik Zeytinlik Mektebi ‘ne, bu kerre takdîren “ Cûdî Efendi Mektebi “ tevsîm merâsimine hâtıra olarak veriyorum”⁷ Cemâziyelâhir 1347 (13.12. 1928) (*Kitâbî Hamdî*).

Trabzon Mekteb-i Sultânî Öğretmenliği

H.1319 (M.1903) yılındaki ilk memûriyetten sonra, aynı yıl içinde Trabzon Sultânîsi’nde⁶ ilk resmî öğretmenlik görevine başlamıştır. Cûdî Efendi 11 Birinciteşrîn 1326 (24 Ekim 1910) Pazartesi târihinde başlayan; gerek kendisi ve gerekse Trabzon için büyük önem taşıyan bu öğretmenliği hakkında meşhûr *Lûgat-ı Cûdî* adlı eserinin 393.sayfasında “Cûdiyyûn” kelimesini açıklarken; hem bu kelime ve hem de Sultânî öğretmenliği hakkında şu bilgileri vermektedir:

4 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Seçil Ofset, 2008), C.1.

5 Hüseyin Albayrak, *Kuruluşunun 100. Yılında Cûdîbey İlkokulu*, (Trabzon: Erol Ofset, 1988), s. 25

6 Trabzon Sultânîsi için bkz: Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Lisesi*, (Trabzon: Kuzey Gazetecilik, Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., 1987), s. 139.

Cûdiyyûn: Sefîne-i Nûh'un oturduğu dağın adıdır. Musul'un kurbundadır. Mahlâs-ı âcizem olan Cûdî lâfzı başkadır. Yâni Cûd lâfzından ismi mensûbdur. Trabzon Mekteb-i Sultânîsi Arabî muallimliği imtihanında varaka-i imtihâniyem zîrine musennâ ve mulemmâ olan şu kıt'ayı yazmış idim.

*Reeytü leylete 'emsin etâ yubeşşirûni
Minessemâi beşîrûn yekûlu yâ Cûdî
Emin baş ki in mevhebet bî-emrillâh
Misâl-i keştî-i Nûh, istevet ale 'l- Cûdî'*

Bu dörtlükten anlıyoruz ki Cûdî Efendi, Mekteb-i Sultânî 'ye öğretmen olabilmek için, usûl gereği imtihan olmuş ve sorulara gerekli cevapları verdikten sonra, imtihan varakasının (kâğıdının) sonuna kendi ifâdesiyle "musennâ ve mulemmâ" diye nitelediği ilk iki mısırâı Arapça ve son iki mısırâı da Farsça olan bu kıt'ayı yazmıştır. Böylece Cûdî Efendi, verdiği cevaplarla imtihan sonucundan o kadar emîndir ki, büyük bir tûfândan sonra; yıkılmadan, dökülmeden, kırılmadan Cûdî dağının üstüne oturan ve içindekileri muhâfaza etme gücünü kaybetmeyen Nûh Aleyhisselâm'ın gemisi gibi, kendisinin de bu öğretmenlik makâmını kazanacağından emîn olduğunu anlatmak istemiştir.

Cûdî Efendi bu imtihanla Arapça ve Farsça 'ya olan âşinâlığını, liyâkatını, edebî kişiliğini ve kâbiliyyetini de ortaya koymuş, bunun sonucu olarak da Sultânî Arabî Muallimliği 'ne 1500 Kuruş maâşla tâyin edilmiştir. Bu maâş daha sonra, Maârif Nezâreti 'nce yapılan tenkihât sonrasında 1000 Kuruşa tenzîl olunmuştur.

Diğer Görevleri

Sultânî'deki Arapça öğretmenliğinden bir yıl sonra, 01 Birinciteşrîn 1327 (14 Ekim 1911 cumartesi) târihinde "Trabzon Askerî Rüştiyesi"ndeki "Kavâid" muallimliği de, Cûdî Efendi 'nin uhdesine verilmiş ve maâşına 400 kuruş daha zam yapılmıştır. Bu görevi, Askerî Rüştiyelerin kapatılmalarına kadar, takrîben 3 yıl devam etmiştir.

Cûdî Efendi (soldan ikinci) şehrin ileri gelen kişileriyle

Cûdî Efendi ‘nin birkaç görevi bir arada yürütebilmesini, eğitime olan inancı ve milletine duyduğu sonsuz sevgi ve hizmet aşkı ile izâh edebiliyoruz. Trabzon’daki Türk ve diğer azınlık okulları kendisini öğretim kadrolarına alabilmek için âdeta birbirleriyle yarış halinde idiler. Kendisinin de eğitim-öğretim ve kültüre dayalı her hizmete severek koşması, memleketin cehâletten kurtulması arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden kendini yıpratırcasına her hizmetin yanında olmuş, şiirlerinde de bu arzusunu çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur.

Bütün bunlardan başka, üç-beş yıl kadar fahrî olarak “Trabzon Maârif Meclîsi A’zâlığı” ve bir yıl kadar da Vâlîlik tarafından çıkartılan “Trabzon Gazetesi” nin başyazarlığı görevlerinde de bulunmuştur. Bu arada Trabzon’da yayımlanan İstikbâl Gazetesi, Kaygû, Genç Anadolu Mecmuâlarında da yazıları ve şiirleri yayımlandı.

Birinci Dünya Savaşı Yılları – Muhaceret

Gereksiz yere içine düştüğümüz, bununla da kalınmıyarak ateş hattına sürüldüğümüz Birinci Dünya Savaşı ‘nın âteşi, en fazla Trabzon ‘u yakıp yıkmıştı. Doğu Karadeniz kıyı hattı boyunca Rus kuvvetlerine karşı amansız bir mücadele veren Türk askerî birliklerinin yanısıra savaflara iştirâk eden Trabzon’lu milis kuvvetlerinin, Of Savafları ‘nda gösterdikleri kahramanlıklar, Baltacı Deresi Savaflarında sergiledikleri üstün savunma dillere destân olmuştur⁸. Bu ölüm-kalım günlerinde Rus donanmasının bombardımanına pek çok defa hedef olan Trabzon, büyük tahribâta uğramıştı. Bu saldırılar sırasında Zeytinlik Mektebi çevresine düşen bombalar öğrencilerini evlerine yollamakla meşgul olan öğretmen Hâfız Ömer Efendi ‘nin şehîd olmasına, ayrıca öğretmen ve öğrencilerin yaralanmalarına da sebep olmuştu⁹.

Trabzon’un bombardıman edilmesi, büyük emek verdiği Zeytinlik Mektebi’nin yaralar alması, en önemlisi vatanın düştüğü acıklı durum; Cûdî Efendi ‘nin hassâs yüreğini sıplatmış, çok sevdiği Trabzon’un düşman tehdîdi altında bulunmasından büyük üzüntü duymuştu. 28 Mart 1916 tarihinde, bunca savunmadan sonra, Of İlçesinin düşerek Rus kuvvetlerince işgâl

8 Hasan Hilmi Umr, *Of ve Of Muharebeleri*, (İstanbul: Güven Basımevi, 1949), s. 43-65; Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, (birinci kitap), (Trabzon: İstikbâl Matbaası, 1950), s. 88-125

9 Seyit Bilâl Seyalioğlu, *Damla*, (Trabzon: Trabzon Matbaası, 1953), s. 107; Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon’un durumu için bkz: *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus-Ermeni-Rum Mezalimi 1914-1918*, (Ankara: Korza Yayıncılık Basım San.ve tic. A.Ş., 2015), s.49-113

edilmesinden sonra, Trabzon 'un yolu artık açılmıştı. Vâlî Mehmet Cemâl Azmî Bey 'in gayretleri ile Trabzon boşaltılmış mevcut şartlara göre iyi şekilde gerçekleştirilmiş ve batıya doğru göç başlamıştı¹⁰.

Temîn edilen araçlarla, çoğu yaya, at sırtında, kayıklarla Trabzon 'dan akan göç kâfileleri arasına İbrâhim Cûdî Efendi de katılarak, çekilen acı ve ızdırâbların bizzât canlı şâhidi olmuştu. Gönlü kan ağılıya ağılıya, "hükümetin vesîka-i resmiyyesini hâmilen" âilesiyle göç ederek Ünye 'ye yerleşti. Bir yıl kadar Ünye Sultânîsi'ndeki müdürlüğü ve öğretmenliği yanısıra "Muhâcirin Şefkât Hey'eti Reîsi" olarak da görev yaptı. Ünye 'de iken yaşadığı hicret acılarını ve çekilen ızdırâbları dile getiren "Der Me sâib-i Harb-i Umûmî / Genel Savaşın Kötülükleri" başlıklı uzun şiiri, şu mısralarla başlıyordu:

*Âlem sarıldı yek-ser şemşîr-i intikâma,
Yek-dîgeri ser-â-pâ kalkışı intikâma,
Rûy'i zemîn boyandı hûn-i akîk-ı fâma,
Seyl-i fiten boyandı tâ Mescîd-il Harâma,
Yâ Seyyide 'l verâ kûm!... Kâd kameti 'l-kıyâme. ¹¹*

"Hârb-i Umûmî esnâsında Trabzon'dan bil-muhâcere Ünye 'ye naklolunmuş isem de bir sene sonra berâ-yı vazîfe ile Ankara Sultânîsi'ne i'zâm olundum" diyen Cûdî Efendi, Trabzon 'daki maâş üzerinden, Ankara'da 20 Cemâziyel âhir 1335 (13 Nisan 1333/1917) Cuma günü göreve başladı. Günümüzdeki Hacettepe Üniversitesi Kampüsü içinde kalan Sultânî Mektebi Müdürlüğü ve öğretmenliğinin yanısıra maâşına 250 Kuruş daha zam yapılarak "Dâr'ül-Muallimât Ulûm-i Dîniyye-Muallimliği" görevini de 24 Zilkâde 1336 (31 Ağustos 1334/ 1918) târihine kadar sürdürdü.

Cûdî Efendi 'nin Ankara Sultânîsi 'ndeki öğretmenliği sırasında, aynı sultânîye yeni Türkçe öğretmeni olarak tâyin edilen Mâhir İz, hâtıralarında Cûdî Efendi'ye karşı sevgi ve muhabbetini şöyle anlatıyor:

Birinci Cihân Hârbi'ndeki Trabzon Muhâcereti dolayısıyla Ankara'ya gelen İbrâhim Cûdî Efendi mektebimize Arapça muallimi olarak tâyin edilmişti. Kendisi ulemâ-i şuarâdan bir zât idi. Sohbetini hiç kaçırmak istemediğim için, onun nöbetine de kalırdım. Babamı ziyâret için bizim eve geldiği zaman, kendisine haber vermeden yarım saat kadar ayrıca sohbet ederdim¹²

Cûdî Efendi Ankara'da iken, ayrıca Hacıbayram Câmîî'nde vâzederdi. Bu târihlerde Ankara Müftüsü (daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyânet İşleri Başkanı) olan Rıfat Börekçi (1861-1941), vâazlarını çok beğendiğinden İbrâhim Cûdî Efendi'ye, "Ankara'da olduğun müddetçe bu kürsü senindir." dediği söylenir.

Demek ki Cûdî Efendi, nerede olursa olsun şahsiyeti, ilmî kişiliği, okunan ve sevilen eserleri ile etrafını kendisine bağlamasını bilen, bahtiyâr insânlardan biri idi¹³

Trabzon'a Dönüş

Cûdî Efendi; birbuçuk yıl kadar Ankara 'da görev yaptıktan sonra, Trabzon'un 24 Şubat 1918 'de düşman işgâlinde kurtarılması üzerine, üstüste gelen ısrarlı davetler karşısında, 1 Teşrîn-i Sâni 1334 (1 Kasım 1918) Perşembe günü Trabzon Sultânîsi 'ndeki görevine geri döndü. Maâş 100 Kuruş zamlı 1100 Kuruşa çıkarıldı. 1 Eylül 1335/1919 'da Sultânî'nin Fârisî

¹⁰ Mehmet Cemâl Azmî Bey'in Trabzon Valiliği için bkz. Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Valileri*, (Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2008), s. 255

¹¹ Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî Efendi*, (Ankara: Kozan Ofset, Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti, 1994), s. 210

¹² Mâhir İz, *Yılların İzi*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1975), s. 59

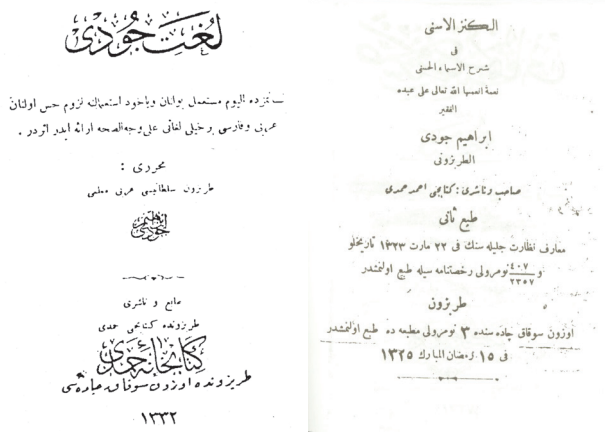
¹³ Ömer Akbulut, *Trabzon Şairleri*, (Trabzon: Trabzon Katbaası, 1955), s. 30

öğretmenliği de kendisine verince maâş 200 Kuruş daha zamlı, toplam 1300 Kuruşa ulaştı. Fârisî maâşına da 18 Kânûn-i evvel 1335 (18 Aralık 1919) 'de 200 kuruş daha zam geldi. Bir müddet sonra Arabî maâş 200 kuruş zamlı 1300 Kuruşa ulaştı, her iki dersten Sultânî 'deki maâş toplamı 1700 Kuruşa ulaştı.

Bu arada 1 Teşrîn-i Sâni 1335 (1 Kasım 1919) 'da "Trabzon Fâtih İnâs Mektebi"nin müdürlüğüyle, "Devre-i âliye" Türkçe öğretmeni 700 Kuruş ücretle kendisine verildi. Meşguliyetlerinin çokluğundan 2 sene sonra, Kânûn-i sâni 1338 (1 Ocak 1922) 'de Fâtih İnâs Mektebi Müdürlüğü'nden; 8 ay sonra kendi ifâdesiyle bütün eğitim öğretim meşguliyetini yalnızca Sultânî üzerine yöneltti. 29 Eylül 1339/1923 'da Sultânî devre-i sâniye ikinci devre) Arabî öğretmeni kendisine verilerek maâş 1300 kuruştan 1800 kuruşa yükseltilmiş ise de devre-i sâniye öğretmeni görevine geri dönmüş, maâş 1500 Kuruşa indirilmişti. Fakat Fârisî dersi için 600 Kuruş zam yapıldı, toplam maâş 2500 Kuruşa ulaştı.

Eğitim Öğretim Dışındaki Diğer Çalışmaları

İşgâl sonrasında Trabzon, perişân ve yürekler acısı bir durumdaydı. Her taraf yıkılıp yıkılmış, Türk evleri ve dükkânları yağmalanmış, Türklerin ekonomik hayâtı felce uğramıştı. Yokluk, kıtlık, açlık ve hastalık Trabzon'un belini büküyordu. Bütün bu maddî ve mânevî olumsuzluklardan Cûdî Efendi de zarar görmüş, son eseri olan *Lûgat-ı Cûdî* 'nin depoda bulunan ve henüz ciltlenmemiş formları, ve diğer eserleri yerli Rûmlar tarafından yağmalanarak yok edilmişti.

Cûdî Efendi'nin iki önemli eseri: Lûgat-ı Cûdî ve El-Kenze'l-Esnâ Fî Şerhi'l-Esmâ'l-Hüsnâ

Vatanına ve milletine hizmeti en büyük şeref kabul eden Cûdî Efendi; Birinci Dünya Savaşı sırasında işgâlin acıları ve yaraları sarılmadan, Mondros Antlaşması sonunda milletçe yoluna baş koyduğumuz İstiklâl ve Hürriyet mücâdelesinde de en ön saflarda yer almış, tekrar bir işgâli görmemek için "yâ istiklâl, ya ölüm!" düsturuyla, uyanık ve tetikte olan Trabzon'da, bu maksatla kurulan "Muhâfaza-i Hukûk-i Milliye Cem'iyyeti" 'nin merkez idâre hey'etinde görev alan Cûdî Efendi, bir ara bu cem'iyyetin başkanlığını da yapmış, vaâzları, konuşmaları, sohbetleri, İstikbâl Gazetesi ve diğer yayın organlarındaki yazılarıyla kurtuluş mücâdelesinin öderlerinden biri olmuştu. Cûdî Efendi 'nin "Muhâfaza-i Hukûk-i Milliye Cem'iyyeti" içinde olması büyük bir kazanç olmuş, saygıdeğer kişiliği, engin kültürü, yapıcı, iknâ edici ve birleştirici rolü ile vatanın kurtulması için mânevî bir önder olarak büyük hizmetler vermiştir¹⁴.

14 Hüseyin Albayrak, *Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon* (Trabzon'dan Atatürk'e isimli eserden ayrı basım), (Trabzon: Özkan Ofset Matbaacılık, 1981), s. 103

İbrâhim Cûdî Efendi, savaş yılları boyunca Trabzon'dan ayrılmadı. Kurtuluştan sonra, Cumhuriyetin kurulması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Trabzon milletvekili olarak girmesi teklifini kabul etmedi. Memlekete hizmeti, yine eğitimci olarak yapmak istediğini belirterek, kendi ifadesiyle “muallimliği meb'ûsluğa” tercih etmiştir. Cumhuriyetten önce, İttihâd ve Terakkî'cilerin Meclis-i Meb'ûsân üyeliği teklifini de, aynı gerekçelerle geri çevirmişti.

Cumhuriyet Dönemindeki Hizmetleri

Dört yıl süren istiklâl mücadeleleri sonunda, vatanın düşmanlardan temizlenerek hürriyete kavuşulması üzerine, Cûdî Efendi kurtuluşu tekrar görebilmenin mutluluğu ve huzûru ile, sessizce köşesine çekilerek, çok sevdiği ve yarınlar için ümîd bağladığı öğrencileri ile uğraşmaya başladı.

“Muallim” olarak hizmet vermek isteyen İbrâhim Cûdî Efendi, Trabzon Sultânîsi'nin garîbliğine de üzülüyor ve kendi imkânları ile bir çözüm arıyordu. Zira, Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Sultânîsi binâsı işgâl kuvvetleri tarafından hastane olarak kullanılmış, kurtuluştan sonra da, son sınıf öğrencisi olmadığı için mezûn verilememişti. Kurtuluş Savaşı yıllarında her ne kadar Sultânî öğretime açık olmuş ise de, 1919/1920 öğretim yılında sâdece iki öğrenci mezûn olabilmiş, 1920/1921 öğretim yılında ise, mezûn verilememiştir. 1921-22 ve 1922-23 yıllarında birer öğrenci mezûn olurken, Cumhuriyetin ilân edildiği 1923/1924 yılında da yedi öğrenci ile târihî Trabzon Sultânî'si son mezûnlarını vermiştir¹⁵.

Bu arada 1921 yılı içinde Trabzon'da örnek bir İslâm medresesinin kurulması çalışmalarına başlanmıştı. Vâli Hâzım Bey (Tepeyran) ulemâ ve eşrâfın bu konudaki isteklerini, önemle ele alarak, ulemâ ve eşrâfın dışında fikirlerinden yararlanmak için, Maâif Müdürü Rıfkı Bey ve Sultânî Müdürü Ali Cânib (Yöntem) Bey'leri de dâvet etmiş, modern bir medrese programının tesbitini emretmişti. Aynı yıl içinde 30 öğrenci ile açılacak medrese için, özel kanûnu gereğince, askerlikten muâf olan ve öğrenimlerini tamamladıktan sonra diğer medreselere müderrîs olarak atanacak olan öğrencinin mâişet ve tek tip elbisesi, özel gelirlerden sağlanmıştı. Medresenin teşkilâtıyla programlarının düzenlenmesi için memleketin en ünlü ulemâsından Hatip-zâde Emîn ve Hacı Cûdî (Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'lerin reylerine başvurulmuş, yüksek dersler için kendilerinden söz alınmıştı. Emîn Efendi medresenin müdürlüğünü de kabul etmişti. Yakın zamanlara kadar ilim ocağı sayılan Trabzon Hatûniyye, İskender Paşa, Orta Hisâr ve Müftü Câmîî Medreseleri ün kazanmıştı. Emîn ve Cûdî Efendiler de Müftü Câmîî Medresesi'nden yetişmişlerdi. Ancak, istilâlar bu nûr ve ziyâ ocaklarını, vakıflarıyla birlikte söndürmüştü. Medresede yabancı dil öğrenimi de yapılacak, özellikle Arapça'nın pratik olarak öğretilmesine çalışılacaktı¹⁶.

15 Temmuz-15 Ağustos 1923 târihleri arasında toplanan Birinci Hey'et-i İlmiyye'de, ortaöğretim sistemi üzerinde durularak, bugünkü temel ilkeler benimsenmişti. Tevhîd-i Tedrîsât Kanûnu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, kabul edilen yeni programla İdâdî ve Sultânî tipi mektepler yerine şimdiki liseler yürürlüğe konularak, bu kurumlarda genel kültüre ve akademik bilgilere ağırlık verilmiştir¹⁷.

Trabzon Sultânîsi'nin liseye dönüştüğü 1924/25 öğretim yılına yeni girildiği günlerde, 15 Eylül 1924 'de Atatürk'ün Trabzon 'u ilk ziyâretleri sırasında, Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, Trabzon Lisesi'nin öğretmeni idi. Atatürk, Trabzon'a gelişinin ertesi günü saat 16.30'da, Lise'yi gezerek incelemelerde bulunduktan sonra, öğretmenlerle ayrı ayrı konuşmuş ve öğretmenler kurulunda oturarak beraberce çay içmişti. Lise'nin Spor Şeref Defteri'ne “*bedenî idmân fikrî*

15 Albayrak, *Trabzon Lisesi*, s. 149

16 Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, (Ankara: T.T.K., 1991), s. 194

17 *Meydan Lorousse*, (İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti., 1972), C.8, s. 13

idmânla müvâzî olmalıdır” cümlesini yazan Atatürk, târih öğretmeni Rıfat Bey’in: “*Paşam, müfredât programlarında Türk Târihi ‘ne yeteri kadar yer verilmiyor’*” demesi üzerine Mustafa Kemâl, “*Muallim Efendi, bu sözlerinden çok duygulandım; artık bundan böyle Türk çocuğu kendi târihini okuyacaktır. Bundan emîn olabilirsiniz.*” şeklinde karşılık vermişti¹⁸.

Böylece “Millî Târih” görüşü ve kararı, bu gezi sırasında Trabzon Lisesi’nde kararlaştırılmış oldu. Atatürk, Lise’de aynı gün “Mâ’lûmât-ı Dîniyye” öğretmeni Tevfik Hoca’nın dersine girmiş, derste öğrencilere Kur’ân-ı Kerîm okutmuş, Vâsif Hoca’dan da *İnşirâh Sûresi*’ni¹⁹ okuyarak açıklamasını istemiştir. Yeterli cevap alamayınca, Lise’nin Arapça öğretmeni İbrâhim Cûdî Efendi ile görüşmüş, karşılıklı sohbetlerinde onun bilgi ve kâbiliyyetine hayrân kalarak, saygı göstermiş ve fazlasıyla memnûn kalmıştır²⁰.

1924 yılında Müftü Ahmet Mahir (Durukan) Efendi’nin ölümü üzerine Cûdî Efendi Trabzon müftülüğüne tayin edildi. Bazı kaynaklarda ise, Trabzon Müftüsü olarak Raif Bey’in isminden söz edilmekte ve Raif Bey’in ölümü üzerine İbrahim Cûdî’nin Haziran 1924’de Trabzon Müftüsü olduğu belirtilmektedir²¹.

Cûdî Efendi, “Hiçbir me’mûriyetten bir gûna infisâlim vukû bulmamıştır ve kezâ leh’l-hamd ve’l-minne bugüne kadar bir gûna mahkûmiyet görmediğim gibi taht-ı muhâkemeye de kat’a alınmamışımıdır.” beyânını kendi el yazısı ile, 27 Mayıs 1340/1924 ‘de verdiği “Trabzon Lisesi Arabî ve Fârisî Muallimi” idi. Aynı yıl içinde Atatürk ‘ün 15 Eylül 1924’de Trabzon’a gelişleri sırasında²² da öğretmenliği devam ettiğine göre, büyük bir ihtimâlle, İbrâhim Cûdî Efendi Trabzon Müftülüğü yanı sıra, Sultânî’deki öğretmenliğini de bu yıllarda birlikte sürdürüyordu.

Kişiliği

Trabzon’lu Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, çalışkan, iyi huylu, güzel ahlâk ve fazîlet sâhibi bir âlimimizdir. Memleketin eğitim-öğretim, kültür ve dînî hayatının gelişmesine büyük hizmetleri dokunmuş saygı değer bir kişidir. Bâzan beş-altı görevi aksatmadan bir arada yürütebilmesi, hizmet aşkının sonucuydu. Alçak gönüllülüğü ve tatlı sohbetleri ile gönülleri fethetmesini bilen Cûdî Efendi, gerek söz, gerek yazı ve gerekse davranışları ile hiç kimseyi incitmeyen müstesnâ bir kişiliğe sâhibti. Fazlasıyla sevilir ve hürmet edilirdi. Yoldan geçtiğinde herkes saygı ile eğilir, hürmette kusur edilmezdi.

İbrâhim Cûdî Efendi’nin kişiliğini incelediğimizde çeşitli mezîyetleri içinde ağırlığı teşkil eden şu özellikleri öncelik kazanır:

Cûdî Efendi, Trabzon’un değerli dîn âlimlerinden, yânî ulemâdan birisidir. Cûdî Efendi, müverrihtir, yânî târih yazabilecek kadar kendini yetiştirmiştir. Cûdî Efendi, değerli bir şâir ve edebiyatçıdır. Cûdî Efendi, Trabzon basınına emeği geçen ber gazeteci ve yazardır. Cûdî

18 Ahmet Can Bali, *Atatürk’ün Tarih Görüşü* (Trabzon’dan Atatürk’e isimli eserden ayrı Basım), (Trabzon: Özkan Ofset Matbaacılık, 1981), s. 2; Mehmet Yağmur, “Tarihi Bir Anı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1984

19 İnşirâh Sûresi: Kur’ân-ı Kerîm/ 94, Mekke’de nâzil olmuştur, 8 âyettir

20 Mustafa Kemal Atatürk’ün, Trabzon Sultânisi’nde İbrahim Cûdî Efendi ile karşılıklı görüşmesinde göya “Medreselerin kapatılmasındaki fetvayı Cûdî Efendi’den aldığı” yolunda yakıştırama söylentisi asılsızdır. Zirâ, medreselerin kapatılması ve Tevhîd-i Tedrisat Konunu’nun kabulü ve uygulanmaya konulması 3 Mart 1924’de gerçekleşti. Atatürk, bu tarihten 7 ay sonra 15 Eylül 1924’de Trabzon’a geldi ve ertesi günü Trabzon Sultânisi’nde Cûdî Efendi ile karşılıklı sohbet etti. Daha öncesinden de bir görüşmesi olmadı. Bu söylehti iyi niyete dayanan asılsız bir yakıştırmadır.

21 Mesut Çapa-Veyssel Usta, *Cumhuriyetin İl Yıllarında Trabzon vilâyetinde Yazışmalar*, (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık Yay. San.Tic. Ltd. Şti., 1997), s. X

22 Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanı olarak Trabzon’u üç kere ziyaret etmiştir: 1. (15-17 Eylül 1924), 2. (26-29 Kasım 1930), 3. (10-13 Haziran 1937) Daha geniş bilgi için bkz:Nuri Onat, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın *Sonbahar Gezileri*, (İstanbul: Can matbaası, 1984), s. 75-80; *Trabzon’dan Atatürk’e* (Komisyon), (Trabzon: Özkan ofset Matbaacılık, 1981), s.221-255; Veyssel Usta, *Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon’da Atatürk Sevgisi*, (Trabzon: Seçil Ofset, 2005); Veyssel Usta, *Atatürk ve Trabzon*, (Trabzon: Eser Ofset ve Matbaacılık, 2011)

Efendi, içine kapanık bir kişi olmayıp, cemiyetçi ve teşkilâtçı bir kişidir. Cûdî Efendi, değerli bir eğitimci ve Türk Millî Eğitimine çalışmaları, dersleri ve eserleriyle hizmet etmiş değerli bir muallimdir.

Bu mezîyet ve özellikleri benliğinde toplayan Cûdî Efendi, örnek alınacak bir insân olarak dün olduğu gibi, bugün de değerini korumaktadır. Geride bıraktığı eserleri ve şiirleri ile ebedî olarak gönüllere taht kurmuştur. Cûdî Efendi aynı zamanda, ilmine herkesi hayrân bırakan canlı bir kütüphâne idi. Mantık ve iknâ kâbiliyeti fevkelâde olup, güzel hitâbeti ile karşısındakini hayrân bırakırdı. Her çeşit topluluğa hitâbedebilen bir özelliğe sâhibti.

Târîhi araştırma ve incelemeler; dîni anlatanların, dîn irşâdçılarının hiçbir zaman ihmâl etmemeleri gereken bir çalışma yoludur. Târih, mutlaka asıl kaynağından araştırılmalı ve kavranmalıdır. Cûdî Efendi, bu bakımdan görevinin ehli olarak, târih araştırmacılığına da önem vermiş ve bu konuda otorite olduğunu eserleri ile isbât etmiştir. Yazdığı *Târih-i Enbiyâ ve İslâm* isimli eseri ile Cûdî Efendi, hem ulemâdan bir kişi, hem câmi kürsüsünde vâiz, fetvâ makâmında müftü-hoca, hem de kültür değerlerimizle dopdolu, aranılan bir muallimdi. Cûdî Efendi aynı zamanda, târih yazacak kadar da, târih biliyordu.

Cûdî Efendi edebiyatçıdır. Birbirinden güzel ve güçlü şiirleri, büyük bir değer taşıyan Lûgatı, gerek Arapçaya ve gerekse Türkçeye âit yazdığı gramer kitapları, bu konuda en açık ve en yeterli delillerdir. Cûdî Efendi, Türk dilinin sağlam esaslara göre öğretilmesi lüzûmuna inanmıştı. Ulemâdan biri olması yanı sıra, şiir yazabilecek kadar edebiyatçıdır. Şiirleri, Osmanlı târihinde büyük dîvân sâhipleri ayarında idi. Ayrıca günümüzde bile değerini koruyan ve ilim çevrelerince aranan bir lûgat yazacak kadar da, dil bilimine vâkıftı.

Yayınladığı eserlerle memlekete çok değerli hizmetlerde bulunan Cûdî Efendi 'nin hayâtı çok hareketli geçmiş ve hizmetlerinden ötürü de herkesin hürmet ve saygısını kazanmıştır. Şahsen çok vakûr, gösterişe ehemmiyet vermeyen, inandığını mutlaka söyleyen, söylediği zaman da bilgi ve ifâde güzelliği ile herkesi inandıran bir kimse idi. Kendisinde kök salmış bir özelliği de, üst seviyedeki nâzım ve nesîr ifâdeleri yanında, beş-on yaşlarındaki çocukların bile anlayabileceği seviyeye inebilecek kadar bir ifâde kudretine sâhib olmasıydı.

Tabakhâne Câmiî imâmlığından emekli merhûm Hakkı Bey'in anlattığına göre, İbrâhim Cûdî Efendi; hicretten, yâni 1916 yılından önce, 15 yıl kadar, her ramazân ayında Kur'ân-ı Kerîm'in bir cüz'ünü tefsîr eder, geniş dînî bilgisi ve kültürü ile bir ay boyunca konularını, âyetelerin tefsîrlerine göre plânlar ve öylece va'z ederdi. Rus işgâli sırasında iki sene ara verdiği derslerine, hicret dönüşünden sonra da devam etmiş ve 15. cüzün birinci sayfasından başlamıştır. Ramazân va'zlarına 21. cüzün tefsîrine kadar devam edebilmiş, fakat bundan sonrasına ömrü yetmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu tefsîrleri konusunda oğlu Osman Cûdî'den dinlenildiğine göre, Cûdî Efendi yaptığı konuşmalarını olduğu gibi kâğıda geçirmez, ancak önünde açık bulundurduğu Kur'ân-ı Kerîm'e değişik tefsîrler ve mânâlar veren müfessîrlerin görüşlerini küçük kâğıtlara not alır, bu kısa notlardaki hatırlatmalarla cemaâta va'z ederdi. Bu çalışma notlarını yayımlamayı ise hiç düşünmemiştir.

Cûdî Efendi, ramazân aylarında Tabakhâne, gündüzleri de Çarşı Câmiî'nde va'z ederdi. Diğer zamanlarda ise genellikle va'zlarını Çarşı Câmiî'nde yapardı. Va'zlarına herkes gider, şehrin en seçkin cemaâti nasihâtlerinden faydalanmak için etrafında toplanırdı. Sâkin bir hayât yaşamış olan Cûdî Efendi'nin, fikir ve düşüncelerinden faydalanmak için ayrıca dâvetler ve toplantılar düzenlenir, sohbetleri için daha çok kendi mahallesinde, Hacı Kâsım Câmiî vakfı olan kıraâthâne tercîh edilirdi.

Osmanlı dönemi Zeytinlik Mektebi mezûnlarından Şevket Çulha, Cûdî Efendi için şu takdîrkâr ifâdeleri kullanıyor:

Gerçekten O'nun başı yastıktan çok rahlesi üzerinde dinlenirmiş. O'nun kalbe dönük gözleri, ömrünün bütün şafâklarını seyretmiştir. Taniyanlar bilirler ki İbrâhim Cûdî Merhûm'un, nârin yapısı, sessiz, gösterişsiz hâli ile mânevî yönü, muazzam bir tezât teşkil ederdi. Kısaca, sâde ve ucuz bir zarf içinde çok değerli bir mazrûfun, çok pahalı bir mücevherin bulunduğuna açık seçik bir örnektir.²³

Osmanlıca'yı da (Arapça ve Farsça'dan elde ettiği doğu dillerine hâkim olmak geleneğine ilâveten) imrenilmeğe değer bir ustalıkla kullanan Cûdî, ulemâya (bilginlere) tevcih edilen pâyelerden “Kibâr Müderrisîn” sınıfına dâhildi. Kişiliği bakımından, haktan ve doğrudan ayrılmayan, görev duygusu son derece kuvvetli, erdemli bir hayât sâhibi, disiplinli ve düzenli hareketleri seven, herkese yardıma koşmaktan zevk alan ve sosyal hizmetlerde bulunma yolunda hiçbir gayreti esirgemeyen bir zât olduğunu yakınları ve kaynaklar kaydetmektedir. Bir misâl olmak üzere, Ali Nâkî'nin ve kendisinin de bir süre idâre ettiği Zeytinlik Mektebi, *Esmâül-Hüsnâ Şerhi* kitabının (söylentiye göre 3.000 altın lira sağlanan) geliri ile yeniden genişletip yaptırmasına işâret olunmaktadır.

Gerek öğrencilerinin yazdıklarından, gerekse oğlu Osman Cûdî Gürsoy'un yolladığı notlardan ve gerekse antoloji, ansiklopedi, hâtıra yazılarından rahatça anlaşılmaktadır ki İbrâhim Cûdî Efendi, tahsîl, terbiye, bilgi, ahlâk, öğretim gücü, insanlara karşı davranışları gibi değişik bakımlardan ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla, yirminci yüzyılın başlarında yetişen mümtâz, müstesnâ bilgin, şâir, öğretmen ve terbiyecilerimizdendir.

Şairliği

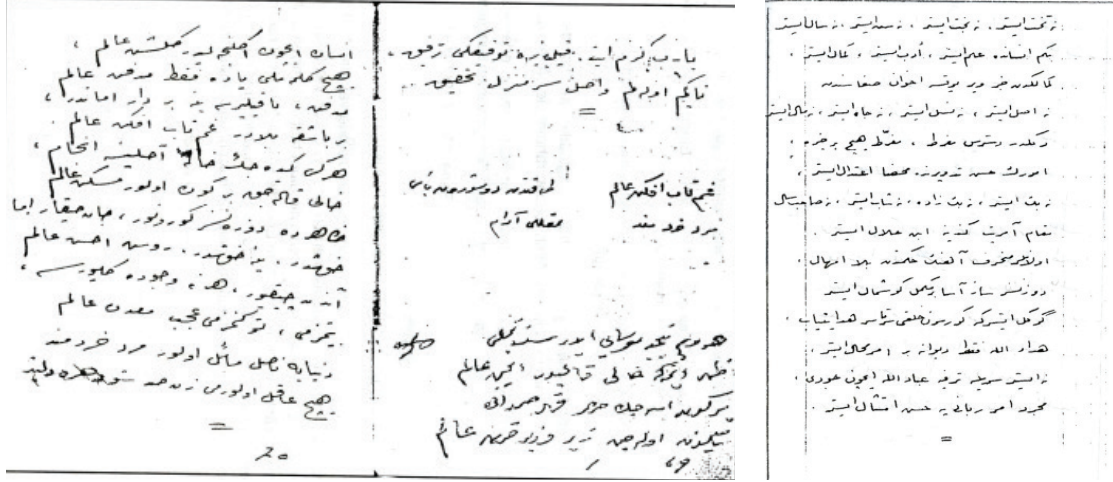
Muallim İbrahim Cûdî Efendi'nin şairliği, klâsik edebiyatımızın görüşlerine uygundur. Hassâs rûhunun, eski manzûm kalıpları ve sanatları içinde beliren ifâdesi, ekseriyetle dokunaklı ve düşündürücüdür. Zamanımızdan, yer yer Rûh-i Bağdadî'yi andırır bir üslûpla yakındır. Fakat bu yakını, yenileşmeye ve ilerlemeye karşı değil; vefâsızlıklara, çıkarıcılara ve riyakârlıklara karşıdır. Nâzım ile nesri aynı derecede sağlam bir üslûbun ve geniş bir kültürün akislerini taşımaktadır. O'nun ifâdelerinde lirizm, çoğunlukla ikinci plâna geçmekte, öğreticilik vasfı önde görülmektedir. Cûdî Efendi, bir nasihatçı, ahlâk kurallarını savunucu olarak toplumun iyiliğini ve yükselmesini isteyen kişiliği ile karşımıza çıktığı zaman, ifadelerindeki samimiyet ve üslûbundaki canlılık, kendisini seve seve okumamızı sağlar.

Cûdî Efendi, dîvân tarzında muvaffak olmuş bir şairdir. Nâzım şekillerinin hepsinde üstâd olduğunu, zamanının şairlerine kabul ettirmiştir. Üslûbu lâtif, zariftir. Eski tarzda yazdığı şiirlerinde “Cûdî” takma adını kullanırdı. Cûdî'nin şairliği konusunda denebilir ki, XX. yüzyıldan önce Türkiye'de Dîvân şiiri geleneği revaçtan düşmeseydi. Büyük bir ihtimalle bugün okullarımızda “Cûdî” imzalı şiirler de ders kitaplarında yer alacak ve okunabilecekti. Çünkü Cûdî Efendi'nin dîvân şiiri tekniği ile son derece sanatlı güzel şiirleri vardır. Şiirleri dış yapı bakımından oldukça mükemmeldir. Gazel, kasîde, terkîb-i bend, mütezâd, manzum hikâye gibi dîvân türlerinde şiirler yazmıştır. Son derece rahat, akılcı bir söyleyişe sahiptir. Arûz perdesine dokunurken hiçbir engelle karşılaşmayan söz dizileri, sanki güzel bir besteyi seslendirir. Şiirlerinde, yükselen bir sesle sağlam bir ahenk vardır. Bu güçlü sesin arkasında okuyucuyu hayâl kırıklığına uğratan bir anlam boşluğu da yoktur. Çok yerde rediflerle güçlendirilmiş zengin hikâyelerin birbirine bağladığı mısraların, beyitlerin müzikalitesi son derece güçlüdür. Yer yer sâde, fakat her zaman külfetsiz bir dil kullanan Cûdî'nin, buna rağmen şekil ve anlam yönüyle böyle güzel şiirler söylemesi, bir “sehl-i mümteni” olarak düşünülmedir²⁴.

23 Şevket Çulha, “İbrahim Cûdî Hoca”, *Kuzey Haber Gazetesi*, 8 Nisan 1986

24 Yaşar Ramazanoğlu, “İbrahim Cûdî'nin şiirleri”, *Kuzey Haber Gazetesi*, 14/15 Mayıs 1986

Mahir İz, Cûdî Efendi için “Bedihe-gû bir şairdir” der ve dîvanında çok güzel ve müsennâ na’lar, tevhîdler, gazeller, kasîdeler, terkiib-i bendler, kıt’alar, müfretler ile birçok fantezi şiirler olduğunu söyler. Abdulkadir Karahan ise; “Cûdî’nin şiirleri, klâsik edebiyatımızın son yüzyıldaki yavaşlayan canlılığı ve yeni nesiller tarafından beklenen sıcak ilgiden yoksunluğu düşünülürse, gerek şekil ve gerekse muhtevâ bakımından emsallerine kıyas edilirse, gerçekten bir hayli başarılıdır. Geleneğe uygun vezîn ve kafiyelerle kaleme alınmış manzûmlar, mevhûmlar itibârıyla ilk saftadır. Cûdî’yi, böylece eski edebiyat geleneklerimizi başarı ile yaşatmasını bilen, geniş kültürü, inançlı ve güvenli bir Türk büyüğü olarak selâmlayabiliriz.” değerlendirmesini yapar²⁵.

İbrahim Cûdî Efendi'nin şiirlerinin not edildiği üç ayrı defterden örnek sayfalar

İbrahim Cûdî Efendinin dîvânı bugün için kaybolmuştur. Bu konuda Mahir İz şu bilgiyi vermektedir: “Samsun Lisesi Müdürü Ziya Bey Cûdî Efendi'nin şiirlerinin yazılı olduğu divanı almış, iade edip etmediği öğrenilememiştir”²⁶ Bu dîvandan alınma seçme şiirlerden oluşan üç ayrı defterde de yaklaşık aynı şiirler bulunmaktadır.

Defterlerden biri Cûdî efendi'nin büyük oğlu Hakkı Gürsoy'dan temin edilmiştir. İkinci defter, Hakkı Gürsoy'un küçük oğlu Ali Dinçer Güsoy'dan, üçüncü en güzel yazı hattı ile oluşan defter de Cudi Efendi'nin küçük oğlu Osman Cûdî Gürsoy tarafından Abdulkadir Karahan'a verilen defterdir.

Bu defterler temin edilerek Rahmetli Doç. Dr. Ahmet Hilmi İmamoğlu Bey'e okutturulmuş, vezin ve kafiyele buldurularak, gazete ve dergilerde yayınlanmış diğer örneklerle birlikte 59 şiir, ilk defa tarafımdan 1988 yılında, *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî* isimli eserimde yayınlanmıştır.

İbrahim Cûdî Efendi'nin şairliği yanı sıra, mezar taşları üzerine gâyet güzel kasîdeler yazarak tarih düşürmesi de meşhûrdur. Otoritelerin ifadelerine göre Cûdî'nin tarih düşürmedeki hüneri “Sürûri” derecesinde idi. Bu konudaki tespit edilen örnekleri Murat Yüksel *Türk İslâm Eserleri ve Kitabeleri* isimli beş ciltlik eserinde belirtmiştir²⁷.

25 Karahan, a.g.b.

26 Mahir İz, a.g.e., s 59

27 Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslâm Eserleri*, (İzmir: Trabzon Belediyesi Yayını, Peker Matbaacılık, 2000), 1-5 cilt

Şiirlerinden seçme beyitler:

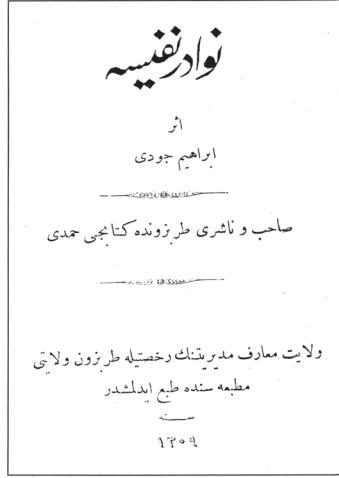
*Pes-pâye neyl-i sadr ile server olur mu hiç?
Gelmekle semt-i re'se kadem, ser olur mu hiç?
Destâr u cübbe âdeme olmaz kemâl-bahş,
Giymekle er libâsını zen, er olur mu hiç?
Kimi huşyârdan halkdan, kimi mestâneden bîzâr;
Kimi ebhâs-ı hikmetden, kimi efsâneden bîzâr.
Şu işrethâne-i ‹âlem ne ye›s-engîz reng almış,
Harîfan neş'eler îcâd iden peymâneden bîzâr.
Ne taht ister, ne baht ister, ne sinn ister, ne sâl ister
Beyim insanda 'ilm ister, edeb ister, kemâl ister.
Kemâlinden haber ver yoksa ihvân-ı safâ senden
Ne asl ister, ne nesl ister, ne câh ister, ne mâl ister.
Ne 'âbidde, ne zâhidde, ne dânişverde kalmıştır,
Şeref, ‹zzet, fâzilet şimdi, sâhib-i zende kalmıştır.
Ne devr-i sa'dler görmüş, ne demler sürmüşüz biz de,
Bugün ol neş'enin ammâ humârı serde kalmıştır.
Ser âteş, sîne âteş cân u dil âteş, ciğer âteş,
Derûn âteş, birûn âteş, vücudum ser-te-ser âteş,
Ne âteş-nak bezm-i 'ayş u nûşun var senin sâkî,
Sebû âteş, kadeh âteş, mey-i la'lin güher-âteş.
Cihânda fazl u kemâlile iftihâr itmem,
Senâ vü zemmine cuhhâlin i'tibâr itmem.
Husul-i maksad için halka âb-ı rû dökmem,
Azîz nefsimi beynel-'bâd-hâr itmem.
Her vâzi bir âlim-i yektâ mı bilirsin?
Her nutkunu bir hüccet-i ğarra mı bilirsin?
Her saç uzatan hûd seri mürşid mi görürsün?
Her şahs-ı ebû'l-Lihyeyi baba mı bilirsin?
Ya ağzını tut nakl-i suhandan hazer eyle
Ya sîneni her türlü belâya siper eyle.
Her boşboğazı, mahrem-i râz etmeğe gelmez,
Ehli dil isen, sırrın için terk-i ser eyle.
Âlemde bugün yok gibidir ehl-i kanâ'at,
Zühhâde bile hırs u tama' itdi sirâyet.
Paran yok ise, itmez iki para da aklın,
Zengin kim ise, şimdi odur ehl-i dirâyet*

Eserleri

Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'nin gazete ve dergilerde çıkan yazılarından ve şiirlerinden başka, müstakil kitap olarak basılan eserlerinin tamamı Trabzon matbaalarında basılmıştır. Kaynaklarda değişik sayıları veriliyorsa da benim örneklerini görerek tespit ettiğim eser sayısı 19'dur :

1. Nevâdir-i Nefîse, 2. Teshîl-i Elifbâ-yı Osmânî, 3. Resimli Elibâ-yı Osmânî, 4. El-Kenzü'l-Esnâ Fî Şerhi'l-Esmâil Hüsnâ, 5- Rehber-i Avâmil, 6- İmlâ ve Kırâat, 7- Teshîl-i Sarf-ı Osmânî 8- İlk Ta'lim-i Kırâat, 9- Ulûm-i Diniyye Dersleri (1. kitap), 10- Ulûm-i Diniyye Dersleri (2. kitap), 11. Kırâat-ı Türkiye (1. kitap), 12- Kırâat-ı Türkiye (2. kitap), 13- Kırâat-ı

Türkiye (3. kitap) 14- Ta'lim-i Kırâat, 15- El-Haytu'l-Ebyez Yâhud Ramazan Vâizi, 16- Târih-i Enbiyâ ve İslâm, 17- Küçük Târih-i Enbiyâ ve İslâm, 18-Et-Tarâ'if Ve'z-zarâif, 19-Lûgat-ı Cûdî²⁸

(39) Nevâdir-i Nefise'nin ön yüzü (İbrâhim Cûdî Efendi'nin ilk eseri)

تاریخ انبیا و ائمه

عمری

ابراهیم جودی

صاحب و ناشری

کتابچی احمد حمدی

هر حقى محفوظدر

۱۳۲۸

Bu eserlerden *El-Haytu'l-Ebyez Yâhud Ramazan Vâizi*, *El-Kenzü'l-Esnâ Fî Şerhi'l-Esmâil Hüsnâ* ve *Lûgat-ı Cûdî*'nin lâtin harfleri ile ikinci baskıları yapılmıştır. *Lûgat-ı Cûdî*'nin, Türk Dil Kurumu tarafından 2006 yılında Prof. İsmail Parlatır, Bilgin Tezcan Aksu ve Nicolia tarafından hazırlanan 758 sayfalık ikinci baskısında, binlerce okuma hatasının olduğunu Prof. Dr. İlyas Karslı, çok yönlü bir araştırma ile ortaya koymuş ve araştırmasını şu cümlelerle bitirmiştir:

Son olarak şunu da söylemek gerekir ki, bu makalede dile getirilen hatalar, eserin çok dikkatli ve titiz bir şekilde okunmasının ürünü değil, sadece klâsik bir okuma esnasında göze ilişen şeylerdir. Farsça, bilgi alanımızın dışında olduğu için, o konuda bir şey söylenmemiştir. Eserin yapılacak yeni baskılar için, yeniden gözden geçirilmesi, aslı ile karşılaştırılması, Arapça ve Farsça uzmanlarına kontrol ettirilmesi, yapılması gereken en öncelikli iş olmalıdır. Çünkü, bu araştırmadan anlaşılan, Arapça ve Farsça olmadan, Osmanlıca bir metnin anlaşılamayacağıdır.²⁹

Ölümü Ve Yankıları

Cûdî Efendi 'nin iki yıl kadar süren "Müftülük" hizmeti ile ilgili bilgimiz yoktur. Son yılların yoğun ve yorucu çalışmaları yüzünden yorgun ve hasta düşmüştü ve boğaz kanserinden muztarîb idi. Tedâvi için İstanbul 'da ameliyat olmuşsa da, şifa bulamamış, bu yüzden Müftülüğü'nde yeterince aktif olamamıştır. Nihâyet, tamâmen zayıf düşen Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, H.30 Ramazan 1344/M. 12 Nisan 1926 târihinde Trabzon'da bir Kadir Gecesi, rûhunu Mevlâyâya teslim etti.

Trabzon'lu Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'nin ölümü, Trabzon'da ve bütün Türkiye'de üzüntü ile karşılandı. "Hoca Efendi, Cûdî Efendi" gibi ünvanlarla anılan bu değerli insânın ölümü üzerine, Trabzon'daki bütün müessesese, dükkan ve resmî dâireler kapalı tutulmuştu. Cenâzesi mahşerî bir kalabalık eşliğinde, Hacı Kâsım Mahallesi'ndeki evinden alınarak,

28 Albayrak, İbrahim Cûdî, s. 83-121

29 İlyas Karslı, "Osmanlı Metinlerini Anlamada Arapça'nın Önemi-Lûgat-ı Cûdî Örneği", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2007, Sayı 32 (2007/1), s. 88

omuzlar üzerinde Hâtûniyye Câmîî'ne getirilmiş ve burada cenâze namâzı kılındıktan sonra, Hâtûniyye Mezarlığı'nda, babası Hacı Mehmed Efendi'nin kabri yanına defnedilmiştir.

Cûdî Efendi'nin ölümü Trabzon'da büyük üzüntü ile karşılanmıştı. Rûhu için Hatîmler yapıp, Kur'ân-ı Kerîmler okundu, gazetelerde hakkında övücü makâleler, şiirler yazıldı. Trabzon'da yayımlanan İkbâl Gazetesi, 13 Nisan 1926 târihli nüshasında, Cûdî Efendi'nin ölümü ve cenâzesinin kaldırılmasını haber olarak şöyle veriyordu:

Ziya-i Elim

Fâzıl Müftümüz ve kıymetli Hocamız İbrâhim Cûdî Efendi 'yi gaib etdik. Uzun müddetden beri boğazından muztarîb olan ve son İstanbul 'da yapılan ameliyyâtın sonra, artık hânesinden dışarı çıkamayan fâzıl ve kıymetli hocamız, Müftü-yi Belde, İbrâhim Cûdî Efendi, dünkü gün irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. İrtihâl haberi, hiç şüphe yok ki yalnız Trabzon'umuzda değil, civâr vilâyetlerimizde de derin teessürle karşılanacak olan mumâileyh, fazîletiyle, nezâketi nefsinde cem etmiş, keskin zekâlı ve hoş sohbet bir zât-ı âlî idi. İrtihâli, memleket için cidden elîm bir ziyândır. Bu itibarla yalnız âilesi erkânına değil, bütün hemşehrîlerine beyân-ı ta'ziyet eyleriz.

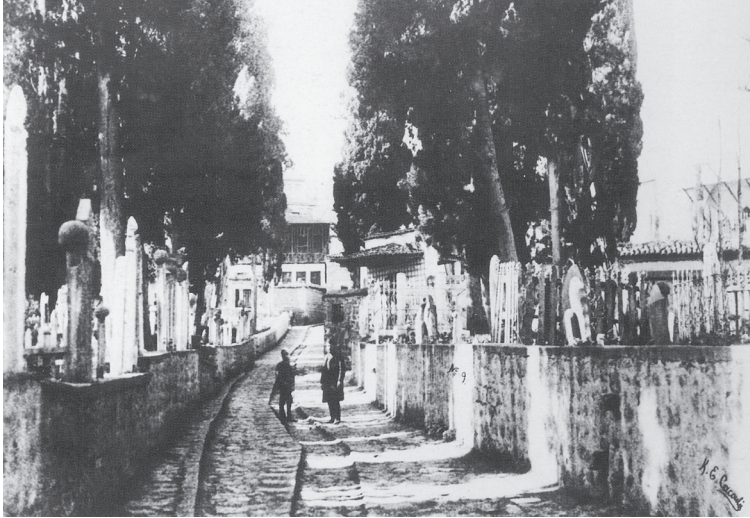
Muallim Cûdî Efendi için, yakın dostu Hamâmî-zâde İhsân Bey de, mücevher târihle, şu dörtlüğü yazmıştır:

"Dest-i bî-dâd-ı zemân fevtiyle;

Açdı, bir safha-i hûnîn-i siyâh.

Düşdü bir cevher-î târih, İhsân!..

Gitdi, Cûdî gibi fâzıl eyvâh!.. " H.13

Cûdî Efendi'nin cenâze namâzında, yaşı 90'a varan ve ilk ders aldığı hocalarından Rûşen Efendi'nin musallâda, "*El mevtü'l-âlim ke-mevti'l âlem*" yâni "*Bir âlimin ölümü, bir âlemin ölümü gibidir*" sözleriyle başlayan içli ve duygulu hitâbesi, yıllarca hâfızalardan silinmemiştir. Gerçek olan şu ki, Cûdî Efendi kültür ve fikir hayatımızın büyük bir mihenk taşı idi.

Mevlâm rahmeti ile muamele etsin.

TRABZON'UN MANEVÎ MİMARLARINDAN HACI FERŞAD EFENDİ'NİN HAYATI VE HİZMETLERİ

*Muhammet YILMAZ-Ali KUMAŞ**

Giriş

İlim ve mana dünyamızı aydınlatan ve Peygamber varisleri kabul edilen âlimler, her zaman ve her mekânda insanlığın yararı, bireyin ve toplumun ıslahı, dünya ve ahiret saadeti için çalışan; ayrıca bilimin, ahlakın ve manevî değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan örnek şahsiyetlerdir. Millî değerlerimizin yılmaz savunucuları olan Allah dostları bu şahsiyetler, dinin emirlerine uyma yanında iyiliği emredip kötülükten sakındırma vazifesini de her ne pahasına olursa olsun duraksamadan devam ettirmişlerdir. Tasavvufî hayatın gereği olarak da fâni olan her şeyden yüz çevirip, baki olana bağlanmak suretiyle kalbi kötü huylardan temizleyip iyi huylarla doldurmayı kendilerine düstur edinmişlerdir.

Gönüllere taht kuran ve aynı zamanda zühd ve tasavvuf âleminin de ışıldayan yıldızları olan söz konusu toplum önderleri için bizlere düşen görev; sabır, azim, cesaret ve fedakârlıkla ilmek ilmek dokuyup bizlere bıraktıkları değerli mirası ve bayrağı bıraktıkları yerden daha da ileriye götürme yanında, bu gönül erenlerini; kalemiyle, kelâmıyla, manevî şahsiyet ve eserleriyle gelecek nesillere örnek bir şahsiyet olarak aktarmaktır.

İrşad ve hizmetlerini yaşadığı yöre olan Trabzon bölgesi dışında Karadeniz bölgesinin büyük bir bölümünde devam ettirmiş Hacı Ferşad Efendi de, gök kubbede hoş bir sada bırakma adına, halkın dertlerine derman olmuş, insanî değerler saçmış, sosyal ve ilmî yönden olduğu kadar iktisadî yönden de toplumun gelişmesine katkı sağlamış mânevî önderlerden birisidir. Bu nedendir ki, yıllar geçmesine rağmen onun irşad, sevgi ve gönül medeniyeti olarak inşa ettiği hizmet ve hatıraları, dillerde dolaşmakta ve muhabbeti gönüllerde yaşamaktadır.

Bizler de bu tebliğimizde Hacı Ferşad Efendi'nin hayatını, tasavvufî kişiliğini ve başta Trabzon olmak üzere yöreye ve bölgeye olan ilmî, dînî ve ahlâkî hizmetlerini günümüz insanının ve gelecek nesillerin bilgisine sunmaya çalışacağız.

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, muhammety53@hotmail.com – Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukûku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kumasl@hotmail.com

I. Doğumu, Nesebi ve Özellikleri

A. Doğumu

Karadeniz'in önde gelen değerli büyük din âlimlerinden ve tasavvuf ehlinde biri olan Hacı İbrahim Hakkı Ferşad Efendi, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1866 yılında Erzurum ili Pazaryolu (Nörgâh) ilçesinin Çiftepınar (Badırgens) mahallesinde dünyaya gelmiştir. Fakat Hacı Ferşad Efendi Eğitim ve Kültür Derneğinin yayınladığı broşürde yer alan bilgilerde, nüfus kâğıdındaki kayda göre Ferşad Efendi'nin, 01.04.1868 tarihinde Çaykara'nın Yeşilalan köyünde doğduğu yer almaktadır.¹ Tüm rivayetlerin Ferşad Efendi'nin, Pazaryolu (Nörgâh) ilçesinin Çiftepınar (Badırgens) mahallesinde doğduğunu belirtmesinden hareketle doğum yerinin Çiftepınar, doğum yılının da 1866 olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

B. İsmi, Nesebi ve Soy

Küçükken annesi tarafından yöre tabiriyle "Ferşadika" yani "Küçük Ferşad" diye sevilen ve çağırılan Ferşad oğlu İbrahim Hakkı, halk arasında "Ferşad Hoca" ve "Hacı Ferşad Efendi" isimleriyle şöhret bulmuştur. Ferşad Efendi'nin vefatından sonra Soyadı Kanunu çıkınca büyük oğlu İsmail tarafından müracaat edilerek aileye Ulusal soyadı alınmıştır. Daha sonra ise mahkeme kararı ile çocukları ve torunlarından bazıları Ulusal, bazıları Ferşad, bazıları Ferşadoğlu, bazıları da Ferşadefendioğlu şeklinde soy isimlerini değiştirmişlerdir.

Dedesinin ismi Muhammed, babasının adı Hasan'dır. Babası 1799 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Yeşilalan (Holaysa) köyünde dünyaya gelmiş olup Kör İsmail oğullarındandır. Baba Molla Hasan, 1867 yılında İmam hatip olarak görev yaptığı Çiftepınar Mahallesi Camiinde, sabah namazı sonrası zikir esnasında yılan zehirlemesi sonucu vefat etmiştir. Bu esnada henüz altı aylık bebek olan İbrahim Hakkı'nın Mustafa isminde 14 yaşında, Ali isminde 13 yaşında ve Havva isminde 11 yaşında üç kardeşi bulunmaktaydı. Annesi Zeynep Hanım ise Gurnalar ailesinden olup dîni bilgisi mükemmel, iyi bir anne ve sadık bir eş olarak anlatılmaktadır. Zeynep Hanım, eşinin vefatından sonra çocuklarına hem annelik hem de babalık yaparak evlatlarını güzel terbiye ile yetiştirmiş ve kimselere muhtaç etmeden büyütülmüştür. Babasının vefatından sonra henüz altı aylık iken yetim kalmış olan İbrahim Hakkı, annesi ve kardeşleriyle beraber memleketi Çaykara'nın Yeşilalan Köyü'ne gelmiştir.

Hacı Ferşad Efendi çeşitli sebeplerle beş kere evlenmiş ve üç hanımından boşanmak zorunda kalmıştır. Ferşad Hoca'nın ilk eşi, Kondulu Yusuf Şevki Yücel'in kızı olan Emine Hanım'dan; İsmail, Hüseyin, Hasan, Fatma ve Zahide isimli beş çocukları dünyaya gelmiştir. İkinci eşi Hanife hanımdan ise Muhammet ve Yusuf isimlerinde iki evlatları dünyaya gelmiştir. 2015 yılı itibariyle iki eşinden ve yedi evladından 500'e yakın torunu vardır. Bunlardan 80 küsürü halen din hizmetlerinde görev yapmaktadır. Büyük oğlu İsmail Ulusal'ın çocukları Ankara ve Samsun'da, diğer oğulları Muhammet Ferşad ve Yusuf Ferşad Efendi'nin çocukları ise Trabzon, Rize ve İstanbul'da ikamet etmektedir.

C. Özellikleri

Hacı Ferşad Efendi, 1,65 metre boyunda ve 55-60 kg ağırlığında olup son zamanlarında 40-45 kilograma kadar düşmüştür. Orta yapılı, açık alınlı, esmer tenli, kahverengi gözlü olduğu; güler yüzlü, alçak gönüllü, tatlı dilli ve kişiler üzerinde olumlu etki bırakabilen sıcak bir yapıya bulunduğu nakledilmektedir.

¹ Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s.174.

D. Vefatı

Hoca Efendi, son zamanlarını hasta olarak geçirmesine rağmen ilim ve eğitim hizmetlerine devam etmiştir. Öyle ki; bu dönemde hasta haliyle çevre köylerdeki icazet merasimlerine öğrencileri sırtında taşınarak irşad görevini yerine getirmiştir. Takriben bir yıl kadar devam eden hastalığı neticesinde, kayınbiraderi ve aynı zamanda öğrencisi olan merhum Hacı Ali Galip Yücel Efendi'nin düştüğü kayda göre, 1 Temmuz 1930 yılında ikinci vaktine yakın, 63 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Kabri, Yeşilalan Köyü Merkez Camii yanındadır. Türbenin baş tarafında kendi kabri, ayakucunda kendi müntesiplerinden; nakşî şeyhlerinden ve aynı zamanda Ferşad Efendi'nin kayınpederi olan Kara Hasanzade Hacı Mehmed Efendi ve onun da ayak ucunda Hacı Ferşad Efendi'nin küçük oğlu Hacı Yusuf Ferşad Efendi'nin kabirleri bulunmaktadır.

II. Eğitim Hayatı, Hocaları ve Öğrencileri

A. Eğitim Hayatı

Ferşad Efendi, yoksulluk içerisinde geçen yıllarda, ailesinin geçimini sağlamak için bir yandan çiftçilik ve çobanlık yaparken, diğer yandan da kendi köyünde eğitimine devam etmiştir. Öyle ki, zaman zaman kendi hayvanlarına çobanlık ederken arkadaşlarının da ineklerine göz kulak olur, bu esnada ders çalışmış, arkadaşlarının 'gel beraber oynayalım' isteğini ise nazik bir üslupla geri çevirmiş.

On üç yaşına kadar (1879 tarihine kadar) bu şekilde eğitimini sürdüren İbrahim Hakkı'nın üstün bir zekâyâ sahip olduğunu fark eden yörenin önde gelen âlimleri, ona Huşo (Işıklı) köyünde bulunan medreseye gitmesini tavsiye etmişlerdi. O da, büyüklerin isteği doğrultusunda dînî ilimlerin okutulduğu bu medreseye giderek başta yörenin meşhur müderrisi Numan Efendi olmak üzere değişik âlimlerden İslami ilimler öğrenmiş ve dokuz yıl süren bu eğitim hayatı sonunda 1888 yılında müderris Numan Efendi'den icazet alarak ders verme yetkisini elde etmiştir.

Bir müddet sonra ilmini daha da ilerletebilmek için İstanbul'a gitmeye karar veren Ferşad Efendi, bu yolculuğunda daha sonra kayınpederi olacak olan Kondulu Hacı Yusuf Şevki ile tanışmış ve onun vesilesiyle tasavvufî hayata adım atmıştır. İstanbul'da eğitime başladıktan bir müddet sonra Hacı Yusuf Şevki Efendi'nin delaletiyle Süleymaniye Medresesi'nde yüksek tahsil eğitimini tamamlayan Ferşad Efendi, "Medreselerde öğrencilere, camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderris" anlamına gelen "Dersiâm" (profesör) unvanını almıştır.

Ayrıca Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çıkarılmış olan Tevhid-i Tedrisat ve Şapka kanununun meydana getirdiği sıkıntılar münasebetiyle Mustafa Kemal ile iki defa "Reîsu'l-ulemâ" sıfatıyla görüşmüş olan Hoca Efendi, bu görevi yaşamının sonuna kadar sürdürmüştür.

B. Hocaları

Hoca, öğrencisinin hem ilim hem de gündelik hayatında çok büyük etkiye sahiptir. Bundan dolayı tarih boyunca seçkin ve saygın şahsiyetlerin yetişmesinde hocaların rolü büyük olmuştur. Hacı Ferşad Efendi de ilmini, ahlâk ve faziletini dönemin ve yörenin ileri gelen hocalarından ve saygın âlimlerinden almıştır. Bu mahdud çalışmada kendisini ilmî, fikrî, ahlâkî ve benzeri alanlarda yetiştiren hocalarını tafsilatlı olarak inceleyip sunmak mümkün olmadığından, hocalarına kısaca işaret edilmiştir.

Öncelikle hocalarıyla ilgili şu husus dikkat çekmektedir: Onun zahiri ilimleri öğrenmesini sağlayan hocaları yanında; batını ilim kabul edilen tasavvuf ilmini tahsil etmesine ve o alanda mesafe almasına vesile olan hocaları bulunmaktadır.

Hacı Ferşad Efendi, ilk eğitimini o tarihte köyünde bulunan hocalardan tahsil etmiştir. Fakat bu hocaların isimlerine maalesef ulaşılammıştır. Ardından o dönemde önemli bir mevkii haiz olan Huşo köyündeki medreseye gitmiş ve medresenin müderrisi Huşolu Numan Efendi'den (ö. 1896) icazet almıştır. Gargar Muhammed Müslim Efendi'den (ö. 1938) de ders okuduğu ifade edilmiş, fakat hangi tarihlerde ders aldığıyla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Hacı Ferşad, Çaykara'daki bu ilmî çalışmalarından sonra, tahminen 1890'lı yıllarda o dönemde yaygın olduğu üzere İstanbul'a gitmiş ve Süleymaniye Medreselerinde yüksek ilmî tedrisatına başlamış, oradaki eğitimini başarıyla tamamlayarak "dersiâm" payesini elde etmiştir. Dolayısıyla bu yıllarda Süleymaniye Medresesinde farklı hocalardan ders aldığı söylenebilir. Buradaki hocalarının tespit edilmesi ise ayrı bir araştırma konusunu teşkil etmektedir.

Hacı Ferşad Efendinin tasavvufî sahada yetişmesinde de o dönemin meşhur mutasavvıflarının etkisinin olduğu görülmektedir. Bunların başında, Nakşibendî tarikatının Halidiye kolunun Gümüşhânevî (Gümüşhâneviyye) dergâhı Şeyhi Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî (ö. 1893) gelmektedir. Hacı Yusuf Şevki Efendi'nin delaletiyle ilk intisabını Gümüşhânevî hazretlerine yaptığı tahmin edilmekle birlikte konuyla ilgili kesin bir bilgi elde edilememiştir. Muhtemelen, ilk intisap ettiği Gümüşhânevî hazretlerinin vefatı üzerine önce, kayınpederi ve Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin halifesi olan hacı Yusuf Şevki Efendi'ye (ö. 1903), daha sonra da onun vefatı üzerine Vardalı Osman Niyazi Efendi'ye (ö. 1909) intisap etmiştir. Ardından Gümüşhânevî tekkesinin postnişini olan Safranbululu Şeyh İsmail Necati Efendi'ye (ö. 1919) intisap etmiş olan Ferşad Efendi'nin, tasavvufî manada büyük mesafeler kat etmesinde kendisinden oldukça etkilendiği belirtilmiştir.

Hacı Ferşad Efendi, saygın hocalarından ilim, ahlak ve terbiye eğitimi almakla birlikte onların iltifatlarına mazhar olmuş bir öğrenci olmuştur. Örneğin; Şeyhi Osman Niyazi Efendi, kendisini çok severdi ve Ferşad Efendi de, sık sık şeyhini ziyaret için Güneyce'ye giderdi. Yine bir cuma günü gece yaya olarak hocasını ziyaret için yola çıkmış, fakat cuma namazına yetişemeyerek geç kalmıştır. Hocası ise vakti geldiği için normal olarak kıldırması gereken namazı bir saat geciktirmiş; cemaat bu esnada şaşkınlıkla beklerken Şeyh Efendi, Ferşad Hoca'nın içeri girmesi üzerine 'Ferşad Hoca geldi' diyerek cemaati namaza kaldırmıştır.

C. Öğrencileri

Hacı Ferşad Efendi, Varda Merkez Büyük Camii medresesinde üç yüzden fazla öğrenciye icazet vermiş, âlim yetiştirmiş ve tasavvuf dersleri vererek halkı irşad etmiştir. Ferşad Hoca, devrin en büyük âlimi, şeyhi ve seçkin müderrisi olarak döneminde zirveye ulaşmıştır.

İrşad ve tebliğ görevi müddetince yüzlerce öğrenciye icazet vermiş olan Hacı Ferşad Efendi'ye intisap eden müritleri arasında;

- Tasavvufî hayatı Hacı Ferşad Efendi ile tanışmasından sonra başlayıp Nakşibendî şeyhlerinden olan ve Samsun'da (aslen Artvin'in doğusunda yer alan Salkım'lı (Tolgum) köyünden) Açıkbaş Hacı Ömer Efendi namıyla meşhur Ömer Şevki Altuniç (Karakullukçu) Hoca Efendi (ö. 1950),

- Derviş ve zühd hayatını tercih eden, başkaları tarafından “canlı gizli bir tarih” olarak nitelendirilen, herhangi bir cemiyette hocası Ferşad Efendi'nin adı anıldığı zaman saygı göstererek ayağa kalkan, hocasını birçok kere sırtında taşıyarak yöredeki icazet merasimlerine götürmüş ve mânevî ilimlerde kendisinden oldukça istifade etmiş olan Çaykaralı müderris Poyrazzade Hacı Dursun Parlak Hoca Efendi (ö. 1976),
- Hocası Ferşad Efendi'den ilim tahsil etme yanında bizzat tarikatına davet edildikten sonra hilafet tevdi edilen ve kırk yıl boyunca sürdürdüğü tefris ve irşad faaliyetiyle Karadeniz bölgesinde ve özellikle Of civarında dinî hayatın kesintiye uğramadan devam etmesinde önemli rol oynamış olan Of'lu Müderris Çalekli Dursun Fevzi Güven Hoca Efendi (ö. 1977),
- Trabzon'un Çaykara ilçesinde yarım asra yakın; 42 yıl boyunca dînî hizmetlerde bulunan, yaşadığı dönemde ilçedeki hapishanenin kapısına kilit vurduracak kadar insanları iyiliğe yönlendiren ve ömrü boyunca 250'den fazla icazetli öğrenci yetiştirmiş ve binlerce insana irşad dersleri vermiş Çaykara'lı Müderris ve mürşid Hasan Râmi Yavuz Hoca Efendi (ö. 1982),
- Son yüzyılın en meşhur Kıraat Âlimlerinden, ilim ve tasavvuf ehli olan Of'un Uğurlu (Çifaruksa) kasabasından Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Âşikkutlu Hoca Efendi (ö. 1980),
- Henüz 15 yaşında iken Ferşad Efendi'ye intisap edip ders halkasına katılmış, Erzurum, Sivas, Denizli, Çorum gibi bir çok yerde ilim ve irşad vazifelerinde bulunmuş, hocasıyla aynı köyden olan Hacı Salih Bilgin Hoca Efendi (ö. 1991),
- Dîni ve ilmî çalışmalarını Amasya Suluova'da (aslen Dernekpazarı ilçesinin Kondu köyünden) geçirmiş, daha çok irşad faaliyetleriyle tanınan ve ömrü yoğun mücadelelerle geçmiş olan kayınbiraderi Kondu'lu Ali Yücel Hoca Efendi (ö. 1993),
- Hacı Abdurrahman Beşikçi (ö. 1972), Şerahlı Hacı Bekir (Kaplan) Efendi (ö. 1987) ve daha nice yüzlerce zevat bulunmaktadır.²

Yalnızca bu sayılan hoca efendilerin insanlığa ve İslam âlemine olan etkileri dikkate alındığı zaman, Ferşad Efendi'nin öğrencileri vasıtasıyla Türkiye'de ne derece hizmetlerde bulunduğu ve insanlar üzerinde kalıcı mânevî izler bıraktığı anlaşılmaktadır.

III. Eğitim - Öğretim Usulü

Hacı Ferşad Efendi, kurduğu medresede Kur'an-ı Kerim, Sarf, Nahiv, Meânî, Beyân, Bedî', Mantık, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir, Hadis, Siyer, Osmanlıca ve Güzel Yazı dersleri okutmuştur. Bir taraftan medresede örgün olarak bu ilimleri okuturken, öte yandan söz konusu ilimlerin uygulamaya yönelik taraflarını haftanın belirli günlerinde düzenlenen vaaz ve sohbet yoluyla, kadın ve erkek ayırımı yapmadan hem Yeşilalan'daki hem de civar köylerdeki halka aktarmıştır. Böylece bölgeyi adeta İslami ilimlerle donatmıştır.³

Öğrencilerinin, Hacı Ferşad Efendi ile ilgili naklettikleri bilgilerden hareketle, onun ilim anlayışının; kuru ve ham bilgi öğrenmekten öte; saygı, sevgi, fedakârlık ve uygulamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili öğrencisi ve kayınbiraderi Ali Galip Yücel'in şu hatırası dikkat çekicidir:

2 Yusuf Şevki Yavuz, “Ferşad Efendi”, *DİA*, c. XII, s. 414.

3 Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s. 175.

Hacı Ferşad Efendi'den okurken iki oğlu Hasan ile İsmail de aynı halkada babalarından ders alıyorlardı. Ancak bu iki oğlu ders okumada çok istekli görünmüyorlardı. Ben ise ilme çok meraklı ve arzulu idim. Hoca Efendi, oğullarının okumasını istediği için onlar gelmeden dersi başlatmazdı. Bir gün, onların okumak niyetinde olmadıklarını düşünerek ve biraz da sabırsız davranarak “Efendi hazretleri! Ben insanları tanırım. Allah bana böyle bir kabiliyet vermiştir. Bu oğullarınız okuyacak değiller. Benim de oyalanmama sebebiyet veriyorlar. Beni onlardan ayırın ki derslerimde ilerleyeyim” dedim. Fakat benim bu sözlerim Hacı Ferşad Efendi'nin hoşuna gitmedi ve bana şöyle dedi: “Sen okumayı ne zannediyorsun? Okumak sadece kitapları devirmek değil, hocanın himmetini almaktır.”⁴

Öğrencilerine oldukça müşfik davranan Hacı Ferşad Efendi, onlara değer verir ve ilim tahsil etmeleri için özel çaba sarf ederdi. Öyle ki; çocukları ve aynı zamanda öğrencileri olan Hasan ile İsmail'in derse gelmelerini bekler, hatta onlar gelmeden derse başlamazdı.⁵

IV. İctimâî İlişkileri

Ferşad Efendi, İslam dininin yalnız ahiret saadeti için değil; dünya saadeti için de öğrenilmesi ve hayatın bütün safhalarında uygulanması gerektiğini her safhada belirtmiş ve böyle yaşamaya gayret göstermiştir. Hoca Efendi, vatan sevgisinin, İslam'ın bekası için şart olduğunu ve vatansız bir milletin dinini yaşamasının mümkün olamayacağını çok iyi bildiği için, birinci dünya savaşında aktif rol almış ve 1916'da Rus işgal kuvvetlerine karşı öğrencileriyle silaha sarılarak 29 gün ve gece savaşmıştır.

Şark ordusu komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektuptan da anlaşılmaktadır ki o, vatan müdafaasında olağanüstü gayret göstermiş, devlet erkânını zaman zaman uyarmış ve bilgi alışverişinde bulunmuştur.

Hacı Ferşad Efendi'nin sevenleri olduğu kadar, maalesef az da olsa ona muhalif olanlar da çıkmıştır. Özellikle tasavvuf karşıtı olan çevre onun aleyhinde olmuşlardır.⁶

Görüldüğü üzere Ferşad Efendi, toplumda önemli değerlerin yerleşip kökleşmesinde, toplumla devlet arasında olumlu ilişkilerin oluşmasında önemli rol oynamış ve bundan dolayı da insanlar nezdinde hüsnü kabûle, sevgi ve saygıya mazhar olmuştur.

V. Görev Hayatı

A. Fahri Görevleri

Ferşad Efendi'nin ilk fahri görevine, Işıklı Medresesindeki eğitimine devam ederken (1879-1888) başladığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Trabzon, Rize, Gümüşhane, Erzurum, Bayburt, Samsun, Ankara ve Konya'nın merkez ve ilçelerinde imamlık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur.⁷

Ayrıca Şeyhi Osman Niyazi Efendi'nin 1909 yılında vefatından sonra, onun yürüttüğü Gümüşhânevî Vakfı Kütüphanelerinin Doğu Karadeniz bölgesi müteveli heyet başkanlığını üstlenmiştir. Bu göreve gelir gelmez hemen çalışmalara başlayarak kitapları kayıtlara geçirmiştir. 1911 yılında kütüphane ile ilgili bir defter düzenlemiştir. Günümüze ulaşan ve halen cami/tekke'deki kütüphanede muhafaza edilen bu defterin ilk sayfasında Hacı Ferşad Efendi'nin el yazısıyla şöyle yazılıdır:

4 Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s. 207.

5 Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s. 207.

6 Öğrencisi Ali Galip Yücel'den naklen: Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s. 177.

7 Yusuf Şevki Yavuz, “Ferşad Efendi”, *DİA*, XII, 413.

Tarikat-ı âliyye-i Nakşibendiye meşâyih-ı kirâmından, Rize'nin Kurây-ı Seb'a nahiyesi Varda karyesinden Siphahzade eş-Şeyh el-Hac Osman Niyazi b. Hüseyin Efendi kaddesellâhu teâlâ sirrehû hazretlerinin evlâdiyye kütüb-i mevkûfesinin (vakıf kitaplarının) defteridir.

Söz konusu kayıt defterinde, her ilim dalına veya konuya bir sayfa tahsis edilmiş, kaydedilen kitabın kaç adet olduğu, adı, yazma olup olmadığı belirtilmiştir. Defterin sonunda kendisi tarafından düşülen kayıt, vakıf kütüphanelerinin ülkemizdeki kaderine ve günümüz için önemli olduğu kadar biraz da hazin durumuna işaret etmektedir:

Sahife-i sâbıkalarda (önceki sayfalarda) yazılmış olan kitaplar ve âriyeten (ödünç olarak) ulema ve talebe yedinde (elinde) bulunup da gerûye gelince (gelenler), bilimüm (tümü) Hacı Osman Niyazi Efendi b. Hüseyin Efendi Hazretlerinin vakıflarıdır. Şöyle ki; evlâd ve evlâd-ı evlâdından kıyamete kadar ulema ve okuyanlara meşruta (vakfedilmiş) olup Hüda ne-kerd (Allah göstermesin) ilmiye silsilesi kesilirse Gümüşhanevi eş-Şeyh el-Hac Ahmed Ziyaeddin b. Mustafa kaddesellâhu teâlâ sirrehû hazretlerinin (İstanbul'daki) kütüphanesine gideler. Böylece kendim şahadet ederim. Başka bilenler mühürlerini buraya darb etsinler (bassınlar). Vesselâm. Rebîu'l-âhir 1329/Nisan 1911.⁸

B. Resmi Görevleri

Ferşad Efendi ilk resmi görevine 1908 yılında, şeyhi Osman Niyazi Efendi'nin de bir müddet görev yaptığı Güneyce beldesindeki Varda Merkez Büyük Camii'nde İmam-Hatip ve Müderris olarak başlamış ve üç dönem (1908-1911) bu görevi yürütmüştür.

1911 yılının Aralık ayında hacca gidip geldikten sonra, 1912 yılında kendi köyü olan Yeşilalan'daki Camiide imamlık görevine başlayan Ferşad Efendi, cami önünde bir medrese inşa ettirerek orada müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda çevrenin bir üniversitesi olarak kabul edilen bu medresede, ömrünün sonuna kadar, on sekiz yıl boyunca (1912-1930) Kur'an-ı Kerim, sarf, nahiv, meânî, beyân, bedî', mantık, fıkıh, tefsir, hadis, usûl-u fıkıh, siyer, Osmanlıca dersleri okutmuş, çok değerli hoca ve âlim yetiştirmiştir.

Ayrıca Ferşad Efendi, bölge Medreseler Birliği başkanlığı görevini de "Reisu'l-Ulema" ünvanıyla yürütmüştür.

Bu arada Of'ta müftülük ve Samsun'da öğretmenlik görevlerinde bulunduğu belirtilmekle birlikte⁹ bu görevleri ifa ettiğine yönelik herhangi bir resmî kayda rastlanılmamıştır. Hoca Efendinin, Of bölgesinde okuyan öğrencilerin askerlikten muaf tutulması için kurulan "Askere Alma Heyeti"nin de başkanlığını yürüttüğü de belirtilmiştir.

Hayatını ilme ve öğretime adanmış olan Ferşad Hoca, fahri birçok görev ifa etmekle birlikte kendisine teklif edilmiş olan bazı resmi hizmetleri kabul etmemiştir. Örneğin, kendisine defalarca resmî müftülük görevi teklif edilmesine rağmen o bu görevi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Hacı Ali Galip Yücel kendisine "*Hocam, siz hem müftüleri tenkit ediyorsunuz hem de bu görev size tevdi edilince bu sefer de görev almayı kabul etmiyorsunuz*" deyince bu eleştiriyi o, "*Doğrudur, ben müftülerin yaptıkları hataları kabul etmediğim için onları tenkit ediyorum. Fakat idareciler, yanlışlıkları bana doğrulatmak için bu görevi bana teklif ediyorlar, ben de bunun için görevi kabul etmiyorum.*" diyerek cevaplamıştır.

VI. Şahsiyeti ve Kişiliği

Hacı Ferşad Efendi, ilmiyle âmil, takva sahibi, Hz. Peygamber'in hayatını inceleyen, araştıran ve hayatını onun ilke ve prensiplerine göre yaşamaya gayret gösteren bir kişiydi. O kadar ki günlük yaşamında; zikir, uyku, çalışma, halkla ilgilenme, irşad faaliyeti, aile ve çocuklarına zaman ayırma, istirahat gibi hususları saati saatine planlayarak uygulardı. Yapacağı her işi istişare ve istihare ile yapardı.

8 Hacı Ferşad Efendi, *Gümüşhanevi Vakfı Kütüphanesi Kütüphane Kayıt Defteri*.

9 Feridüttin-i Atar, s. 356.

Ev ve zirâî çalışmalarda eşlerine zaman ayırır ve onlara destek olurdu. Kendisinin ve başkalarının çocuklarına sevgiyle yaklaşır, onlarla yakından ilgilenirdi. Akriba ve komşularıyla ilgilenir; maddi durumları iyi olmayanlara yardım eder ve ihtiyacı olanlara borç para bulmak için kendisi devreye girerek kefil olurdu. Bu hususlarla ilgili tuttuğu notlar ve imza karşılığı yazışma defteri hala mevcuttur.¹⁰

Ziraatla, toprakla uğraşmayı severdi; yiyeceği yemeği kendi bahçesinden toplar ve en helal kazancın, kendi emeğiyle tarladan alınan ürünün olduğunu söylerdi. Sabah kahvaltısında tek bir çeşit yedi. İkinci namazından sonra yine tek çeşit yemek yer, akşamları yemezdi. Dolayısıyla günü iki öğün yemekle tamamlardı. Hatta bazen günde bir bardak süt, bazen de sadece kahvaltı ile yetinmiştir. Hatta o derece ki, ömrünün sonlarına doğru 35 kiloya kadar düştüğü rivayet edilmiştir.¹¹ Doyana kadar yediği hiç olmazdı. Az az yer, tam doymazdı; sebebi sorulduğunda ise, *'Kazançlarımız şüpheli, ölmeyecek kadar ve sağlığım bozulmayacak kadar yemek mecburiyetindeyim'* derdi. Tek olarak değil de, mutlaka ev halkı ve misafirle yemeye dikkat ederdi. Hatta zaman zaman kimse bulunmadığı için birilerinin gelmesini bekler, gelen olmazsa yemezdi. Ayrı ayrı tabaklarda yemeğin kendisini rahatsız ettiğini ifade ederdi. Örneğin; bir ramazan ayında Rize'de katıldığı kalabalık bir iftar davetinde masalar kurulmuş, ayrı ayrı tabaklara yemekler konulmuştu. Tam iftar saatinde Ferşad Efendi içeri girip söz konusu ortama şahit olunca: 'Bakın' der. 'Siz köpekleri nasıl yediriyorsunuz; bir kaptan mı, ayrı ayrı kaptan mı?' Oradakiler, 'ayrı ayrı kaptan yediririz' deyince, tekrar sorar: 'Koyunları nasıl yediriyorsunuz; bir kaptan mı, ayrı ayrı kaptan mı?' Oradakiler, 'ayrı ayrı kaptan yediririz' deyince, bu sefer de, 'O halde bizi niye ayrı ayrı kaplardan yediriyorsunuz?' diyerek onları uyarmıştır. Sonrasında ise Hz. Peygamber'in, *'Sofradaki kaptan ne kadar fazla kaşık olursa bereket de o kadar fazla olur'* sözünü nakletmiştir.

Cemaatle namaz kılmaya son derece önem verir ve bunu hayatının her döneminde titizlikle uygulardı. Ağır hasta olduğu hayatının son dönemlerinde dahi bu alışkanlığını terk etmez ve öğrencilerinin sırtında taşınarak cemaatle namaz kılmaya giderdi. Cemaatle namaz kılmak için ezandan sonra bir kişinin gelmesini ısrarla beklerdi. Sabah namazı ezanından sonra evlerin kapısını tek tek çalar, gelmeyenleri birer birer davet ederdi. Sokaktan çocukları toplar, onlarla ilgilenir ve onlara nasihat ederdi.

Öğretme ve örnek olma, onun vazgeçilmez prensiplerindendi. Takvâyı; hurafelerden uzak, Kur'an ve Sünnet'e uyarak bizatihi Hz. Peygamber ve sahabe gibi yaşamak olarak tanımlar ve bunu hayatında tatbik etmeye çalışırdı. İnsanların küs olduğunu duysa hemen harekete geçerek onları barıştırmak için tüm imkânlarını seferber eder, mutlaka o dargınları barıştırdı.¹²

Ferşad Efendi yaşadığı her anını zikirle geçirmeye gayret ederdi. Öyle ki; her hangi bir işe başlayacağı veya yolculuğa çıkacağı zaman hemen abdest alır, şükür namazı kılar, besmele çekerek istiğfar, salât-ü selâm ve dua ederek işe başlar ya da yola koyulurdu.

Bir işte çalışırken ya da yolda giderken, dalgın ve sakin bir halde olurdu. Sanki kendi değil de birileri onu iteliyormuş gibi düşünceli, vakarlı ve dalgın bir vaziyete bürünürdü. Yolda karşılaştığı kişilere önce kendisi selam vermek ister, ortama göre mutlaka emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker görevini yapmaya çalışırdı. Kadınlarla münasebetinin çok dikkatli ve İslâmî ölçülere göre olmasına özen gösterirdi. Evde ve sokakta çocuklarla karşılaştığı zaman onlara sevindirecek hediyeler verir, uzun uzun onlarla sohbet ederdi. Elini öpmek isteyen küçük kız çocuklara eğitim amaçlı olarak, *'Bak kızım! sen kızsın, nâmahrem olan*

10 Hacı Ferşad Efendi, *Alacak-Borç ve Ödünç Defteri*, s. 60.

11 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

12 En büyük oğlu İsmail Hakkî'dan naklen.

kişilerin elini öpmemeyi şimdiden öğren’ derdi. Yolda giderken ağaçlara, taşlara selam verir, başkalarına zarar verebileceğini tahmin ettiği yabancı maddeleri temizlerdi.

Abdestli olmasına rağmen, abdest alır ve ‘abdest üzerine abdest almak nurdur’ prensibine uygun hareket ederdi. Abdestli gezen kişinin büyü, nazar ve kötülüklerden uzak ve emin olacağını söylerdi. Onun bulunduğu mecliste İslam dışı; boş şeyler konuşmak mümkün olmazdı, Yolda halk onu gördüğü zaman saygı ve sevgi göstergesi olarak oturanlar kalkar, çalışanlar durur, onun geçmesini beklerlerdi. Fakat kendisi bu duruma tepki gösterir, engel olmaya çalışır ve ‘Ne yapıyorsunuz! bu yaptığınız doğru değil’ diyerek mütevazî olmaya gayret gösterirdi.

Çok fazla ziyaretçisi olurdu. Onları zaman zaman evine götürerek yemek yedirirdi, çoğu zaman ise medresede ziyaretçilerini ağırlar ve onlarla bizzat kendisi ilgilenirdi.

Haftada bir gün oruçlu olurdu. Cuma, kandil ve bayram geceleri hem kendisi hem de çevresini uyarır, geceyi ihya etmeye gayret gösterirdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra hemen yatar, gece yarısı kalkar, bir daha da yatmazdı. Böylece sabah güneşinin uykudayken üzerine doğurmamaya çalışırdı. Ortalama 4-5 saat uyur ama yatarken mutlaka namaz kılar, abdestli olarak ve ayağını uzatmadan kurbağa yatışı şeklinde uyurdu.¹³

Müritleri tarafından hakkında birçok menkıbe ve keramet anlatılan Hacı Ferşad Efendi, kemale ermiş, ehl-i hâl, keşfi açık ve evliya ruhları ile her iki âlemde de tasarruf sahibi bir zattı.

Adaletli olma ilkesini hassasiyetle ve taraf gözetmeden hem şahsî hem ictimâî hem de görev hayatında uygulardı. Hatta öz çocuklarının aleyhine olma pahasına adaletli olma ilkesinden ödün vermezdi. Örneğin; Hacı Ferşad Efendi’nin iki oğlu, medresede kendisinden okurken çok istekli davranmıyor ve Hoca Efendi’yi yoruyorlardı. Bunlardan Hasan isimli oğlu, medreseye devamını aksatıyor; bir geliyor, iki gelmiyordu. O zamanlar medreseye devam eden öğrenciler askere alınmıyordu. Hoca Efendi, oğlunu bir uyardı, iki uyardı; fakat uyarılar fayda vermiyordu. Bunun üzerine vicdanî sorumluluğu yerine getirmek için askere alma komisyonu başkanı sıfatıyla Of kaymakamlığına bir yazı yazarak oğlunun medreseden kaydının silindiğini bildirmiştir. Bunun üzerine oğlunu askere alıp Yemen’e göndermişler. Buna kızan oğlu Hasan, Yemen’den babasına çok ağır ifadeler içeren mektuplar yazıyordu. Terhis olmasına yakın yazdığı son mektupta, *‘Talebelik kaydımı sildirerek Yemen gibi uzak bir ülkede askere gönderilmeme sebep oldun. Zannettin ki bu askerlik bitmeyecek. Ben şimdi askerliğimi bitirdim, geliyorum, senin icabına bakacağım. Bakalım seni benim elimden kim kurtaracak.’* diye yazmıştı. Hacı Ferşad Efendi, o zaman kendisinden ders okumakta olan kayınbiraderi Ali Galip Yücel’in yanında mektubu okuduktan sonra, ‘geluuursun, geluuursun’ sözlerini sarf etmişti. Acıdır ki, askerlik sonrasında oğlu Hasan’ın İstanbul’a kadar geldiğinin haberi alınmış; fakat ondan sonra kendisinin akıbeti hakkında hiçbir bilgi alınamamıştır.¹⁴

VII. Siyasi Görüşleri ve Devlet İdarecileri İle İlişkileri

Hacı Ferşad Efendi, siyasi faaliyetlerden şiddetle uzak durmuştur. Ancak siyasi olayları takip ve tahlilden uzak kalmanın, acziyet ve teslimiyet olacağını da her ortamda ifade etmiştir.

13 Oğlu Hacı Yusuf Ferşad Hoca’nın Eşi Gülcihan Hanım’ın, kaynanası yani Ferşad Efendi’nin eşi Havva Hanım’dan naklen.

14 Yunus Vehbi Yavuz’un Ali Yücel ve oğlu Süleyman Yücel’den naklen.

Devlet idarecilerinden (umerâ) menfaat beklemenin kalbi öldüreceğini ama onlarla görüşmek icab ettiği zaman da taviz vermeden, vakar ve haysiyet içerisinde onlarla bir araya gelmenin İslam'ın gereği olduğunu savunmuştur. Nitekim Rus işgali sırasında Bayburt kütüphanesinden alınıp Tiflis'e götürülen kitapların iadesi için, müteveli heyet başkanlığı yetkisiyle Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya 18 Kasım 1921 (5 Teşrinisâni 1337) yılında bir mektup yazarak, devlet kanalıyla bu kitapların iadesini istemiştir.¹⁵

Ferşad Efendi'nin, kitapların geri getirilmesi ve istifadeye sunulması konusundaki talebinin yerine ulaşip ulaşmadığı, ulaştıysa ne cevap verildiği ve ne tür bir işlem yapıldığı konusunda elimizde şimdilik bir bilgi bulunmamaktadır.

Hacı Ferşad Efendi, Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkarıldığı ve Şapka Düzenlemesi ile ilgili çalışmaların yürütüldüğü süreçte, çeşitli tarihlerde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bunun için, 15 Eylül 1924'te Reisü'l-ulema sıfatıyla Trabzon Atatürk Köşkü'nde, 25 Eylül 1924'te Samsun'da, son olarak da 15 Ağustos 1925 tarihinde Ankara'da bir araya geldiği aktarılmıştır. Son görüşmelerinde¹⁶ Paşa, masanın üzerinde bulunan şapkayı Ferşad Efendi'nin başına takarak, "Hocam sen şimdi gâvur mu oldun?" diye sormuş, Hoca Efendi'den, "Hayır" cevabını alınca da bu sefer şapkayı kendi kafasına takarak "Peki, ben gâvur oldum mu?" diye sormuş, bu soruya, öncekinin aksine, "Evet" cevabını verince Atatürk, "Nasıl olur! Bir serpuşun şerî hükmü bir baştan diğerine değişir mi? demiş. Hacı Ferşad Efendi de, cevabının gerekçesini, "çünkü ben sizin emrinizle bu şapkayı giymiştim; siz ise kendi iradenizle onu başınıza taktınız" diyerek açıklamıştır. Bu cevaptan sonra odada bir müddet sessizlik oluşmuştur. Daha sonra uğurlama esnasında Paşa, kendisine maaş bağlatma teklifinde bulunmuş, fakat Ferşad Efendi bu teklifi kabul edemeyeceğini ifade etmiş ve sonunda da, "Beni talebelerimden ayırmayın; böylece bana en büyük maaşı bağlamış olursun" demiştir. Hatta bazı rivayetlere göre Atatürk onu Trabzon müftüsü yapmak istemiş, fakat bu teklifi reddetmiştir.

Bu olayın sıhhati hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte Trabzon'da yaygın olarak anlatılmaktadır. Hatta Hacı Ferşad'ın "Cennetlik" lakabıyla anılan oğlu Muhammed ve yakın arkadaşı Hacı Fehmi Efendi bu rivayetin doğru olduğunu bildirmişlerdir.¹⁷

Hacı Ferşad'ın kayınbiraderi olan Ali Yücel Efendi de şu bilgileri aktarmıştır:

Trabzon müftüsü tarafından Hacı Ferşad Efendi Atatürk'ün huzuruna çıkarılmış ve Hacı Ferşad Atatürk'e bazı sorular sormuştur. Atatürk ise daha sonra kendisine cevap yazacağını söyleyerek ayrılmışlardır.

Torunu Muhammed Ferşad Efendioğlu'ndan da şöyle bir hadise aktarılmaktadır:

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Tevhid-i tedrisat ve Şapka Kanunları çıkarılmış ve ayaklanmalar baş göstermişti. Buna karşın Ferşad Efendi halkı bilinçlendiriyordu. Bu bağlamda hem halkı sükûnete davet ediyor, hem devlet erkânını uyarıyordu. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal, Trabzon'a geldiğinde Hacı Ferşad ile bir görüşme yapmış, kendisini uzun uzun dinlemiş, bazı sorular sormuş ve önerilerini not etmiştir. Sorulardan biri de "şapka giymenin İslam'da yerinin ne olduğu ile ilgilidir. Ferşad Efendi diğer sorularda olduğu gibi bu soruya da soğukkanlılıkla net ve açık bir şekilde cevap vermiştir. Cevapta şapka giymenin İslam'da yerinin olmadığını, ancak Türk halkının ululemre itaatkar olduğu için şapka giymesinden dolayı dinen sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. Bu cevap Atatürk'ün çok hoşuna gitmiş ve Ferşad Efendi'yi ayağa kalkıp uğurlarken irşad ve tedrisat görevine devam etmesini ve gerekirse kendisine maaş bağlanacağını belirtmiştir. Fakat Ferşad Efendi böyle bir maaş kabul etmemiştir.

15 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

16 Son görüşme ile ilgili iki rivayet bulunmaktadır: Birincisi, Haşim Albayrak'ın ifadesine göre bu görüşme Trabzon'da gerçekleşmiştir. İkincisi ise, görüşme Ankara'da olmuştur.

17 Haşim Albayrak, *Oflu Hoca Kavramı*, s. 228.

VIII. İrşad Hizmetleri ve Usulü

Hacı Ferşad Efendi'nin gerek eğitim hayatı boyunca ve gerekse eğitim hayatından sonra, her fırsatta irşad hizmetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Onun gerek eğitim-öğretim ve irşad hizmetlerinde uyguladığı metot, gerekse sahip olduğu iman, ihlas ve takva; öğrencileri için güzel bir model olmuş, onların da aynı hizmet aşkı ile görev yapmalarını sağlamıştır.

Hoca Efendi, etkili ve heyecanlı bir hitabet kabiliyetine sahipti. Işıklı Medresesindeki eğitimi boyunca (1789-1888), yaşının küçük (13-19 yaşlarında) olmasına rağmen Trabzon ve çevresindeki bazı illerde her yıl ramazan ayında vaazlar verir ve heyecanlı konuşmalarıyla kalabalık cemaatlerin ilgisini çekmiştir. Yine Işıklı Medresesindeki eğitimine devam ederken de, Karadeniz bölgesindeki bazı illerde kısa süreli imamlık görevlerinde bulunmuştur.¹⁸

Ayrıca İstanbul'da Süleymaniye Medresesindeki eğitim hayatı boyunca Süleymaniye, Sultanahmet, Ayasofya ve benzeri camilerde vaaz ve irşad görevlerinde bulunmuştur. Bir defasında, Ramazan ayı boyunca Ayasofya'da halka heyecanlı vaazlar vermek suretiyle irşad görevini ifa ettiği belirtilmiştir. Hoca Efendi'nin gençlik dönemlerinde Erzurum'da verdiği vaazlar da halk arasından dilden dile anlatılmaktadır.¹⁹

Ferşad Hoca, büyük sıkıntılara ve saatlerce süren yolculuklara tahammül ederek irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Örneğin; Of'ta Cuma sabahı vaaz vermek için gece yola çıkar ve Çaykara ile Of arasındaki 30 kilometrelik yolu yürüyerek giderdi.²⁰ Hoca Efendi, son dönemlerde yürüyemeyecek hale gelmesine rağmen bu irşad hizmetlerinden asla geri durmamıştır. Hatta bu haldeyken, öğrencisi olan Hopşeralı Poyrazzâde Hacı Dursun Efendi, yakın köylerde yapılan icâzet merasimlerine onu sırtında taşıyarak götürmüştür.²¹

IX. Tasavvufi Hayatı

Hacı Ferşad Efendi, köyündeki tahsil hayatından sonra İstanbul'a gitmeye karar vermiş ve yolculuğu sırasında Süleymaniye Dergâhı şeyhlerinden Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevi'nin halifelerinden Kondulu Hacı Yusuf Şevki Efendi ile tanışmıştır. İstanbul'a vardikten sonra (1890'lı yıllar) tekrar kendisiyle görüşmüş ve onunla birlikte Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevi hazretlerini ziyaret etmiştir. Tekkeye girerken tasavvufa intisap etme niyeti olmamasına rağmen, şeyhin halifesi Hacı Yusuf Şevki Efendi'den tarikat dersi almaya karar vermiş ve Gümüşhânevi'ye intisap etmiştir. Böylece Ferşad Hoca tasavvuf yolunda ilk adımını atmıştır.²²

Kısa zaman zarfında şeyhi Yusuf Şevki Efendi'nin takdirini kazanan İbrahim Hakkı, daha sonra onun kızı Emine Hanım ile evlenmiş ve böylece aralarındaki irtibat daha da kuvvetlenmiştir.

Tasavvufî hayatın en önemli aşamalarından biri de, girilmiş olan halvetlerdir. Nitekim bir keresinde Ferşad Hoca, Karadeniz bölgesinde Rize ilinin İkizdere ilçesine bağlı Güneyce beldesinde ikamet eden ve büyük bir şöhrete sahip olan Vardalı Şeyh Osman Niyazi Efendi'nin başını çektiği halvete katılmıştır. 1908 yılında gerçekleşmiş olan bu halvete Yeşilalan Köyü'nden 18, civar köylerden 42 ve geri kalanı Çaykara dışındaki yerlerden olmak üzere toplam 86 kişi katılmıştır.²³

18 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 413.

19 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

20 Ferşad Eferndi'nin damadı Sırrım Muhammed Baltacı'dan naklen.

21 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

22 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

23 Bu halvete katılanların tam listesi İsmail Kara'nın Şeyh Osman Niyazi Efendi'yle ilgili yazmış olduğu kitapta mevcuttur. Kendisi de bu listeyi Nasrullah Hacımüftüoğlu'ndan almıştır. Bu liste el yazısıyla Nasrullah Hacımüftüoğlu'nun dedesi Salih Efendi'nin kitapları arasından çıkmıştır. Geniş bilgi için bk. İsmail Kara, *Şeyh Osman Niyazi Efendi*, s. 37-39 ve s. 67-79.

Osman Niyazi Efendi'nin vefatından sonra zaman zaman İstanbul'a giderek, Gümüşhanevî tekkesinde postnişin olan Safranbolulu Şeyh İsmail Necati'nin nezaretinde halvete girmeye devam eden Ferşad Hoca, bir müddet sonra Şeyh İsmail Necati Efendi'nin halifesi olmuştur. Şeyh İsmail Necati Efendi'nin vefatından sonra ise Gümüşhanevi Tekkesi'nin Postnişinliğine (tarikatlarda, dergâhta posta oturan, yani o dergâhın başında bulunan şeyhe verilen isim) getirilmesine rağmen "şöhret afettir" düşüncesiyle affını isteyerek bu görevi bırakmıştır. Ardından tekrar köyüne dönerek medresedeki müderrisliğine ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir.

X. Eserleri

Hacı Ferşad Efendi'nin en önemli eserleri, onun memleket çapında yetiştirmiş olduğu büyük ilim ve mana önderleridir. Bunların her biri başlı başına birer otorite, ilim, fazilet ve tasavvuf deryasıdır. Bu zatlar, dinimize, millet ve memleketimize büyük hizmetler vermiş, insani değerler aşılamiş ve uzun yıllar canlı birer eser olmuşlardır.

Köyünde bulunan metruk medresesi ise, sonraki dönemde biraz büyütülerek dört katlı bina olarak yeniden inşa edilmiştir. Eski medresenin tarihî ve değerli eşyaları, kürsü, oturma makamı ve bir takım eşyalarının hali hazırda nerede olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

1916 yılındaki Ruslarla yapılan savaş sonrasında köyündeki medresede bulunan kendisine ait özel kitap ve notları ise, işgalci güçler tarafından medreseyle birlikte yakılarak imha edilmiştir. Fakat bu yangından geriye kalan ve üzerinde kendi mührü basılı olan kitaplarının bir kısmı daha sonra, evlatları aracılığıyla dağınık olarak miras olarak torunlarına intikal etmiştir. Bu kitapları arasında özel notları, nakşî tarikatının zikir ve dua varakları ve de tarihi kitaplar mevcuttur.

Yeşilalan'daki medresede bulunan kütüphanesi bütünüyle kaybolduğundan eser yazıp yazmadığı bilinmemekte ve dolayısıyla görüşlerini belirleme imkânı bulunmamaktadır. Fakat iki adet yazma defter ve mektupları şu an elimizde mevcuttur. Bu defterlerden ilki; borç, alacak, ödünç işlemleri, cami inşaatı masrafları ve bazı duaların yer aldığı defterdir. Diğeri ise, Gümüşhânevî Vakfı Kütüphanesi'nin Karadeniz bölgesindeki şubesine ait kayıt defteridir.²⁴

XI. Karadeniz Bölgesinin Dini Hayatı Üzerindeki Etkileri

A. Halkı Etkileme Yolları

Hacı Ferşad Efendi'nin hayatına bakıldığı zaman hem ilmî hem de tasavvufî yönleriyle Karadeniz bölgesinin, özellikle de Trabzon vilayetinin dini hayatı üzerinde kalıcı ve büyük etkiler bırakmış olduğu müşahede edilmektedir. Özellikle de toplumun kültür değişimine uğradığı hassas bir dönemde hem müderris, hem de mürşid yönünü kullanarak çok önemli görevler icra etmiştir. Sadece Yeşilalan köyünde verdiği ve ülkemizin farklı bölgelerine yayılmış olan 300'ü aşkın öğrencinin varlığı bile²⁵ onun etkilerinin hangi boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Onun tesiri ölümünden sonra da devam etmiştir. Nakşibendî şeyhlerinden olan ve Samsun'da Açıkbaş Hacı Ömer Efendi namıyla meşhur Ömer Şevki Altuniç, canlı gizli bir tarih olarak nitelendirilen Çaykaralı müderris Poyrazzade Hacı Dursun Parlak Hoca Efendi, Karadeniz bölgesinde ve özellikle Of civarında dinî hayatın kesintiye uğramadan devam etmesinde önemli rol oynamış olan Of'lu Müderris Çalekli Dursun Fevzi Güven Hoca Efendi, yaşadığı dönemde ilçedeki hapishanenin kapısına kilit vurduracak kadar insanları

²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

²⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

iyiliğe yönlendiren Çaykara'lı Müderris ve müşid Hasan Râmi Yavuz Hoca Efendi, son yüzyılın en meşhur Kıraat Âlimlerinden, ilim ve tasavvuf ehli Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Aşikkutlu Hoca Efendi, hocasıyla aynı köyden olan Hacı Salih Bilgin Hoca Efendi, daha çok irşad faaliyetleriyle tanınan ve ömrü yoğun mücadelelerle geçmiş olan kayınbiraderi Kondu'lu Ali Yücel Hoca Efendi, Hacı Abdurrahman Beşikçi, Şerahlı Hacı Bekir (Kaplan) Efendi (ö. 1987) ve daha nice yüzlerce zevat ona mensup olan önemli kişiler arasında yer almaktadır.²⁶

Ayrıca bu âlimlerin ders ve vaazları vasıtasıyla birçok kişinin olumlu etki altında kaldığı ve saygın ilim adamlarının yetiştiği de görülmektedir. Somut bir örnek olması açısından Hayrettin Karaman'ın hatıralarında zikrettiği bir husus dikkat çekicidir: Hayrettin Hoca özellikle etkilendiği belli başlı kimseler arasında Hacı Salih Bilgin'i zikretmiştir. Hacı Ferşad Efendi'nin öğrencisi ve müntesiplerinden olan bu zat, Erzurum'da görev yapmasına rağmen irşad amacıyla zaman zaman Çorum'a gelirmiş, burada etkileyici ve zengin menkıbelerle dinleyenleri coşturan, ağlatan ve düşündüren vaazlar yaparmış.²⁷ Kısacası dinle biraz ilgisi bulunan günümüz kuşağının bile Ferşad Efendi'yi tanınması, bölgede ne kadar derin izler bıraktığının önemli bir göstergesidir.

B. Halk Tarafından Sahiplenilmesinin Göstergesi

Hacı Ferşad Efendi'nin, bölge halkı üzerinde günümüze kadar devam eden tesirlerini göstermesi açısından aşağıdaki hususlar önemlidir:

a) Hacı Ferşad Efendi'nin köyü olan Yeşilalan'da her öğle namazından sonra özel tesbihatta bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ülkemizin hiçbir camiinde rastlanmayan bu tesbihatların Hacı Ferşad tarafından başlatıldığı ve halen kesintisiz olarak devam ettiği görülmektedir. Bu tesbihatlarda öncelikli olarak kelime-i tevhid zikri, ardından da Efendimiz'e salat ve selam getirilmektedir.

b) Yakın zamana kadar devam eden, ezandan sonra belli bir müddet geçtikten sonra namazın cemaatle kılınacağını ifade etmek için "es-Salât" çağrısı, Çaykara'da Hacı Ferşad tarafından başlatılmış bir uygulamadır.

c) İkinci namazının akşama bir saat kala kıldırılması uygulaması, özellikle asr-ı sâni görüşüne uygun hareket etmenin bir neticesidir. Bunun o yöredeki halk tarafından benimsendiği, diyanet tarafından uygulanan asr-ı evvel uygulamasının ise halk tarafından benimsenmediği görülmüştür.

d) Yeşilalan köyünde Hacı Ferşad Efendi adına yaptırılmış olan kız ve erkek iki Kur'an kursu, aktif olarak hizmetine devam etmekte ve her yıl hafızlık icazeti yapılmaktadır.

C. Halk Üzerinde Büyük Tesirler Bırakmasının Sebepleri

Kanaatimize göre Hacı Ferşad'ın toplum üzerinde büyük tesirler bırakmasının en önemli sebebi, bir taraftan medresede örgün olarak dinî ilimler okuturken, öte yandan bu ilimlerin uygulamaya yönelik taraflarını haftanın belirli günlerinde düzenlenen vaaz ve sohbetlerle, kadın erkek ayırımı yapmadan hem Yeşilalan'da hem de civar köylerdeki halka aktarmasıdır.²⁸

Ayrıca Ferşad Efendi, medresesine çekilip insanların sorunlarına kulaklarını tıkamamış; halkın problemleriyle bizatihi ilgilenmiş, hatta sırası geldiği zaman öğrencilerini de alarak Ruslar'la göğüs göğüğe savaşmıştır. Nitekim Ferşad Efendinin Ruslar tarafından

26 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

27 Hayrettin Karaman, *Bir Vaarmış Bir Yokmuş*, c. I, s. 104.

28 Yunus Vehbi Yavuz, *Hacı Hasan Efendi*, c. I, s. 175.

Tiflis'e götürülen kitapların teminini bir mektup yazmak suretiyle Kazım Karabekir Paşa'dan istemesi yaşadığı bölgenin en dinamik ve çalışkan simalarından birisi olduğunu göstermektedir.²⁹

Sonuç

Halk arasında Hacı Ferşad Efendi olarak bilinen İbrahim Hakkı Efendi, 1866 yılında Erzurum'un Pazaryolu ilçesindeki Çiftepınar mahallesinde dünyaya gelmiş, 1930 yılında Çaykara'da vefat etmiştir.

Hacı Ferşad Efendi, toplumun kültür ve bilgi değişimine uğradığı hassas bir dönemde; başta Karadeniz ve özellikle de Trabzon/Of ve Çaykara bölgeleri olmak üzere, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane hatta Ankara ve Konya'da halkın dini hayatı üzerinde unutulmaz izler bırakmış değerli büyük din âlimlerinden ve tasavvuf ehlinen biridir. Yetim ve yoksullukla başlayan hayatının ilk safhasında ailesinin geçimini sağlamak için bir yandan çiftçilik ve çobanlık yaparken, diğer yandan da uzun süre devam edecek olan eğitimine kendi köyünde başlamıştır. Daha sonra Huşo'da Numan Efendi'den icazet almış ve yüksek eğitimi için Süleymaniye Medresesine gitmiş ve "dersiam" payesini elde etmiştir. Üç yüzden fazla öğrenciye icazet vermiş olan Hacı Ferşad Efendi, tasavvufi alanda da büyük şöhret kazanmıştır. Gümüşhânevî tekkesine intisap etmiş, tekkede hilafet payesini elde etmiş ve birçok kişi kendisine intisap etmiştir. Tekkenin postnişinliğine kısa bir müddet getirilmesine rağmen, "Şöhret âfettir." diyerek Çaykara'ya geri dönmüş, mütevazı bir şekilde ve zor şartlarda ölünceye kadar medresesinde eğitim vermeye devam etmiştir. Böylece kendisine daha fazla şöhret kazandıracak tasavvufi yönünü değil, o dönemde insanlara daha faydalı olacağını düşündüğü müderrislik yönünü ön plana çıkarmıştır. Çünkü o dönemde ve özellikle devam eden yıllarda yetişmiş insana son derece ihtiyaç duyulmaktaydı.

Vefat anına kadar, daima ilim, irşad ve hizmet hareketinin içerisinde bulunmuş, hocaları tarafından sevgi ve iltifata mazhar olmuştur. Yöre halkı ve özellikle öğrencileri tarafından büyük bir saygı ve teveccühe nail olan Hoca Efendi, devrin en büyük âlimi, şeyhi ve seçkin müderrisi olarak zirveye ulaşmıştır. Bu hizmeti Peygamber mirası olarak addeden ve bu makama layık olmak için gayret sarf eden Ferşad Efendi, son zamanlarını hasta olarak geçirmesine rağmen çevre köylerdeki icazet merasimlerine öğrencileri sırtında taşınarak irşad görevini bu haliyle de yerine getirmeye çalışmıştır. Bu yönüyle halkın gönlünü kazanmış ve üzerinden bir asır geçmesine rağmen geniş bir coğrafyada hala kendisinden hürmetle bahsedilmiştir.

Hayatını ilme ve öğretime adanmış olan Reîsu'l-Ulemâ Hacı Ferşad Efendi'nin başta memleketi Trabzon olmak üzere yurdun birçok yerinde örnek olan hizmetlerini maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Ferşad Efendi, kendi köyü olan Yeşilalan (Holaysa)'da inşa ettirdiği ve çevrenin bir üniversitesi olarak kabul edilen medresede Kur'an-ı Kerim, Sarf, Nahiv, Meânî, Beyân, Bedî', Mantık, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir, Hadis, Siyer, Osmanlıca ve Güzel Yazı dersleri okutarak çok değerli hoca ve âlim yetiştirmiştir

2) Bir taraftan medresede örgün olarak bu ilimleri okuturken, öte yandan söz konusu ilimlerin uygulamaya yönelik taraflarını haftanın belirli günlerinde düzenlenen vaaz ve sohbet yoluyla, kadın ve erkek ayırımı yapmadan hem Yeşilalan'daki hem de civar köylerdeki halka aktarmıştır. Böylece bölgeyi adeta İslami ilimlerle donatmıştır.

29 Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *DİA*, c. XII, s. 414.

3) Büyük sıkıntılara ve saatlerce süren yolculuklara tahammül ederek irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Of'ta Cuma sabahı vaaz vermek için gece yola çıkar ve Çaykara ile Of arasındaki 30 kilometrelik yolu yürüyerek giderdi. Son dönemlerde yürüyemeyecek hale gelmesine rağmen bu irşad hizmetlerinden asla geri durmamıştır. Hatta bu haldeyken, öğrencisi olan Hopşeralı Poyrazzâde Hacı Dursun Efendi, yakın köylerde yapılan icâzet merasimlerine onu sırtında taşıyarak götürmüştür.

4) Öğretme ve örnek olma, onun vazgeçilmez prensiplerinden olmuştur. Takva'yı; hurafelerden uzak, Kur'an ve Sünnet'e uyarak bizatihi Hz. Peygamber ve sahabe gibi yaşamak olarak tanımlamış ve bunu hayatında tatbik etmeye çalışmıştır.

5) İslam dininin yalnız ahiret saadeti için değil; dünya saadeti için de öğrenilmesi ve hayatın bütün safhalarında uygulanması gerektiğini her safhada belirtmiş ve böyle yaşamaya gayret göstermiştir.

6) Siyasi faaliyetlerden şiddetle uzak durmuştur. Ancak siyasi olayları takip ve tahlilden uzak kalmanın, acziyet ve teslimiyet olacağını da her ortamda ifade etmiştir.

7) Devlet idarecilerinden (umerâ) menfaat beklemenin kalbi öldüreceğini ama onlarla görüşmek icab ettiği zaman da taviz vermeden, vakar ve haysiyet içerisinde onlarla bir araya gelmenin, İslam'ın gereği olduğunu savunmuştur. Nitekim devlet başkanına karşı hakkı söyleme konusunda görevini ifa etmekten çekinmemiş, toplumla devlet arasında olumlu ilişkilerin oluşmasında önemli rol oynamış ve bundan dolayı da insanlar nezdinde hüsnü kabule mazhar olmuştur.

8) Vatan sevgisinin, İslam'ın bekası için şart olduğunu ve vatansız bir milletin dinini yaşamasının mümkün olamayacağını çok iyi bildiği için, birinci dünya savaşında aktif rol almış ve 1916'da Rus işgal kuvvetlerine karşı öğrencileriyle silaha sarılarak 29 gün ve gece hiç durmadan savaşmış ve böylece Gâzî rütbesini kazanmıştır.

9) Adaletli olma ilkesini hassasiyetle ve taraf gözetmeden hem şahsî hem ictimâî hem de görev hayatında uygulamıştır. Hatta öz çocuklarının aleyhine olma pahasına adaletli olma ilkesinden ödün vermemiştir. Nitekim medreseye devam eden öğrencilerin askere alınmadığı bir dönemde, Hasan isimli oğlunun medreseye devamını aksatması, bir gelip iki gelmemesi nedeniyle oğluna uyarıları da fayda vermeyince vicdanî sorumluluğu yerine getirmek için askere alma komisyonu başkanı sıfatıyla Of kaymakamlığına bir yazı yazarak oğlunun medreseden kaydının silindiğini bildirmiştir. Bunun üzerine oğlu Yemen'e asker olarak gönderilmiştir.

10) Cemaatle namaz kılmaya son derece önem vermiş ve bunu hayatının her döneminde titizlikle uygulamıştır. Ağır hasta olduğu hayatının son dönemlerinde dahi bu alışkanlığını terk etmemiş ve öğrencilerinin sırtında taşınarak cemaatle namaz kılmaya devam etmiştir. Cemaatle namaz kılmak için ezandan sonra bir kişinin gelmesini ısrarla beklemeyi ve sabah namazı ezanından sonra evlerin kapısını tek tek çalarak, gelmeyenleri birer birer davet etmeyi adet haline getirmiştir.

11) Akraba ve komşularıyla ilgilenmiş; maddi durumları iyi olmayanlara yardım ederek ihtiyacı olanlara borç para bulmak için bizzat kefil olmuştur. Bu hususlarla ilgili tuttuğu notlar ve imza karşılığı yazışma defteri hala mevcuttur.

12) Tek olarak değil de, mutlaka ev halkı ve misafiriyle yemeye dikkat eder, ayrı ayrı tabaklarda yemeğin kendisini rahatsız ettiğini ifade edermiş. Nitekim bir ramazan ayında Rize'de katıldığı kalabalık bir iftar davetinde masalar kurulmuş, ayrı ayrı tabaklara yemekler konulmuştu. Tam iftar saatinde Ferşad Efendi içeri girip söz konusu ortama şahit

olunca: ‘Bakın’ der. ‘Siz köpekleri nasıl yediriyorsunuz; bir kaptan mı, ayrı ayrı kaptan mı?’ Oradakiler, ‘ayrı ayrı kaptan yediririz’ deyince, tekrar sorar: ‘Koyunları nasıl yediriyorsunuz; bir kaptan mı, ayrı ayrı kaptan mı?’ Oradakiler, ‘ayrı ayrı kaptan yediririz’ deyince, bu sefer de, ‘O halde bizi niye ayrı ayrı kaplardan yediriyorsunuz?’ diyerek onları uyarmıştır. Sonrasında ise Hz. Peygamber’in, ‘*Sofradaki kaptan ne kadar fazla kaşık olursa bereket de o kadar fazla olur*’ sözünü nakletmiştir.

13) İnsanların küs olduğunu duysa hemen harekete geçerek onları barıştırmak için tüm imkânlarını seferber etmiş ve ne yapıp edip mutlaka dargınları barıştırmıştır.

14) Yolda karşılaştığı kişilere önce kendisi selam vermiş, ortama göre emr-i bi’l-marûf ve nehy-i ani’l-münker görevini her daim yapmaktan geri durmamıştır.

15) Kadınlarla münasebetinin çok dikkatli ve İslâmî ölçülere göre olmasına özen göstermiştir.

16) Evde ve sokakta çocuklarla karşılaştığı zaman onlara sevindirecek hediyeler vermiş, uzun uzun onlarla sohbet etmiştir. Elini öpmek isteyen küçük kız çocuklara eğitim amaçlı olarak, ‘*Bak kızım! sen kızsın, nâmahrem olan kişilerin elini öpmemeyi şimdiden öğren*’ diyerek onlara nasihatlerde bulunmuştur.

17) Yolda halk onu gördüğü zaman saygı ve sevgi göstergesi olarak oturanlar kalkar, çalışanlar durur, onun geçmesini beklerlerdi. Fakat kendisi bu duruma tepki gösterir, engel olmaya çalışır ve ‘Ne yapıyorsunuz! Bu yaptığınız doğru değil’ diyerek mütevazi olmaya gayret göstermiştir.

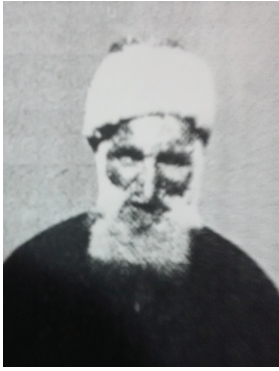
18) Çok fazla ziyaretçisi olurdu. Onları zaman zaman evine götürerek yemek yedirmiş, çoğu zaman ise medresede ziyaretçilerini ağırlamış ve onlarla bizzat kendisi ilgilenmiştir.

19) Haftada bir günü oruçlu geçirmeye özen göstermiş, cuma, kandil ve bayram geceleri hem kendisi hem de çevresini uyarak bu müstesna geceleri ihya etmiştir.

20) Tasavvufî hayatın en önemli aşamalarından biri olan halvet geleneğini devam ettirmiştir. Nitekim 1908 yılında Rize ilinin İkizdere ilçesine bağlı Güneyce beldesinde Vardalı Şeyh Osman Niyazi Efendi’nin başını çektiği ve 86 kişinin iştirak ettiği halveti hala yörede ve bölgede konuşulmaktadır. Osman Niyazi Efendi’nin vefatından sonra da zaman zaman İstanbul’a giderek Gümüşhânevî tekkesinde postnişin olan Safranbolulu Şeyh İsmail Necati’nin nezaretinde halvete girmeye devam etmiştir.

MAPSİNOLU AHMED EFENDİ (1861-1958) ve DİNÎ HAYAT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Salih Sabri YAVUZ *

1461 tarihinde Fâtihten Sultan Mehmed Han'ın fethiyle birlikte Trabzon ve havâlisinde İslâm dini yayılmaya ve kök salmaya başlamıştır.¹ Trabzon'un fethinden önce bu bölgede İslâmlaşma sürecinin başladığına dair elimizde net bilgiler mevcut değildir.² Ancak İslâm'ın fetih hareketleriyle birlikte genişlemesinin yanı sıra, ticaret yoluyla da Müslümanlar dünyanın her tarafına gitmiş ve buralarda İslâm'ın yayılmasını sağlamışlardır. Trabzon ve Doğu Karadeniz'in İslâm ile ilk temâsı hem ticaret yoluyla, hem de bizzat İslâm ordularının buralara kadar gelmesiyle olmuştur. Takriben milâdî 710 tarihlerinde İslam orduları Anadolu'ya akıncılar göndermiş ve bu akınlar neticesinde Trabzon müslümanlarla temas sağlamıştır.³ Tam anlamıyla İslâmlaşma, Fâtihten fethiyle başlamış ve devam etmiştir. Bu itibarla Trabzon'daki İslâmî hayata yönelik faaliyetler, genel anlamda fetihle birlikte başlamış ve bölgeye gelen ilim adamları sayesinde süreç hızlı bir şekilde devam etmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, özellikle de Trabzon'un Of ve Çaykara havâlisinde dinî hayat üzerinde etkili olan faktörlerden biri genelde Nakşibendîlik özelinde tasavvuf, bir diğeri ise medreselerde okutulan İslâmî ilimler olmuştur. Tasavvufî hayatın etkili olmasını sağlayan ise Nakşîliğin Hâlidîyye koludur.⁴ Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu bölgeye Nakşî tarikatının Hâlidîyye kolunun temsilcisi olan Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'nin çok büyük bir etkisi olmuş ve Nakşîlik yaygınlık kazanmıştır. Bahse konu olan Mapsinolu Ahmet Efendi de bu kola mensup kayda değer şahsiyetlerden biridir.

* Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi e.posta: s.sabri.yavuz@erdogan.edu.tr

1 Heath W. Lovry, *Trabzon Şehrini İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, (İstanbul: 2010), s. 141-143.

2 Trabzon ve çevresinde İslâmlaşma süreciyle ilgili olarak şöyle bir tespit mevcuttur: "Fetihten sonra Trabzon şehri ve çevresindeki sosyal durumu tespit eden ilk esaslı kaynak 1486 tarihli tahrir defteridir. Bu defterin ilk sayfalarında verilen bilgilere göre fetihten sonra, Trabzon şehrini teşkil eden Kale içi, Hıristiyan unsurlardan arındırılıp Tokat, Çorum, Amasya ve Samsun havâlisinden getirilen halkın iskânına açılmış, böylece ilk Müslüman mahallesi de oluşmaya başlamıştır. Bu yeni yerleşim biriminin "cemaat" şeklinde kategorik bir dille ifade edilen sakinleri arasında imam, hatip ve müezzin gibi görevliler bulunsa da, Amasya ve Tokat'tan geldiği anlaşılan iki şeyh efendi dışında, sūfiye mensubu herhangi bir zâviye müessesinden bahsedilmemiştir. Çoğunlukla Hıristiyanların yaşadığı Kale dışında ve kırsal kesimde de durum bundan pek farklı değildir. Buna karşın şehirdeki İslâmlaşma sürecine hız kazandırmak için câmi, meşced ve medrese gibi vakıf kurumlarının fetihten hemen sonra tesis edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır." Bkz. Mehmet Fatsa, "Trabzon Yöresinin İslâmlaşma Süreci Ve Zâviyeler", *Journal of Black Sea Studies*, sy. 18, (2015), s. 61.

3 İsmail Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fetih", *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, (haz. İsmail Hacifettahoğlu), (Ankara: 2001), s.14.

4 İsmail Kara, *Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Günece-Rize'deki Tekkesi*, (İstanbul: 2009), s. 15.

Mapsinolu Ahmed Efendi'nin Hayatı

Of ve çevresinde “Şeyh Efendi” olarak tanınan Mapsinolu Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında yazılı kaynaklarda sağlıklı ve sistematik bilgiler pek yoktur. Daha çok sözlü gelenekte hakkında anlatılanlar ve talebeleri vasıtasıyla derlenen bilgiler bize kaynaklık etmektedir. Bu bilgiler ışığında onun hayatını ve dinî hayata etkisini ortaya koymaya çalışacağız.⁵

Şeyh Efendinin asıl adı Ahmed Fehmi'dir. Fakat naklî bilgilerden elde edilen tespitlere göre merhûm zât yazışmalarında sadece Fehmi ismini kullanmıştır. Kendisi Mollaalioğulları'ndandır.⁶ 1861 yılında Of'un Mapsino (Gürpınar) köyünde dünyaya gelen Ahmed Efendi'nin babasının adı Ali, annesinin adı ise Ayşe'dir. Babası marangozluk sanatı ile uğraştığı için kendisine Ali Usta diye hitap edilmekteydi. Annesi de aynı köyden olup Kurtoğulları'ndandır.⁷

İlim Tahsili

İlme ve âlimlere meraklı bir ebeveynin çocukları olan Ahmed Efendi, küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. Anne babasının çok mütevâzi ve takva sahibi kimseler olduğu rivâyet edilmektedir. Bir müddet çocukları olmayan çiftin ilk çocukları olan Ahmed Efendi dünyaya gelince çok sevinmişler ve çocuklarını itina ile büyütmişlerdi. Ahmed Efendi henüz beş-altı yaşlarında iken, annesi köyün hocasına götürmek üzere yemek hazırlayıp kendisine verirlerdi. Hatta “hocanın artığından ye, sen de âlim olursun” şeklinde tavsiyede bulunurlardı. Buradan anlaşıldığına göre Ahmed Efendi çok küçük yaşta ilime ve ilim tahsiline yönlendirilmişti. İlk olarak Kur'ân-ı Kerim derslerine başlamış, bilâhère tefsir ve hadis gibi ilimleri tahsil etmiştir. Kaydedildiğine göre “Zilik” adıyla meşhur olan bir kurrâdan da tâlim dersleri almıştır.⁸ Daha sonra İslâmî ilimler tahsiline devam ederek ilmî icâzetini on sekiz yaşında iken meşhur hocalardan Hopşeralı Tâlib Efendi'den aldı.⁹ İcâzet aldıktan sonra takrîben 1878 tarihinde Ukşul (Baltacı) köyüne imam hatiplik görevini ifâ etmek üzere gitmiştir. Burada üç sene kalmış ve dinî ilimler okutmuştur. Onun şöhreti burada başlamış ve saygı duyulan âlimler arasına girmiştir.

Daha sonra Baltacı Deresi'nin Haksa eşrâfından Hacı Salih Efendi ağırlığını koyup Ahmed Efendi'yi Ukşul'dan alıp Haksa'ya imam-hatiplik görevine getirmiştir. Ukşul'da Ahmed Efendi Haksa'da beş sene kalmış ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Ahmet Efendi'nin en son vefat eden talebelerinden Ahmet Kiroğlu konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

1950 senesinde Haksa'da imam-hatip olarak görev yaptım, oradaki talebelerinden üç kişiye yetiştim. Abdurrahman Efendi, Hafız İshak Efendi ve Molla Ahmed Efendi. Ahmed Efendi Haksa köyünde beş sene imamlık yaptıktan sonra buradan ayrılmış ve kendi köyüne gelmiştir. Kendi köyünde 65 yıl imam-hatiplik ve müderrislik görevini sürdürmüştür. Ancak bu vazifesi Rus işgâli sırasında kesintiye uğramış, köyünden ayrılarak bir müddet Fatsa'ya gitmiştir. İki sene burada kalmış, belediyenin cenaze işlerini yürütmüştür.¹⁰

5 Fakültemiz öğrencilerinden Emine Saral, öğrenciliği esnasında tasavvuf dersi için Of civarında yaşamış olan bir tasavvuf büyüğünü çalışmak istediğini bana ifâde etmişti. Ben de kendisine Mapsinolu Ahmed Efendi'nin buna en uygun zât olduğunu ifade ederek yönlendirmiştim. Bu tebliğde onun bu çalışmasından da istifade ettim. Mapsinolu Ahmed Efendi'nin şahsına ait bilgi ve belgeler yok denecek kadar az olduğunu burada ifade etmek isterim. Yine şifâhî olarak elde ettiğimiz bilgiye göre Ahmed Efendi'ye ait bilgi ve belgeler, bu zatın torunlarından emekli hâkim merhûm Rahmi Mollaalioğlu'nun yanında bulunmaktadır. Kendisi vefat ettikten sonra bunların âkîbetine dair bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Ahmet Efendi'nin torunlarından emekli öğretmen Cevat Öztürk “Of lu Hacı Ahmet Efendi” adıyla dedeleri hakkındaki yazılanları derlemiş ve bir kitapçık haline getirmiştir.

6 Ahmet Kiroğlu'ndan naklen. Ahmet Kiroğlu Mapsinolu Ahmed Efendi'in öğrencilerindendir. Onun öğrencileri içinde en son vefat eden zâttır. Bu zât 10 Eylül 2015 tarihinde 102 yaşında vefat etmiştir.

7 Mustafa Necati Bursalı, *Anadolu Evliyalari*, s. 583.

8 Bursalı, , *Anadolu*, s. 583-584.

9 Ahmet Kiroğlu'ndan naklen.

10 Ahmet Kiroğlu'ndan naklen.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Arapça ve Kur'ân-ı Kerîm tedrisâtına kendi köyü olan Gürpınar'daki medresede devam etmiştir. Onun yıllarca ders okuttuğu ve en az 300 sene bilfiil faaliyet gösterdiği bilinen bu medresenin büyük bir bölümü 1980'li yılların başlarına kadar ayakta idi; ancak birçok talebe odalarından müteşekkil, büyük bir külliye olan eski ahşap medrese bugün mevcut değildir.

Tasavvufa İntisâbı ve İlmî Derecesi

Tasavvuf ehli olan Ahmet Efendi'nin bu alandaki seyri konusunda sistematik bilgiler mevcut değildir. Tarıkata intisâbı ilk olarak Yusuf Şevki Efendi eliyle olmuştur. Eski adıyla Kondu bugünkü adıyla Dernekpazarı'nda Yusuf Şevki Efendi'ye intisap etmiştir. Ahmed Efendi daha sonra takriben 1880-1900 seneleri arasında İstanbul'a gitmiş ve Nakşîliğin o zamanki en önemli halifelerinden Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'nin (1813-1893) halvetine girmiş ve burada tasavvufun inceliklerini öğrenmiştir. Ayrıca bu zattan hadis dersleri almıştır. Bu arada Şeyh Gümüşhânevî, kendisini bir ramazan ayında Selanik'e irşâd vazifesiyle görevlendirmiştir. O burada birçok hocayla tanışmış ve ilmî seviyesini artırmaya devam etmiştir.¹¹ Gümüşhânevî'nin, pek çok talebesi ve müntesibi arasından Ahmed Efendi'yi seçmesi ilmî ve dinî açıdan önemli bir zat olduğunun ifadesidir.

Gümüşhânevî'nin halvetinde bulunduğu esnada, oraya memleketinden bir mektup ulaşmıştır. Mektupta babasının çok hasta ve bakıma muhtaç olduğu ifade edilmekteydi. Bu mektup Gümüşhânevî'nin vekilinin eline geçmiş, o da mektubu okuyup şeyh efendiye anlatmıştır. Şeyh Efendi de Ahmed Efendi'yi çağırıp babasının onu istediğini ve gitmesi gerektiğini, halvet işini Rize'nin Varda (Güneyce) köyünde Osman Nuri Efendi'de tamamlamasını kendisine ifade etmiştir. Memleketine döndükten sonra Varda'da halvete girmiş ve tarikattaki seyrine bu şekilde devam etmiştir. Ahmed Efendi buradan hilâfet alarak ayrılmıştır.¹² Osman Niyazi Efendi'nin Varda (Güneyce) beldesinde halvete girenlerin daha çok Of ve civarından zâtlar olmuştur. Osman Niyazi Efendi'nin Nakşî tarikâtı üzerine hilâfet verdiği bilinen dört zât da Of'ludur.

1. Hacı Feriât Efendi, vefatı:1929.
2. Hundef (Güneşalan) müderrisi Hacı İlyas Efendi, vefatı:1951.
3. Mapsinolu (Gürpınar) müderrisi Hacı Ahmed Efendi, vefatı: 1958.
4. Karadere müderrisi Zisinolu Mahmud Efendi, vefatı:1930.¹³

Tasavvufî alandaki yetkinliğini göstermesi bakımından onun hakkında anlatılan şu hâdise önemlidir: Zisino köyünden Kâşif isminde bir zat hacca gider ve hac farîzasını ifâ ettikten sonra dönüşte Mısır'da bulunan ve profesör olan ağabeyinin yanına uğrar. Ağabeyinden kendisine intisab edeceği bir mürişid göstermesini ister. O da bunun üzerine "Ben şu zamanda şuradaki ehl-i tasavvufa güvenemiyorum. Sen git, Hacı Ahmed Efendi'ye intisap et. Zira o, Ahmed Ziyâuddin'in talebesidir" diyerek¹⁴ onun büyüklüğüne işaret etmiştir.

Mapsinolu Ahmed Efendi köyünde irşâd faâliyetlerine hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Hem civar köylerden hem de daha uzak beldelerden kendisine intisap etmek üzere gelen vardı. O her cuma Hatm-i Hâcegân yapmaktaydı. Uzak köylerden fenerlerle Hatm-i Hâcegân'a gelenler oluyordu; ancak kendisi halvet açmadı. Bu itibarla kendisinin hilafet verdiği bir zât olduğuna dair herhangi bir kayda ya da şifâhî bir bilgiye ulaşamadık.

11 Bursalı, *Anadolu*, s. 584.

12 Ahmet Kiroğlu'ndan naklen.

13 Kara, *Şeyh Osman Niyazi Efendi*, s. 38.

14 Saral, Emine, *Mapsinolu Hacı Ahmet Efendi*, (Cevat Öztürk, "Ofu Hacı Ahmet Efendi" isimli eser içinde), (Trabzon: 2012), s. 29.

Son talebelerinden Ahmed Kıraoğlu'nun verdiği bilgilere göre medreselerin kapanmasıyla birlikte o, talebe okutmaya gayr-i resmi olarak devam etmiş, kitap telif etmekten ziyade öğrencilerle meşgul olmuştur.

Ahmed Efendi 1905 tarihinde hac farızasını ifâ etmek üzere Mukaddes topraklara gitmiştir. Hac dönüşü Mısır'a uğrayıp Câmîü'l-Ezher'de bir müddet kalıp hadis dersleri almıştır. Arapça ve Farsça'ya vâkıf olduğu ve bu dilleri konuştuğu icâzetnâmelerden anlaşılmaktadır. Zâhirî ve bâtînî ilimlere vukûfiyeti dolayısıyla kendisi “Zülcenâheyn” olarak tavsif edilmiştir.¹⁵

İslâmî ilimlere derin bir vukûfiyeti olduğu, kendisinin Osmanlı medreselerinde dersiâm olmak istediğine dair yazmış olduğu dilekçesinden anlaşılmaktadır. Gerçi bu dilekçe bugün elimizde mevcut değildir. Ancak talebesi Kıroğlu'nun verdiği bilgiler buna ışık tutmaktadır. Onun verdiği bilgiye göre Ahmed Efendi'nin ders okuttuğu yerde kilitli bir çekmecesine vardı. Onu açmaya yönelik teşebbüsleri, saygısından dolayı akamete uğradı. Sonunda bunun bir kötü niyete dayanmadığını ve açması gerektiğini düşünerek çekmeceyi açmış ve orda dersiâm olmak üzere verdiği dilekçeyi görmüştür. Ancak birtakım fetvâların ve bilgilerin yazılı olduğu evrak ve bu dilekçe haşerât tarafından tahrip edildiği için muhafaza edilememiştir.¹⁶

Kerâmetleri

Büyük bir tevâzu sahibi olan Ahmed Efendi kendisini daima gizler, ilminin ve irfânının bilinmesini istemezdi. Bölgesinin manevî büyüğü olarak herkes tarafından kabul edilir, cemiyetlerde ona atıfta bulunmadan herhangi faaliyet yapılmazdı. Pek fazla konuşmaz, konuştuğu zaman hikmetle konuşurdu. Kendisini başkalarından ayıracak bir yapıya bürünmezdi. Dünya işleriyle ilgilenir, bağ bahçe işlerinden de geri kalmazdı. Zaman zaman çarşıya iner, sepetine koyduğu yumurtaları satardı. Yeni elbise giymezdi. Daima tefekkürde bulunurdu. Tanıyanlar bazen arı vızılına benzeyen bir inleme sesinin kendisinden sâdır olduğunu ifade ederlerdi.¹⁷

Onun halk arasında dolaşan pek çok kerâmeti nakledilmektedir. Köy eşrâfından ve torunlarından nakledilen kerâmetlerinden biri şudur: Bir gece abdest tazelemek için evden çıkmıştı. Uzun bir zaman eve dönmedi. Hanımı onu merak ederek dışarı çıkmış ve etrafı araştırmış. Bu esnada köy câmîsinin kandillerle donatılmış şekilde ışıl ışıl parladığını, câmiden nurların saçıldığını fark etmiş. Bu durumu müşâhede edince câmiye gitmiş ve dışarıdan orayı gözetlemiş. Mescidin içinden nur yüzlü ve ak sakallı insanların bulunduğunu, hepsini halka şeklinde yer aldığını görmüştü. Gördüklerinden dehşete kapılan eşi derhal evine döndü. Çok zaman geçmeden Hacı Ahmed Efendi bir hiddetli bir şekilde kapıdan içeri girerek “Beni bunca evliyâ içinde mahcub ettin. Mescidde ne işin vardı, niye gece vakti mescide geldin?” diyerek kendisine çıkıştı. Hanımı titrek bir sesle, “Efendi Hazretleri sizi merak etmiştim. Bilmeyerek bir hata işledimse affola” dedi. Bunun üzerine Hacı Ahmed Efendi hanımına dönerek “Sakın gördüklerini kimseye anlatma, bu sırrımı gizle. Eğer affetmemi istiyorsan dilini tut ve gözünü kap” diyerek bu olayın duyulması endişesini dile getirdi. Hanımı onun bu ihtarını dikkate almış, fakat vefâtından sonra bu olayı anlatmasında bir beis görmeyerek nakletmiş olmalıdır.

Şeyh Efendi'nin dinî hayatın canlı ve diri tutulması açısından önemli fonksiyonlar icrâ ettiğini ifade etmek gerekir. Özellikle İslâmî ilimlerin gelecek nesillere aktararak gelişmesine katkı sağlamıştır. İslâm'ın gönüllere nakşedilmesinde yaşayarak örnek olmuştur. Genelde dinî ilimlerin özelde İslâmî ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusundaki sıkı takibâtın olduğu dönemlerde cesaretle bu ilimleri öğretmiş, adeta geçiş döneminin temsilcisi olmuştur. İslâm'ın

15 Bursalı, *Anadolu Evliyâları*, s. 585.

16 Saral, *Mapsinolu*, s. 29.

17 Bursalı, *Anadolu*, s.586.

ahlâkî örnekliğini bizzat yaşayarak bölgelerini aydınlatmıştır. Öğrenciler yetiştirerek şer'î ilimlerin kesintiye uğramasına engel olmuştur. Ülkenin huzur ve selameti için takip edilmesi gereken yolu örnek bir şekilde göstermiştir. İslam irfân ve hikmetinin modern düşüncenin olumsuz etkilerinden muhafaza etmiştir.

Vefâtı ve Türbesi

Mapsino lu Ahmed Efendi hayatının son zamanlarına doğru ayağı kangren olmuştu. Doktorlar ayağının kesilmesi yönünde karar vermişlerdi. Bunun üzerine o “Ayağımı kestirmem, zira bizim doktor başka” diyerek bunu reddetmiştir. Trabzon Yenicuma mahallesinde oğlu Ali Rıza Efendi'nin evinde bulunduğu sırada 19 Ocak 1958 yılında 98 yaşında iken vefat etmiştir.

Cenazesi 66 yıl müderrislik ve irşad vazifesinde bulunduğu dershâneye götürülmüştür. Cenaze hizmetleri büyük oğlu ile talebelerinden merhum Ahmed Kıroğlu tarafından yerine getirilmiştir. Naaşı caminin yanına defnedilmiştir.

Doğduğu yer olan Of'un Gürpınar Kasabası'nda medfun bulunan Hacı Ahmed Fehmi Efendi'nin kabri, köyün merkezinde bulunan tarihi Gürpınar Camii'nin haziresinde kible tarafındadır.¹⁸

Ahmed Fehmi Efendi'nin mezar taşında aşağıda yer vereceğimiz ibareler yer almaktadır. Şiir şeklindeki bu yazı aynı zamanda teyzesinin kızının oğlu olan son devir İslâm âlimlerinden Reisü'l-Kurrâ Çufaruksalı (Uğurlu) Mehmet Âşıkkutlu Hoca tarafından kaleme alınmıştır. Allah her ikisine de rahmet eylesin.

18 Hopşeralı âlimlerden Ömer Dursun Poyraz ile ilgili bir hatıradan da Mapsino lu Ahmed Efendi'nin vefatı geçmektedir. Bu hatıra Ahmet Kaygısız tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: ”Ben Zeno köyünde müderris bulunurken, Mapsino lu Hacı Ahmed Efendi vefat etmişti. Onun cenazesine katılmak üzere Hacı Dursun Poyraz Efendi dershânemize teşrif etmişti. Kısa bir selamdan sonra orada olduğu yerde bayılıp düşmüştü. Ben kendisini sağlık yönünden bir kontrol etmek istedim, nabzına baktım, kalbini kontrol etmek istedim, sağlığının yerinde olduğunu fakat rûhen yorgun olduğunu hissettim. Belli bir süre dinlendikten sonra uyandı. Kendisine; “Efendi Hazretleri, ne oldu?” dedim. Cevap olarak “Mapsino lu Şeyh Hacı Ahmed Efendi'nin vefatı bana çok menfî tesir etti. Bu hâle soktu. Manevî kardeşin ölümü, baba, ana, kardeş ölümünden çok daha acıdır.” dedi. (Yunus Vehbi Yavuz, *Son Devir İslam Âlimlerinden Çaykaralı Hacı Hasan Efendi, Hayatı İlmî-Dinî Şahsiyeti, Eserleri*,” (İstanbul: Hacı Hasan Efendi Külliyyatı, 2007), c. I, s.165.

Mezar taşı kitabesinde şunlar yazılıdır:

Hüve 'l-Bâkî

*Gönül odur ki sâatin/Geçirmez gâfil Allah'dan
Kemâli bulayım dersen/Gönül çek Masivaullâh'dan
Bu cismin fânidir rûhun/Dâimdir Bâkî Allâh'dan
Rızâ-yı Hakk'ı istersen/Gönül çek Masivaullâh'dan*

*Bir asrı ikmâl eden Meşâyih-ı Nakşibendiyye'den
müderri Mollaalioğlu el-Hâc Ahmed Efendi Rûhuna Fâtîha/1958.*

VAKFIKEBİR MÜFTÜSÜ ABDÜLVEHHAB EREN HOCA EFENDİNİN ŞAHSİYETİ, TAHSİLİ, TARİKAT NİSBESİ, RESMİ GÖREVİ VE ÇEVRESİNE ETKİLERİ

*Adnan CORA**

Abdülvehhab EREN
1934-1960

Bu bildiriye 1934-1960 yılları arasında fasılasız 26 sene Vakfikebir müftülüğü yapan ve bugünkü adıyla Beşikdüzü ilçesinin (eski Şarlı nahiyesi) Akkese (Akkilise) köyünde doğan Abdülvehhab Efendinin tahsili, tarikat nisbesi, resmi görevi ve çevresine etkileri incelenecektir. Doğum tarihi olarak Vakfikebir müftülüğünün resmi internet sitesinde, mezar taşında, müftülük görevine başalarken verdiği nüfus cüzdanı suretinde ve Beşikdüzü Nüfus Müdürlüğü'nden aldığımız 14.08.2015 tarihli aile nüfus kayıt örneğinde 01.07.1891 olarak belirtilmektedir. Dâhiliye Vekâleti İskan Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından 1925 senesinde Ankara Vilayet matbaasında bastırılan 25 sayfalık anket formuna

Trabzon'un merkez ve ilçelerinden gönderilen cevaplarda ise 1889 (R. 1305) olarak geçmektedir. Babası Nakşi şeyhi Hacı İbrahim Efendidir. Dedeleri Şalpazarı ilçesinin Şih Kıranı adıyla bilinen mevkiinden gelerek o zaman 12 hanelik küçük bir köy olan Akkese'ye 13. hane olarak yerleşmişlerdir. II. Abdülhamid Han'ın Bahriye Nazırı Hasan Paşa¹, Bahriye Kaymakamı ve aynı zamanda köylüleri olan Mısırlıoğlu Hasan Bey aracılığıyla babası Hacı İbrahim Efendi zamanında Akkese köyüne bir cami, bir tekke, tekkenin hemen yanı başına bir su kuyusu ve birkaç yüz metre uzağında da bir çeşme yaptırarak vakfetmiştir. İslami ilimleri ilkin babasından okumuş daha sonra Çorum medresesinde temel İslam ilimlerinden Kur'an, Akaid, Hadis, Tefsir, Fıkıh ilimlerini ilerletmiştir. Giresun ili Keşap ilçesi Yolağzı köyünde Aziz Hüseyin

* Yrd. Doç. Dr. K.T.Ü. Mühendislik Fakültesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği, cora@ktu.edu.tr

1 II. Abdülhamid Han döneminin Bahriye Nazırlarından olan adı geçen Hasan Paşa, Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'dır (d.1832 ö.1903). 1853 Sinop baskınında şehit olan Piyale Hüseyin Paşanın oğludur. 1867'de Miralay (Albay), 1877'de Donanma Kumandanı olmuş, Ocak 1881'den Kasım 1882'ye kadar Bahriye Nazırlığı yapmış; kısa bir aradan sonra Aralık 1882'de ikinci defa Bahriye Nazırlığına tayin edilmiş bu tarihten vefat tarihi olan Temmuz 1903'e kadar bu görevde en uzun süre kalan Bahriye nazırı olmuştur. Hayır hasenat sahibi bir zattır. İstanbul Kadıköy ilçesinde bugün dahi kendi adıyla anılan Hasanpaşa semtinde cami, mektep ve bir çeşme ile Eyüp ilçesinde İskele Caddesindeki Kaptanpaşa Mescidini cami olarak yeniden inşa etmiş bir de çeşme yaptırmıştır. Türbesi de aynı semttedir. 2. Abdülhamid Han döneminin bahriye Nazırlarından Hasan Samih Paşa, Hasan Rıza Paşa ve Hasan Rami Paşa da kısa süreli Bahriye Nazırlıkları yapmışlardır.

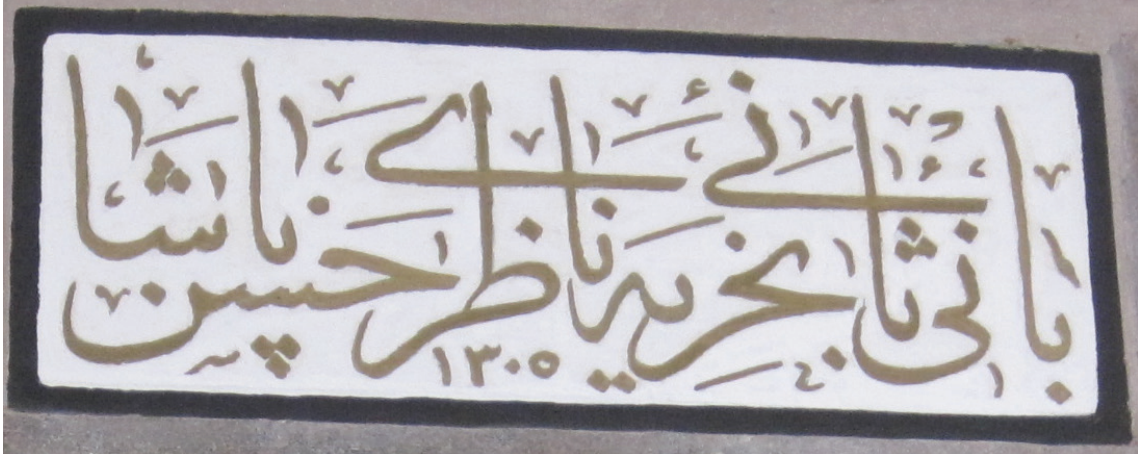
Efendi'den Halveti, babası Hacı İbrahim Efendi'den de Nakşi Halidi kolundan hilafet alarak babası İbrahim Efendinin ahirete irtihalinden sonra bağlılarına ve etrafına İslam'ın bütün güzelliklerini yaşayarak, güzel ahlakıyla tebliğ etmiştir. 1934 yılında Vakfıkebir Müftülüğü'ne tayin edilen Abdülvehhab Efendi irşat, vaaz, sohbet ve din hizmetlerini zamanın imkanlarıyla aralıksız 1960 yılına kadar devam ettirmiştir. 1961 yılında emekli olduktan sonra da irtihallerine kadar irşad, sohbet ve vaazlarına devam etmiştir. 7 Mart 1963 Perşembe günü Beşikdüzü'nde geçirdiği bir kalp krizi sonucu irtihali dar-ı beka eylemiş 9 Mart 1963 Cumartesi günü emsali görülmemiş kalabalık bir cemaat tarafından kılınan cenaze namazının ardından tekkede babası Şeyh Hacı İbrahim Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Abdülvehhab Eren Hoca Efendi Hacı şeyh İbrahim Efendinin ilk hanımından olan çocukları Halit, Mehmet, Rabia, Meryem ve Emine ile öz, ikinci hanımından olan Halit, Ali ve Halime ile üvey kardeştir.

Ailenin geçmişine bakıldığında bilindiği kadarıyla dedesi Hasan Efendinin, babası Hacı İbrahim Efendi'nin, kendisinin ve kendisi gibi müftülük yapmış olan oğlu Mehmet Eren olmak üzere her nesilden en az bir kişinin hem İslami ilimlerden icazetli hem de tasavvuf yolunda hilafetli oldukları görülüyor. Abdülvehhab Efendi için ilginç bir taraf da O'nun çok genç yaşlarda bütün bu ilimlerden icazet ve hilafet almasıdır. Şöyle ki babası Şeyh Hacı İbrahim Efendinin türbesinde doğum tarihi R. 1270 (Miladi 1854) vefatı ise R. 1325 (M. 1909) olarak belirtildiğine göre 55 yaşında vefat ettiği düşünülürse babası vefat ettiğinde kendisinin 18 yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde mezar taşında kendi ifadesinde "...mesleğim diyanette müftü, müşşüdiyim Halveti hem de Nakşi..." demiştir. Bağlılarının ifadelerine göre Halveti hilafetini Giresun ili Keşap ilçesinin Yolağzı Cingiren köyünden Şeyh Aziz Hüseyin Baba'dan (R.1256-1338/M.1840-1922) -şeyhinin kendisine "artık memleketine dön ve babanın dergâhında irşad görevine devam et..." dediği ifade edilmektedir- aldığı, Nakşi hilafetini ise babası Hacı İbrahim Efendi'den aldığı düşünüldüğünde hem şer'i ilimleri hem de tasavvufi seyr-i sülukunu çok genç yaşta tamamladığı anlaşılmaktadır.

Resim-2: Bahriye Nazırı Hasan Paşanın Akkese köyünde yaptığı hayratların beratı (Ber'atın son iki satırı: "Evkaf Hümayunu hayriyeyi celilesine mahsus Ber'at-ı al-i şanınım yazılması için varakadır.")

Resim-3: İkinci defa Bahriye Nazırı Hasan Paşa tarafından yaptırılan caminin kitabesi

Resim 4: Hasan Paşa tarafından yaptırılan tekkenin kitabesi

Kitabenin okunuşu;

1-a) Bizi et mağfiret ey rabbi yezdan

b) Bi-hakkı arşı azam nur-ı Kur'an

2-a) Bu dergahı ziyaret eden ihvan

b) Okusunlar ervah-ı piran için Fatiha ihsan

3-a) Sahibul hayrat ve'l hasenat Bahriye Nazırı Hasan Paşa

b) Yesserallahu ma temenna ve yeşae'

Sene: R.1310

Resim 5: Aziz Hüseyin Baba'nın Keşap Yolağı Cingiren köyündeki türbesi.

Abdulvehhab Efendi, Vakfikebir'in ilk müftüsü olan Caferli köyünden Hafız Ali (Sağlam) Efendi'nin (d.1861–ö.30.12.1933) -1900 yılından itibaren 33 sene yürüttüğü müftülük görevindeyken- vefatından sonra müftülük seçimi için başvurduğunda verdiği nüfus cüzdanı suretinde; İsmi ve şöhreti: Melekzade Abdul Vahap Efendi (yazsa da yukarıda bahsedildiği gibi sülale lakapları Melikoğullarıdır) Babası: Hacı İbrahim Efendi, Anası: Asiye Hanım, Doğum tarihi: 1307 (Miladi 1891) ve Doğum yeri: Vakfikebir Akkilise köyü olarak belirtilmiştir.

Müftülük seçiminden sonra adaylar için yapılan tahkikatlardan, dönemin Şarlı (Beşikdüzü) nahiye müdürünün Vakfikebir Kaymakamlığına yazdığı 15/1/934 tarihli yazı şu şekildedir:

Yapılan tahkikata nazaran mumaileyh Abdülvehap Efendi İstanbul ve Çorum medreselerinde ulumi aliye ve aliyeyi hikmet ve felsefeyi tahsilden sonra memleketine avdetle medarisi ilmiye kanununa tevfikân (uygun olarak) *Şarlı'da açılan* medrese ilmiyeye tayin olunmuş ve hüsnü suretle vazife yaptığı ve harbi umumiye tesadüf eden askerliği esnasında tabur imamlığında ve İstiklal Harbi zamanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından tavzif olunarak (vazifelenilerek) kaza köylerinde istiklal ve milli müdafaa için halkı tenvire (aydınlattırmaya) çalıştığı ve kazada müteşekkil (kurulan) cemiyeti ilmiye ve tevcihî cihad (cihadın yönlendirilmesi) komisyonunda azalığta bulunduğu ve şimdiye kadar hiçbir suç işlemeyişi ve talip bulunduğu müftülük vazifesinin bugünkü şeraiti içtimaiye ve hayatiyeye (bugünkü sosyal ve hayati şartlara) göre bir hakkın ehli bulunduğu anlaşılmiş olmakla kaymakamlık makamına arz ve takdim 15/1/934.

Na. Md. (imza)

Rus işgali sırasındaki göçte Giresun'da kayıpta çıkan bir yangında eşyaları arasındaki icazetnameleri yandılarından ibraz edememiş, bunun üzerine köy ihtiyar heyetinden ve mahalli medreselerin müderrislerinden aşağıda örneği verilen mazbatayı almıştır.

Mazbatadır.

Vakfıkebir Müftülüğüne intihap olunan melek zade Abdülvehap Efendi İstanbul ve Çorum medreselerinde ulumi *şer'iyye* ve diniyeyi tahsile devam ve ahzu icazetle(icazet olarak) memlekete geldiği zeka ve fetanetinin (zihin açıklığının) tahsilu ilme karşı var ettiği muhabbet hasebiyle memleketimizde meşhur ve benam (ünlü) müderrislerden Feyzi Hüda medresesi müderrisi hacizli efendinin tedris ettiği hikmet dairelerine ayrıca devamına mumaileyh tarafından da teberruken mücaz(icazetli) kılındığı ve her iki icazetnamesini bizzat tahsil neticesinde aldığı meşhut ve malumumuz olup yalnız Çorum'dan aldığı icazetnamesi Rusların istilasına hengamında (esnasında) Giresun'da kayıpta yanan eşyaları ile zayi olduğunu ve mumaileyh Abdülvehap Efendi ulumi *şer'iyye* ve diniyeden mucez(icazetli) ve tekmili nüsha etmiş(tamamlamış olduğunu belgelendirmiş) hocalardan bulunduğunu yakinen ifade beyan etmekle kendisinin fazlu irfanı (fazileti ve bilgisi) meslek itibariyle gördüğü vazifelerle de sabittir.

Dersiamdan ve Mülga Şalpazarı
Müderrislerinden Tikmenzade Hafız Ali
(mühür)

Dersiamdan Şarlı Mülga Medrese
Müderrislerinden Durmuşzade Hacı Osman
(mühür)

Dersiamdan Mülga Uğuz Medresesi
Müderrisi Uzun Hüseyinzade Hacı Hafız
Ali Rıza
(mühür)

Ulemadan Abdullah oğlu Mehmed
(imza)

Yukarıda örneği verilen mazbata

“...icazetnamenin mevcudiyetini tasdik eden yukarıdaki dört zatın *mühürlerinin kendi mühürleri olduğu tasdik kılındı.* 3/4/934

Akhisar Nahiye Müdürü
Mühür, imza

diye Nahiye Müdürü tarafından onaylanmıştır. (Şarlı olarak bilinen isim o tarihlerde idari olarak kısa bir süre Akhisar şeklinde kullanılmıştır.)

Trabzon Valiliğinden Diyanet İşleri Başkanlığına yazılan 14/3/934 tarih ve 77 sayılı

Hulasası: Vakfıkebir Müftü intihabatında ekseriyeti kazanan Abdülvehap Efendi'nin tasdiki memuriyeti hakkında

Diyanet İşleri Riyasetine

13/1/934 tarih ve 106/180 zat işleri müdürlüğü sayılı tahriratları cevabıdır

diye başlayan iki sayfalık yazının sonunda şu ifadeler yer almaktadır:

...müftülük için en muvafıkı (uygunu) ekseriyeti ihraz eden (kazanan) Abdülvehap Efendi'dir. Mumaileyhin(adı geçen kişinin) müftülüğe tayinine müsaadelerini rica ederim. İntihap (seçim) mazbatasıyla her üçüne ait hal *tercümeleri (özgeçmişleri) ve evrakı* müsbiteleri (belgeleri) ayrı zarflar içinde olarak takdim kılınmıştır efendim.

Trabzon Valisi
(imza)

Diyanet İşleri Reisliğinin Trabzon Valiliğine hitaben 23.4.934 tarih ve 821 sayılı yazısında Vakfıkebir müftülüğüne tayin edildiği şu ifadelerle bildiriliyor:

14/3/934 tarih ve 77 sayılı tahrirata karşılıktır. Vakfikebir müftülüğü için yapılan makamınızdan gönderilen intihap (seçim) evrakı leddet tetkik (incelenerek) 111 rey kazanmak suretiyle ekseriyet kazanan ulemadan Şarlı Abdülvehap Efendi'nin kazai mezkur (adı geçen ilçe) müftülüğüne 10 lira maaşla harcırahsız (yolluksuz) olarak tayini tensip edilmiş ve emirnamesi de ilişik olarak gönderilmiş olduğundan mumaileyhe (adı geçen kişiye) tevdiyle (verilmesiyle) işe başladığı tarihin bildirilmesi ve Şişman Zade Salih Efendi'ye ait evrak geri gönderilmiştir. Kendisine verilmesi hususunda lazım gelenlere tebligat ifası (bildirilmesi) temenni olunur efendim.

Aynı tarih ve 1038 sayılı yazı ile de "Vakfikebir kazasında ulemadan Şarlı Abdülvehap Efendi'ye" hitabıyla kendisine şu tebligat yapılıyor:

10 lira maaşlı Vakfikebir kazası müftülüğüne harcırahsız (yolluksuz) olarak tayininiz tensip edilmiş (uygun görülüş) olduğundan hemen vazifeye mübaşeretle (göreve başlayarak) hüsnü suretle ifayı muamele eylemeniz ve işe başladığınızı bildirmeniz tavsiye olunur efendim.

Abdulvehhab Efendi 1949 yılında Hacca gitmek niyetiyle Diyanet İşleri Başkanlığından iki ay izin talebinde bulunuyor (bu tarih cumhuriyetin ilanından sonra serbestçe ve doğrudan hacca gidilebilen ilk tarihtir) 19/8/949 tarih ve 5462 sayılı yazıyla iki ay izin veriliyor. Pasaport için Trabzon Valiliği'ne başvurduğunda kendisinden resmi belge isteniyor, yurt dışına çıkabileceğinin Trabzon Valiliği'ne bildirilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'na yıldırım telgraf çekiyor. Bu yıl Hacca gitmiş olduğunu düşünebiliriz. Hafız Mustafa Balta'nın ifadesiyle bir de 1959'da gene bir pasaport problemi olduğunu ve bunu halletmek için uğraştığını öğreniyoruz.

Merhumun ilmi şahsiyeti ve tasavvuftaki derecesini takdir anlamında bir örnek de Of'un Saraçlı (Halman) köyünden olup Of'ta uzun yıllar dava vekilliği daha sonra il müftülükleri ve 1955-56 yıllarında Kore'deki 6. Türk Tugayında, 1957-58' de 8. Tugayda birer yıl imamlık yapan ve Kore'de İslam'ın yayılması için önemli hizmetlerde bulunan Hafız Abdulgafur Karaismailoğlu'nun (d.1903 Of-ö.2002 İzmir) Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde okuyan oğlu Hafız Ali Necati Karaismailoğlu'na Of'tan yazdığı mektuplardan 26/4/943 tarihli olanında

...Vakfikebir müftüsü Abdulvahap Efendi'ye de ayrıca bir mektup yazacağım ve bununla sana göndereceğim. Bir tatil günü git, kendini bul ve et ve tazimle elini öperek mektubu ver ve fırsat buldukça onu ziyarete devam et. Merhum Hacı Ferhat Efendi gibi büyük bir zattır ve ondan manen istifadeye çalış ki bu, senin için en mühim bir fırsattır...

diye ifade etmesidir.

Abdulvehhab Efendi bugün dahi Vakfikebir ve Beşikdüzü civarında bulunan çok tanınmış hafız ve hoca efendinin bir kısmını bizzat okutmuş, birçoğunun da yetişmelerine vesile olmuştur. Vakfikebir ve havalisinde emniyet ve asayişin sağlanmasında da çok önemli hizmetlerde bulunmuştur, yol kesenlerle içki müptelası olanları yola getirmiş, onların topluma kazandırılmasını sağlamıştır. Vakfikebir ve havalisinin bugünkü İslami duyarlılığını vefatından 50 seneden daha fazla bir süre geçmesine rağmen kendisine borçlu olduğunu ifade eden tanıyanları vardır.

Resmi görev yaptığı 26 yıllık süre Diyanet İşleri'nin ilk beş başkanının dönemlerine rast gelmektedir. Bunlar Mehmet Rifat Börekçi, Şerafeddin Yaltkaya, Ahmet Hamdi Akseki, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu ve Ömer Nasuhi Bilmen Hoca Efendilerdir. Resmi yazışmalarından çok nezaketli bir insan olduğu hemen anlaşılacaktır. Bazen 2-3 sene art arda hiç izin kullanmadığı dosyasındaki belgelerden anlaşılacaktır, Tanıyanları, görünüş itibarıyla yapılı, güçlü ve etkileyici bir görünümde olduğunu ifade ediyorlar. Tansiyon ve kalp rahatsızlığı olduğunu zaman zaman doktora gitmek, tedavi olmak için izin taleplerinde bulunduğunu, vazifesine olan düşkünlüğünden bu izinleri -hatta 1959 senesinde Çapa Tıp Fakültesinden bir Ordinaryüs Profesöre muayene olup 15 günlük rapor verildiği halde bunu dahi- yıllık iznine mahsup ettirdiğini görüyoruz. Kızı Halime Hanım, babasının hizmetinde bulunmak

için Vakfikebir'de yanında olduğu halde “misafirlerime kahveyi ben yapmalıyım” dermiş. Sadece büyüklerle değil çocuklarla da bir arada bulunur onlarla ilgilenirmiş. Ana-baba bir kardeşinin torunu olan emekli öğretmen Kadir Eren'in anlattığına göre “6-7 yaşlarındaydım, Vahap'la yanına gittik bizimle oturdu, çay içtik. O zamanlarda evlerde bisküvi bulunmazdı, bize kutusundan çıkarıp bisküvi veriyordu” diye anlatmıştır.

23 Şubat 1963 Cumartesi günü vefat eden yakını ve köylüsü Hafız Bünyamin Tanrıverdi'nin cenaze namazını kaldırıp definden sonra soğuk ve karlı bir havada ısınması için kendisine getirilen bir mangalın etrafında duayı yapıp sevenlerine ve talebelerinden bölgemizin yetiştirdiği kurra hafızlardan merhum Muharrem Arslantürk Hoca'ya telmihen (ima ile) “...artık benim cenazeme de gelirsiniz herhalde...” diyerek ölümünün yakın olduğunu ifade etmek istediğini sözlü kaynaklarımızdan Hafız Mustafa Balta ve emekli öğretmen Ahmet Al birbirlerinden ayrı olarak farklı zamanlarda ifade etmişlerdir. Anlatılanlara göre genellikle sohbetlerini Akkese köyünden Beşikdüzü'ne kadar arabaya binmeden kendisini yolda görüp de arabasına almak isteyenleri de kırmadan biz yürüyerek gideceğiz diyerek bir saatten fazla sürecek bu yürüyüş esnasında sohbet ve irşadını yapar sorulan soruları cevaplandırılmış. Abdülvehhab Efendi bugün Vakfikebir ve Beşikdüzü civarında bulunan birçok tanınmış hafız ve hocanın bir kısmını bizzat okutmuş, birçoğunun da yetişmelerine vesile olmuştur. Vakfikebir ve havalisinin bugünkü İslami duyarlılığını vefatından 50 seneden daha fazla bir süre geçmesine rağmen kendisine borçlu olduğunu ifade eden tanıyanları vardır. 1961 yılında emekli olduktan sonra da irtihallerine kadar irşad, sohbet ve vaazlarına devam etmiştir. Genellikle Perşembe günleri (Beşikdüzü'nde haftalık pazarın kurulduğu gündür) büyük oğlu merhum İbrahim Eren'in işyerinde ihvanını kabul eder sorularını cevaplandırır ve müşküllerini halledermiş. Nitekim 7 Mart 1963 Perşembe günü artık vefatını iyice hissetmiş olmalı ki sağ tarafına yaranından çok yakın birini sol tarafına da diğerini almış diğerleriyle birlikte Beşikdüzü içinde yürürken Hakk'ın “irci” emrine ittiba ederek (uyarak) düşmeden önce yanındaki sevdiğinin sırtına elini uzatıp durumu haber vermiş doktora götürülmeyi istememiş ve orada teslim-i ruh etmiştir. Daha sonra getirilen Beşikdüzü hükümet tabibi vefatının kalp krizinden olduğunu raporuyla belirtmiştir. Vefat haberi mahallinde çok çabuk duyulmuş fakat o günün imkânlarıyla değil cep telefonu bugünkü elektrik, telefon ve televizyon gibi imkânların hiçbiri olmadığından uzak vilayetlere haber ulaştırmak kolay değildi. Sadece postanelerden yazdırılarak saatler süren beklemeden sonra telefonla veya telgrafla saatler sonra veya ertesi gün ancak haber ulaştırılabiliyordu. Günümüzdeki gibi hemen hemen yurdun her şehrine ve her gün uçak seferleri yoktu bir uçtan diğer bir uca 24 saatten fazla süren o da her zaman olmayıp çok zaman aktarmalı olan otobüs seferleriyle ulaşılabiliyordu. Cenazesi 9 Mart Cumartesi günü emsali görülmemiş bir kalabalığın kıldığı cenaze namazının ardından tekkede babası Şeyh Hacı İbrahim Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Cenazeye katılanların ifadelerine göre kalabalık sadece cami ve civarında değil civardaki bütün yollar ve fındıklıklar insan seli halinde doluymuş. Elektrik olmadığından o kadar uzaklara ses iletmek için bir ilk olarak batarya ile çalışan megafonlar kullanılmış.

Edinebildiğimiz bilgilere göre merhum çocukluk çağında ilim tahsil etmiş, askerlik görevi sırasında askeri hastanede ve taburlarda imamlık yapmış, milli mücadele sırasında da halkı irşad ve aydınlatmak için verilen görevleri yerine getirmiştir. Daha sonra 27 Mayıs ihtilaline kadar 26 yıl süren müftülük görevi ile hep sözlü, vaaz ve sohbetlerle görevlerini yürütmüş olup -o zamanlar kitap yazma ve basımı da çok az sayıda olduğundan- yazılı eser bırakmadığını tahmin ediyoruz.

Teşekkür

Yazılı kaynaklara ulaşabilmemiz için merhumun şahsi dosyasını incelememize izin veren Diyanet İşleri Başkanlığına, halen hayatta olan muhterem oğulları Halit ve Ali İhsan Eren Beyefendilere, yeğeni Esen Eren Beye Vakfikebir Eski Camii emekli imamlarından Mehmet Hacıahmetoğlu (d.1930) Hoca Efendiye, yakınlarından Hafız Mustafa Balta Beye, torunu Ecz. Vahap Eren'e, emekli öğretmen dostlarım Ahmet Al, öz kardeşinin torunu olan Kadir Eren ve Mehmet Balta'ya, kendilerinden bilgi aldığım ve isimlerini burada saymadığım bütün taniyanlarına en kalbi duygularıyla teşekkür ediyorum.

Kaynakça

Karaismailoğlu, Adnan, “*Vatan Etmek*”, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.108.

Öksüz, Hikmet, “Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Laikleşme Sürecinde Trabzon’da Aşiret ve Şeyhlerin Durumu (1925)”, *Trabzon ve çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, (2001), c. 1, s. 755-763.

Vakfikebir Müftülüğünün resmi internet sitesi.

Beşikdüzü Nüfus Müdürlüğü’nün 14.08.2015 tarihli nüfus kayıt örneği, 8.7.934 tarihli mühürlü ve imzalı nüfus cüzdanı örneği.

ÇALEKLİ HACI DURSUN EFENDİ

Rızzvan GÜVEN *

Oflu Hoca ve İslâmî Gelenek

Osmanlı belgeleri incelendiğinde Trabzon'un fethinden önce Of'ta yaşayan Müslüman nüfusun olmadığı anlaşılmaktadır. Trabzon'un 1461'te Fâtihten Sultan Mehmet tarafından fethedilip Müslüman Türklerin eline geçtikten sonra uzun süre Müslüman Türk yerleşmesine sahip olmamıştır.¹ Of'un da Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte, Trabzon Rum İmparatorluğu döneminde, dünyanın birçok tarafına manastırlarında Hıristiyan din adamı yetiştirip ihraç eden Of ve bölgesi, fetihten sonra bir mütekâbiliyet olarak aynı yoğunlukta medreselerle donatılmış, Müslüman âlimlerin, hocaların yetişmesine sebep olmuş ve bunları ülkemizin her tarafına hatta ülke sınırlarının dışına taşımıştır.

“Oflu Hoca”; geleneksel İslâmî kültürümüzün diri kalmış/yaşayan yerel örneklerinden birisidir aslında. Özellikle de Cumhuriyet döneminin ilk 27 yılında, dallarıyla irtibatı kesilmeye çalışılsa bile henüz kökleri muhafaza edilen klâsik İslâm kültürünün yerel bazda temsilcisi ve taşıyıcısı olmuştur. Bu konuda Trabzon'la ilgili en önemli eserlerden birisini yazan (*Trabzon Şehrinin İslâmlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*) Amerikalı Osmanlı Tarihi Profesörü Heath W. Lowry'nin, yazımızın başına aldığımız “Oflu Hoca'lar, Kur'ân Kursları gibi faaliyetlerle İslâm'ı o bölgede canlı tutmuşlardır” sözü önemli bir gerçeğe işaret eder. Özellikle İsmet Paşa devri olarak belirtilen, ezanın Türkçe okunduğu, Kur'ân ve medrese öğreniminin yasaklandığı dönemde Oflu Hocalar önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Bu konuda; hâlen yaşayan ve o dönemlerde Kur'ân ve İslâmî eğitimlerini ne zorluklar ve baskılar altında almış olduğunu çeşitli vesilelerle günümüze aktaran insanların yaşanmışlıkları pek çoktur. İslâmî eğitim alırlarken nöbetçi koymak, kanun ve jandarma baskısından nelere katlandıklarını ve neleri göze aldıklarını pek hikâyelerde duymuşuzdur.

Of'un muhafaza ettiği, taviz vermediği, varlığını onunla kâim gördüğü “İslâmî değer ve ilkeler”i müstakim bir tavır halinde müdafaa eden, onları kendinden emin bir özgüvenle kendine özel diyalektiyle aktarmaktan çekinmeyen Oflu Hoca tipi bugün de varlığını, etkinliğini, cazibesini sürdürmektedir.

Bu dönemdeki yoğun baskılara rağmen Oflu hocalar bir misyoner gibi her türlü baskıya rağmen eski İslâmî kültürden kopuşa karşı direnmişler ve nesiller arası köprü görevi görmüşlerdir. Bu dönemde Oflu hocaların çabalarıyla klasik İslâm itikat, ibâdet ve kültürünün halka yönelik geleneksel kitapları olan *Mızzraklı İlmihal*, *Enîsü'l-Âbidîn*, *Necâtü'l-Mü'minîn*,

* Öğretmen, Bahçelievler Siyavuşpaşa İlkokulu, rizvanguven@hotmail.com

1 <http://www.of.bel.tr/OfTarihi.asp>

Hüccetü'l-İslâm, tefsirlerden *Mevâkib*, *Tibyân* ile *Muhammediye*, *Ahmediye* ve *Sırr-ı Nebî* yoğun olarak evlerde muhafaza edilir ve okunurdu.

Oflu Hocaların (bugünkü deyimle ifade edersek) sivil duruşuna, toplumsal muhâlefetine, radikal tutumuna örnek olarak Dursun Efendi'yi gösterebiliriz. Of eşrâfı, 1883 yılında Of'un Çalek köyünde doğan, daha sonraki tahsil hayatından sonra İstanbul Süleymâniye Medresesi'nden "Müderriş" unvânıyla mezun olup tekrar Trabzon'a dönen ve Trabzon ve havâlisinde Medreseler Müfettişliği'ne tayin edilen, Osmanlı sonrası toplumsal kargaşanın ve yeni dikte edilmek istenen Batı tipi yaşama biçimine karşı tepki ve duyarlılıklarını Hacı Dursun Efendi ile dile getirir.

Hacı Dursun Efendi 25 Ekim 1923 tarihli *Sebilü'r-Reşâd* Dergisi'ne Of'tan gönderdiği bir telgraf/mektup/yazı'da şunları söylemektedir:

... Umûmî harpten evvel milliyet ve mevcûdiyetlerini kaybetmiş birtakım yabancı şahsiyetler memleketimize sokulmuş ve memleketin birliğini, ictimâî esaslarını bozacak cereyânlar meydana getirmeye çalışmışlardı. Büyük bir üzüntü ile görüyoruz ki bu şahsiyetler bugün de faaliyetlerine hız vermektedirler. Bir de epey vakitten beri gazetelerde görülen asrîlik, laiklik gibi meselelerden maksat ne olduğu şimdi meydana çıkıverdi. Halkın dinî esaslarını ve millî anânelerini oyuncak sayan bu adamlar gürültü ile bütün Türk halkını milliyetsiz, anânesiz, dinsiz beşer gümesi yapmak kolay bir iş midir sanıyorlar? Emin olsunlar ki bütün Müslümanlar bu kabil kimselere yalnız anânelerin amansız hasmı değil, vatanın da en müfrit düşmanı nazarıyla bakmaktadırlar. Millî hukukumuz olan fıkımızın, millî ahlâk ve ictimâiyâtımızın yerine Garb'ın tefessüh etmiş şeylerini getirmek isteyen bu kör mukallitlerin sözlerini gazete sütunlarında gördükçe bunların Türk olduğuna bir türlü inanmıyoruz. Türkler, Müslümanlar nasıl Garb'ın meftûnu olurlar. Nasıl Garb'ın fuhşa bulaşmış ahlâk ve ictimâiyâtını kabul eder? Garb'ın sanâyini, iktisâdiyâtını alacağız, zirâat ve ticâretine rekâbet edeceğiz. Fakat hiçbir zaman varlığımızı, ictimâî mevcûdiyetimizi Garb'a fedâ etmeyeceğiz. Bu memlekette yaşamak isterlerse, bu memleket halkının dinine, ahlâk ve âdetlerine hürmet edeceklerdir. Aksi takdirde yollar açıktır. Türk'ün ictimâî birliğini kırmaya kalkışmasınlar. Garb'ın beğendiği sefâhat yerlerinde yaşasınlar. Türkler, Müslümanlar ahlâkî perdeleri yırtmak, dinî anâneleri yıkmak ile değil, belki bunları takviye ve perçinlemek ile terakkî edeceklerdir. Milletinin arzusu budur. Herkes bunu böylece bilmelidir. Of Kazası. İmzalar: Dursun Feyzî ve Eşraftan 17 kişi.²

Hacı Dursun Efendi'nin bu mektubu/yazısı/telgrafı yeni rejimin ilanından dört gün önce muhalif duruşu simgeleştirir mahiyettedir. Hacı Dursun Efendi'nin bu tavrı dönemin resmî devlet yöneticilerinin dikkatini çeker ve Dursun Efendi görevinden ayrılır. Of halkının duyarlılıklarını dile getiren Hacı Dursun Efendi bundan sonraki hayatını yetiştireceği talebelerine vakfeder.

Biz bu çalışmamızda 1883 yılında doğmuş ve 1977 yılında vefat etmiş bölgemizde Çalekli Hacı Dursun Efendi ismiyle bilinen Hacı Dursun Efendi Hoca'nın Kur'ân hizmetinde geçen faaliyetlerini ele almaya çalışacağız. Hacı Dursun Efendi 90 seneyi aşan ömrünün tamamını Kur'ân hizmetine hasretmiştir. Günümüzde Kur'ân'a hizmet veren binlerce hoca olduğunu düşündüğümüzde, neden Hacı Dursun Efendi'yi özel bir çalışmaya konu ettiğimize dair bir soru zihinlere gelebilir. Hacı Dursun Efendi ve onun gibi birçokları gerek memleketimizde ve gerekse Anadolu'nun diğer yerlerinde fedakârâne fî-sebîlillâh hizmet vererek bu topraklarda İslâm'ı yaşatmak, İslâm'ı anlatmak ve öğretmek için dinî hayatın kesintiye uğratılması çalışmalarını engellemek için cansiperâne bir şekilde gecelerini gündüzlerine katarak her türlü yoksulluk ve engellemeye karşı medrese geleneğinin ve Kur'ân eğitiminin kesintiye uğramaması gibi büyük bir misyonu yüklenmişlerdir. Onların verdikleri hizmet sadece yaptıkları ile değil, hangi dönemde bu hizmeti îfâ ettikleri ve zamanın nâmüsâit şartları ile beraber değerlendirilmelidir.

2 Sebilü'r-Reşâd Dergisi, (25 Ekim 1923), c. 23, sy: 574, s. 28

Çalekli Hacı Dursun Efendi'nin Hayatı

A- Çocukluk ve Öğrenim Hayatı

1883 yılında Of'un Çalek köyünde doğan Hacı Dursun Efendi, hâfızlık yapmaya başladığı yedi yaşında babasını kaybetti. Dokuz yaşında iken Hemşinli Ahmet Efendi'nin yanında hâfızlığını bitirdi. Karakaş Ahmet Efendi'den Arapça öğrenmeye başladı. Hocasının 1903 yılında ölümü üzerine Çaykara'nın Akdoğan köyüne giderek Tayyip Zühtü Efendi'nin talebesi oldu. Tayyip Zühtü Efendi, Dursun Efendi'nin kendi köyü olan Çalek Köyü medresesine müderris olarak gelince Dursun Efendi de eğitimine kendi köyünde devam etmeye başladı. Hocası Dursun Efendi'ye "Artık bizim sana verebileceğimiz bir şey kalmadı daha fazlasını istiyorsan İstanbul'a gitmelisin" sözü üzerine hanımı Hanife Hanım'ın da fedâkârlığı sayesinde İstanbul'a gitti.

B- Akademik Kariyeri

Hacı Dursun Efendi, Fatih Dârü'l-Hilâfet-i Aliyye Medresesi'ne kaydoldu. Kaydolduğu Medrese-i Sahn'ı bitirdi. Ardından Süleymâniye Medresesi Kelâm ve Hikmet şubesindeki eğitimini tamamlayarak "Müderris" unvânıyla 17 Nisan 1922 tarihinde mezun olmuştur. Tahsili esnâsında Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Almanca da öğrendi. Bir süre Meşihat Dâiresi'nde çalıştıktan sonra Alay imamlığı yaptı. Ardından Medresetü'l-Kuzât (Hukuk Fakültesi)'a girerek buradan mezun oldu. Mezun olduktan sonra Umûr-i Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti (Şer'iyye ve Vakıflar Bakanlığı) tarafından Trabzon ve Havâlisi Medreseler Müfettişliği'ne tayin edildi. 1924 yılında medreselerin kapatılması üzerine bu görevden ayrıldı.³

Süleymâniye Medresesi'nde sınıf arkadaşları arasında Erzurumlu Ömer Nasuhi Bilmen ve Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan efendiler de vardı.

İstanbul Süleymâniye Medresesi'nde tasavvuf, kelam ve fıkıh şubelerinden mezun olan Hacı Dursun Efendi'nin yazmış olduğu eserler daha çok dinî şiir türündedir. Çevirilerini ise değişik anlayışla ele almıştır.

Hacı Dursun Efendi çalkantılı geçen hayatı ve yoğun geçen eğitim ve öğretim faaliyetleri neticesinde yazılı eser verememiş onun eserleri yetiştirmiş olduğu eserleri olmuştur. En önemli eserleri şunlardır:

1. *Muhtâru'l-Hadîs* (1. Cilt Tercümesi) (İstanbul 1964), *Muhtâru'l-Ehâdis-i Nebeviyye* tercümesinin birinci cildi olarak basılmıştır.

2. *Tevhid ve İsrâk* (İstanbul 1920)

3. *Ahlâk ve İnanç Öğütleri* (Giresun 1956)

4. *Muhtâru'l-Hadîs* 1. 2. ve 3. Cilt Tercümeleri (Hepsi bir arada)

5. *Âhîret Hakikatleri ve Dirilmek Hikmetleri* (Trabzon 1970 (manzum tarzda yazılmıştır))

6. *Munkizü'l-Felâsife ve Muzhirü'l-Hakîka* (Mekke 1949)

C- Meslekî Hayatı

Bu noktada Dursun Efendi'nin mesleki hayatını 2 döneme ayırmaya gerek vardır:

a- Resmî Hizmet Dönemi

b- Gayri Resmî Hizmet Dönemi

3 Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, c.II, (İstanbul: 1980), s.25; Sadık Albayrak, *Yürüyenler ve Sürünenler*, (İstanbul: 1991), s.184-188

a- Resmî Hizmet Dönemi

Dursun Fevzi Güven, mezun olunca bir süre Meşihat Dâiresi'nde çalıştıktan sonra alay imamlığı yaptı. Ardından Medresetü'l-Kudât (Hukuk Fakültesi)'tan mezun oldu ve Karadeniz Bölgesi'ndeki medreselerin müfettişliğine tayin edildi. 23 Ekim 1923'te bölgenin ileri gelen âlimlerinin de görüşlerine tercüman olmak amacıyla Sebîlü'r-Reşâd ve diğer yayın kuruluşlarına yazılar yazmış, güncel hayatı yakından takip etmiş, gelişen siyâsî ve sosyal hayata bigâne kalmamıştır. Medreselerin kapatılmasının ardından 1923-1925 yılları arasında Of'ta açılan İmam-Hatip Mektebi'nde müdürlük yaptı.

b-Gayri Resmî Hizmet Dönemi

İki yıl sonra bu görevden ayrılarak Havza'nın dağ köylerinden birinde yaşadığı tanıyanları tarafından rivayet edilmektedir. Siyâsî gerginliğin azalması ve bazı af kanunlarının çıkmasından sonra (1933 yılından sonra) tekrar Karadeniz Bölgesi'ni dolaşarak Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun'da vaazlar verdi. 1938 yılında köyüne dönerek Trabzon Hayrat ilçesi Hundez (Güneşli) köyünde Çaykaralı Tâhir Efendi'ye ait medresede gayri resmî olarak İslâmî ilimleri okutmaya başladı. Arapça yazdığı bazı risâlelerini de yayınlamak amacıyla 1950 yılında hacca gitti. Ancak kitaplarını neşretme imkanı bulamadığı gibi yolculuk esnasında bunlardan bir kısmını kaybetti. 1938 yılında tek bir öğrenciyle başlamış olduğu eğitim ve öğretim faaliyetleri zamanla artmış ve memleketin hemen her yerinden (İzmir, Konya, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Çorum, Samsun, Giresun, Rize, Artvin vs.) muhtelif yaşlarda öğrenciler gelmiş ve dinî eğitimlerini ikmâl ederek bir kısmı fahrî olarak bir kısmı da Diyânet câmiasına girerek imam, müezzin, müftü, vâiz; bir kısmı da akademik alanda akademisyen olarak görevlerine devam ederek din eğitiminin yaşanması, geliştirilmesi ve yaygın hale gelmesi için çalışmışlardır. Günümüzde Dursun Efendi'nin yetiştirdiği öğrencileri hâlen hizmetlerine devam etmektedirler.

Çalekli Hacı Dursun Efendi'nin Eğitime Katkısı

A- Genel Bakış

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki din eğitiminin özellikle Kur'ân eğitiminin serencâmına kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır. Bilindiği gibi Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde din eğitimi, farklı seviyelerde olmakla birlikte, başlangıcından günümüze kadar hep sıkıntılı bir alan olarak görülmüş; bu sebeple devlet kadroları tarafından müdâhalelere maruz kalmıştır. Devletin kurucu kadroları yeni kurulan devlet yapısında dine ve dinî kurumlara mesafeli bir tavır almışlar, daha sonra Anayasa'ya eklenen laiklik ilkesi ile de bu tavrı meşrûlaştırmışlardır. Devlet dinî fikir ve yapıların etkisinden kendisini korumak için gayet hassas davranırken dinî kurum ve ibâdetlere müdâhale etme hakkını kendisinde görmüş; örneğin 1932 yılında Kur'ân ve ezan ilk defa Türkçe okunmaya başlanmış; hatta 1941 yılında yapılan düzenleme ile Arapça ezan ve kâmet okuyanlara hapis cezası getirilmiştir (Gözaydın 2009, s. 24). Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında din eğitimi veren kurumlar adeta tırpanlanmış ve bu tercihin zorunlu bir sonucu olarak sıklıkla ifade edildiği şekliyle köylerde cenazeleri kaldıracak hoca bulunamaz olmuş ve halkın ihtiyacı had safhalara vardığında din adamı ihtiyacını karşılamak için bazı düzenlemelere gidilmiştir.⁴

Esâsında din eğitimi alanında Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bazı düzenlemeler yapılarak bir boşluk oluşması önlenmeye çalışılmıştır. Ancak yeni açılan kurumlar toplumun ihtiyacını karşılamaktan son derece uzaktır. 3 Mart 1924 yılında Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun kabul edilmesi ile medreseler lağvedilmiştir. Bu kanunla tüm Türkiye genelinde 18.000

4 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergah Yayınları, (İstanbul: 2012), s. 13-177.

öğrencisi olan 479 medrese kapatılmış ve bütün okullar Maârif Vekâleti kontrolüne verilmiştir.⁵ Din eğitimi ihtiyacını karşılamak için ise İmam-Hatip Mektepleri ve bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. İmam-Hatip mekteplerinde Kur'ân eğitimi verilmesi planlanmakla birlikte, kanun içerisinde hâfızlık eğitimi verecek bir kurum öngörülmemiştir. Kanundaki bu eksiklik bazı milletvekillerinin “Dâru'l-Huffâz”lar açılması için bütçeden ödenek ayrılması için yaptıkları çalışmalar neticesinde komisyonda görüşülerek uygun görülmüş ve 1925 yılı Diyânet bütçesinde 10 yerde Dâru'l-Huffâz açılması için ödenek ayrılmıştır. Diyânet İşleri Başkanlığı Bursa, Kastamonu ve Konya'da hâfızlık eğitimi verecek bu kurumları faaliyete geçirmek için hemen girişimlere başlamıştır. Ancak açılması planlanan bu kurumların çoğuna yerel idârecilerin başvuruları sebebiyle açılma izni verilmemiş; izin verilenler de çıkarılan engeller akabinde kısa bir süre sonra kapanmak zorunda bırakılmıştır.⁶

İhtiyaç üzerine 1932 yılında az sayıda da olsa “Hıfz Dershâneleri” kurulmuş ve buralarda hâfız yetiştirilmeye çalışılmıştır. 1932-1933 yılında Bursa, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Trabzon olmak üzere 9 il merkezindeki Hıfz Dershâneleri'nin birer muallim ve toplam 232 öğrenci bulunmaktadır.⁷ Kurs sayısı 1949-1950 yılında 127'ye buralarda eğitim gören öğrenci sayısı da 8706 kişiye yükselmiştir.⁸ Ancak bu sayının ülkenin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalacağı âşikârdır. Hıfz Dershâneleri din görevlisi ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı için 1949 yılında hızlandırılmış İmam-Hatip Kursları ihdâs edilmiş; bu kursların da ihtiyacı karşılamaması üzerine 2 sene sonra İmam-Hatip Okulları'nın açılmasına karar verilmiştir.⁹ 1950 yılında çok partili siyâsî hayata geçilmesi ile din eğitimi daha özgür bir ortamda gelişmeye devam etmiştir. Esasında daha 1945 yılından itibaren tabandan gelen baskı ile demokratikleşme ortamı doğmaya başlamış, bu durumun bir sonucu olarak ilkökul 4. ve 5. sınıflara seçmeli din dersi konulmuş, 1949'da Ankara'da bir ilahiyat fakültesi kurulmuştur. Bu ortam Kur'ân kurslarının da gelişmesini sağlamış ve verilen öğretici kadrosu düzenli şekilde artmaya devam etmiştir. Zeki Salih Zengin devlet bütçesindeki Kur'ân öğreticisi kadrosunun sayısını yıllara göre şu şekilde vermektedir: 1950 yılı: 124; 1951 yılı: 197; 1955 ve 1956 yılları: 427; 1962 yılı: 666.¹⁰

Bu yıllar içerisinde sayısı artmakla birlikte Türkiye'nin din adamı ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldığı açıktır. İşte bu boşluk Hacı Dursun Efendi gibi hocaların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kur'ân öğretmek ve din adamı yetiştirmek için kendi inisiyatifleriyle kurdukları kurumlar ve verdikleri çabalarla kapatılmaya çalışılmıştır.

Biz burada din eğitiminin tarihî seyrini ve gelişiminden ziyâde dönemi içerisinde din eğitiminde zamanına iz bırakmış ve bu vazifeyi etkin bir biçimde yürüten ve hatta tüm akademik unvanlarını ve geleceğini bir anda yok sayarak tamamen sıfırdan başlamak suretiyle din eğitimini ferdî olarak başlatan faaliyetleriyle, öğrenci yetiştirmeleriyle öne çıkmış, Of'un İslâmî eğitim tarihinde Osmanlı ilim ve medrese geleneğini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş, bu konuda şöhreti yayılmış özellikle Dursun Efendi ve kurduğu ekolden, eğitim ve öğretim metotlarından bahsedeceğiz.

a- Eğitim Metodu

Geçmişten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geleneksel İslâmî eğitim metotları çok çeşitlilik arz etmemekteydi. Eğitim sadece belirli bir zümre tarafından ve kısıtlı koşullar

5 İren Özgür, *Islamic Schools in Modern Turkey: Faith, Politics and Education*, (Cambridge University Press: 2012), s. 33.

6 Zeki Salih Zengin, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'ân Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2011), sy. 2, s. 4.

7 Zengin, “Cumhuriyet Döneminde”, s. 2.

8 Özgür, *Islamic Schools in Modern Turkey*, s. 36.

9 İftar Gözaydın, *Diyanet-Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, (Ankara: İletişim Yayınları, 2009), s. 34..

10 Zengin, “Cumhuriyet Döneminde”, s. 15.

çerçevesinde yapılıyordu. Dursun Efendi 1940'lı yılların başından Hundez Köyü'nde gayri resmî olarak dinî ilimleri okutmaya başladığı süreçte ise okumaya gelen öğrencileri öncelikle Temel İslâmî Bilimler ve Kur'ân-ı Kerîm'i okuma yeteneklerinin geliştirilmesinden sonra Arapça öğretiminin temeli olan Sarf-Nahiv dersinden başlamak üzere daha sonraları sırası ile *Emsile, Binâ, Maksud, Avâmil, İzzî, İzhar*, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir ve tefsir usûlü, akâid, kelâm, meânî vs. dersler kitap bitirme usulüne dayanarak okuturdu. Dursun Efendi, normalde 10 yıl gibi uzun bir zamana yayılması gereken eğitim sürecini memlekette din adamı eksikliğini telâfi etmek amacıyla 2-3 yıl gibi kısa bir sürece indirerek ve aynı zamanda ahâliye de din eğitimi vererek ünlenmişti. Bu eğitimde dersler sabah namazını müteâkiben başlar bazen yatsı namazından sonra sona ererdi. Şöyle ki; sabah namazını evde kıldırır ve yemeği müteâkiben talebelerle hemen derse başlardı, ilk bir iki ay evinde kendi misafir odasında okutur, sonra talebeleri medreseye çıkartırdı. İkinci namazına kadar ders yapıldıktan sonra, namaz kılınır, sonra eve iner, yemeğini yer, yarım saat kadar dinlendikten sonra abdest alır, hemen câmiye gider, akşam namazından sonra bütün öğrenciler etrafını alır, soru ve cevaplar şeklindeki müzâkere gece saat 12'ye kadar devam ederdi. Akşamla yatsı arası da köy cemaatine kırâat ve kısa sûrelerin ezberlenmesi ve namazın şeklini tâlim ederlerdi.¹¹

Dursun Efendi pazartesi günleri 3-4 km mesafede bulunan Hayrat nahiyesine perşembe günleri de 10-12 km mesafede bulunan Of kazasına yaya olarak gider öğle namazından evvel vaaz eder, halkın sosyal yaşam içerisinde ve gündelik meselelerine vurgu yaparak dinî yaşamın güncel hayatta kâim olması için çalışmalar yapardı. Nahiyeye ve kazaya giderken öğrencilerle beraber yaya olarak giderken yolda fıkıh dersi işlenir böylelikle çarşıya giden halk da bu dersleri dinler ve hocaya zaman zaman sorular sorularak cevapları alınır. Böylelikle hem öğrenciler ve hem de çarşıya, pazara giden halk istifade ederek dinî kâide ve kuralların yaşamın içerisine bizzat girmiş olması sağlanmış olurdu. Cuma günleri halka açık tefsir ve fıkıh dersleri işlenir. Bu dersleri öğrencilerle beraber halk da dinler ve takip ederdi. Ayrıca cenaze ve düğünler de aynı usûl devam ederdi. Dursun Efendi'nin bütün bunların yanında en büyük özelliklerinden biri de asla ve asla dersleri ihmal etmez mutlaka her gün ne pahasına olursa olsun derslerini aksatmaz, bazen gece geç vakitlerde düğün cenaze veya ihtiyarlıktan (hâkimlik ve arabuluculuk, bilirkişilik) döndüğünde medreseye uğrar, onun asla dersleri ihmal etmeyeceğini bilen öğrencileri yatmaz, uyumaz onun gelmesini beklerler, atının zillerini duyunca hemen fırlar ve dersleri işledikten sonra evlerine giderlerdi.¹²

Öğrenciler her biri ayrı ayrı dün hocanın anlatmış oldukları dersi okuyup anlatarak ve örneklerle açıkladıktan sonra hocanın tamam oldu demesiyle yeni derse geçilir. Ders sonunda o grup dersi müzâkere ve takrir yöntemiyle hazırlar, bir nevi öğrenciler birbirlerinin hocası olarak dersi öğrenerek hazır hâle gelmiş olurlardı.

Öğrencilerin bir kısmı köyde bulunan bir odalı medresede ve aynı zamanda dershâne olarak da kullanılan câmide kalır orada yatar orada ders işlerlerdi. Diğer öğrenciler, köyde ve civar köylerde öğrencilerin kalabileceği kimin odası var ise öğrencilere odasını tahsis eder, öğrenciler orada kalır aynı zamanda mahalle mescid ve câmilerinde ezan okur namaz kıldırır, dinî irşâd vazifeleri yaparlardı. Bir nevi öğrendiklerini tatbik ederek staj yaparlardı.

Yakın köylerden gelen öğrenciler haftalık veya on beş günlük yiyeceklerini beraberinde getirerek beslenme işlerini kendileri hallederdi. Civar köylerde ve mescidlerde kalan öğrenciler ise köylülerin verdiği bir öğünlük yemekle iktifâ ederlerdi.

Mezun olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Diyânet teşkilâtında müezzin, imam-

11 Süleyman Sami Güven, *Turuku'l-Ekâbir ve Makâmâtus-Sûfî*, (İstanbul: 2007), s.793-794.

12 Güven, Süleyman Sami, "Gönül Sultanları: Merhum Çalekli Hacı Dursun Efendi (k.s.)'nin İlmi Çalışmaları", *Cemre*, sy. 17, s. 26-28, 2002.

hatip, vâiz, müftü vb. görevler olarak vazife yapmışlar; bir kısmı akademişyenliği seçmiş; bir kısmı fahrî olarak görev almış bir kısmı da ticaret ve diğer meslekleri icrâ etmişlerdir.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar

Gözyaydın, İştar, *Diyanet-Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, 2009, Ankara.

Güven, Süleyman Sami, *Turuku'l-Ekâbir ve Makâmâtü's-Süfî*, Kubbe Yayınları, 2007, İstanbul.

-----, *Gönül Sultanları: Merhum Çalekli Hacı Dursun Efendi (k.s.)'nin İlmi Çalışmaları*, Cemre Yayınları, 2002, Trabzon.

Kara, İsmail, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergah Yayınları, 2012, İstanbul.

Özgür, İren, *Islamic Schools in Modern Turkey: Faith, Politics and Education*, Cambridge University Press, 2012, New York.

Sebilü'r-Reşâd, c. 23, sy. 574, 25 Ekim 1923, İstanbul.

Zengin, Zeki Salih, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Adana.

<http://www.of.bel.tr/OfTarihi.asp>

Sözlü Kaynaklar

Güven, Ali Rıza.

Güven, İsmail.

Güven, Mahmut.

Güven, Süleyman Sami.

Süleymanoğlu, Muhiddin.

